
3 2044 103 245 148

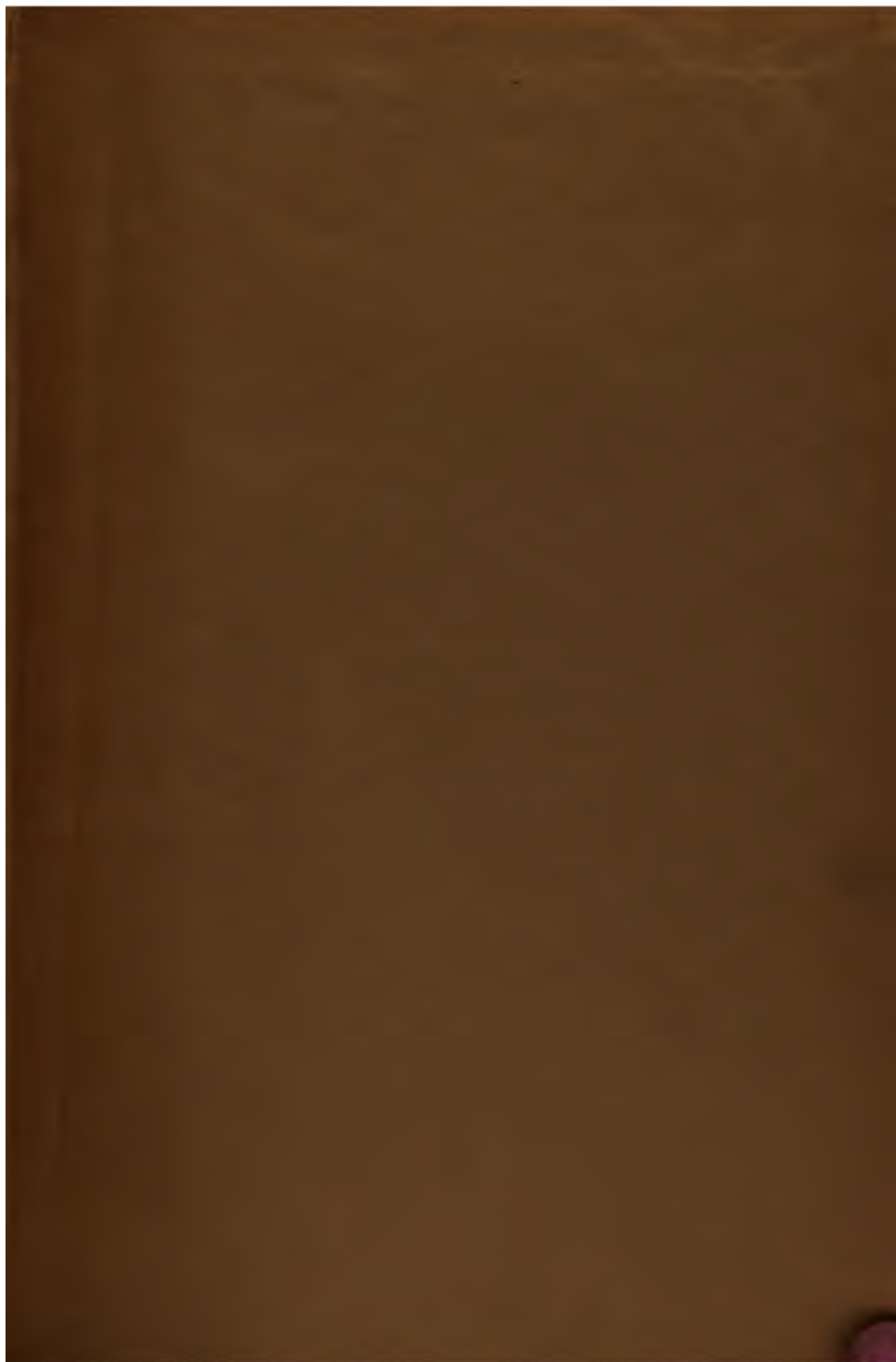
1.40

Bd. May 1936

VE
RI
TAS

A KIVÁNDORLÁS.

A

MAGYAR GYÁRIPAROSOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE

ÁLTAL TARTOTT

ORSZÁGOS ANKÉT TÁRGYALÁSAI.

BUDAPEST,
RÁTH MÓR BIZOMÁNYA
1907.
Ára 4 korona.

A KIVÁNDORLÁS.

A

MAGYAR GYÁRIPAROSOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE

ÁLTAL TARTOTT

ORSZÁGOS ANKÉT TÁRGYALÁSAI.

BUDAPEST,
A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA
1907.

Forty
M

Egész közgazdasági életünket gyökereiben támadta meg a kivándorlás. Évről évre, hónapról hónapra, sőt napról napra feltartóztathatlanul növekszik a kivándorlók száma. Ma már nem szakadozott s változó jelenségekről van szó: hanem végzetes nemzeti veszedelmünkről. Magyarország népe fogy. Iparfejlesztésünk így megakad, meglévő gyáraink bővülni nem tudnak, sőt eddigi üzemüket is csak a legnagyobb erőfeszítések között tarthatják fönn. A hazai termelésnek minden ága közvetlenül érzi e nagy emberveszteségnek összes visszahatását.

Ezért azt hiszszük, hogy Szövetségünk nemcsak minden tagjának legigazabb érdekében cselekszik, de nemzeti kötelességet vállal, midőn munkásságának középpontjául a közeljövőben a kivándorlás és munkáshiány kérdését tekinti. Mindnyájunknak s az egész magyar iparnak legégetőbb bajáról, legéletbevágóbb kérdéséről van itt szó. Szükség van a

1*

vállvetett munkásságra: sem habozásnak, sem halogatásnak helye nem lehet.

Szövetségünk f. évi április hó 22-én tartott közgyülése akként határozott, hogy a törvényhozás, a kormány, valamint a gyáripar feladatait e nagy és végzetes problémában pontos, kézzelfogható indítványokban állapítják meg. Hogy mennél szélesebb alapon érhessünk czélt kettős ankétet rendeztünk, a legközvetlenebbül érdekeltektől kérve be a gyakorlati élet igaz tapasztalatait.

Először körlevelet intéztünk Szövetségünk tagjaihoz, a magyar gyáriparosokhoz.

Ezután együttes tanácskozásra hivtuk meg a magyar közgazdasági élet legfőbb érdekképviseleteit, kormányunk képviselőit s közéletünk több kiváló szakerejét.

Mindkét ankétnek gazdag anyagát e kötetben adjuk át a magyar közönségnek.

Úgy a tagjainkhoz intézett körlevelekhez, valamint az ankét meghivóihoz mellékeltük a kérdőpontokat, úgyszintén ügyvezető igazgatónknak a kivándorlás csökkentése tárgyában tett indítványait, melyek itt következnek:

Az ankét elé terjesztett kérdőpontok.

I. A kivándorlási törvény (1903 : IV.) s az útlevéltörvény (1903 : VI.) megváltoztatásával csökkenthető lenne-e a kivándorlás s mily rendszabályokkal?

II. A kivándorlási törvény végrehajtásában mely hibák vannak, helyes-e a Cunard-szerződés?

III. Az állami és közterhek emelkedése összefüggésben van-e a kivándorlással; ha igen, mi volna teendő az állami kiadások csökkentése s az adók reformálása terén?

IV. A kivándorlás ellensúlyozására az iparfejlesztésnek mely közgazdasági vagy közigazgatási akadályai volnának elhárítandók? Mily fokozatban létesíttessenek szocziálpolitikai reformok s a munkáslakások ügye miként mozdíttassék elő?

V. Mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését a munkások letelepítése vagy földhöz juttatása?

Dr. Hegedüs Loránt ügyvezető igazgató indítványa.

Előterjesztetett a M. Gy. O. Sz.-nek 1907. április hó 21-én tartott közgyülésén.

I. A kivándorlási törvény rendészeti megváltoztatásával a kivándorlás meg nem akadályozható; oly törvényes rendelkezések, a melyek a parlamentben is magánjogi szerződések alapján akarták eltiltani a kivándorlást, egyrészt keresztülvihetetlenek, másrészt a munkások és munkaadók viszonyát elmérgesítik. Kivánjuk azt, hogy a belügyminiszter úr hivja össze állandó munkára az 1904-ben megalkotott kivándorlási tanácsot és intézkedjék az iránt, hogy az 1893. márczius 3-iki amerikai törvény ama rendelkezéseinek, hogy az elinduló kivándorlóval a hajótársaságnak előbb meg kell ismertetnie az amerikai bevándorlási törvényt: nálunk elég tétessék.

II. A statisztikai adatokból kétségtelenül megállapítható, hogy a Cunard-line szerződés folytán egy év alatt 100,000-et emelkedett a kivándorló magyarok száma: ennélfogva követelnünk kell azt, hogy e szerződés megváltoztatására törekedjék a kormány. Semmi esetre se menjen bele kormányunk oly szerződésbe, mely akár a fiumei hajójáratokat szaporítaná, akár újabb tarifaharczra szolgálna indokul. A »kivándorlási megbizottaknak«

adott ügynöki megbizások a belügyminiszterium által mind visszavonandók. Különösen szükséges a hatóságok beavatkozása a porosz »Arbeitsamt der Landwirtschaftkammer für die Provinz Brandenburg« hivatalos munkás toborzásával szemben, melyek a kivándorlási törvénybe ütköznek.

III. A Szövetség a kivándorlás egyik főokát államunk terhének rohamos emelkedésében látja, mit eléggé példáz egyrészt az állami költségvetésnek rohamos emelkedése, másrészt az, hogy a legutóbbi három válságos év alatt az állami alkalmazottak száma 21,000-rel nőtt. A Szövetség feladatának azt tekinti, hogy minden erővel küzdjön az állami alkalmazottak számának szaporítása ellen, a czél nem sok és rosszul fizetett, hanem kevés és jól fizetett tisztviselő lévén. A kivándorlás elkeserítő növekedésében rendkivüli része van közigazgatásunk hiányainak; helyesnek tartanók, ha jutalomban részesülnének az oly községi jegyzők, kiknek környezetében a kivándorlás csökken. Addig is, míg a szerves adóreform keresztülvihető, a munkásokat és kis gazdákat legközvetlenebbül bántó adók: a II. oszt. kereseti adó legalsó osztálya és a munkások I. oszt. kereseti adója eltöröltessék.

IV. A Szövetség a kivándorlás megszüntetésére kivánatosnak tartja a rendszeres iparfejlesztést nagyarányú eszközökkel, legelső sorban pedig az ipari foglalkozást bénító s akadályozó rendelkezések és törekvések eltávolítását; helyesnek tartja a munkásjóléti intézmények fokozatos, az ipar teherbiró képességének megfelelő létesítésén első sorban ezek között a munkásházak megteremtését.

V. Kétségtelenül megállapítható az, hogy a munkáscsaládok elvándorlását népünk földéhségének kielégítésével lehetne leggyökeresebben megoldani, annyival is

inkább, mert éppen országunknak a gyárfejlődéshez legalkalmasabb részei a kötött birtok túltengése folytán úgyszólván el vannak zárva a munkás-családok földszerző letelepülése előtt. A Szövetség tagjainak helyi tapasztalatait kéri be azon indítványok iránt, hogy a holt kéz birtokszerzés joga megszoríttassék; a sík vidékeken a hitbizományok megszüntettessenek; az alapítványi birtokok állami kötvényekre cseréltessenek ki olyképpen, hogy az állam elővételi joga fentartatván, ezen módon biztosíttassék, hogy csupán paraszti és munkáscsaládok számára alkottassanak kisbirtokok.

Szövetségünk ez ankéttal nem fejezte be munkáját a kivándorlás nemzeti veszedelme körül. Ellenkezőleg: az ankét tisztázta feladatainkat; egyrészt azon megoldásokat, melyeket a törvényhozástól és a kormánytól várunk, másrészt saját teendőinket, kötelességeink teljességét is határozottan megvilágította. Alig hiszszük, hogy bárki is közönynyel haladhatna el e tanácskozások országos tanulságai mellett, ki a magyar közgazdaság és társadalom jövőjét szívén viseli.

Midőn ez alkalommal Szövetségünk igazgatósága újból mélyen érzett köszönetet mond e fáradságos munkában való részvételért a magyar kormánynak, a magyar érdekképviseletek képviselőinek s felszólalóinknak, úgyszintén buzgólkodó igen tisztelt tagjainknak: kutatásaink s működésünk eddigi eredményét a magyar közönségnek teljes bizodalommal ezennel átadjuk.

Budapest, 1907. julius hóban.

Irásbeli nyilatkozatok.

A kivándorlás és munkáshiány tárgyában a Szövetség tagjaihoz május hó első napjaiban körlevelet intéztünk, közreműködésre szólítván fel gyárostagjainkat e közhasznú munkában s közölvén velök az ankét elé terjesztett kérdőpontokat, valamint ügyvezető igazgatónknak április hó 21-iki közgyülésünkön előterjesztett indítványait.

A magyar gyáriparosoktól beérkezett legtöbb nyilatkozat teljesen elfogadta ügyvezető igazgatónk öt rendbeli indítványát. Azon gyárostagtársainknak, kik akár módosítani kivánták ezen javaslatokat, akár kifogásolták annak egyes részeit, akár újabb indítványokkal léptek fel, a következőkben ismertetjük álláspontját, a nevezetesebb javaslatok felsorolásával:

I. kérdőpont: A kivándorlási törvény (1903 : IV.) s az útlevéltörvény (1903 : VI.) megváltoztatásával csökkenthető lenne-e a kivándorlás s mily rendszabályokkal?

Beérkezett inditványok :

A kivándorlási törvény rendészeti megváltoztatásával a kivándorlás meg nem akadályozható; oly törvényes rendelkezések, a melyek a parlamentben is magánjogi szerződések alapján akarták eltiltani a kivándorlást, egyrészt keresztülvihetetlenek, másrészt a munkások és munkaadók viszonyát elmérgesítik. Kivánjuk azt, hogy a belügyminiszter úr hivja össze állandó munkára az 1904-ben megalkotott kivándorlási tanácsot és intézkedjék az iránt, hogy az 1893. márczius 3-iki amerikai törvény ama rendelkezéseinek, hogy az elinduló kivándorlóval a hajótársaságnak előbb meg kell ismertetnie az amerikai bevándorlási törvényt: nálunk elég tétessék. (Hegedüs Loránt.)

A kivándorlásnak kényszerrel való megakadályozása az elégedetlen néptömegeket a szoczializmus karjaiba kergetné; gátló eszközöket a tengerentúli államok napról napra súlyosabb rendszabályai szolgáltatnak. (Selypi czukorgyár.)

A kiskorúak kivándorlását nem lehet megengedni, mivel szülőknek gyermekeikkel szemben sem lehet azt a jogot megadni, hogy kiskorú gyermekeiket hontalanokká tegyék. (Thék Endre.)

A Hungarákkal űzött leánykereskedés ellen erélyes törvényes rendelkezések hozandók. (Wein Károly, Késmárk.)

Az útlevelek arczképekkel láttassanak el. Korlátoztassék a kivándorlási hirdetések közzététele az ujságokban és falragaszokon. (Összes gölniczvölgyi vas- és lánczgyárosok inditványa.)

Temesvári kocsikenőcsgyár a kivándorlási törvény szigorítása és a visszavándorlás előmozdítására a következő javaslatokat teszi:

a) Ismertetni kellene nyomtatványban azt a statisztikát, a mely kimutatná, hogy a kivándorlók közül hány ember hal el odakint a nehéz munka következtében, hányan betegségben, hányan nyomorban? Az ilyen kimutatásokat a kormány különböző nyelven terjeszsze, olyan vidékeken, a hol a kivándorlás nagy mértéket ölt, az illető vidék nyelvezetén.

b) Olyan kivándorló, a ki a jegyén kivül legalább 300 korona készpénzt a hajóra való felszállás előtt felmutatni nem képes, visszatartandó azon oknál fogva, hogy a munkaszerzés idejére ennyi tőke okvetlenül szükséges odakinn, különben nyomorogni fog.

c) Mindazon kivándorlók, a kik valamely adózási nemmel (állami, községi, katona, hitközségi, vízszabályozási, árterületi s egyéb adójárulék) hátralékban vannak, visszatartandók és részükre a kivándorlási engedély nem adható ki.

d) Ha valamely kivándorlónak munka- vagy aratásszerződése van s azt megszegve akarna kivándorolni, minden körülmény között visszatartandó s a szerződés betartására kötelezendő.

e) A kivándorlási törvényt teljesen át kell dolgozni s pedig a mostani újabb tapasztalatok alapján. A jelenlegi kivándorlási törvény elősegíti a kivándorlást a helyett, hogy azt megnehezitené. Az állam béreljen egy hajót az »Adria« magyar társulatnál, a mely hajónak ne legyen más tevékenysége, mint a hazába visszakivánkozó egyéneket ingyen visszahozni és élelmezni. Az olyan kivándorló, a ki egyszer ily módon jutott haza, még egyszer kivándorlási engedélyt semmi körülmények között ne kapjon. A kibérelt hajónak »Vissza Magyarországba« legyen a neve. Feltételezhető, hogy egy ilyen hajó évenkint tízszer fordul s 15 ezer embert visszahoz, különösen akkor, ha arra a kintlevő hazafiak a

konzulátusok és a hirlapok, valamint az országban közzétett nyomtatványok útján figyelmessé tétetnek. A kivándorlást illetőleg az ezt teljesítő szolgálatot csakis magyar hajótársasággal szabadna megkötni, pl. az »Adria«, és a hajójáratokat úgy szabatni, hogy azok minél ritkábbak legyenek.

Az útlevelek kiadása a vármegyei közegek kezéből kiveendő, az államilag engedélyezett kivándorlási megbizottak eltörlendők. Útlevél csak úgy adható ki, ha a kivándorló az itt hagyott családtagokról való gondoskodás, hadmentességi díjának fizetésére stb. óvadékot tesz le. (Heinzelmann-féle vasgyár-bányatársulat.)

Az útlevelek kiadása a belügyminiszteriumban központositandó. (Szegedi kenderfonógyár r.-t. és Scholtz C. A. Matheócz.)

Az útlevelet kiállító hatóság a kivándorló előtt ismertesse az amerikai bevándorlási törvényt, tudakozza meg kivándorlásának okát, értesítse a munkaközvetítő hivatalt s az útlevelet csak 2—3-szori, egy egy havi időközben történő jelentkezés után adja ki. (László-gőzmalom, Nagyvárad; Moskovits Farkas, Nagyvárad.)

A kivándorlásra buzdító minden agitáczió törvényileg eltiltandó. (Első magyar juta-fonógyár, Lajtaújfalu.)

A bizonyos időn belől visszatérő hadkötelezetteknek kegyelem eszközöltessék ki. (Több tag.)

Kiskorúak csakis gyámhatósági engedélylyel vándorolhassanak külföldre az 1877:XX. t.-cz. 113. §-a alapján.

Brassói fiókunk arra hivja fel a figyelmet, hogy a mennyiben az útlevelek kiadása ismét a belügyminiszteriumban központosittatnék, egyes határszéli tör-

vényhatóságoknak okvetlenül megadandó az útlevél kiadási joga az ipari és kereskedelmi forgalom érdekében.

II. kérdőpont: A kivándorlási törvény végrehajtásában mely hibák vannak, helyes-e a Cunard-szerződés?

Beérkezett inditványok:

A statisztikai adatokból kétségtelenül megállapítható, hogy a Cunard-line-szerződés folytán egy év alatt 100,000-et emelkedett a kivándorló magyarok száma: ennélfogva követelnünk kell azt, hogy e szerződés megváltoztatására törekedjék a kormány. Semmi esetre se menjen bele kormányunk oly szerződésbe, mely akár a fiumei hajójáratokat szaporítaná, akár újabb tarifaharczra szolgálna indokul. A »kivándorlási megbizottaknak« adott ügynöki megbizások a belügyminiszterium által mind visszavonandók. Különösen szükséges a hatóságok beavatkozása a porosz »Arbeitsamt der Landwirtschaftkammer für die Provinz Brandenburg« hivatalos munkástoborzásával szemben, melyek a kivándorlási törvénybe ütköznek. (Hegedüs Lóránt.)

A külföldi kivándorlási ügynökök az országból kiutasítandók. (Villamos forrasztások gyára, Szepesváralja.)

Oly községi jegyzők jutalmazása, kiknek kerületében a kivándorlás csökken, nem vezetne czélhoz, mert a kivándorláscsökkenés sokszor semmi összefüggésben sincs a jegyzői tevékenységgel; ellenben legsúlyosabb fegyelmi büntetés alá vonandók mindazon közhivatalnokok, a kik a kivándorlást előmozdítják. (Svéd szabadalmazott patkószeggyár, Vágújhely.)

Kártalanítási igény adassék a kivándorlónak azon ügynök ellen, kinek csábító igéretei nem váltak be. (Thék Endre.)

A Cunard-szerződésnek egyik baja az is, hogy arra való hivatkozással az ügynökök azt terjesztik, hogy maga a kormány óhajtja a kivándorlást. (Kossányi István, csiszolókorong-gyár.)

A községi hatóságok, birtokosok és gazdatisztek által támogatva, nyomozzák ki a kivándorlásra csábítókat. (László-gőzmalom, Nagyvárad.)

A »kivándorlási megbizottak« mostani rendszerére nézve egyik felvidéki tagtársunk a következő tapasztalatát közli velünk: A meghatalmazott ügynökök minden képzelhető módon csábítják az embereket a kivándorlásra, mert az, ki mennél több hajójegyet tud eladni, remuneráczióban részesül. E dologból kifolyólag a német hajóstársaságok sem maradnak veszteg, titkos ügynökökkel árasztják el az országot, ezek még nagyobb összegű jutalékokat fizetnek. Előfordult az az eset is, hogy ugyanaz a »kivándorlási meghatalmazott«, a nagyobb kereset okából, a német hajóstársaságok részére is toborozta a kivándorlókat.

III. kérdőpont: Az állami és közterhek emelkedése összefüggésben van-e a kivándorlással; ha igen, mi volna a teendő az állami kiadások csökkentése s az adók reformálása terén?

Beérkezett inditványok:

A Szövetség a kivándorlás egyik főokát államunk terhének rohamos emelkedésében látja, mit eléggé példáz egyrészt az állami költségvetésnek rohamos emelkedése, másrészt az, hogy a legutóbbi három válságos év alatt az állami alkalmazottak száma 21,000-rel nőtt. A Szövetség feladatának azt tekinti, hogy minden erővel küzdjön az állami alkalmazottak számának szaporítása ellen, a czél nem sok és rosszul fizetett, hanem kevés

és jól fizetett tisztviselő lévén. A kivándorlás elkeserítő növekedésében rendkivüli része van közigazgatásunk hiányainak; helyesnek tartanók, ha jutalomban részesülnének az oly községi jegyzők, kiknek környezetében a kivándorlás csökken. Addig is, míg a szerves adóreform keresztülvihető, a munkásokat és kisgazdákat legközvetlenebbül bántó adók: a II. oszt. kereseti adó legalsó osztálya és a munkások I. oszt. kereseti adója eltöröltessék. (Hegedüs Loránt.)

Úgyszólván összes tagjaink a legerélyesebben felkarolták ezen indítványt, kiáltó példákat hozva fel támogatására úgy közigazgatásunk, mint adórendszerünk köréből. Ezeken kivül különösen a folyton növekvő drágaságra mutattak rá, »mert nem az játszsza a főszerepet, hogy mennyi a napszám, hanem a dolog természeténél fogva igenis az, hogy a napi keresmény fejében milyen bevásárlást tehet az a napszámos«.

Tagtársaink közül számosan utaltak arra, hogy társadalmunknak az a felfogása, mely a termelő s különösen az ipari munkát nem becsüli kellőleg, egyik mély gyökere egész kivándorlási nyomorúságunknak.

E bajok csökkentésére következő javaslatok tétettek:

Fogyasztási adóink rendszere reformálandó, az élelmi czikkek drágaságára való tekintettel. (Számos tagunk indítványa.)

A söradó (pótlék) *egész iparfejlődésünk érdekében leszállítandó. (Gölniczvölgyi lánczgyárosok indítványa, az*

ország különböző részeiben települt tagtársak által támogatva.)

Külön árúraktárak létesítendők, melyekből a munkások olcsó élelmiszerekkel láttassanak el. (Kossányi J.)

Ingyenes népoktatás és olcsó jogsegély. (Magyar nemezipar-részvénytársaság, Eisner testvérek, Kőszeg.)

Az adókivető bizottságokban a kis emberek kellőleg képviseltessenek. (Wein Károly, Késmárk.)

A vasárnapi munkaszünet a korcsmákra és pálinkamérésekre hozassék be. »Vegyünk csak egy dolgos, józan munkáscsaládot, úgy vagy a feleség fogja férjét a kivándorlásra ösztökélni, félvén a romlástól, vagy a férj és feleség együttesen fognak kivándorolni akarni, hogy a gyermekek ne romoljanak el ezen átkos és vészes környezetben, mely minden héten, egész vasárnap a csapszékek, korcsmák és pálinkás bódék körül játszódik«. (Wein Károly.)

A progressiv adózás behozatala. (Eczetgyárosok Orsz. Egyesülete; Szegedi kenderfonó-gyár.)

A kenyér olcsóbbá tétele nagy, gépüzemű kenyérgyárak létesítése által. A hús olcsóbbá tétele a Balkánállamokkal való szerződés s nagy húsvágók felállítása által. A vásárpiacznak olyatén szabályozása, hogy délelőtt 10 óráig csak magánfogyasztók és munkások vásárolhassanak be. (Temesvári sörgyár.)

Közigazgatásunknak gyorsabbá, egyszerűbbé és humánussá tétele. (Fejes János, Soroksár.)

A Cunard-társaság szepességi irodája tetemesen növelte a kivándorlást, s még a községi házakban is kifüggesztetnek kivándorlásra való hirdetményei. (Scholtz C. A., Matheócz.)

IV. kérdőpont: A kivándorlás ellensúlyozására az iparfejlesztésnek mely közgazdasági

és közigazgatási akadályai volnának elhárítandók? Mily fokozatban létesíttessenek szocziálpolitikai reformok s a munkáslakások ügye miként mozdíttassék elő?

Beérkezett indítványok:

A Szövetség a kivándorlás megszüntetésére kivánatosnak tartja a rendszeres iparfejlesztést nagyarányú eszközökkel, legelső sorban pedig az ipari foglalkozást bénító s akadályozó rendelkezések és törekvések eltávolítását; helyesnek tartja a munkásjóléti intézmények fokozatos, az ipar teherbiró képességének megfelelő létesítését első sorban ezek között a munkásházak megteremtését. (Hegedüs Loránt.)

A munkáslakások ügyének tagtársaink feleletei rendkivüli fontosságot tulajdonitanak. Több részletező inditvány is érkezett be, melyekkel Szövetségünk a munkáslakások gyakorlati létesítése tárgyában inditott akcziójában is foglalkozni kiván.

Új gyártelepeknek állami kedvezményekben való részesítésénél a munkásházak létesítése az állami kedvezmények előfeltételévé teendő. (Selypi czukorgyár.)

A városok iparpártolása főként munkáslakások létesítésében álljon. (Temesvári gyufagyár.)

Uj ipartelepeknek állami segélyben való részesítésénél az állam ügyeljen arra, hogy nem vonja-e el ezáltal a már ott meglevő gyárak munkáserejét. (Több tagtársunk javaslata.)

Miután a magyar munkás nyáron otthagyja a gyárat s mezei munkára vágyik, s miután viszont mezőgazdasági munkásaink egész télen át nem kereshetnek, az a kérdés, hogy a czukorgyárak mintájára nem rendezkedhetnének-e be más gyárak is, bár eleinte beruhá-

zások árán, úgy, hogy főtermelésük a késő őszre, a télre és korai tavaszra essék. (Hatvani czukorgyár.)

A munkaidőnek folytonos megrövidítésére irányuló törekvés helyett, helyesebb magasabb munkabérekkel a munkaidőt lehetőleg kihasználni. (Hatvani czukorgyár.)

Az ipari munkáshiány leghathatósabb orvosszere a tanonczotthonok létesítése. A Szövetség szorgalmazza a tanonczotthonok országos szervezését. (Thék Endre.)

A tíz-tizenöt évig egy gyárban dolgozó munkás jutalmazásban részesüljön. (Zsolnai posztógyár. Kossányi István.)

A munkaalkalmakat nem annyira quantitative, mint qualitative kell fokozni: a gyárak gépberendezését tökéletesíteni, hogy így a munka termelőképessége fokoztassék s magasabb bérek legyenek elérhetők. (Eisner Frigyes, Kőszeg.)

A munkások értelmi szinvonalának emelésére társadalmi erők által tanfolyamok, könyvtárak létesitendők. A magyar iparczikkeknek propagandát csináló védőegyesületek a munkások szellemi képzettségének emelésére központosítsák munkájukat. (Eisner Frigyes, Kőszeg.)

A gyárosok által építendő munkásházakat az állam és község csatornázással, vízvezetékkel, bölcsőde állításával támogassa. (Wein Károly.)

A munkásszervezetek túlkapásaival szemben a munkaadók szolidaritásán alapuló szervezetek alakítandók, az ipari béke érdekében. (Több tagtársunk indítványa.)

A sztrájkoknak, továbbá a munkabéreknek a kivándorlásra való hatását behatóan ecseteli a Magyar Vasművek és Gépgyárak Orsz. Egyesületének emlékirata, melyet lentebb egész terjedelmében közlünk. *E czímen sürgeti munkáskamara létesítését s a munkások vezetői-*

nek jobb s tanultabb elemeit várja az általános szavazati jog behozatalától.

A politikai jogok kiterjesztése előnyösen hatna a kivándorlás csökkenésére. (Kramer J. Egeresi gépgyár.)

Munkaközvetítő hivatalok felállítása szükséges: minden egyes megyében ily munkaközvetítő hivatal létesíttessék, mint fiókja a budapesti központi munkaközvetítőnek. (Dr. Kramer Tivadar.)

Lax Lajos tagtársunk (Rózsahegy) beható indokolás kapcsán a következő indítványokat tette: *Amerika példájára be kell szüntetni a napszámban való dolgoztatást, ennek helyébe az accord (szakmány) munkát kell érvényesíteni.* Minden egyes iparág bizalmi férfiainak, az iparfelügyelőnek és politikai hatóságnak közbenjöttével állapíttassék meg az accord-munkára való átmenetel átszámítási kulcsa. Minimális napszámul 3 korona veendő, mely az itthoni körülmények között ellensúlyozni tudja az amerikai egydolláros munkabért.

A munkások családjának női tagjai kötelezőleg főzni tanuljanak. (Lax Lajos.)

A szocziálpolitikai reformok behozatalánál különös figyelemmel kell lenni a hazai körülményekre; elsőrangú fontosságú a munkásházak létesítése. (Czinfalvi czukorgyár; Heinzelmann-féle vasgyár.)

Városi közigazgatásunk főfeladata legyen az élelmi szerekkel való ellátás elősegítése; másodrangú képtárak létesítése helyett ipari szakiskolák s munkáslakóházak teremtése. (Levitter Miksa, Nagyvárad.) Ezenkivül: tanonczinternátusok létesítése, melyre az államilag segélyezett gyárak köteleztessenek. (Moskovits Farkas, Nagyvárad.)

Felvetendő a külföldi munkások behozatalának kérdése. (Bantlin-gyár, Perecsény.)

Háziipari szaktanfolyamok alapítására (különösen kosárfonás) hivja fel a figyelmet Tauber Hugó.

A munkásokra kivetett egyenlőtlen útadó eltörlendő. (Scholtz A. C., Matheócz.)

V. kérdőpont: Mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését a munkások letelepítése vagy földhöz juttatása?

Beérkezett válaszok:

Kétségtelenül megállapítható az, hogy a munkáscsaládok elvándorlását népünk földéhségének kielégítésével lehetne leggyökeresebben megoldani, annyival is inkább, mert éppen országunknak a gyárfejlődéshez legalkalmasabb részei a kötött birtok túltengése folytán úgyszólván el vannak zárva a munkás-családok földszerző letelepülése előtt. A Szövetség tagjainak helyi tapasztalatait kéri be azon indítványok iránt, hogy a holt kéz birtokszerzési joga megszoríttassék; a sík vidékeken a hitbizományok megszüntettessenek; az alapítványi birtokok állami kötvényekre cseréltessenek ki olyképpen, hogy az állam elővételi joga fentartatván, ezen módon biztosíttassék, hogy csupán paraszti és munkás-családok számára alkottassanak kisbirtokok. (Hegedüs Loránt.)

A visszaérkezett kérdőívek úgyszólván egybehangzóan hangsúlyozzák a földszerzés nehézségének a munkások letelepülésére való megakadályozó hatását, s ebben a nagyobb iparfejlesztés akadályát. Thék Endre a nagyobb birtokok lazává tételét nem helyesli. A svéd szabadalmazott patkószeggyár igen részletes tervet dolgozott ki, mely szerint: 20 kat. holdnyi homesteaddal megterheletlen parasztbirtokok képeztetnének ki, minden járásban alakított bizottságok által.

A Szövetség a vidéki pénzintézetekhez intézzen körleveleket s szólítsa fel őket együttes közhasznú munkára oly irányban, hogy betétjeikkel a munkások föld-

szerzését s iparvállalatok alakítását mozdítsák elő. (Magyar nemezipar-társaság; Eisner testvérek.)

*

Debreczeni fiókunk, *Szántó Győző* elnök úr indítványára f. é. junius 13-án a következő határozatot hozta:

Első és mindenekfelett való feladata a magyar álladalomnak a birtokproporczió kérdését megoldani.

S e tekintetben teljes mértékben csatlakozunk *dr. Hegedüs Loránt* igazgató javaslatához és ajánljuk elfogadásra.

Addig is azonban, míg a kérdés törvényhozásilag rendeztetni fog, sürgős szükségét látjuk a következőknek:

I. *A munkásjóléti intézmények* létesítésére fokozottabban ösztönöztessenek községek, városok és erkölcsi testületek. Különösen:

a) a városok köteleztessenek, hogy vagyonuk és illetőleg befektetéseik egy hányadát a munkáslakást építő egyesületek és szövetkezetek czímleteibe fektessék;

b) a munkáslakások építése legalább is oly mérvű *állami támogatásban* részesíttessék, mint az a mezőgazdasági cselédek lakásai részére már megadatott.

II. Addig is, míg adórendszerünk gyökeres reformja bekövetkezik, a legsúlyosabb, azaz a napi élelmiszerekre nehezedő fogyasztási adók lényegesen csökkentessenek. Továbbá a városokba, központokba irányuló élelmiszerforgalom tarifakedvezményekkel lényegesen könnyíttessék meg.

III. A közgazdasági testületek törvényhozásilag kapcsoltassanak össze a közigazgatás szerveivel a végből, hogy azok az iparfejlesztési, szocziálpolitikai és általában minden olyan kérdés tekintetében, mely a kivándor-

lásra kihatással bir, — a közgazdasági érdekcsoportok gyakorlati tapasztalatát és szakértelmét magában az országos közigazgatásban érvényesülésre hozhassák. A közgazdasági szaktestületek tanácsai a közigazgatási fórumok részéről csak indokolással legyenek visszautasíthatók.

Nagyváradi fiókunk junius hó 10-én a következő határozatban állapodott meg:

A fiók csatlakozik a Szövetség ügyvivő igazgatójának indítványához s azt csupán a következő két ponttal látja szükségesnek kiegészíteni; és pedig:

a) Dr. Moskovits Miklós indítványára szükségesnek látja hangsúlyozni azt, hogy a kivándorlás növeléséhez nem csekély mértékben járul hozzá az élelem általános drágasága. Az általános drágaság emelkedésének pedig egyik első oka a közigazgatás nehézkessége és rosszasága. A mit az ügyvivő igazgató úr indítványának III. pontjában az állami alkalmazottak számának rohamos emelkedéséről oly helyesen kiemel, ugyanaz, de talán még fokozottabb mértékben a városi és községi közigazgatási tisztviselőkről is áll. Ezek ugyanis, részint a közigazgatás nehézkességéből előálló kényszerűség nyomása alatt, részben fölöslegesen állandóan emelik hivatalnokaik számát, a mi természetesen a közterhek emelkedésére vezet. Ennek pedig a városokban csak az élelem fokozatos megdrágulása lehet az eredménye, annál is inkább, mert állami adópolitikánk évek óta abba az irányba tendál, hogy az adók emelése és új adónemek behozatala helyett az állam szükségleteinek nagy részét a városok jövedelmeinek lefoglalásával és kisajátításával fedezze. A városoknak ily módon megcsappant jövedelmei pedig csak akként egészíthetők ki, hogy, a mint látható, a városok minden képzelhető élelmiczikket fogyasztási adó alá vetnek. A városokban tapasztalható drágaság tehát ily módon közvetett eredménye helytelen

közigazgatási rendszerünknek. A községekben ugyanez a helyzet. Ritka az oly községek száma, a melyek szükségleteik fedezésére 100%-nál kevesebb pótadót szednek.

A fiók tehát a kivándorlás csökkentése czéljából, az általános drágaság megszüntetésére, a közigazgatás rendezését elsőrendű szükségletnek tartja.

b) Dr. Mártonfi Marczel titkár indítványára kimondja a fiók a következőket:

Ha az amerikai bevándorlási statisztikát figyelemmel kisérjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy azokból az európai államokból történik a legtömegesebb kivándorlás, a melyek a kulturának viszonylagosan legalacsonyabb fokán állanak, nevezetesen: Olasz- és Magyarországból. Ebből nem nehéz tényként megállapitani azt, hogy a kivándorlás az általános műveltség emelkedésével egyenes arányban fogy. Kivánatosnak látszik tehát az általános emberi műveltség intenziv növelése, ennek pedig egyetlen czélravezető eszköze az ingyenes, kötelező, állami népoktatás, a mely a népesség legszélesebb rétegeit a kultura áldásaiban fogja részesíteni és garancziáját fogja képezni annak, hogy minden magyar állampolgár a magyar haza hű fiává neveltessék.

A fiók tehát a kivándorlás meggátlása szempontjából szükségesnek tartja az ingyenes, kötelező, állami népoktatásnak programmra tűzését.

*

Egész terjedelmében közöljük a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete és a Magyar Eczetgyárosok Országos Egyesülete által beküldött beható emlékiratokat:

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete a következő választ adta:

I. A költözködési szabadság épségben tartása mellett, főleg az útlevelek kiadása körül kivánatosak szigorubb intézkedések. Megfontolandó ennélfogva, hogy nem lehetne-e a kivándorlási czélokra kivánt útlevelek kiadását hason formalitásokhoz kötni, mint például a válást, azon czélból, hogy a hatósági közegnek alkalma legyen az illetőt elhatározásának esetleges következményeire többszörösen figyelmeztetni. Ez által a kivándorolni szándékolt kényszerítve lesz elhatározását jól megfontolni és ki van zárva azon lehetőség, hogy úgy mint jelenleg, rábeszélésre vagy első felindulásban hazáját rögtön elhagyja.

Oly visszaélések ellen, mint például azon mellékjövedelem, melyet egyes jegyzők útlevelek kiállításából élveznek, legszigorubb intézkedések szükségesek.

II. A kivándorlási törvény végrehajtásának és a Cunard-szerződésnek tanulmányozása oly nagyszabású munkát igényel, mely egyesületünk programmját messze túlhaladja, azonban feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a jelenlegi ügynökrendszer teljesen megszüntettessék. A hajózási vállalatoknak legfeljebb az legyen megengedve, hogy külön megnevezett és a kormány által engedélyezett közlekedési góczpontokon utazási irodákat tarthassanak fenn és a többi helyeken a közönséget, szintén hatóságilag ellenőrizett falragaszokkal a tudnivalók körül felvilágosíthassák.

III. Egy helyes progressziv adórendszer, melynél a legalacsonyabb adófokozatok nem a bruttojövedelem, hanem az életfentartáshoz legszükségesebbek beszerzése után maradt fölösleg szerint állapíttatnak meg, továbbá a sör, czukor és egyéb czikkek oly fogyasztási adójának leszállítása, melyek mezőgazdasági termékekből készülnek, melyeknél tehát a fogyasztási adónál esetleg

mutatkozó kisebb bevétel a földbirtokoknak a nagyobb szükségletből eredő nagyobb jövedelmezőségében találja ellenértékét, a kivándorlást mindenesetre lényegesen befolyásolná a nélkül, hogy az állam pénzügyi helyzetére hátrányos behatással lenne.

IV. és V. Minthogy a kivándorlás csökkentésére vonatkozó bármilyen akciónak csakis hosszabb idő után lehet eredménye s tekintve, hogy a vas-, gép-, bánya- és sok más iparban a munkáshiány máris nagyon észlelhető. Egyesületünk ennek megszüntetését a legsürgősebbnek tartja. Megfelelő eszközökkel kezdeményezett visszatelepítési akcziótól e tekintetben jó eredmény várható. Nézetünk szerint az illető munkáskörökben speciális biztosokat kellene Amerikába küldeni, kik a hazai ipari egyesületekkel állandó nexusban vannak. Rendes hajójáratok Amerikából Fiuméba igen olcsó díjtételekkel, kivételes esetekben ingyen visszaszállítások, a munkások visszatelepítését lényegesen elősegítenék. Ezen biztosok feladata volna továbbá a kivándoroltak körében a kivándorlás okát, az ügynökök és esetleges más személyek üzelmeit kideríteni és adatokat gyüjteni a felett, hogy a kivándorláshoz fűzött remények miképp teljesültek. A sok szerencsétlenül járt kivándorló története megfelelően közzétéve az ügynökök rábeszélései ellen igen hasznos szolgálatot tennének. E helyen rá kell mutatnunk arra, hogy egyes munkásszakegyesületek a kivándorlás és munkásvisszatelepítés tekintetében igen káros befolyást gyakorolnak, a mennyiben sztrájk esetén — nehogy a szünetelők dolgozó társaik terhére legyenek — azokat kivándorlásra biztatják, sőt e tekintetben anyagilag is támogatják, a visszatelepítést pedig egyes műhelyeknek boykott alá való helyezése által nagyon megnehezítik. Igy például ma vasöntőkben nagy hiány van Budapesten; mindazonáltal egy budapesti gyár

sem vehet fel külföldi munkást, mert Budapest összes vasöntődéi boykott alatt állnak.

Fentemlített munkáshiányból következik, hogy az iparfejlesztés csak bizonyos irányban lehet befolyással a kivándorlás megszüntetésére t. i. oly helyen, a hol jelenleg ipar nincsen, vagy oly esetekben, midőn az új ipar a munkások családtagjainak is nyujt foglalkozást. Kivándorlás szempontjából tehát az ipart ily irányban kellene fejleszteni. Munkásjóléti intézmények természetesen nagy befolyással lennének a kivándorlás csökkentésére. Olcsó és jó lakások megfelelő fogyasztási szövetkezetek, kisdedóvódák, tanoncz-otthonok, nyilvános könyvtárak stb. ezek mind felette üdvös dolgok. Nézetünk szerint azonban hazai iparunk nem rendelkezik elég tőke felett, hogy ezen intézményeket a saját erejéből létesítse. Ha sikerül is itt-ott valamit létesíteni, ez bizonyára elenyésző kevés lesz az óriási szükséglettel szemben. Itt csak rendkivüli állami és hatósági kedvezmények által, melyek a magánosoknál és takarékpénztáraknál összegyüjtött pénznek ezúton megfelelő jövedelmet biztosítanak, lehet nagyobb eredményeket elérni. Az iparosok dolga volna munkásaikat a különféle jóléti intézményekre állandóan figyelmeztetni, az azokkal való elszámolást esetleg közvetlenül megejteni, sokkal többet azonban ezektől elvárni nem lehet.

A kivándorlásnak egyik fő oka bizonyos szakmákban kétségkivül a nagyon alacsony bérekben rejlik. A mai kedvező gazdasági helyzet mellett itt sok esetben lehetne segíteni, ha a lokális viszonyok tekintetbe vétele mellett a minimális bérek egyenlő niveaura emeltetnének. Ha ez az egész vonalon történik meg, akkor az iparos versenyképessége társaival szemben nem csökken, bár tagadhatatlan, hogy a külföldi versenynyel szemben a mainál hátrányosabb helyzetbe jön. Ez irányban meg-

felelő és megbizható munkás-szervezet hiánya nagyon érezhető s ezzel áttérünk a szocziálpolitikai reformok kérdésére.

Szükségünk van ugyanis megfelelő hazafias munkásszervezetre, legyen ez munkáskamara vagy más organizáczió, viszont azonban egyes létező ú. n. szakegyesületek ellen a legnagyobb szigorral kellene eljárni. Az általános titkos választói jog hivatva volna ezen a téren is egészségesebb viszonyokat teremteni, a mennyiben komolyabb, tanultabb, megbizhatóbb s a nyilvánosság ellenőrzése alatt álló egyének fognak idővel a munkások élére jutni s ezáltal a munkások szervezete is megbizható testületté fog alakulni, a mint ez történt Amerikában, Angliában, Francziaországban és Németország sok helyein.

Hogy a munkásoknak földhöz való juttatása a kivándorlás csökkentésére csakis kedvező hatással lehet még az ipari munkások szempontjából is, ez bővebb indokolásra nem szorul s minthogy ez irányban nagyobb szabású intézkedések a kötött birtokok részbeni felszabadítása nélkül alig lehetségesek, ezen kérdéssel is előbb-utóbb foglalkozni fog kelleni.

*

Az Eczetgyárosok Országos Egyesülete a következő válaszokat küldötte be:

I. kérdőpont: A kivándorlási törvény (1903: IV), valamint az útleveltörvény megváltoztatásával csökkenthető lenne-e a kivándorlás, — mily rendszabályokkal?

Válasz: Igenis. — Tiltassék meg mindenkinek a kivándorlás, míg teljes katonai szolgálati kötelezettségének eleget nem tett. Értem azalatt nemcsak a három (esetleg kettő vagy egy) tényleges szolgálati évet, hanem a kilencz (esetleg tíz vagy tizenegy) tartalékévet is. Igaz ugyan, hogy ezen intézkedés a polgárok szabad költözködési jogát mélyen érinti, de másrészt ezen kivándorlási tilalmat fontos honvédelmi tekin-

tetek indokolják. Mondassék ki tehát, hogy útlevél: a katonai kötelezettség teljes lerovásáig -- ideértve úgy a tényleges, mint a tartalékbani szolgálati éveket — csak oly kivételes esetekben lenne kiadandó, ha valamely egyén, akár szellemi és művészi, akár gyakorlati avagy ipari kiképeztetése végett kiván bizonyos meghatározott időre külföldre menni, és ha az útlevél kiadását az illető egyén élethivatási vagy kereseti érdekcsoportjának felettes hatósága avagy testülete elfogadható indokoknál fogva pártolásra méltatja.

Az Amerikába szóló útlevelek felett pedig — a fenti eljárás követése mellett — a belügyminiszter rendelkezik.

II. kérdőpont: A kivándorlási törvény végrehajtásában mely hibák foglaltatnak és helyes-e a Cunard-Line-szerződés?

Válasz:

1. A kivándorlási és ezzel kapcsolatos útlevéltörvény végrehajtásának egyik főhibája, hogy a kivándorlók nagy része útlevél nélkül indul, illetve szökik ki külföldre.

2. A kivándorlási megbizottaknak adott ügynöki megbizások visszavonandók.

3. A kivándorlásra való felhajtás és munkatoborzás könyörtelen szigorral üldözendő és súlyos börtönbüntetéssel sujtandó.

4. A hatóságok tegyenek meg saját hatáskörükben mindent, hogy a nép a kivándorlás kétes esélyeiről és veszélyeiről kellően felvilágosíttassék. Ezen czélból — a néppel való folytonos érintkezésben lévő közegek — időnkénti rendszeres iskoláztatás által kellően kioktatandók.

5. A Cunard-szerződés tulajdonképpeni czélja a kivándorlást az észak-német kikötőkből kiszorítani és Fiume felé terelni. Ezen czélt a Cunard-szerződés — kellő szervezés hiányában nem érte el — ezen idő óta a magyar honos kivándorlók száma a német kikötőkben jelentékenyen emelkedett.

A Cunard-Line-szerződés megkötése után a magyar kormány a külföldi hajóvállalatok itteni működését meggátolni törekedett, melynek egyenes következménye az volt, hogy a német hajóvállalatok a fejbért (Kopfprämie) lényegesen felemelték s így az emberhús értéke emelkedvén, az agitáczió nem szünetelt, hanem más utakon és más módon, eredményesen működött tovább.

A Cunard-Line-szerződésnek megkötése a kormánynak humánus cselekedete akart lenni — meg akarta véreinket a kizsákmányolástól óvni — és így államköltségen, úgyszólván egy csatornát vezetett be, melyből nemzeti és gazdasági erőinknek legértékesebb elemei, tengerentúli vidékekre szivárognak ki. Nézetünk szerint ezen visszás állapotnak oka abban keresendő, hogy a kivándorlás irányítása egyedül a Fiume-new-yorki hajójáratok megteremtésében merült ki és hiányzott az illető tényezők körében ama nagy konczepczió, mely a kivándorlók sorsának további gondoskodó irányítását — egészen a visszavándorlásig is — kellően felkarolta volna.

Megteremtendő volna tehát:

A) Fiumében egy nagyszabású árúraktár, melyben a kivándorlók mindazon czikkeket, melyekre nekik szükségük van és melyeket bevett szokásból a kivándorlási kikötőkben szoktak beszerezni, jó minőségben és olcsón megkaphatnák.

B) Az Egyesült-Államokban hazai tőke közbenjárásával egy bankszerű vállalat, mely:

a) a kivándorlók elhelyezéséről gondoskodik, kinek-kinek tehetségéhez, valamint hajlamához mérten, alkalmazást szerezve;

b) a kivándorlók bevásárlásai hazai czikkekben, egy mintaárú-raktár útján közvetíti és egyúttal hazai czégek kiviteli törekvéseit elősegíti;

c) a kivándorlók anyagi ügyeit rendezi, megtakarított pénzeit kezeli és az egész pénzforgalmat Magyarország és Amerika között lebonyolítja;

d) az összes jogügyletekben kivándorlóinkat szóval és tettel támogatja;

e) hazafias szellemű újság terjesztése által véreinkben a hazaszeretetet és ragaszkodás nemes érzelmét ébren tartaná;

f) a hazánkba való visszavándorlást szervezze.

A visszavándorlás szervesen összefügg a földszerzés kérdésével is.

Külföldről visszatérve, honfitársaink földeiket — melyeket potom áron voltak kénytelenek eladni — óriási árakért, valóságos uzsorapénzért kénytelenek visszavásárolni.

Ezen kérdés megoldásánál a tervezett bankvállalat hazai ága (esetleg a magyar kormány) birtokok megvásárlásával parczellázás útján segíthet.

Módot kell a visszavándorló népnek nyujtani arra, hogy jutányosan földhöz és házi állatokhoz juthasson.

Ha tehát magyar honos egyén megtakarított pénzével hazatérni kivánna, úgy pénzeért a tervezett bank közvetítésével földet és az állami birtokoknak állat vagy egyéb állományaiból: jó minőségű lovat, marhát, birkát és egyéb házi állatot kell rendelkezésére bocsátani.

A mennyiben a szükséges pénzösszeg csak részben állana rendelkezésére, úgy az állam érdekeinek teljes megóvása mellett — bizonyos annuitás útján — volna a felesleg törlesztendő.

III. kérdőpont: **Az állami közterhek emelkedése összefüggésben van-e a kivándorlással; s ha igen — mi volna a teendő az állami kiadások csökkentése és az adó reformálása terén?**

Válasz: Az állami és egyéb közterhek emelkedése okozati összefüggésben áll a kivándorlási hajlammal — tekintettel az általános drágaságra — mint annak egyik szülőokával.

Mert — ha bizonyos adónem — bizonyos kulcs szerint, mindenkit egyenlően terhel is, — de anyagi erejéhez képest — igen különböző arányban és súlylyal nehezedik a szegényebb és teljesen vagyontalan néposztályra. Így az úgynevezett kis exisztencziák — saját nézetük szerint — államilag szervezett kizsákmányolásnak vannak kitéve s ezen adórendszer az ő részükről — nem törvényes és jogos intézkedésnek, hanem ellenkezőleg — égbekiáltó igazságtalanságnak vétetik.

A II. osztályú kereseti adó legalsó fokának, valamint a munkások I. osztályú kereseti adójának eltörlése — csak ideiglenes gyógyszerül szolgálhat, de gyökeres javulást csak egy igazságos progressziv adórendszer nyujthat.

IV. kérdőpont: **A kivándorlás ellensúlyozására az iparfejlesztésnek mely közgazdasági vagy közigazgatási akadályai volnának elhárítandók? Mily fokozatban létesíttessenek szocziál-politikai reformok és a munkáslakások kérdése miként oldassék meg?**

Válasz: 1. Az önálló vámterület létesítése.

2. Az új iparfejlesztési törvénynek ama rendelkezését: hogy a magyar állam — új gyárak és ipartelepek keletkezését fokozottabb szubvenczióval támogassa — teljesen ki kell aknázni; még pedig azáltal, hogy valahányszor egy czég — ezentúl valamely gyárat vagy ipartelepet kíván létesíteni — köteleztessék arra, hogy mindazon jóléti intézkedéseket honosítsa meg vállalatában — melyeket a kormány a modern viszonyok helyes mérlegelésével czélszerűnek és hasznosoknak tart.

3. Elsőrangú jelentőségűek nagyobb vállalatoknak mindazon intézkedései, melyek hivatva vannak — az élelmi és közszükségleti czikkek árhullámzásából a munkásokra háramló visszahatást ellensúlyozni.

Általános szomorú tapasztalata minden vállalkozónak, hogy munkásai szombati hetibérének jó részét — a korcsmáros krétája abszorbeálja.

Ha tehát munkásaink életszükségleti nagy részét ú. m. lakást, élelmi és ruházati czikkeket természetben kapják — és ezeknek ellenértéke a bérbe beszámíttatik — akkor az egyes családok megélhetéséről eleve gondoskodva van.

4. Egyéb jóléti intézkedések kötelező meghonosítása a vállalat nagyságától — illetve a munkások számától fog függni.

V. kérdőpont: Mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését — a munkások letelepítése és földhöz juttatása?

Válasz: A kivándorlási hajlam egyik főoka a földhiány. Azért szükségesnek tartjuk, hogy a népnek földszerző igényei ott, a hol szükséges — kielégítést nyerjenek.

Erős meggyőződésünk azonban, hogy nemzeti és társadalmi szervezetünkben oly hatalmas tényezőket, mint az egyházi, hitbizományi és egyéb nagybirtokok tulajdonosait — egyszerű indítványok útján — nem lehet arra birni, hogy a köznép igényeit méltányolják és kielégítsék.

Úgy véljük, hogy az ezen tényezők kebelében netán felcsirázó nemes intencziók — csakis akkor fognak gyakorlatilag is testet ölteni — ha nemcsak az egyház magas tagjai, hanem a hitbizományi és egyéb nagybirtokok tulajdonosai körén belül oly férfiú lép ezen mozgalom élére, ki — minden-

képpen arra termett — s úgy az egyéni súlya, mint személyes tulajdonai által — predesztinálva jelentkezik arra, hogy ezen áldásos tervnek megoldása terén indítandó mozgalom áradatában jegeczedési központul szolgáljon — s a ki köré — többi hasongondolkozású osztály- és érdektársai tömörülvén — őtet — ezen működésében vállvetve támogatnák.

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége

által 1907. évi junius hó 19., 20., 21. és 22. napjain a kivándorlás tárgyában tartott szaktanácskozás

GYORSIRÓI JEGYZŐKÖNYVE.

Az ankét résztvevői.

A tanácskozásokon hézagos feljegyzések szerint a következők vettek részt:

Dr. Chorin Ferencz elnök, Hatvany-Deutsch Sándor alelnök, dr. Hegedüs Lóránt mint előadó, továbbá: dr. Ajtay József, Beck Géza, Bernáth István orsz. képviselő, dr. Bloch Artur, Bokor Gusztáv (a magy. vegyészeti gyárosok orsz. egyesülete képviseletében), Bottlik József, Bolváry Zahn Dénes (a m. szent korona országai üveggyárosainak egyesülete képviseletében), Burchard-Bélaváry Konrád, ifj. dr. Chorin Ferencz, dr. Csányi Gusztáv (az Orsz. Magyar Szövetség képviseletében), dr. Csiky Gyula miniszterelnökségi s. titkár, Déry Izidor, dr. Dienes Emil, Egger Gyula, Fejes János (Soroksár), dr. Gáspár Artur belügyminiszteri s. titkár, Gelléri Mór,

Gergely Hugó (Salgótarjáni kőszénbánya képviseletében), Gerster Béla, dr. Gratz Gusztáv orsz. képviselő, Goda Béla (Győr vármegye alispánja), Goldzieher Géza, Hatvany-Deutsch Sándor, Hatvany József, Haydin Imre, dr. Hédervári Lehel orsz. képviselő, Herz Vilmos, br. csetei Herzog Péter, Hieronymi Károly, dr. Hirsch Albert, Kacziányi Géza, Keller Béla (Magy. Kereskedelmi Csarnok képviseletében), Keller Gyula (a földmívelésügyi miniszterium képviseletében), dr. Kenéz Béla min. s. titkár (a kereskedelemügyi min. képviseletében), Klein Gyula, dr. gróf Klebelsberg Kuno, Kerzény Gyula, Krausz Izidor, dr. Krejcsi Rezső, Komjáthy Béla, Kovács Alajos min. fogalmazó (a m. kir. központi statisztikai hivatal képviseletében), dr. Kovács József (az Adria m. kir. tengerhajózási r.-t. képviseletében), Kozma Géza, Kühne Károly, Laehne Hugó orsz. képviselő (a Nyugatmagyarorsz. földm. gazdasági egyesület igazgató-elnöke), Láng Lajos (a Magy. Vasművek és Gépgyárak Orsz. Egyesülete képviseletében), gr. Lázár Árpád (a Beszterczenaszódi faipar képviseletében), Lázár Zoltán, ifj. Leopold Lajos, dr. Lévy Béla (az Orsz. magy. kereskedelmi egyesülés képviseletében), báró Lévay Lajos, dr. Löw Tivadar (Magnezitipar és Budapest-Lőrinczi téglagyár elnöke), Lukács Jenő, dr. Márton Ödön min. titkár a hegyvidéki miniszteri kirendeltség vezetője, Matlekovits Sándor, Mautner Mihály, Meringer Lipót, Mezey Gyula (a F. M. K. E. kiküldöttje), dr. Moldoványi István kir. iparfelügyelő (a kereskedelmi miniszterium képviseletében), dr. Neumann Ármin, Osztroluczky Miklós (Zólyommegye főispánja), dr. Pap Dávid, dr. Papp Béla, Pap Mihály pénzügyminiszteri oszt. tanácsos, Paunz Sándor, dr. Pollák Gyula, Rákosi Jenő, Rau Gottlob, dr. Rédei Rezső (a debreczeni kereskedelmi és iparkamara képviseletében), Rigler József Ede, Sándor József, Stoll-

werck Testvérek (Pozsony), Szabó Gyula (a szegedi kereskedelmi és iparkamara titkára), Szakács Péter, Szatmári Mór orsz. képviselő, Székács Antal (a budapesti kereskedelmi és iparkamara képviseletében), dr. Szemenyei Kornél (dr. Bárczy István polgármester képviseletében), Szende Lajos (a Magyar ált. kőszénbánya vezérigazgatója), Szendrői Mór (győri kereskedelmi és iparkamara titkára), Soós Pongrácz (min. titkár a belügyminiszterium képviseletében), dr. Sugár Ignácz (a miskolczi kereskedelmi és iparkamara képviseletében), Strasser Gyula, Thaly Zsigmond, dr. Thirring Gusztáv, Thomas Móricz kamarai titkár (Brassó), Uszkay Bálint, Vargha Gyula min. tanácsos (a m. kir. közp. statisztikai hivatal igazgatója), dr. Vizaknai Antal min. tanácsos (a m. kir. közp. statisztikai hivatal aligazgatója), dr. Wagner Ödön, Weiss Berthold, Weiss Manfréd, Wollák Gyula stb., végül Fodor Ferencz és dr. Fenyő Miksa a M. Gy. O. Sz. titkárai, mint jegyzőkönyvvezetők.

I. nap.

Szerda, 1907. junius 19-én.

Kezdete délelőtt 10 órakor.

Elnök: **Chorin Ferencz** főrendiházi tag.

Elnök: T. uraim! Méltóztassanak mindenekelőtt megengedni, hogy köszönetet mondjak a m. kir miniszteriumoknak, a közhatóságoknak és a gazdasági érdekképviseleteknek, hogy erre a szakértekezletre képviselőket kiküldeni szivesek voltak. (Élénk éljenzés.)

T. Uraim!

A kivándorlás kérdése évek óta napirenden van Magyarországon. A M. Gy. O. Sz., mely programmjának sarkalatos tételéül a magyar gyáripar fejlesztését tűzte ki, a kivándorlás mind nagyobb arányokat öltő veszélyes jelenségében látta törekvéseinek legnagyobb akadályát. Országunkban az ipari fejlődés minden előfeltétele megvan: megfelelő fogyasztóképesség, természetnyujtotta előnyök és népünknek munkára termettsége. Annál sajnálatosabb, hogy ily körülmények között és éppen akkor, a mikor hosszú küzdelem után törvényhozásunk és társadalmunk teljesen át van hatva az iparfejlesztés nélkülözhetetlen voltától, kell oly bajnak támadnia, mely a különben nagy arányokban megindult iparfejlesztést megnehezíti.

Tíz esztendeje, hogy e baj fenyegetőbb alakot öltött, ma már mint országos csapás tornyosul felettünk és felrázza társadalmunkat és hatóságainkat szemlélő magatartásukból. Kezdetben ügyet sem vetettünk a bajra; sőt a kivándorlók által hazaküldött tetemes összegek lidérczfénye félrevezette azokat a köröket, melyeknek módjában lett volna a mozgalom veszélyes terjedését meggátolni és gazdaságilag előnyösnek tüntette fel a jelenséget, mely valójában hovatovább gazdasági válságba sodorhat bennünket.

Egy pillantás a kivándorlási statisztikára, a kivándorlási számok szédítő emelkedésére és lehetetlen be nem látnunk, hogy minden további közönyösség önmagunk ellen való vétek. Kötelességet teljesítettünk tehát, midőn a nagyipar képviseletében, közigazgatásunk, gazdasági érdekképviseleteink és közéletünk illetékes és kiváló tényezőihez fordultunk s őket arra kértük, hogy segítsenek nekünk feltárni a baj kútforrásait és megtalálni az orvoslás módjait. Az a körülmény, hogy közgazdaságunk és közéletünk ennyi kiválóságát tisztelhetjük itt: azt az indokolt reményt kelti bennünk, hogy mélyebb betekintést nyerhetünk e szövevényes jelenség életébe, értékes adatokat hozunk felszinre, melyek alapján — a szemlélődés talaját elhagyva — erélyes cselekvéshez foghatunk. Mert ennek nagyon elérkezett az ideje. Nem nézhetjük tétlenül, hogy az ország gazdasági erejének java tőlünk elszivárogjon. Több mint másfél millió ember ment ki az utolsó tíz esztendőben Magyarországból s ennek alig 10%-a tért vissza. És arra semmi reményünk, hogy a kivándorlás magától elapadjon.

A t. értekezletnek leend feladata ez országos csapás okaira rámutatni, de méltóztassék megengedni, hogy mintegy bevezetésképpen, a nélkül, hogy illusztris vendégeink fejtegetéseinek elébe akarnék vágni, figyelmükbe

ajánljak néhány kérdést, melyek véleményem szerint legelső sorban várják a megvitatást.

Az első kérdés, melyről szíves véleményüket kérném, hogy a kivándorlási törvény és a Cunard-line szerződés nem szorul-e azonnali és gyökeres megváltoztatásra. A helyzet felismerésében lehetetlen elhallgatnunk, hogy a míg a kivándorlási törvény büntető tilalom alá helyezi a kivándorlásra való csábítást, addig ugyanezen törvény második fejezetének és a Cunard-szerződésnek védelme alatt, valósággal közigazgatásilag szerveztük, állami protektorátus alá helyeztük a kivándorlási ügynökségeket. Hatósági signummal ellátva a legravaszabb és eszközeikben legkevésbbé válogatós embereket bocsátottunk a hiszékeny és a csábításnak ellenállni nem tudó népre *és megteremtettük az emberkereskedésnek egy új formáját.*

Ezen szervezettel *versenyre* kelt a német hajóstársaságoknak még sokkal veszedelmesebb szervezete: a titokban működő ügynökök légiója, kik a hatóságok ellenőrzésének lanyhasága folytán annyira elszaporodtak, hogy a német birodalom statisztikai kimutatása szerint 1906-ban Hamburgon és Brémán át, több mint százezer magyar honos ment Amerikába.

Az amerikai Egyes. Államok elnöke 1905. évi üzenetében a következőket mondja:

»A bevándorlók tekintélyes része nem saját elhatározásából — hanem a nagy gőzhajózási társaságok ügynökeinek agitácziója folytán — jön hozzánk. Ezen ügynökök egész Európát elözönlik és az embereket, sokszor még akaratuk ellenére is — előnyös és túlzott igéretekkel — az idevándorlásra csábítják.

Fáradozásainknak — melyek a bevándorlás kellő szabályozását czélozzák — legnagyobb akadályai a kül-

földi tengerhajózási vállalatok; mert ezeknek a társaságoknak nincs egyéb érdeke, mint a kivándorlók tömegeinek szállítása által bevételeiket és így nyereségüket fokozni.«

Méltóztassék bölcs megfontolás tárgyává tenni, hogy miután a csábítás szigorú tilalmát a törvény és szerződés alapján szervezett intézmények illuzoriusokká tették: nem kellene-e a kivándorlási megbizottak intézményét egyszerűen eltörölni és a Cunard-line szerződést lényegesen módosítani. Milyen rendszabályokkal lehetne meggátolni az engedély nélkül való ügynökök működését?

Az útlevélügygyel kapcsolatosan felvetődik egy további kérdés: hogy nem volna-e helyes egy nagyobb szabású központi osztálynak felállítása a belügyminiszteriumban, mely a kivándorlással összefüggő összes kérdéseket felölelné. Nevezetesen kiszolgáltatná a kivándorlásra szolgáló útleveleket, ellenőrizné a kivándorlási propagandát és szervezné az ellenpropagandát. A kivándorlásra szolgáló útleveleknek a belügyminiszteriumban való központosítása helyesnek látszik: lehetővé tenné a kivándorlás *rendszeres és fokozott ellenőrzését.* Az ellenpropaganda szervezése is nagyon megszívlelendő. Németországban, hol a kivándorlás ma már egészen jelentéktelen, a gyarmatügyi miniszter fennhatósága alatt a Central-Auskunftsstelle für Auswanderer működik hasznosan. Tudjuk, hogy a kivándorlási propagandának az eszközei kimeríthetetlenek: ügynökök, levelezések, ujságczikkek, hirdetések stb. útján terjesztik a bajt. Az ellenpropaganda feladatainak tehát igen változatosaknak kellene lenni. A kivándorlási ellenpropagandának egyik főfeladata volna, szervezetet alkotni, mely figyelemmel kisérje az Amerikába kivándorlottaknak helyzetét, kereseti és életviszonyait, egészségi állapotát és az így szer-

zett tapasztalatok alapján alapos és részletes közléseket adna. Kétségtelen, hogy a kivándorlottaknak egy része nyomornak és nélkülözéseknek van kitéve, egy részük pedig oly munkára van utalva, mely testi épségének és egészségének veszélyeztetésével jár. Amerikában a munkaadónak sem baleset, sem betegség esetén kötelezettsége nincsen, különösen a bevándorlott, és munkásszervezethez nem tartozó idegenek a törvény semminemű oltalmában nem részesülnek. Ezen állapotoknak népszerű füzetekben épp oly módon való feltüntetése, mint azt a kivándorlásra csábítók teszik, egyik leghathatósabb eszköze volna az ellenpropagandának.

A kivándorlásra való csábítás egymaga azonban nem magyarázza meg a kivándorlási járvány rohamos terjedését. Ha kutatjuk, hogy a kivándorlásra csábítás mely néprétegeknél talál leginkább termékeny talajra, lehetetlen észre nem vennünk, hogy főleg ama népcsoportok kerekednek fel a tengerentúlra, melyeknél a gazdasági elégületlenség magvai elhintvék. Adótörvényeink majdnem elviselhetlen terheket raknak a szegényebb nép osztályra, közigazgatási törvényeink a rendőri apparatus minden ridegségét és kellemetlenségét éreztették a néppel. Közigazgatási hatóságaink józansága tagadhatatlanul sokat enyhített a bajon, de még e téren is sok tenni való van hátra. A legfontosabb azonban a megélhetési viszonyok kérdése. A megélhetési viszonyok Magyarországon az utolsó tiz évben rendkivül megnehezedtek s a fokozódó drágaság mind nagyobb terheket ró a fogyasztóra. A kérdés tehát az: lépést tartottak-e a munkabérek az életviszonyok megdrágulásával, tekintetbe véve az idők folyamán megnövekedett igényeket is. Tudjuk, hogy a mezőgazdaságban, de különösen az iparban tetemesen emelkedtek a munkabérek az utolsó három esztendőben. A munkabérek további lé-

nyeges emelése kétségtelenül jelentékenyen apasztaná a kivándorlást. Ezzel szemben iparunk, illetőleg mező-gazdaságunk utal arra, hogy helyzetük további lényeges béremelést nem enged meg s hogy — egyes kivételektől eltekintve — a munkabérek további lényeges emelése a mezőgazdaságnak különben is csekély jövedelmezőségét támadhatná meg, s megrendíthetné vámvédelmet nélkülöző fiatal iparunk alapjait. Kötelességünk tehát felvetni a kérdést, s ennek szíves megvitatását kérjük: kielégítőek-e a mai munkabérek, elbirja-e az ipar és mezőgazdaság a további munkabéremelést? A munkabérek emelésének egy módja mindenesetre hatalmunkban áll. Ezt a módot a tervszerű és erőteljes iparfejlesztés adja meg. Az ipari munkabérek sokkal magasabbak a mezőgazdasági munkabéreknél s az ipari üzemek képesek a mezőgazdasági munkálatok befejeztével felszabadult munkaerőket abszorbeálni s ezeket az őszi és téli hónapokban megfelelően foglalkoztatni. Ez a tény megjelöli az irányt, melyben iparfejlesztésünknek haladnia kell. Iparunkat lehetőleg úgy kell berendeznünk, hogy az egyes üzemek főtermelése az őszi és téli hónapokra összpontosíttassék.

Fejtegetéseink körébe azt is be kell vonni, hogy vajjon a munkástársadalom színvonalának emelése nem volna-e alkalmas eszköz a kivándorlás apasztására.

Végül pedig felvetjük a kérdést, s kérjük annak megvitatását, vajjon a kötött birtok és a kivándorlás között van-e okozati összefüggés? Számos kiváló tudós, statisztikusok és nemzetgazdászok, meglepő egyértelműséggel oda concludáltak, hogy kivándorol népünk, mert földszerzési vágyát, mely úgyszólván vérében van, ki nem elégítheti. A föld utáni egészséges vágy kielégítésének legnagyobb akadálya a kötött birtok túltengése. Ha e mai tanácskozásból, kiváló vendégeink fejtegetéseiből

ugyanezen eredményeket fogjuk leszűrni, akkor megfontolandó, hogy milyen állami rendszabályok volnának foganatositandók, hogy a birtoknélküli parasztság földéhsége kielégíttessék. Láttuk, hogy Anglia sem riad vissza oly intézkedésektől, melyek ott, a hol az indokolt és közérdekű, kisajátítás útján a földnélkülieket földhöz segíti.

Ujból hangsúlyozom, hogy a kötött birtok megszorítása csakis állami akciónak lehet tárgya, mert a magánosok által foganatosított parczellázások eredményei azt mutatják, hogy ezek inkább előidézői, mint gátlói a kivándorlásnak.

Jól tudom, hogy a kivándorlás sokkal bonyolultabb jelenség, mintsem hogy pusztán a felsorolt okokra volna visszavezethető, s az ajánlott intézkedésekkel teljesen meggátolható. Meg vagyok győződve, hogy a tudománynak és gyakorlatnak jelenlevő kiválóságai a kivándorlás jelenségének más és más gyökérszálaira fognak rámutatni, s hogy végeredményben tanácskozásunkból, vitáinkból oly eszmék fognak leszűrődni, melyek — ha kormányunk erélyt, társadalmunk szívósságot tanusít — alkalmasak lesznek arra, hogy gátat vessenek az országos bajnak. (Hosszantartó élénk éljenzés és taps.)

Ezzel a szakértekezletet megnyitottnak nyilvánítom és felkérem Fodor Ferencz titkár urat, hogy a kiküldött hivatalos képviselők névsorát felolvasni szíveskedjék.

Fodor Ferencz titkár: A miniszterelnökség részéről dr. gróf Klebelsberg Kuno osztálytanácsos és dr. Csiky Gyula segédtitkár, a pénzügyminiszterium részéről Papp Mihály osztálytanácsos, a földmívelésügyi miniszterium részéről dr. Bartók József miniszteri tanácsos s dr. Marton Ödön és dr. Koós Mihály min. titkárok, a belügyminiszterium részéről Kertész Gyula osztálytanácsos,

dr. Áldássy József és dr. Gáspár Arthur miniszteri titkárok, a kereskedelemügyi miniszterium részéről dr. Kenéz Béla miniszteri titkár és egyetemi magántanár és Moldoványi István iparfelügyelő, a központi statisztikai hivatal részéről Vargha Gyula min. tanácsos, igazgató, Vizaknai Antal min. tanácsos, aligazgató és Kovács Alajos min. fogalmazó. a székes főváros részéről dr. Thirring Gusztáv statisztikai hivatali igazgató, továbbá Smialovszky Valér Trencsén vármegye főispánja, dr. Vinczehidy Ernő Torontál vármegye főjegyzője, a kereskedelmi és iparkamarák részéről Székács Antal (Budapest), Szabó Gyula másodtitkár (Szeged), Sugár Ignácz titkár (Miskolcz), Szakács Péter titkár (Marosvásárhely), dr. Rédei Rezső segédtitkár (Debreczen), Vest Ede lovag elnök (Temesvár), dr. Dienes Emil másodtitkár (Beszterczebánya), Thomas Mór titkár (Brassó), az Erdélyi Gazdasági Egylet részéről gró Bethlen István és gróf Teleki Arvéd, az Országos Iparegyesület részéről Matlekovits Sándor elnök, Thék Endre alelnök, Herz Vilmos szakosztályi elnök és Gelléri Mór kir. tanácsos, igazgató, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés részéről dr. Lévy Béla főtitkár és Beck Géza titkár, a Magyar Közgazdasági Társaság részéről Matlekovits Sándor, a Magyar Kereskedelmi Csarnok részéről Kunz Ferencz és maróthi Fürst László alelnökök, dr. Schreyer Jenő titkár, Jellinek Lajos, Kaszab Aladár, Keller Béla, Jusztusz Dezső, Lukács Jenő, Székács Antal, Róna Sándor, Paunz Sándor, Vidor Jenő és Goldzieher Géza választmányi tagok, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület részéről Sándor József főtitkár, a Felsőmagyarországi Közművelődési Egyesület részéről Mezey Gyula igazgató, főmérnök, a Marosvásárhelyi Székely Társaság részéről Borszéky Soma ny. min. tanácsos és dr. Fenyvessi

Soma országgyülési képviselő, a Magyar Földrajzi Társaság részéről dr. Gerster Béla tiszteleti és dr. Thirring Gusztáv levelezőtag, az Országos Magyar Szövetség részéről dr. Komjáthy Béla és dr. Csányi Gusztáv, a Dunántúli Közművelődési Egyesület részéről dr. Fodor Oszkár főtitkár, a Magyarországi Gyufagyárosok Egyesülete részéről Bloch Artur titkár, a Vidéki Malomiparosok Országos Egyesülete részéről Bossányi Endre titkár, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete részéről Strasser Gyula és Láng Lajos, a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesülete részéről Weisz Berthold udv. tanácsos, elnök és dr. Krejcsi Rezső titkár, a Magyar Serfőzők Egyesülete részéről Aich Ferencz és dr. Friedrich Tivadar titkár, a Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete részéről Frankl Sándor és Herz József választmányi tagok, valamint dr. Bokor Gusztáv titkár, a Magyar Üveggyárosok Egyesülete részéről Bolváry Zahn Dénes, az Adria m. kir. tengerhajózási részvénytársaság részéről dr. Kovács József vezértitkár és dr. Pollák Gyula, az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Részvénytársaság igazgatója; továbbá Hieronymi Károly v. b. t. t., Rákosi Jenő főrendiházi tag, dr. Neumann Ármin udv. tanácsos, Lévay Lajos báró kivándorlási biztos, dr. Gratz Gusztáv országgyülési képviselő, Haydin Imre volt országgyülési képviselő.

Elnök: Ha valakinek felemlítése véletlenül elmaradt volna, kérem, méltóztassék jelentkezni.

Ha nem jelentkezik senki, az első szó Hegedüs Loránt ügyvezető igazgató urat illeti, mint előadót.

Hegedüs Loránt ügyvezető igazgató: Igen tisztelt uraim! Azt hiszem, nekem csak nehány szót kell szólanom. Szövetségünk április 21-iki közgyülésén beadott indítványaimat a Szövetség és az értekezlet t. tagjainak megküldöttük azon indokolással együtt, a mely 32. füze-

tünkben megtalálható. Ezen öt pontból álló indítványomhoz Magyarország gyáriparosainak legnagyobb része teljesen csatlakozott és ezzel szerény indítványomnak, azt hiszem, bizonyos súlyt is kölcsönzött. Gyáriparosaink kollektive is nyilatkoztak. Összes fiókjaink gyülést tartottak e tárgyban. A temesvári, brassói, győri, iglói és debreczeni fiókok egyhangúlag elfogadták ezen indítványomat. Egyes tagtársak és egyes fiókjaink részéről módosítások és pótlások érkeztek, a melyek mindnyájának felolvasásától talán méltóztatnak felmenteni, mivel kinyomatva az érdeklődők rendelkezésére állanak. (Helyeslés.) A brassói fiók azon indítványomra vonatkozólag, hogy az útlevelek kiadása ismét a belügyminiszteriumban összpontosíttassék, azt kéri, hogy a határszéli vármegyékben, különösen az olyanokban, a melyek a Balkánnal való forgalom szempontjából fontossággal birnak, útlevelek kereskedelmi és más külön czélokból az alispáni hivatalok által kiadhatók legyenek. Iglói fiókunk valóban méltánylandó kérdést vet fel, a midőn a leánykereskedésre irányítja a figyelmet és kéri, hogy a Hungarák tekintetében valami intézkedés tétessék. Ebben igaza van. Nemcsak Európában virágzik, sajnos, a Hungarával való kereskedés, hanem különösen az antwerpeni kikötőn át Amerikába is sokkal több magyar nő megy ki, mint férfi, a mi a kivándorlási statisztika szempontjából igen különös jelenség. Ebből a szempontból pótlom indítványomat azzal, hogy mivel Magyarország az 1902-ben Párisban tartott traite de blanches kongresszuson hozzájárult azokhoz a megállapodásokhoz, a melyek nemzetközileg sujtják a leánykereskedést, mi feliratban a kormányhoz forduljunk, hogy mivel a kormány már öt évvel ezelőtt hozzájárult ehhez, a magyar törvényhozás czikkelyezze be e megállapodásokat és a kormány hajtsa végre.

A másik, a mit kiemelni kötelességemnek tartom, az, hogy a Cunard line-nal, a melylyel tudvalevőleg tíz évi szerződés áll fenn, a mi a törvénynyel is szoros összefüggésben van, ha a t. értekezlet támogat minket ebben az akczióban, azt hiszem lehetséges lesz oly barátságos megállapodásra lépni, hogy szüntesse meg az összes kivándorlási megbizotti állásokat. (Helyeslés.) Azt hiszem, hogy, ha az ankét e czélját eléri, mindenesetre nagy lépéssel vitte előbbre a dolgot. (Helyeslés.)

Különben akármilyen ügyességgel fogjuk az ügynöki kérdést, a hajózási kérdést s az ilyeneket megoldani, ez kis jelentőségű dolog ahhoz képest, hogy a kivándorlás közigazgatási és közgazdasági belső szervezetünk megroppanásából következő rettenetes elvérzés. (Úgy van!) Gazdasági berendezkedésünknek, szervezkedésünknek oly egyenetlenségei vannak, a melyek organizmusunknak egész alkatán oly mély sebeket ejtettek, hogy most ez az iszonyú vérveszteség állott elő. Voltaképpen nem egyéb még az ügynökségek működése sem — némely kivételektől eltekintve — mint kinyitása egy ajtónak, a melyen becsapott a fuvalom, úgy, hogy a régen gyült parázs egyszerre lángra lobban és most emészt minket egyszerre. S a midőn most annyi különböző részről közéletünknek ilyen kiváló tényezői meg fogják ezt a kérdést vitatni, azt fogják találni, hogy ma valóban magyar emberek egybegyülve, súlyosabb, komolyabb és fontosabb dologról nem tárgyalhatnak. (Úgy van!) Míg ezelőtt két évtizeddel évente kétszázezer új lélekkel gyarapodott ez a nemzet, addig ma ott állunk — utolsónak egész Európában — hogy népességünk naponta fogy: két év alatt mintegy hatvanezer lélekkel fogyott. Ma már a siró csecsszopók száma nem képes a kivándorlók számát pótolni sem.

Az idei év folyton növekvő új veszteségeket mutat.

Annak idején lelkes apostolok 30 millió magyarról beszéltek: de hogy a 20 milliót elértük, mintha valami bűvös pentagramm babonázta volna meg küszöbünket: nemcsak, hogy napról napra kevesebbek leszünk, de utolsók lettünk a versenyző nemzetek között. Meg vagyunk győződve, hogy értekezletünk tagjai segíteni fognak nagy munkánkban, a mely tisztán azt a czélt szolgálja, hogy a bekövetkezhető nagy veszedelmeket elhárítsuk: ezért reméljük, hogy eredménye is lesz, a törvényhozás előtt, a kormány előtt és önmagunk előtt is, mert ránk is komoly kötelességek várnak. De ha egyéb eredménye munkánknak nem lenne is, legyen az legalább messzehallatszó vészkiáltása az egész magyar termelésnek. Adjuk meg a kürtön a vészjelt, hadd tudják meg kormány és kormányzottak, egyének és pártok, hogy ha így megyünk tovább, Magyarország tíz esztendő alatt elvérzik.

Kérem indítványom elfogadását. (Élénk éljenzés.)

Fodor Ferencz titkár: Dr. Thirring Gusztáv!

Dr. **Thirring Gusztáv**: Mélyen t. uraim! A midőn nekem jutott a szerencse osztályrészül, hogy ezen díszes körben ezen annyira fontos, annyira a nemzet életébe vágó kérdéshez mint első hozzászólhassak, méltóztassék megengedni, hogy ezen hozzászólásom csak egész vázlatos és rövid legyen. (Halljuk! Halljuk!) Sokkal fontosabb kérdéseket kell ugyanis itt tárgyalnunk, semhogy a kivándorlás méreteinek a megállapításába itt tüzetesebben belemehetnénk. Nem is szükséges ez talán, mert hiszen ma már annyira fel van keltve az érdeklődés e kérdés iránt, részint magánkutatók működése, részint a hivatalos adatgyüjtés folytán annyira ismerjük már népünk ezen vérző sebeit, hogy e helyen, azt hiszem, elegendő lesz csak nehány rövid szóval álta-

lános képét adnom a kivándorlási mozgalom jelenlegi állapotának.

A mozgalom hazánkban körülbelül három évtizedre nyúlik vissza. A 70-es évek elején kezdődött, a midőn az Egyesült-Államokban munkaerőre lévén szükség, az Unio Európa azon államaira irányította figyelmét, a honnan olcsó munkaerő megszerzése lehetségesnek látszott. Akkor kezdődött a nagymérvű kivándorlás Európa keleti részeiből, akkor lépett fel először Magyarországon, de csak még kis mérvben: csak néhány száz, később azután egy-két ezer ember volt az, a ki kivándorolt. A 80-as évek folyamán e szám lassanként folyton emelkedett. A 90-es évek folyamán 20—25—30 ezer volt, a 90-es évek vége felé hirtelen felszökkent 90—100 ezerre és ma már oda jutottunk, hogy évenként kerek számban 200 ezer ember vándorol ki az Egyesült-Államokba.

Ez az a szám, a melyet hivatalosan konstatálni tudunk, de valószinű, hogy a hivatalos számbavételt még mindig számosan kikerülik és így tulajdonképpen többre rúg a kivándorlók száma. Míg tehát ezelőtt 10—20 évvel aránylag csekély volt e mozgalom; ma már mindenütt felhangzik a vészkiáltás, hogy nemzetünket óriási veszedelem fenyegeti és most csakugyan megjött az ideje, hogy komolyan tárgyaljuk a kérdést: miként lehet a bajon segíteni.

De a mozgalom nemcsak annyiban változott meg, hogy ma már tömeges népvándorlás van a határokon át, de módosult ahhoz képest is, hogy a míg eddig országunk egyik-másik szűkebb részét ölelte fel a mozgalom, nevezetesen a felvidéket, a tótságot, Szepes, Sáros és Zemplén vármegyét, részben a Dunántúl egyik részét, nevezetesen Moson vármegyét, azóta folyton terjeszkedett a mozgalom és ma már azt lehet mondani, nincs

hazánknak egyetlen egy vidéke sem, a mely kisebb-nagyobb mértékben ne járulna hozzá azokhoz a nagy néptömegekhez, a melyeket a nagy gőzhajók a tengerentúlra szállítanak. Ma már országunk minden részében elterjedt a kivándorlás. A felvidékről, a mely eredetileg góczpontja volt, átterjedt a Dunántúl termékeny rónáira. A Rábaköz áldott vidékeiről épp úgy vándorol ki mai napon a magyar, mint az Alföld kalászos rónáiról; sőt sajnos, hogy éppen az Alföld az, a mely az utóbbi időben mind nagyobb tömegeket szállít e kivándorláshoz.

De elterjedt a kivándorlás az erdélyi részekben is és tudjuk, éppen Hegedüs Loránt igazgató úrnak nagybecsű közleményeiből, hogy Románián keresztül Amerikába vándorolt ki a székelység és óriási mérveket öltött a kivándorlás a Dráván túl, a hol különösen a hegyes vármegyékben évenként ezrével, tízezrével vándorolt ki a horvát lakosság.

Országos csapással van tehát dolgunk; sőt, mi több, ez a csapás nemcsak a mezőgazdasági népességet vonta körébe, hanem átragadt a városokra is. Ma már hivatalos adatokkal tudjuk konstatálni, hogy immár a városok népessége is jelentékeny kontingenst szolgáltatott a kivándorlókhoz. Maga Budapest is mintegy háromezer lélekkel adózott e czímen, a kik egyenesen Amerikába mentek ki. Olyan általános tehát a baj, hogy immár a városok, a melyeket eddig a munkakeresők eldorádójának tekintettünk, a városok sem képesek felvenni a versenyt Amerikával, a mely népünknek százezreit vonja el.

S míg azelőtt főleg a felvidék szegény népessége, a tótok, a ruthének voltak azok, a kik a kivándorlók zömét alkották, addig ma már nemzetünknek minden népfaja, minden nemzetisége részt vesz ebben a ki-

vándorlásban, és sajnos, — a mi minket a legsúlyosabban érint — a fajmagyarság is, s különösen az alföldi fajmagyarság évről évre ijesztően fokozódó mértékben vándorol ki. Csak az amerikai hivatalos adatok is igazolják, hogy az 1904/5. évben több mint negyvenezer magyarajkú egyén vándorolt ki; pedig bizonyára még nagyobb ez a szám, mert tudjuk, hogy az amerikai statisztika a nemzetiségek és a nyelvek megállapításában bizony éppenséggel nem valami tökéletes.

S a mi a legnagyobb mértékben aggasztó, ez az, hogy a míg azelőtt csak inkább a nyers munkaerő képviselői, a napszámosok vándoroltak ki, az újabb időben mind nagyobb és nagyobb tömegekben kelnek útra a birtokosok is, a gazdák és a termelők, szóval: a mezőgazdasággal foglalkozó néprétegek.

Természetes tehát, hogy e nagymérvű mozgalom visszahatása is mind súlyosabban válik érezhetővé; és éppen ezen súlyosan érzett visszahatás az, a mely ezen ankét összehivására az alkalmat adta. Országunk egyes részei a szó szoros értelmében elnéptelenednek; vannak vármegyéink, a melyek népességöknek 3—4 százalékát vesztik el egy évben: így nehány alföldi vármegye; de sajnos, Magyarországi déli részeiben s az erdélyi részekben is vannak vidékek, a hol a népesség annyira megcsökkent, hogy nemcsak egyes községekben, de egész vármegyékben is érezhető ez. Statisztikai adatok igazolják különösen, hogy bizonyos korcsoportok, nevezetesen a 20. és 40. életév közötti csoportok mennyire csökkennek évtizedről évtizedre, népszámlálásról népszámlálásra. S különösen a férfinépesség az, a mely a legnagyobb arányokban csökken. (Halljuk! Halljuk!)

De a népesség egész mozgalmát is érinti ez a körülmény. Egyes vármegyékben éppen a férfinépesség említett korosztályainak kivándorlása következtében az

esketések és a születések száma évről évre csökken; ellenben a törvénytelen születések száma országunk egyes részeiben évről évre rohamosan emelkedik. Már ebből is megitélhető, hogy erkölcsi tekintetben is milyen káros kihatásai vannak a kivándorlásnak.

Kulturális, gazdasági téren, sőt nemzetünk védképessége tekintetében is mutatkozik a kivándorlás hatása. Eddig Magyarország azon országok közé tartozott, a melyek képessége erősen gyarapodott; és ha a kedvezőtlen halandósági viszonyok folytán népünk tiszta gyarapodása nem is volt túlnagy, mégis azt látjuk, hogy évtizedenként népességünk száma körülbelül két millió lélekkel gyarapodott. Most, sajnos, oda jutottunk, hogy nemcsak a nép gyarapodásáról nem szólhatunk, hanem, a mint már Hegedüs igazgató úr is említette, népességünk megfogyásának időszaka kezdődik, mert az utolsó időben népünk természetes mozgalma nem birta ellensúlyozni a kivándorlást. 1905-ben körülbelül negyvenezer főnyi hiány mutatkozik a népgyarapodás tekintetében és kevés a remény arra, hogy jövőben kedvezőbbekké alakuljanak a viszonyok.

Ha e bajokon nem tudunk segíteni, ha évenként 40—50 ezer embert vesztünk, vagyis, ha népünk mérlege ekkora minuszszal záródik és ha — a mint sajnos, tartani lehet tőle — a következő években ez a hiány még fokozódni fog, ma-holnap el fogunk jutni odáig, hogy tíz év alatt nemcsak hogy éppen nem gyarapodott népességünk, hanem hogy talán néhány százezer főnyi népveszteséget fog a hivatalos statisztika kimutatni.

Mélyen tisztelt uraim! Olyan nagy csapás előtt állunk, nemzetünk jövőjére, fejlődésére nézve oly nagy bajjal állunk szemben, hogy immár csakugyan a tizenkettedik órája érkezett el annak, hogy e kér-

dést, e jelenség okait és az ezen baj enyhítésére szolgáló eszközöket a lehető legkomolyabban tárgyaljuk. (Halljuk!)

Én, mélyen tisztelt uraim, e rövid és vázlatos szavakban, a melyeknek alaki hiányaiért szíves elnézésöket kérem, csak arra akartam rámutatni, hogy a mennyire a hivatalos statisztika is ki tudja mutatni, népünk fejlődésében óriási akadályokat, óriási bajokat látunk és immár minden tekintetben arra kell törekednünk, hogy azon okokat, a melyek népmozgalmunknak ezen kedvezőtlen alakulását előidézték, kifürkészszük és a bajon segítsünk. (Éljenzés.)

Fodor Ferencz titkár: Bernáth István!

Bernáth István: Nem tudom, nem találkozom-e ellenmondással, a mikor a kivándorlás főokául oly tényt fogok említeni, a mely, úgy látszik, azoknak a fejében, a kik e kérdéssel idáig foglalkoztak, nagyon ritkán fordult meg. (Halljuk!)

Az én nézetem szerint, t. értekezlet, azok az okok, a melyek ezekben az emlékiratokban fel vannak hozva, nagyon lényegesek; nagyon lényegesek azok az okok is, a melyeket ő méltósága az elnök úr érintett; de a leglényegesebb ok az én nézetem szerint idáig alig volt érintve és ez az, hogy a kivándorlás kérdése tulajdonképpen erkölcsi kérdés. (Ugy van! Halljuk!)

Vagyok bátor ezt röviden megokolni. Ha Magyarországon az erkölcsi érzés: a nemzethez, a hazához való ragaszkodás nem apadt volna meg oly mértékben, mint tényleg megapadt (Halljuk! Halljuk!), akkor egészen bizonyos, t. uraim, hogy sokkal kevesebben vándorolnának ki.

Tudom, hogy a kivándorlók egy részét a szegénység, a jobb kereset hiánya hajtja a külföldre; de tudom

azt is, hogy jómódú gazdák és éppen nem rossz sorsban levő iparosmunkások is kezökbe veszik a vándorbotot és mennek külföldre azzal a gondolattal, hogy vissza soha se térjenek.

A ki látta a kivándorlási hajókat Fiuméból kéthetenként indulni, a ki megfigyelte azokat az embereket, a kik kivándorolnak és látta, hogy legnagyobb részök jóformán könyhullatás nélkül hagyja itt hazáját, az nekem okvetetlenül kell, hogy igazat adjon. (Ugy van! Zaj.)

És ebben, t. uraim, hogy a dolgok ide fejlődtek, része van az egész magyar társadalomnak; része van pedig nemcsak egy év óta, hanem mondjuk 20—30 év munkájának a szomorú eredménye ez.

Emlékszem arra, a mikor, körülbelül harmincznegyven évvel ezelőtt, azt kezdték hangoztatni nálunk és valaki, gondolom, versbe is foglalta, hogy

Művész hazája széles e világ . . .

Akkor azt tartották, a kik a művészekkel rokonszenveztek és a kik hozzájuk közelebb állottak, hogy ez nagyon jó és helyes. De ma már, a mikor iparosaink is ugyanezt mondják, sőt parasztjaink is, hogy az ő hazájuk is széles e világ, akkor azt mondjuk, hogy ez tulajdonképpen nemzeti veszedelem. Szándékosan és tudatosan dolgoztunk oda — sokszor meg öntudatlanul is — hogy a nemzetben az ideális tartalom megapadjon, hogy a hazafias érzés csökkenjen; és ennek kell tulajdonítanom, hogy a kivándorlás ilyen nagy mértékben ránk csapott, a mely mértékben ez tényleg bekövetkezett.

Vannak ennek más okai is.

Egy második ok, a mely az elsővel összefügg, az, hogy tulajdonképpen nagyon is materiális irányban igyekeztünk a fejlődést vezetni. Ezt sokan talán nem fogják

konczedálni. Én azonban bátor vagyok hivatkozni arra, hogy nem kisebb embernek, mint gróf Széchenyi Istvánnak azt a mondását halljuk unos-untalan ismételni, hogy szabad nemzet csak gazdag nemzet lehet. Ott, a hol lehetett, ennek az axiómaként fellépő állításnak igazságát kétségbe vontam és kétségbe vonom ma is. (Felkiáltások: Rosszul teszi!) Kétségbe vonom pedig a leggazdagabb nemzetnek, magának Angliának története és azoknak a tapasztalatoknak az alapján, a melyeket ebből le lehet vonni. Egészen bizonyos, t. uraim, hogy Angolország nem a gazdagság útján jutott a szabadsághoz, hanem a szabadság útján jutott a gazdagsághoz. (Helyeslés. Zaj.) És egészen bizonyos az is, t. uraim, hogy Hegedüs Loránt t. barátom a legerősebb tanú én mellettem abban az irányban, hogy az Egyesült-Államoknak, a melyeknek ádáz versenyével kell itt megküzdenünk, a legbecsesebb emberanyaga nem azok a pilgrimfarers voltak-e, azok a zarándokok, a kik kivándoroltak azon a hires »Gyöngyvirág« nevű hajón az amerikai partokra és azért vándoroltak ki, mert nem akarták meggyőződésüket megtagadni és ott kovászává, főtényezőjévé váltak annak a nagy birodalomnak, a mely ott megalakult. Ezek a szegény emberek nem is akartak gazdagok lenni és mégis ők voltak annak a gazdagságnak a legfőbb tényezői.

Rákosi Jenő: Hazát cseréltek!

Bernáth István: Igen, hazát cseréltek, de csak azért, mert törekvéseik nemesebb, erkölcsi tartalmáról nem akartak lemondani.

Ez tehát az álláspontom a kivándorlási kérdésekkel szemben. És itt legyen szabad még két dolgot megjegyeznem. Az egyik az, hogy mi csakis ezen Amerikába, Romániába és Németországba irányuló kivándorlásokkal foglalkozunk: de vagyok bátor utalni arra, hogy

van a temporaer kivándorlásnak egy másik formája is, a mely szintén megérdemli figyelmünket. Ezek az emberek legalább legnagyobb részben azért mennek ki, hogy pénzt szerezzenek, hogy családjukat eltartsák, hogy pénzök egy részét hazaküldjék és bizonyos fokig el is érik a czélt: de Magyarországon mindinkább elharapódzik egy másik faja a kivándorlásnak, a melyet én leginkább perhorreszkálok: tudjuk, hogy a külföldi, kivált a németországi tengerparti fürdők nyaranta tele vannak ideiglenesen kivándorló magyarokkal, a kik nagyon számos milliót hagynak kinn és ha a t. szoczialisták jobban értenének munkájukhoz, mint a hogyan értenek, ezt nagyon is fel lehetne hozni a magyar vezető osztály ellen. (Ugy van! Zaj.)

Egy másik dolog pedig ez: A t. elnök úr méltóztatik emlékezni arra, hogy a magyar gazdaszövetség szintén abba az irányba indult, hogy különösen, a mi a visszavándorlás kérdést illeti, tágasabb körű tanácskozást tartson; azonban utóbb habozókká lettünk, még pedig azért, mert figyelmeztettek különösen Amerikából, hogy az ilyen dolgokat jó lehetőleg bizalmasan tárgyalni, nehogy ezek az amerikai hatóságoknak vagy az itteni főkonzul úrnak tudomására jussanak, mert ők azután nem fognak késni, hogy felhasználják ellenünk az egyes dolgokat, a melyek itt elhangzanak vagy határozatba mennek. De nemcsak az amerikai hatóságokról van szó. Ha pl. a visszavándorlási kérdést emlegetjük, egészen bizonyos, hogy ha mi valamit akarunk odaát tenni, ellenségeinkké lesznek az ott élő vezető magyarok is, a kiknek az az érdeke, hogy ott minél több magyar legyen. Ezeket különösen azért voltam bátor felemlíteni, mert, azt hiszem, nem lényegtelen dolog, hogy az innen kimenő tudósítások bizonyos czenzurának vettessenek alá.

Áttérve az egyes kérdőpontokra, meglehetősen röviden óhajtok végezni.

Az első kérdés az, hogy a kivándorlási törvény és az útlevéltörvény megváltoztatása mennyiben szükséges. Én áttekintvén e két törvényt, különösen az elsőt, a kivándorlási törvényt, arra a meggyőződésre jutottam, hogy vannak egyes hibái és fogyatkozásai, azonban mégis a nagyobb baj a végrehajtásban áll és különösen abban, a mire az elnök úr utalt, t. i. a vállalkozók, a megbizottak túlságosan nagy hálózatában és abban az eljárásban, a melyet ezek az urak követnek. De azt hiszem, hogy a törvény 2. §-ának egy pontja kibővítendő volna éppen a gyáriparosok és az iparosok érdekében. Itt t. i. arról van szó, hogy útlevelet nem adnak oly egyénnek, a kit valami gyarmatosító testület telepítés czéljából visz ki, esetleg ingyenesen. Ezt talán ki kellene terjeszteni az ipar munkásaira is, a kik ilyen czélra és vállalkozók által szállíttatnak külföldre.

A kivándorlási alap tekintetében a 35. §. intézkedik. Nem vagyok tisztában azzal, hogy ez az alap milyen mértékben van meg és milyen intézkedések történtek ebből e czélok megvalósítása tekintetében. Talán a belügyminiszter úr jelenlevő képviselője e tekintetben felvilágosításokat fog nekünk nyujtani.

Azt hiszem továbbá, hogy a VI. fejezetben foglal büntető határozatok nem eléggé erősek, hogy a büntetések felemelendők, tekintettel különösen arra, hogy egyes irányokban igazán a túlságig menő rosszakarattal találkozunk ezen kivándorlásra csábító egyének részéről.

A mi a 2. pontot illeti, ehhez én a magam részéről kellő tapasztalatok hijján nem kivánok hozzászólani.

A harmadik pont az állami és községi terhek emelkedéséről szól. E tekintetben tökéletesen egyezik fel-

fogásom az elnök ő méltóságáéval, hogy a mi törvényhozásunk 1867-től fogva a legutóbbi időkig annyira antiszocziális volt (Ugy van!), hogy akarva, nem akarva annyira megterhelte az alsó rétegeket, nemcsak a direkt adózás képében, a mire vonatkozik a Szeberényi-féle összeállítás, hanem inkább az indirekt adók képében. (Ugy van!) Mi a gazdaszövetségben már évek előtt készíttettünk és készíttetünk most is ú. n. paraszt-monografiákat. Ezek leirják az ország egyes részeiben lakó parasztgazdák gazdálkodásának viszonyait, kiadásaikat, bevételeiket és ezen az alapon arra jutottunk, hogy talán egyetlen egy esetet kivéve a parasztgazdák csak a legnagyobb takarékossággal birnak megélni, hogy ha csak az ő viszonyaikhoz képest is némileg túlzott költekezésre adják magukat, a bukásuk biztos és azután mennek vagy Amerikába vagy a városokba. A 3. pontra nézve tehát elfogadom az elnök úr ő méltóságának felfogását: csak hogy itt szintén pontról pontra megjelölni a teendőket csaknem teljes lehetetlenség. Egész közéletünknek jóformán, egész adózási, közgazdasági életünknek átformálásáról van szó és itt mindenütt van teendő az egész vonalon.

A mi a negyedik pontot illeti, hogy a kivándorlás ellensúlyozásául az iparfejlesztésnek mely akadályai volnának elhárítandók, sajnálom, ez is olyan általánosságban van tartva, hogy erre nézve konkrét választ nem tudok adni, mert ez magában véve az egész iparfejlesztési programm kidolgozását követeli, a mi szintén egyes egyén tehetségét és tudását felülmulja.

A mi végül az ötödik pontot illeti, hogy mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését a munkások letelepítése vagy földhöz juttatása? Erre vonatkozólag pár megjegyzésem van. Hegedüs Loránt úr abban az előadásában, a melyet a Gyáriparosok Szö-

vetségének közgyülése alkalmával tartott, sokkal élesebben formulázta ezt az egész kérdést. Ő t. i. úgy állította oda a dolgot, mintha a földbirtoknak mai magyar rendszere volna az akadálya egyrészt az iparfejlesztésnek, másrészről pedig az oka annak, hogy a kivándorlás ilyen nagymértékű. (Zaj.) És befejezte felszólalását azzal, hogy ő az ellenvetésekkel leszámolt, szívesen felteszi egy kártyára mindenét, a mi van és azt állítja, hogy Magyarország iparfejlesztés nélkül elpusztul és hogy Magyarország iparfejlesztésének országútja a kötött birtok felbontásán át vezet. (Ügy van!) Az urak között lehet, a ki ezt helyesli, de én nem tartozom azok közé.

Én azt hiszem, hogy a t. előadó, Hegedüs Loránt úr, valamint azok az urak, a kik az ő álláspontját támogatják, szintén egy circulus vitiosusba kerültek. T. i. konstatálják azt, hogy a kivándorlás folytán a munkabérek annyira emelkedtek, hogy ezek az iparfejlesztést megakasztják, másrészről pedig azt mondják, hogy nekik ilyen meg ilyen földbirtokpolitika kell, akkor fel fog virulni az ország.

Először is teljes lehetetlenség, hogy a mostani bajokon a földbirtokpolitika megváltoztatásával sürgősen segíthessünk. Ez legjobb esetben is évekre terjedő akcziót és munkát igényel. Nekünk pedig már most lehetőleg segítenünk kell a bajokon. Ha tehát oda halad a Gyáriparosok Szövetsége, hogy ez a kérdés sarkpontja, hogy a birtokpolitikát kell megváltoztatni, akkor először is a nemzet nagy részében antipatikus álláspontot foglal el, másrészről pedig lehetetlenné teszi minden téren, hogy gyors sikereket érjen el. (Halljuk! Halljuk!)

Áttérek a dolog lényegére. Azt mondják, hogy a nagybirtok az iparfejlesztést akadályozza és így előmozdítja a kivándorlást. (Felkiáltások egyrészről: A kötött birtok, nem a nagybirtok! Felkiáltások másrészről: Az

mindegy!) Kérem, méltóztatnak hallani, hogy az mindegy; én is körülbelül azt tartom. Ez az álláspontja ezeknek az uraknak kellően kifejtve és megokolva nincsen; mert ha ők ezt állítják, ezzel szemben én azt állítom, hogy Angolországnál alig van feudálisabb szerkezetű ország (Felkiáltások: Csehország!) és az ipar ott mégis fejlődött. S vajjon Csehországban nem a nagybirtokok voltak-e lényeges tényezői a nagyipar fejlődésének? (Felkiáltások: De nálunk!) Persze, hogy nálunk nem, és miért nem? Azért, mert a nagybirtokos és még a kisbirtokos is örül, ha gazdaságát úgy tudja vinni, hogy megélhet. (Zaj.) Bizony úgy van. Mert annyira a magyar mezőgazdaság, a magyar föld ellen irányult a magyar politika éveken át... (Zaj. Ellenmondás.) Kérem, bebizonyítom minden tételemet. (Felkiáltások: Hiszen a magyar parlamentben csupa földbirtokos ül!) Kérem, egészen igazat kell hogy adjanak nekem, ha objektivek akarnak lenni. Tessék csak megnézni azokat a statisztikai kimutatásokat, a melyeket Vargha Gyula ő méltósága összeállított és ezekből oly hihetetlen összeomlását lehet konstatálni a magyar földbirtokososztálynak, a milyet a világon nem igen tapasztalunk. (Úgy van! Zaj.) Mit szólanának a gyáriparosok ahhoz, ha éveken keresztül az előállítási költségeken alul kellene adni készítményeiket? Tudnának-e így exisztálni? Azt hiszem, hogy abszolute nem: hamar becsuknák a boltot, nem tehetnének mást. (Felkiáltások: Drága minden!) Drága, igen, és drága főképpen azért, mert az osztrák kartellek révén mindent megdrágították. (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Tessék a szónokot meghallgatni.

Bernáth István: Ha tehát, t. uraim, a gyáriparosok szövetsége ezt azt álláspontot akarja elfogadni, a melyet Hegedüs Loránt úr jelzett, akkor okvetlenül

számolnia kell ezekkel az ellenvetésekkel és számolnia kell azzal is, hogy tökéletesen hamis az az állítás, hogy Magyarországon ne lehetne földet szerezni. Azt merném mondani, hogy sehol inkább a földbirtok mobilizálva nincs, mint Magyarországon. Ha az urak arra hivatkoznak, hogy egyes vármegyékben ennyi meg ennyi a lekötött birtok, ezzel szemben méltóztassék a telepítő és parczellázó bankokat megkérdezni, hogy nincs-e eladó birtok Magyarországon. Szörnyű sok van; sokkal több, mint a mennyi az egészséges fejlődés érdekeivel megegyeztethető volna. Azon, hogy minden paraszt abban a faluban, a hol lakik, nem kap földbirtokot, ezen az urak soha és semmiképpen segíteni nem tudnak. Ha Magyarországon nem volna kapható elég földbirtok, van Szlavoniában, miért nem mennek oda? Van Boszniában. Miért nem mennek oda? Sokkal közelebb volna. (Felkiáltások: Az is kivándorlás volna!) Az is kivándorlás volna, de legalább meghódíthatná nekünk Boszniát. Ez jó volna a jövő szempontjából.

És, kérem, még egyet. Ha valósulnának is mindazok a nagy reménységek, a melyeket Hegedüs Loránt és az őt követő urak hozzáfűznek ahhoz, hogy a kötött birtokot felszabadítsák — a minek sarkába jön azután az, hogy a nagyobb birtokokat feldarabolják — mert hiszen erre csak egy lépés kell attól, a mit az urak akarnak és ez is be fog következni — mondom, ha valósulnának is ezek a remények: az nem következnék be, a mit Önök hisznek, hogy t. i. Magyarország ipara fellendüljön.

Nagyon egyszerű a dolog, t. uraim. Én a tanácskozást megelőzőleg legelsőbben az irányban Hegedüs Loránt úrhoz kérdést intéztem, mert nem voltam tisztában azzal, hogyan gondolja ő azt, hogy ezzel a rendszabálylyal az ipar fejlődését fogjuk előmozdítani. Nos

hát, az a paraszt, a ki földhöz jut, földmíves lesz: ebből az iparnak nem lesz semmi haszna, legalább direkte nem. De Hegedüs Loránt úr azt mondja, hogy, ha a paraszt nem lesz is gyári munkás, de fiai közül lesznek gyári munkások. Hát erre megint az a válaszom, hogy, ha generácziókra, ha az utódokra akarunk provideálni, ez talán bekövetkezhetik; de nekünk sürgős szükségünk van arra, hogy a bajok gyorsabban orvosoltassanak.

A másik ellenvetésem pedig az, hogy ha ők fel is osztják a kötött és a nagybirtokokat, ezzel a paraszton nagyon keveset segítettek, mert éppen azok a paraszt-monografiák, a melyekre hivatkoztam, mutatják azt, hogy a parasztok egy része még öröklött, tehát ingyen kapott birtokán sem tud megélni; és ha mindenféle adósságokkal terhelt birtokot adnának neki, azon még kevésbbé tudna megélni.

Az nagyon helyes, a mire Chorin Ferencz elnök úr ő méltósága hivatkozott Angolországot illetőleg. Nagyon jól tudjuk, hogy az estate-holding-ok tekintetében Angolország már húsz esztendeje igyekszik új birtokpolitikát inaugurálni és sikerült-e ez neki? Nem. Kénytelenek mindig újabb és radikálisabb rendszabályokhoz nyúlni, mert a régiek nem váltak be. És miért nem? Ez tulajdonképen ellenmondásnak látszik. Anglia részéről oly politika uralkodik, a mely öli a földbirtokot. Másrészről igyekszik csinálni kisbirtokokat és azt hiszi, hogy ezeken az emberek meg fognak élni. Nem fognak megélni, el fognak pusztulni, épp úgy, mint az előbbiek. Méltóztatnak azt is tudni, hogy Oroszországban szintén földosztás járja. A parasztnak adnak egy pár holdat és azt hiszik, hogy meg fog belőle élni. Nem fog megélni Nem fog megélni egyszerűen azért, mert nem fog belőle annyit kihozni, hogy a közterheket megbirja és

hogy azonfelül még meg is élhessen. Tönkre fog tehát menni csak úgy, mint az apja a felszabadított földbirtokon, a melyet Sándor czár kegyelméből tartott. Nagyon veszedelmesnek tartom tehát, hogy akkor, a mikor az én nézetem szerint ilyen alapos és megokolt kifogások szólnak ezen álláspont ellen, a Gyáriparosok Szövetsége mégis erre az álláspontra helyezkedik. (Felkiáltások: Hegedüs Loránt egyéni álláspontja, nem a Szövetségé.) Nem egészen egyéni álláspont, mert hiszen itt van a közgyülés jegyzőkönyve; itt van Hegedüs Loránt felszólalása, itt van Herzog Péter báró úrnak hozzászólása és az, hogy ezt egyhangúlag magáévé tette a közgyülés. (Igaz!) És itt vannak azok a javaslatok, a melyek jobbról és balról beérkeztek.

Hegedüs Loránt: Az én egyéni álláspontom!

Bernáth István: Hát hiszen a Gyáriparosok Szövetségének jogában áll ezt visszalökni vagy vissza nem lökni: az iránt majd határozni fog a Szövetség; én csak azt akarom mondani, hogy ez nagyon veszedelmes dolog magára a Szövetségre nézve. Itt van a debreczeni fióknak beadott indítványa, a mely már sokkal élesebben formulázza a dolgot. Azt mondja: »Alapvető és közvetlen oka a kivándorlásnak a magyarországi birtokrendszer«. Hisz ez a birtokrendszer talán nem tegnapról való, sem tegnapelőttről. Csodálatos, hogy most lett ez a birtokrendszer ennek egyedüli és kizárólagos oka. Ez korlátolt felfogás. Ezerféle oka van, a melyek nagy részére rámutatott az elnök úr. S ha egyetlen egy ok megszüntetése nem vezet czélhoz, akkor ez az értekezlet nem végez gyümölcsöző munkát és nem akkor sem, ha bizonyos animozitással megyünk neki a földbirtoknak, a mikor minden igaz magyar hazafi tudja, hogy nekünk a földbirtok stabilizálására rendkivüli nagy szükségünk van. (Egy hang: Hát Deák Ferencz?)

A Deák Ferenczre való hivatkozás nem foghat többé helyet. Deák Ferencz idejében nem fenyegette Magyarországot az a veszedelem, hogy egész járásokat, fél vármegyéket német, osztrák, cseh birtokosok fognak megszerezni. Ez más világ volt, mint az, a melyben most élnünk kell: ebből kell a mostani körülményekhez képest megállapítanunk a követendő politikának alapgondolatait.

Elnök: T. tanácskozmány! Az előttem felszólalt t. értekezleti tag felszólalásának egy részére a Gyáriparosok Szövetsége nevében csak egy megjegyzést bátorkodom tenni. A Gyáriparosok Országos Szövetsége a kötött birtokok kérdésében eddig egyáltalában semmiféle álláspontot nem foglalt el; legjobban mutatja ezt az, hogy beszédemben utaltam arra, hogy ezen kérdést vizsgálat tárgyává fogjuk tenni, hogy a kötött birtok és a kivándorlás között van-e összefüggés és ha igen, minő rendszabályokra van e részben szükség. Hegedüs Lorántnak, a ki évtizedek óta ezen kérdéssel buzgón foglalkozik, oly álláspontja ez, a mely nem mai, a melyet már évek óta elfoglal.

A második megjegyzésem az, hogy meg lehet győződve igen tisztelt tagtársam és barátom, hogy semmi sincs távolabb a Magyar Gyáriparosok Szövetségétől, mint animozitás a magyar földbirtok akár a nagy-, akár a középbirtok ellen. Hisz eszeveszett dolog volna, ha az ország termelésének egyik ága az ország legfontosabb termelési ágával szemben ellenséges álláspontot foglalna el. Ez országrontó politika volna: tőlünk ez egészen távol áll. (Helyeslés.) A kérdés, a melyet felvetettünk, az volt, hogy vajjon Magyarországon a kötött birtoknak — a mely alatt nemcsak az egyes hitbizományok, hanem állami, községi és egyéb ilyen természetű birtokok, az egyházi birtokok is értendők — túltengése tapasztalható-e, vagy nem, ennek

van-e káros befolyása a kivándorlásra, van-e befolyása a lakosság megélhetésére. Már pedig a t. barátom is meg fogja engedni — majd a későbbi szónokok is fel fogják említeni — hogy annyira nagy tényleg Magyarországon a kötött birtok aránya (Igaz! Úgy van!), hogy ezen kérdésnek felvetése és a földbirtok elleni animozitás közt igazán semminemű kapcsolat sincs. (Úgy van!)

Csak ezt voltam bátor álláspontunk tisztázása végett igen tisztelt barátomnak megjegyezni, a kinek megköszönöm igen szép és érdekes fejtegetéseit.

Bernáth István: Szabad egy szót, méltóságos uram?

Elnök: Tessék!

Bernáth István: Én, méltóságos uram, nagyon örülök, hogy ezt méltóztatott kijelenteni, de méltóztassék elhinni, hogy a külső világ, a mely talán részletesebben és behatóbban informálva nincs, úgy fogta fel Hegedüs Loránt előadását, mint a Gyáriparosok Szövetsége álláspontját.

Hegedüs Loránt: Egyéni meggyőződésem!

Bernáth István: Nagyon helyes, hogy ez megczáfoltatik; hiszen ezzel bizonyos sikert máris elértem.

Fodor Ferencz titkár: Gelléri Mór!

Gelléri Mór: Mielőtt a dolog érdemére rátérnék, megengedik talán, hogy az előttem szólott t. értekezleti tag úr előadására néhány megjegyzést tegyek. Én azt hiszem, Magyarországon mindenki, a ki a ipari termelés ügyeivel foglalkozik, méltán tiltakozhatik az ellen, mintha az iparosok földbirtokellenes politikát űznének. Igenis, azt a politikát igyekszünk űzni, hogy a földbirtok nagyobb mértékben vegyen részt Magyarország közgazdasági életének átalakításában és az iparfejlesztésben. Ezért

azt hiszem, igen tisztelt értekezlet, hogy azok a példák, a melyeket az előttem szólott igen tisztelt értekezleti tag úr Anglia és Csehország feudális nagybirtokaira hivatkozva felhozott, azért nem lehettek találóak, mert hiszen éppen a nagybirtok az, a mely úgy Angliában, mint Csehországban elsőnek veszi ki a részét az iparfejlesztésből. Úgy Angliában, mint Csehországban a legnagyobb gyártelepek majdnem kizárólag az arisztokráczia kezdeményezéséből alakultak. Hasonló kivánságot a maguk részéről kifejezni nagyon sokszor megkiséreltük már különböző tárgyalások folyamán, de fájdalom, minden eredmény nélkül, mert nagyon kevés azoknak a főuraknak a száma, a kik Magyarországon számottevő iparral foglalkoznak.

És még csak egyet! Hangsúlyozta az igen t. értekezleti tag úr azt, hogy ha mi gyors eredményeket akarunk elérni, nem szabad oly kérdésekkel foglalkoznunk, a melyek csak évek hosszú során át fognak megvalósulni. Engedelmet kérek, mi nem 24 óra alatt akarjuk ezt az óriási kérdést megoldani, hanem tervszerű programmot akarunk késziteni, illetőleg anyagot szolgáltatni a Gyáriparosok Országos Szövetségének arra, hogy tervszerű programm alapján ennek a kérdésnek fokozatosan minél tökéletesebben való megoldása biztosíttassék. (Helyeslés.)

Ezek után, rátérve a dologra, bevezetésül engedjék meg, hogy csak két megjegyzést tegyek.

E kérdés t. előadója hivatkozott arra, hogy Amerikában is tanulmányozta a kérdést. Én is voltam Amerikában; nem tanulmányoztam a kérdést, mert rövidebb ideig voltam ott, semhogy azt tehettem volna, de nyitott szemmel látván, két dolgot konstatálok. A mi földieink, a kikkel ott találkoztam és a kiktől megkérdeztem, hogy hogyan megy a soruk, igen sokan azt mon-

dották: ha mi Magyarországon is annyit akartunk volna dolgozni, a mennyit itt kell dolgoznunk, hogy exisztáljunk: Magyarországon fényesen megélhettünk volna. De ott az egyik a rokonára, a másika szüleire, a harmadik a körülményeire támaszkodva lustálkodott. Amerikában bezzeg nekifogott a bányakalapácsnak és a többi szerszámoknak és oly erős munkát végzett, hogy az a néhány ezer korona vagy dollár, a melyet ezek az emberek hazaküldenek, majdnem életükbe, testi erejükbe, jövendőjükbe kerül.

A másik dolog, a mit meg akarok jegyezni, az — és azt hiszem, ebben rejlik a kérdés punctum saliense — hogy, szintén magyarokkal találkozván, beszéltünk a kivándorlókról, a kik rengeteg nagy számban vannak Newyorkban és környékén s azt a kérdést vetették fel, hogy mi a véleményem arra nézve, hogy hogyan lehetne a kivándorlást megakadályozni. (Halljuk!) Erre én azt mondtam, hogy törvényt hoznék, a mely pusztán két szakaszból állana: 1. §. Meg kell teremteni Magyarországon mindazon előfeltételeket, a melyek mellett nálunk épp úgy megélhetnek az emberek, mint Amerikában, a melyek mellett tisztességes keresethez juthatnak. (Helyeslés.) 2. §. Vissza kell telepíteni minden magyar embert Magyarországba. (Derültség. Zaj.)

Hegedüs Lóránt: Halljuk a végrehajtási utasítást!

Gelléri Mór: Ne tessék ezt a dolgot komikus oldalról felfogni; a kérdésnek a lényegére akartam rámutalni. Ha mi Magyarországon meg tudjuk teremteni az előfeltételeket arra nézve, hogy itt mindenki, a ki dolgozni akar és tud, tisztességesen megélhessen — majd rá fogok térni erre előadásomban — hogy ne csak napi szükségleteit fedezhesse, hanem valamit fenntarthasson öreg napjaira is, nagyon sokan fognak viszszatérni ebbe az országba s el fogják foglalni a helyet

annál a munkaasztalnál, a mely mellől, nagyobb reményektől kecsegtetve, távoztak.

T. uraim! Az Országos Iparegyesület, a melyet e helyen képviselni szerencsém van, felkéretett tagjai részéről, különösen azokról a vidékekről, a hol nagyobb kivándorlások vannak, hogy közöljék az iparegyesülettel mindazokat az észrevételeket, a melyeket a kivándorlás megszüntetésére vagy legalább is csökkentésére vonatkozólag felhozhatnak. Bocsánatot kérek előre is, ha valamivel körülményesebben fogok e dologgal foglalkozni, de nem pusztán a magam nézetét tolmácsolom, hanem legalább száz-kétszáz iparos véleményét fogok igyekezni tolmácsolni, lehető tömörséggel.

A legelőkelőbb iparosok nyilatkoztak e kérdésben, a kik rendkivüli örömüket fejezték ki első sorban arra nézve, hogy végre ez a kérdés napirendre kerül és hogy olyan testületek foglalkoznak vele, a melyek nem fogják engedni, hogy a kérdés a napirendről lekerüljön.

A válaszokat azon kérdőpontok szerint igyekszem csoportosítani, a melyeket a Gyáriparosok Szövetsége felállított, hogy egyöntetűen adhassam meg a választ.

Az első és második kérdésre nézve azt hiszem, véleménykülönbség nem foroghat fenn az iránt, hogy úgy a kivándorlási törvény, valamint az útleveltörvény és a Cunard-lineval kötött szerződés nemcsak hogy nem csökkentették, hanem lehetőleg előmozdították a kivándorlást. Azért mindazon törvényes intézkedések enyhítése vagy hatályon kivül helyezése szükséges, a melyek eddig a kivándorlás előmozdítására szolgáltak, különösen azoknak a hivatalos közbenjáró közegeknek és testületeknek az eliminálása, a melyek hivatva voltak a szegény népet a kivándorlásra buzdítani.

A harmadik kérdésre, t. i. hogy az állami terhek, illetőleg a közterhek nem hatnak-e szintén közre a ki-

vándorlás előmozdítására, nem kellene-e e terheket csökkenteni, kellő rövidséggel és tömörséggel a következőket válaszolják:

Az állami és közterhek emelkedése is súlyosan nehezedik a lakosságra, a mennyiben az elég magas direkt adókon felül az indirekt fogyasztási adók, a rohamosan emelkedő drágaság, sok helyütt pedig a példátlanul felcsigázott községi pótadók túlontúl nagy teherrel nehezednek a kereső polgárságra és a munkásokra is. Vannak például községek (Kralován), melyben a pótadó 572 százalék.

Ennek remédiuma volna a progressziv adó, bizonyos keresetminimum adómentesítése és a homestead alkalmazása az iparban, első sorban pedig a munkásokra alkalmazva.

IV. *A kivándorlás ellensúlyozására az iparfejlesztésnek mely közgazdasági vagy közigazgatási akadályai volnának elháríthatók?*

Mily fokozatban létesíttessenek szocziálpolitikai reformok s a munkáslakások ügye miként mozdíttassék elő?

Ez a kérdés teljesen megegyezik az Országos Iparegyesület által kiadott következő kérdőponttal:

> *Milyen intézkedéseket tart alkalmasnak a kivándorlás csökkentésére, okainak megszüntetésére, vagy következményeinek enyhítésére?*

Erre nézve mindenekelőtt osztályozzuk a hozzánk egyesületünk tagjai részéről beérkezett anyagot, melyet a következőkben igyekszünk áttekinthetően csoportosítani:

Általános óhajok.

Az *általános jólét* emelése, az *önálló vámterület* létesítése által a magyar ipar védelme, ipartámogatás

hosszabb lejáratú állami szerződések biztosítása által, nagyobbszabású iparfejlesztési programm inaugurálása, nevezetesen egészséges iparok fejlesztése, az iparfejlesztést a meglevő gyárakon kell kezdeni, azután a nálunk hiányzó iparágakat kell megalapítani, szakmunkásokat kell nevelni és az iparoktatási intézményeket a létező közszükséghez képest fokozatosan kiépíteni.

Specziális kivánalmak:

Fejleszteni kell továbbá az egészséges *indusztriális* közszellemet;

lehetővé tenni az egyszerű barnaszeneknek és a vízerőknek ipari, gazdasági, különösen pedig vasúti forgalmi értékesítését. E téren speciálisan kell fejlődnünk, mert viszonyaink speciálisak.

E feladat ránk nézve rendkivüli nemzetgazdasági nyereséget és ipari foglalkoztatást jelent. E feladatot pedig elektromos erőközpontok létesítése által érhetjük el, közlekedésünk vonalai és végpontjai szerint, két eszmének állami keresztülvitele által, nevezetesen: Folyóink völgyszintkülönbségének tanulmányozása alapján, továbbá az »energia-bányászat«, vízválasztókat átharántoló tunnelek (vízitárók) bányászati kivezetése segélyével, rendkivüli mennyiségű állandó vízerőhöz juthatnánk.

A gőzgépek és generátorok tökéletesítése speciális viszonyaink szerint elengedhetetlen állami feladat, mert csak ettől várható hazánk gazdag barnaszéntelepeinek versenyképes értékesítése, a közlekedés keretébe beosztandó elektromos erőközpontok létesítése által, mely idővel összes vasutainkat államgazdaságilag rendkivül előnyös elektromos vonatokká kell hogy átalakítsa; miáltal e téren a külföldet megelőzhetjük és magunknak rengeteg közgazdasági hasznot biztosíthatnánk.

Népművelés, népnevelés.

Az iskoláztatást államosítani kell és ingyenessé tenni. Az oktatást gyakorlati irányban fejleszteni és főleg a munka megbecsülését, az ipari és kereskedelmi osztályok fontos hivatását kell az ifjúság lelkébe vésni. Fejleszteni kell a népben hazája, vármegyéje, községe és családjához való ragaszkodást és ezt az érzést szítani és állandóan ébrentartani is kell, mert a népnek hazájához, szülőföldjéhez és családjához, vagyis a hazai röghöz való ragaszkodása, éppen a kivándorlások gyakorisága miatt szerfelett meglazult. Kivánatos, hogy ez a ragaszkodás egyrészt társadalmi úton, másrészt a lelkészek és tanítók által a népben fejlesztessék.

Közigazgatási intézkedések.

Szükséges, hogy a nép ügyes-bajos dolgait ellátó közigazgatási tisztviselők főleg a községi és körjegyzők a néppel humánusan bánjanak, ügyeiket gyorsan elintézzék és a díjak fölszámításánál is méltányosak legyenek és hogy erre nézve a kellő ellenőrzés is biztosíttassék.

Szigorú intézkedéseket kell tenni a titkon, de rendszeresen működő kivándorlási ügynökök ellen; a postahivatalok által a kivándorlásra biztató nyomtatványokat el kell koboztatni.

Az útlevélkiadások jogosítása mellett az útlevél nélkül kifelé törekvőket a határról vissza kell terelni.

A kivándorlás csökkentése lehetségessé válik a biztosok és ügynökök működésének beszüntetésével, a munkáskivándorlás megnehezítésével az által is, hogy a közigazgatásnak mintegy támogató közbenjárása beszüntethetnék, minthogy a kivándorlási törvény idevágó

határozatai a kivándorlást csak kényelmesebbé teszik; szükséges továbbá a nép felvilágosítása vándortanítók és iskolák útján, főleg olyan értelemben, hogy a *kivándorlóknak mily sok viszontagságon kell keresztülmennie, mennyit kell szenvedni és nélkülözni, míg keresethez jutnak* és végül, hogy *ha itthon úgy akarnának dolgozni mint Amerikában, idehaza is fényes existentiát biztosíthatnának maguknak.*

A kormánynak intézkednie kellene az útlevelek szorgosabb felülvizsgálata iránt a határállomásokon. Mert tudvalevő, hogy a jelenlegi laza ellenőrzési rendszer mellett egy útlevéllel ketten-hárman, sőt néha 30-an is és ezek között sok katonaszökevény is kivitorlázhat.

Egyik jelentékeny gyár azt az eszmét is fölveti, hogy jó volna a kivándorlási ügynökségeket direkt államosítani, vagy az illető szolgabirói hivatalnak direkt és minden tekintetben alárendelni. Privát kivándorló ügynököket vagy ügynökségeket nem volna szabad tűrni.

Törvényhozási teendőknek tartják egyik nagyiparosnak a kivándorlási kedv csökkentésére:

A *végrehajtási törvény szigorának enyhitését,* ennek keretében a végrehajtási költségek minimumra való leszállítását és a létfentartáshoz szükséges eszközök elárverezhetőségének megszüntetését, a mi már fennebb érintve is volt.

Élelmezési bajok.

Intézkedni kell a folyton emelkedő *drágaság* ellen,

a sör-, bor- és húsfogyasztási adót lényegesen le kell szállítani (esetleg csakis a munkásokra biró hatálylyal),

az égetett szeszes italok adóját viszont lényegesen fel kell emelni,

az italmérést szigorúan ellenőrizni,

intézkedéseket kell tenni az iszákosság terjedése ellen.

Hitelviszonyok.

Kivánatos a népnek a vidéki hitelintézetek kezéből való kiszabadítása, az állami hitel szervezése által;

a vidéki takarékpénztárak nem csupán nembánomsága, de főleg azon intencziója, hogy a kivándorlót üzletnek nézi, nagy hátránya a kivándorlási iránynak és nagy elősegítője a kivándorlásnak;

kivánatos az élelmiszerhitel túltengése és az árúhitelezéssel űzött uzsora czéltudatos megakadályozása.

A nép eladósodásának és demoralizácziójának egyik nagy oka a korlátlan szenvedő váltóképesség. Habár bajos a szenvedő váltóképesség bármiféle korlátozása tekintetében állást foglalni, mert a váltónak, mint kereskedelmi hitelpapirnak fontosságát nem lehet kétségbe vonni, nem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy ily ügyletek éppen a tapasztalatlan, míveletlen pórnép között igen sokszor fordulnak elő, de a legritkább esetben szokott az idézett törvényekbe ütköző visszaélés kiderittetni.

Kereseti érdekek.

A sarkalatos kivánalmak között a legelsők a következők:

legyen ez országban elegendő munka, ehhez képest a munkabérek emelésével megfelelő, emberies munkabér, és e mellett bizonyos minimális kereset ne legyen lefoglalható.

Munkásvédelem.

Létesíteni kell a munkásvédelmi törvényt,

szükséges továbbá az elaggott és rokkant munkások biztosításáról gondoskodni,

a munkaidőt szabályozni,

a sztrájkok elfajulása ellen való védekezést biztosítani,

a munkásszervezeteket törvényesen rendezni,

munkáskamarákat létesíteni,

munkásjóléti intézményeket megalapítani, támogatni és fejleszteni a munkások egészségi, táplálkozási, ruházati, lakási, általán fogyasztási igényeinek emberies kielégítése szempontjából; a hű és kitartó munkásokat bizonyos időszakokban *pénzbeli jutalmak* által kitartásra és hűségre buzdítani; szükséges végre a gyermeknevelési intézetek, gyermeknevelő otthonok, tanoncz otthonok, szakiskolák és telepek létesítése, végre a munkások politikai jogainak biztosítása.

V. Mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését a munkások letelepítése, vagy földhöz juttatása?

Kivánatos a *helyes birtokpolitika.*

Lehetővé kell tenni a népnek a *föld megszerzését* a hitbizományok csökkentése és illetve erdővidékekre való kitelepítése és ezzel kapcsolatosan a nagybirtokok megvétele és parczellázása által, továbbá törvényben kell megállapítani a birtokminimumot és ezt megterhelés, illetve uzsora ellen ugyancsak törvényhozásilag biztosítani.

A gyári munkásokat építési és földmívelési telkeknek legkedvezőbb feltételekkel való vétele által állandósítani kell.

Ebből a czélból azok az iparvállalatok, melyek munkáskolóniák építésére vállalkoznak, az államtól, avagy az illető községektől a megfelelő *épitési telkeket* ingyen, vagy legalább olcsó áron megkaphassák.

Az ilyen telkeken *épitett munkáskolóniák*, a míg más czélra mint munkáslakásoknak nem használtatnak, legalább 30 éven át *állami és községi adók alól felmentessenek.*

A munkások családjainak a *háziipar*, illetve a *házigazdaság* (baromfinevelés, főzelék-, tojás-, tej-, vajkereskedés, gyümölcstermesztés, stb.) által állandó és jutalmazó mellékfoglalkozást kell biztositani és főleg a munkáskolóniákkal, vagy az ezektől külön is álló munkáscsaládházakkal kapcsolatban e czélnak megfelelő intézményeket (tanfolyamok, értékesítő szövetkezetek stb.) kell létesíteni és istápolni.

Ezekben összefoglaltuk azokat az óhajokat és panaszokat, a melyek az érdekeltség köréből a kérdés remélhető szanálására sporadikusan fölszinre hozattak. Ezekből lehet egyes kérdéseket mint nem sürgőseket és a dologgal nem szorosan összefüggőket eliminálni és egyes kérdéseket, melyeket az érdekeltek még nem érintettek, a sorozatba utólag is beleilleszteni.

De mint a kérdésre nézve fölkért előadó kénytelen vagyok konstatálni, hogy a *kivándorlási ügyet nem lehet apró kérdések sorra vételével és esetleg többé-kevésbbé kedvezően való megoldásával elintézni.* A kivándorlást egyedül *és kizárólag a helyes közgazdasági politika fogja megoldani,* mely sarkalatos tételeiben lényegesen kell hogy eltérjen a mai állapotok szerint inaugurált közgazdasági politikától.

Preventiv intézkedésekkel kell megszüntetni a kivándorlást, vagyis olyan állapotokat kell itthon terem-

teni, hogy a folyvást emelkedő igények daczára a munkás *itthon is tisztességesen megélhessen.*

Első sorban a *progressziv adórendszer* inaugurálásával le kell venni a direkt és indirekt nagy adóterhet az ipari, kereskedelmi és munkáskörök vállairól és arányosan el kell osztani az összes termelő és fogyasztó osztályok között.

Az iparfejlesztést a létező életképes vállalatok kifejlesztésére kell alapítani és a nálunk még hiányzó iparágak meghonosítására czéltudatos programmot megállapítani, első sorban a hazai tőke érdekbevonásával.

Erre a czélra egyrészt szembe kell szállani az *antikapitalisztikus* irányzattal és másodsorban okos *szocziálpolitikai intézkedésekkel* és *intézményekkel* meg kell teremteni a tartós *szocziális* békét.

A szocziális kérdéssel szoros kapcsolatban áll az ú. n. *birtokpolitikának egészséges rendezése* és lehetetlen el nem fogadni a Gyáriparosok Országos Szövetsége érdemes igazgatójának erre vonatkozó irányítását, melyet a lehető legtömörebben, de igen találóan a következőkben foglal össze: »Magyarország iparfejlesztésének országútja a kötött birtok fölbontásán át vezet«.

Végre a magyar ipar védelmére, megerősítésére és függetlenítésére meg kell teremteni *az önálló nemzeti bankot* és az *önálló vámterületet* mindazon állami előnyökkel (helyes közlekedési tarifa és vámpolitika, állami kedvezmények, kiviteli érdekek fölkarolása, ipari szaknevelés, helyes közszállítás, modern ipari törvények, stb.), melyek a magyar ipar fokozatos felvirágozását nálunk is biztosítani hivatva vannak. (Élénk helyeslés.)

Lukács Jenő: Azt a kérdést vagyok bátor az elnök úrhoz intézni, hogy jogunk van-e a kérdőpontokhoz általánosságban hozzászólani vagy pedig mindjárt terjeszkedjünk ki a részletekre is.

Elnök: Czélszerű volna, ha minden egyes szónok minden kérdésre egyszerre elmondaná a maga véleményét. Különben mindenkinek tetszésére van bizva az is, hogy necsak az egyes kérdőpontokhoz szóljon hozzá, hanem az ügyre különben világosságot vető más kérdésekre is kiterjeszkedjék. A kérdőpontok csak tájékozásul szolgálnak.

Következik Hieronymi Károly ő nagyméltósága.

Hieronymi Károly: T. szakértekezlet! Hegedüs Loránt t. barátom felszólalása során lángoló szavakkal ecsetelte azt a nagy veszedelmet, a mely hazánkra nézve a kivándorlásban rejlik; de bármily ékesszólóan ecsetelte is, még mindig nem közelítette meg a valóságot (Úgy van! Úgy van!), mert valóságban hazánk vére folyik el ebben a proczesszusban.

A kérdés megoldása annál komplikáltabb, mert egyes eszközökkel és azonnal segíteni nem is lehet. Azért melegen üdvözlöm a Szövetséget, a midőn alkalmat adott nekünk arra, hogy e kérdésben itt nyilatkozzunk, mert bár ez a kérdés azok közé tartozik, a melyek némileg irodalmilag is fel vannak derítve és azt hiszem, mindenki elismeri azokat az érdemeket, a melyeket a kérdés felderítése körül Hegedüs Loránt dr. és Thirring igazgató úr, valamint Varga Gyula min. tanácsos úr a maguk dolgozataival, illetőleg a statisztikai évkönyvvel szereztek, mégis szükséges a kérdésnek minden oldalról való megvilágosítása.

Tudom, hogy az értekezletet a három utolsó kérdésre adandó felelet érdekli leginkább, de méltóztassék megengedni, hogy szóljak pár szót az elsőről és a másodikról is, nem azért, mintha az volna a czélom, hogy a kivándorlási törvényt vagy a Cunard-társasággal való szerződést különösen oltalmamba vegyem, hanem mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy a

ki ebben az irányban keresi az orvoslás módját, az nem helyes úton jár el.

Még egyet vagyok bátor előrebocsátani. Az előttem felszólalók, különösen pedig Bernáth István t. tagtársunk felszólalásával bővebben foglalkozni nem kivánok, bár ez a felszólalás nagyon érdekes; nem pedig azért, mert bár kétségtelen, hogy minden ország társadalmi és gazdasági viszonyaira az agrár viszonyok elsőrendű fontossággal birnak és egyetértek Hegedüs Loránt t. barátommal abban, hogy a mi agrár fejlődésünk nem egészséges, de mégis ez a kérdés egyike azoknak, a melyek megérdemlik az egészen külön való tárgyalást, oly annyira, hogy ennek a szaktanácskozmánynak keretébe ez bele nem szorítható. Én tehát ezzel a dologgal csak annyiban fogok foglalkozni, hogy vajjon a birtok-megoszlás és a kivándorlás között van-e közvetlen összeköttetés.

A mi már most az egyes kérdéseket illeti, méltóztassék megengedni, hogy azokra rövidesen ugyan, de mégis megtegyem a magam megjegyzéseit.

Nem tartoztam azok közé, a kik az 1903. évi törvényt inicziálták, tehát nem beszélek pro domo. Azok, a kik azt a törvényt készítették, abból az elvből indultak ki, a melyet legelőször Anglia fejezett ki, hogy a kivándorlást semmiféle policziális és erőszakos intézkedésekkel megakadályozni nem lehet (Igaz! Úgy van!), hogy a kivándorlás alapoka mindig az anyaország erkölcsi, társadalmi és gazdasági viszonyaiban rejlik (Igaz! Úgy van!), és hogy a ki a kivándorlást meg akarja szüntetni, annak ezen erkölcsi, társadalmi és gazdasági bajok szanálására kell törekednie. (Igaz, Úgy van!) A mennyiben pedig a kivándorlást megakadályozni nem lehet, minden államnak kötelessége azokat, a kiket a sors abba a szomorú helyzetbe hoz, hogy hazájukat

elhagyni kénytelenek, a körülményekhez képest ebben is lehetőleg támogatni, a kivándorlást irányítani, a kivándorlottak és az anyaállam közti összeköttetést lehetőleg fenntartani. E mellett meg volt a törvényjavaslatnak az a másik intencziója is, hogy igyekezett a kivándorlást a magyar állami hatóságok ellenőrzése alá helyezni és ez által a tiltott kivándorlást lehetőleg csökkenteni. E két intenczióra vonatkozó legfontosabb intézkedések a kivándorlási törvény II. fejezetében foglaltatnak.

Mikor a kormány előterjesztette ezt a törvényt, világosan megmondta, hogy nem lehet más czélja, mint hogy a kivándorlást lehetőleg olyan útra terelje, a mely a magyar állami hatóságok ellenőrzése alatt áll, és erre a czélra legmegfelelőbbnek találta a fiumei útirányt. A Cunarddal kötött szerződéssel tehát egyenesen a törvény intencziójának tett a kormány eleget.

Már most ha azt vizsgáljuk, hogy ezen törvény intencziói vajjon érvényesültek-e, úgy meg kell állapítanunk, hogy bizony azok csak csekély mértékben érvényesültek. (Igaz! Úgy van!) Először azért, mert a kivándorlás — mint a hogy azt mindjárt számszerűen leszek bátor kimutatni — olyan nagy fokban emelkedett, hogy a Cunard a maga hajójárataival a kivándorlókat Amerikába szállítani képes nem volt. A törvény szerint nyilvánosan működő ügynökségek állíttattak fel abból a czélból, hogy azok államilag ellenőriztethessenek, de a korábbi időkben, még mielőtt a Cunard-szerződés létesült, a kivándorlás az északeurópai kikötőkön át irányult; abból az időből volt az országban a titkos ügynökök egész szervezete, a mely ellen a magyar közigazgatás gyengének mutatkozott.

Már most az a körülmény, hogy a Cunard-szerződés folytán százezrekkel emelkedett a kivándorlás,

az aligha lesz igazolható, mert ha nézzük a statisztikai adatokat, — megjegyzem, hogy csak egy év statisztikai adatai állanak teljes részletességgel rendelkezésemre — akkor azt látjuk, hogy 1905-ben a hivatalos adatok szerint Fiumén át kivándorolt 35,951 ember; ha hozzászámítjuk azokat, a kik Liverpoolon át szállíttattak a szerződés értelmében, s a kiknek száma 716, akkor a Cunard hajóin kivándorolt összesen 36,667 ember. Ellenben Hamburgon át kivándorolt 27,664, Brémán át 76,857, Havreon át 5000, Antwerpenen át 12,246, Rotterdamon át 8800, tehát az északeurópai kikötőkön át kivándorolt 132,000, szemben a Cunard 36,667 kivándorlójával.

De még ez nem világítja meg tökéletesen a helyzetet, mert ha azt kutatjuk, hogy merre olcsóbb a kivándorlás, arra az eredményre jutunk, először hogy Budapesttől számítva — Budapestet veszem az összehasonlítás egyszerűsítése czéljából — Budapesttől Rotterdamba a vasúti utazás 42 K-val, Brémába 32 K-val, Hamburgba 28 K-val, Havreba 60 frankkal drágább, mint Fiuméba; ha hozzáveszem azt, hogy a Cunard-társaságnál a szállítási költség 180 K s a legtöbb északi hajóstársaságnál 190—230 K közt mozog, s ha az összes költségeket összeadom, arra az eredményre jutok, hogy az északeurópai kikötőkön át való kivándorlás 60—70 K-val kerül többe. S ha most ehhez hozzászámítom azt, hogy a Cunard-szerződés szerint a társaság tartozik a kivándorlókat, a kik a hajóra várnak, Fiuméban két napig ingyen szállással és élelemmel ellátni, a különbség még nagyobb. És daczára annak, hogy drágább a kivándorlás az északaeurópai kikötőkön át, mégis — mint az előbb említettem — a viszony úgy áll, hogy Észak felé 132,000, Fiumán át pedig csak 36,000 ember vándorol ki.

Ennélfogva a végeredmény az, hogy azt a czélját, hogy a kivándorlást Fiume felé irányítsa, a törvény nem érte el, nem érte el daczára annak, hogy az utazást olcsóbbá tette, s daczára annak, hogy ellátta a kivándorlókat azon idő alatt, a míg a hajóra várakoznak, a mi nem csekélység, ha az ember Brémában vagy Hamburgban megnézi azokat a kivándorlókat és látja, micsoda nyomorúságosan helyezik el őket s micsoda kínszenvedés nekik az a néhány nap, a míg a hajó megérkezik.

De ezekből az adatokból meg lehet állapitani annak az állításnak helytelen voltát is, mintha a Cunard-szerződés folytán a kivándorlás emelkedett volna, mert méltóztatik látni, hogy a kivándorlás nem Fiume felé, hanem az északeurópai kikötők felé emelkedett. Kimutatja ezt éppen ma a Pester Lloydban megjelent czikkében Matlekovics Sándor ő méltósága is.

A törvénynek voltak ezen kivül más intencziói is. Ezek közé tartozott a kivándorlók felvilágosítása azokról a viszonyokról, a melyek reá Amerikában várnak. A törvény szerint a kivándorlási meghatalmazottaknak volna ez a kötelessége. Tudomásom szerint azonban vajmi kevés történt ebben a tekintetben, s azt hiszem, kötelességünk az illetékes tényezőket erre a körülményre figyelmeztetni.

De kötelességünk nagy gondot fordítani az összeköttetésre a kivándorlottak és a haza között. Ez nem tisztán a humanizmus kérdése, mert ha ez az összeköttetés fenn fog állani, akkor a visszavándorlók száma tetemesen szaporodni fog. Tudomásom van róla, hogy a kormány befolyása következtében konzulátusaink többet foglalkoznak a kivándorlók sorsával, mint azelőtt; kivánatos, hogy a konzulátusok száma szaporíttassék és nevezetesen oly helyeken, a hol nagyobb számban

csoportosulnak magyar kivándorlók, konzulátusok létesíttessenek, mert a mostaniak óriási működési területükön képtelenek hatásos munkát kifejteni. De a kivándorlottak minden szükségletét a konzulátusok útján kielégíteni nem lehet. Viszont tekintettel arra a féltékenységre, a melylyel az amerikai kormány minden olyan intézkedést kisér, a mely szerint esetleg állami megbizatással emberek küldessenek ki az összeköttetés fenntartására, az ilyesmi bajosan is lesz megvalósítható. Hanem igenis követnünk kell azt a példát, a melyet tudtommal Olaszország adott, hogy t. i. Amerikában bankokat alapított. Nekem magamnak is van tudomásom egy ilyen New-Yorkban székelő olasz bankról, a melynél magyar ember is van alkalmazva, s a mely a kivándorlóknak mindenféle tanácscsal szolgál s egyébként is támogatására van, gondoskodik róla, hogy a kivándorlók megtakarított pénze olcsón és biztosan jusson hazájukba, útbaigazítja őket, megismerteti az ottani viszonyokkal, stb. Az én tudomásom szerint a kormány s egyik igen tekintélyes pénzintézet közt folytak is már tárgyalások ebben az irányban, én tehát arra kérem a Szövetséget, hasson oda, hogy ezek a tárgyalások minél előbb befejeztessenek s ez az amerikai magyar bank minél hamarább felállíttassék, mindig nem csupán a humanizmus szempontjait tekintve, hanem tekintve azt, hogy a visszavándorlás kérdését semmivel jobban előmozditani nem fogjuk.

A mi azt a javaslatot illeti, hogy azonnal törvényileg szüntettessenek meg a Cunard-társaság nyilvánosan működő ügynökei, hát ez ellen semmi észrevételem nem lehet. Csakhogy én azt hiszem, hogy a nyilvános ügynökségek megszüntetése akkor, a mikor nem tudjuk megszüntetni az északeurópai hajóstársaságok titkos ügynökségét, vajmi keveset fog érni. Lehet, hogy az eredmény egyszerűen az lesz, hogy még több ember

megy az északeurópai kikötőkön át, de a kivándorlók száma csökkenni semmi esetre sem fog. Különben én ennek a dolognak valami nagy fontosságot egyáltalában nem tulajdonítok.

A mi magát a Cunard-szerződést illeti, mielőtt erre az értekezletre jöttem, újra elolvastam s igazán nem tudom, miben lehetne azt módositani. A kik azon az állásponton vannak, hogy a kivándorlást erőszakos rendszabályokkal kell megakadályozni, azok természetesen úgy a kivándorlási törvény, mint a Cunard-szerződés eltörlését fogják követelni. De én, mint már említettem, ilyen intézkedésektől eredményt nem várok. Ellenkezőleg ennek a szerződésnek van egy igen becses határozata, t. i. az, hogy a kivándorlókat köteles a társaság 50 K-ért visszaszállítani, a mely rendelkezésnek arra az esetre, ha majd az amerikai magyar bank közreműködésével a visszavándorlók száma növekedni fog, nagy hasznát fogjuk látni.

Különben a mi a visszavándorlókat illeti, a sajnos a dologban az, hogy a ki ott künn érvényesülni tud, az azután vissza sem jön; legnagyobbrészt azok vándorolnak vissza, a kik künn sem boldogulnak, azok pedig, mikor visszajöttek, a mennyire az én tudomásom terjed, erkölcsileg és anyagilag teljesen züllött állapotban térnek haza.

Áttérek már most a harmadik kérdésre, a közterhek kérdésére. Ebben a dologban tökéletesen egyetértek azokkal, a miket Hegedüs Loránt t. barátom az ő könyvében kifejtett. A mit ott ő irt az egyenes adókról, az oly világos példáját szolgáltatja az ő mély tanulmányainak, hogy én ezért a műért itt nyilvánosan is elismerésemet fejezem ki. Nevezetesen tökéletesen egyetértek vele abban, hogy az I. osztályú kereseti adó és II. osztályú kereseti adó alsó foka megszüntetendő.

Mert kétségtelen az, hogy különösen a II. osztályú kereseti adó rettenetesen igazságtalan. Hogy mennyire igazságtalan, az kitünik a következő esetből. Egy munkás, a ki olyan városban lakik, a hol az I. osztályú kereseti adó 8 K — s a legtöbb ipari város ebbe a kategoriába tartozik — s van négy családtagja, a kik után az adó fejenként 1 K 60 f, a négy családtag adója tehát összesen 6 K 40 f, összesen 14 K 40 f adót fizet. Már most a gyári munkások legnagyobb részének tudvalevőleg az a fővágya, hogy saját háza legyen. Csak háza; az ő ingatlanéhségük erre korlátozódik. Már most tegyük fel, hogy szorgalommal és takarékossággal annyira viszi, hogy magának egy üres házhelyet szerez, legyen az a lehető legkisebb, mondjuk 2—300 négyszögöl. Akkor reá jön a II. osztályú kereseti adó, a melyből fizet személye után 8 K-t, családtagjai után további 8 K-t, ez összesen 16 K, tehát a további 14 K 40 f adója egyszerre 16 K-val emelkedik. Hát nem praemiumot adhatna az ember annak, a ki még ennél is különb módon tudná a tőkegyüjtést büntetni? (Igaz! Ugy van!)

És nem szabad itt várni, a míg az egész adóreform meglesz. Hiszen óriási nagy az az adóteher, a melyet a magyar állam polgárai viselnek, ahhoz képest, a mit más államok polgárai viselnek. És még nagyobb lesz az igazságtalan elosztás által, úgy hogy egy adóreform, a mely a terheket igazságosabban osztaná el, sürgősen szükséges volna, de minden ország példája mutatja, hogy egy általános adóreformot máról holnapra megcsinálni nem lehet. Ez évek rendszeres munkája. Ezeket a legkiáltóbb visszásságokat azonban el kell törölni még a nagy adóreform előtt, annál is inkább, mert a kincstár vajmi keveset veszít vele. Nem akarok hosszú idézetekbe bocsátkozni, hiszen kimutatta Hegedüs

Loránt az ő füzetében azt, hogy milyen csekély számú százezer koronát tesz ki az a bevétel, a melyet az állam ebből húz.

De én nem állanék meg ott, a hol Hegedüs Loránt megállott. Ismétlem, az iparos-munkásnak legfőbb óhajtása és ambicziója az, hogy neki háza legyen. De a házosztályadó is igazságtalan, mert semmi arányban nem áll a ház értékével. Hiszen tudjuk, hogy nálunk a munkások egyes vidékeken milyen olcsón építenek házat. És ez után az olcsó ház után a legszegényebb munkás ugyanazt az adót fizeti, mint a leggazdagabb ember a maga fényesen berendezett villája után. Ebben a tekintetben is legalább ideiglenesen valami könnyítést kellene csinálni. Mi itt konkrét javaslatokat nem tehetünk, csak kifejthetjük ebbeli óhajtásunkat.

De még tovább megyek és áttérek az indirekt adókra.

Tavaly egy csehországi gyárost arra próbáltam kapaczitálni, hogy alapítson Magyarországon gyárat. Azt mondotta, hogy ő foglalkozott az eszmével s arra a meggyőződésre jutott, hogy ez lehetetlen. Miért? Két okból, úgymond: az egyik a por, a másik a sör. Az ő munkásai azt a port, a mely itt egy gyártelepen van, nem tűrhetik meg: a mi pedig a sört illeti, nálunk fennáll a következő borzasztó anomália: szeszadóból befolyik évente 69 millió korona, szeszadópótlékból 7·9 millió korona, összesen 77 millió korona, söradóból befolyik 6.900,000 korona, söradópótlékból 16.662,000 korona; míg tehát a szeszadópótlék a szeszadónak 11 százalékát teszi, addig a söradópótlék a söradónak nem kevesebb mint 240 százalékát teszi, vagyis háromszor akkora a pótlék, mint az adó. Már most mindenki, a ki gyáriparral foglalkozott, tudja, hogy számos iparágban a sör a munkásnak nem fényűzési czikk, hanem életszükséglet. (Igaz! Úgy van!) Különösen azokban a

gyárakban, a melyekben az emberek tűz mellett dolgoznak, lehetetlen, hogy azok szomjukat vízzel oltsák; kénytelenek sört inni, a nagy söradó tehát megdrágítása a munkás élelmének. Nekem tehát az a javaslatom — nem akarok illuziókba esni és tudom, hogy az állam nem mondhat le a maga jövedelméről — de mégis az a javaslatom, hogy töröljék el a söradópótlékot s emeljék fel a szeszadópótlékot. (Élénk helyeslés.)

De általában itt van az a hallatlan drágaság, a mely lábra kapott, hogy az élelmiszerek az utolsó két esztendőben 30—40%-kal emelkedtek, nem mondom, hogy minden élelmiszer, hanem általában a háztartási kiadások 30—40%-kal fokozódtak. Lehetetlen, hogy az állam ezen jelenség enyhítésére semmit se tegyen. Konkrét javaslatokat, ismétlem, mi ma itt nem tehetünk, hanem nézzük csak a húsfogyasztási adót. Hisz az egész húsfogyasztási adóból befolyó jövedelem 8 millió koronát tesz ki. Micsoda ez a 300 millió koronát kitevő indirekt adójövepelemhez képest!

És azután a Balkán-államokkal való kereskedelmi viszonyainkat sem szabad kizárólag a földmívelés szempontjából rendezni. (Élénk helyeslés.) A fogyasztókra is tekintettel kell lenni, mert hogy nálunk a húsdrágaság az által állt elő, hogy rögtönösen megszünt a Balkánállamokból való marhabehozatal, az iránt semmi kétségünk nem lehet. (Igaz! Úgy van!) Ismétlem tehát, hivjuk fel a kormány figyelmét arra, hogy a mai drágaság közepette ebben a tekintetben is tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Ezzel áttérek az utolsó két kérdésre, a melyek arra vonatkoznak, hogy micsoda közvetlen intézkedések volnának teendők a kivándorlás megszüntetésére.

Kétségtelen, hogy a kivándorlásra nagy általános okok vannak elhatározó befolyással, első sorban pedig a

társadalmi és gazdasági viszonyok. Bernáth István t. tagtársunk — sajnálom, hogy nincsen jelen — azt mondotta, hogy a kivándorlásnak nemcsak anyagi, hanem erkölcsi okai is vannak. Hogyne volnának, sőt igen nagy erkölcsi okai vannak, különösen ha ezek közé az erkölcsi okok közé azt is számítom, hogy a mi közigazgatási hatóságaink ellen nagyon általános a panasz, hogy a szegény embernek nem nyujtják azt a támaszt, a melyre nekik okvetlenül szükségünk volna.

Ugron Ákos: Régóta van ez így, nemcsak most, egy-két év óta!

Hieronymi Károly: Persze hogy régóta!

Ugron Ákos: Azzal nem szanáljuk a viszonyokat, ha kortesbeszédeket tartunk!

Hieronymi Károly: Én abban a véleményben vagyok, hogy ez nem politikai kérdés, és hogy objektive szólottam.

Elnök (csengetve): Kérem, ne méltóztassanak közbeszólani. Ez a kérdés rendkivül fontos.

Hieronymi Károly: Abban a véleményben vagyok, hogy ezen általános okokon kivül mégis mások azok a körülmények, a melyek a gyári, és mások azok, a melyek a mezőgazdasági munkást a kivándorlástól visszatarthatják, mert a gyári és a mezőgazdasági munkás egész szelleme, látóköre, törekvése más és más. Ezért legelső sorban arra a kérdésre nézve igyekeztem felvilágosítást keresni, hogy micsoda gazdasági és társadalmi osztályokból kerülnek ki a kivándorlók.

Ebben a tekintetben azokat az igen becses demografiai adatokat használtam fel, a melyeket Varga Gyula ő méltósága a statisztikai évkönyv utolsó kötetében közzétett. E szerint 1905-ben (az 1906. évi adatok

még nem jelentek meg), és habár egy évből nem lehet pontos következtetést vonni, de tájékozódást nyerni bizonyára, — mondom, 1905-ben kivándorolt önálló őstermelő 26,000, mezőgazdasági cseléd és napszámos 72,000, tehát a mezőgazdasági üzemből kivándorolt 98,000; bányász 2342, önálló iparos 2822, iparossegéd 15,280, tehát iparos mindössze 18,000 és tisztán napszámos, t. i. bizonytalan foglalkozású 13,000.

Már most maguk ezek a számok nem adnak helyes alapot, hanem nekünk ezeket a számokat össze kell hasonlítanunk az ezen csoportokból az országban levők létszámával, és pedig nem az általános népesség számadataival, hanem csak a kenyérkeresőkkel, mert hiszen a kenyérkeresők vándorolnak ki s nem a hülyék és tehetetlenek, a kik itthon sem tudnak keresni. Ha a kereső népet veszem, akkor nálunk őstermelő van 6 millió, bányász és kohász 57,000, ipari foglalkozású 1.270,000 s napszámos 293,000. A gyermekekre nézve igen becses adatot találtam Thirring igazgató úr könyvében, a mely szerint statisztikai adatok alapján kimutatja, hogy a kivándorlók $6^1/_2\,^0/_0$-a 15 éven aluli. Azt hiszem, nem sokat tévedek, ha felteszem, hogy mindegyik kategoriában $6^1/_2\,^0/_0$ a nem kereső. A felolvasott számadatok tehát $6^0/_0\,^1/_2$-kal csökkennek.

Ezek alapján a következő eredményekre jutunk. (Halljuk! Halljuk!) A mezőgazdasági őstermelő kategoriából kivándorolt 1·5%, a bányászokból 3·7%, az iparosokból 1·5%, a napszámosokból 4·2%, vagyis az eredmény az, hogy a míg a mezőgazdasági kereső népességnek 1·5%-a vándorolt ki, addig az iparosnépességnek 2·1%-a egy év alatt.

S ha én ezeket a számokat veszem s azt veszem, hogy a legmegbizhatóbb kutatók szerint fel lehet tenni,

hogy ma Amerikában 700,000 magyar lakik — nem akarok túlságos számot mondani — (Felkiáltások: Kétszer annyi!), — akkor négyszer annyi lakik künn, mint a mennyi 1905-ben kivándorolt. S ha ezt az arányt alkalmazom a bányász-kategoriára, abból látom, hogy bányász- és kohásznépességünkből 15% van künn Amerikában, és akkor azután ne csodálkozzunk a felett, hogy az ipar egyik éltető eleme, a széntermelés olyan nyomorúságos viszonyok között van nálunk.

Már most kérdem, lehet-e az iparnak ezt a rettenetes vérveszteségét direkt intézkedéssel korlátozni? Természetesen utalnom kell arra, a mit általánosságban mondtam, hogy könnyíteni kell az állami terheken, továbbá arra, hogy a kivándorlásnak az anyagiakon kivül egyéb okai is vannak. Én nem állítom, hogy ismerem az országban az ipartelepek helyzetét, hanem mégis igyekeztem ipartelepeket meglátogatni, s a mit én ott láttam, az reám a legsiralmasabb benyomást gyakorolta. Ha egy ipartelepet összehasonlítok egy mezőgazdasági teleppel, óriási különbséget látok a kettő közt. Egy mezőgazdasággal foglalkozó faluban a köztisztaság nem valami nagy kérdés, de ha egy speczifikus ipari telepet nézek, ott a helyzet egészen más. Én láttam ipartelepeket, a hol a por bokáig ér, daczára annak, hogy a kő jóformán a falura szakad, a hol jó ivóvíz nincs, a hol a munkáslakások olyanok, mint a disznóólak. (Nagy zaj.) És ezzel szemben olvastam egy könyvet, a mely egy pitzburgi bányatelepet ir le. Leirja, hogy a bányatelep munkásai számára lakóházakat építtetett, hogy a telepen nem szabad semmiféle szeszes italt árulni, viszonzásul azonban a teleptulajdonos ad a munkásnak teát ingyen, a mennyit csak akar. És mondhatom saját tapasztalatomból, hogy az iszákosságnak, különösen a pálinkaivásnak megszüntetésére nincs alkal-

masabb eszköz, mint a tea. Azon a telepen a munkások házait a munkaadó minden hat hétben kimeszelteti, a padlót minden héten felsúroltatja és azt teszi hozzá a könyv irója, hogy »the dirty Hungarian Slovac«, a piszkos magyarországi tót igen jól érzi magát ebben a tisztaságban. (Derültség.) Nem azért hoztam ezt fel, mintha ez szentirás volna, és mintha ezeket a dolgokat sablonszerűleg utánozni lehetne. De arra, hogy az ember jól érezze magát, hogy ne vágyakozzék el valamely helyről, arra befolyással van az is, hogy gondolnak-e a köztisztasággal, vagy sem.

A gyárosok ezenfelül leginkább azzal működhetnek közre a kivándorlás apasztásában, ha lehetőleg arra törekszenek, hogy minden munkásnak legyen meg a saját háza, ne hogy a gyáros építsen számára házat, hanem hogy a saját háza legyen meg, s hogy ezt mozdítsa elő a lehetőség szerint a gyár. Csehországban azok a gyárosok, a kik a leglelkiismeretesebben veszik a dolgot — s ezeknek van a munkásaikkal a legkevesebb bajuk —, mind óvakodnak attól, hogy bárminemű kényszert állítsanak fel abban a tekintetben, hogy a munkás köteles legyen a gyáros házában lakni. Ellenben ha a munkás házat akar építeni, a munkaadó szerez neki valamelyik takarékpénztártól olcsó kölcsönt. Csak ha a takarékpénztárnál kölcsönt szerezni nem képes, akkor ad neki a sajátjából kölcsönt. Én azt hiszem, hogy ez a legerősebb eszköz, a melylyel a munkást itthon lehet tartani.

Én nagyon jól tudom, hogy ez sok csalódással járhat, de mégis fel kellett említenem, hogy mit láttam ezen a téren.

Van még egy szempont, a melyet nem hallgathatok el és ez az, hogy a munkaadó részére arra, hogy a munkás bérét lényegesen felemelhesse, a nélkül, hogy

saját exisztencziáját veszélyeztesse, csak egy mód van rendelkezésre, és ez az, hogy mentül többet igyekezzék gépekkel dolgozni. Mentül nagyobb mértékben tér át a gépmunkára, annál magasabb béreket fizethet. Nem minden iparban lehetséges ez, de a hol lehetséges, ott meg kell tenni.

Áttérek végre arra az utolsó kérdésre, vajjon a földbirtok kötöttsége és a kivándorlás közt van-e összefüggés.

Azokkal, a miket Hegedüs Loránt t. barátom a mi agrárviszonyaink egészségtelen voltáról mondott, minden tekintetben egyetértek. Ne méltóztassék tehát további fejtegetéseimet arra vélni, mintha ennek a tételnek ellene kivánnék beszélni. Szó sincs róla. Én csak meg akarom világítani a birtokpolitika és a kivándorlás közti összefüggést. Előbb azonban néhány megjegyzést kivánok tenni azzal kapcsolatban, a mit az elnök úr ő méltósága megnyitó beszédében mondott, nevezetesen szólani kivánok az angol kormány birtokpolitikájáról és a kisbirtokoknak állami támogatással való létesítéséről. (Halljuk!)

Ezt az akcziót az angol kormány először Irlandban kezdette meg óriási pénzáldozatokkal. A parlament a mi viszonyainkhoz képest óriási összeget szavazott meg erre a czélra.

Dr. Hirsch Albert: 30 millió font sterlinget!

Hieronymi Károly: Még többet, hanem elég az hozzá, hogy óriási összeget. És mit látunk? Azt, hogy az utolsó kékkönyv tanúsága szerint ma, két évtizeddel az akczió megkezdése után a kitűzött feladatoknak csak 5%-a van megoldva, úgy hogy azt az új törvényjavaslatot, a melyet apró birtokok létesítésére készítettek, az angol közvélemény igen skeptikusan fogadja.

Az angol agrikulturális ankét gazdag tárházát ölelte fel az idevonatkozó legérdekesebb adatoknak, a melyek bizonyítják azt, hogy azok a kisbirtokok nagy városok

közelében fényesen prosperálnak, mert ott haszonnal űzhetnek baromfitenyésztést és kertészetet, de másutt, távolabb eső helyeken az ilyen kisbirtokos alig-alig képes magát fenntartani.

S ha már most azt kérdezem, hogyan áll nálunk a földkérdés, úgy a statisztikai évkönyv alapján megállapíthatom, hogy a kivándorolt önálló kereső őstermelők száma 26,438, a mezőgazdasági cselédek és napszámosok száma 79,000. Van pedig az országban önálló őstermelő 1.547,000, napszámos és cseléd ellenben 4.508,000. E számadatokat összehasonlítva, kitünik, hogy az önálló őstermelők közül (földtulajdonosok és bérlők) kivándorolt 1·7%, a cselédekből és napszámosokból pedig 1·6%, vagy az arány majdnem egyenlő. Én nem következtetek ebből többet, mint a mennyit jogosan következtetni lehet, csak rá akarok mutatni arra, hogy az a körülmény, hogy valakinek földbirtoka van, valami döntő befolyása arra, hogy ne vándoroljon ki, nincsen. (Igaz! Úgy van!) Sőt Küküllő vármegyében történt, hogy egy uradalmat parcelláztak. Parasztok — »kisbirtokos« értelemben használom a kifejezést — megvették az egyes parczellákat. Azóta azokból a községekből, a hol addig nem ismerték a kivándorlást, nagyszámban vándorolnak ki a parczellatulajdonosok, mert drágán vettek és kimennek Amerikába, hogy ott a vételárat megszerezzék. (Zaj. Mozgás.) Egy jó barátom gazdatisztje háromszor vándorolt ki Amerikába, mindig azért, hogy valamelyik hozzátartozójának földjét megvegye és mindig sikerrel. Ismétlem tehát, hogy agrárviszonyaink egészségtelenek, de azért nem vagyok hajlandó elhinni, hogy direkte a parczellázás által, a kis embereknek földhöz juttatása által a kivándorláson segíteni lehetne.

Okoskodásom hézagos volna, ha nem mutatnék rá még egy dologra. Említettem, hogy 13,000 napszámos

vándorolt ki, vagyis 4·2%, tehát az összes társadalmi osztályok közt a legnagyobb kontingens. Valószinű, hogy ha ezek földhöz juthatnának, az arányszám ezeknél is lemenne 1·5 százalékra. De minthogy csupán 13,000 emberről van szó, nyilvánvaló, hogy ez a dolog döntő befolyással nem volna.

Végére értem felszólalásomnak. Bocsánatot kérek, hogy ilyen soká vettem szíves türelmüket igénybe, de olyan nagy kérdéssel állunk itt szemben, hogy a legnagyobb erőfeszítésre van szüksége annak, a ki a kérdés megoldását a kezébe veszi. Nekünk más feladatunk nem lehet, mint hogy figyelmeztessük az országot erre a borzasztó veszedelemre, és hogy megvilágítsuk azokat a javaslatokat, a melyek annak elhárítására alkalmasak lehetnek. Köszönöm szíves türelmüket. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps.)

Gerster Béla: A kivándorlás csökkentésére irányuló gyakorlati rendszabályok és megvalósítható reformok inditványozására hivott fel a t. Szövetség.

Hogy minő természetű reformokkal és rendszabályokkal véli a Szövetség a kivándorlási betegség ellen a küzdelmet siker kilátásával felvenni, azt az ankétre kitűzött kérdőpontokból látjuk.

Ezekből a kérdőpontokból ugyanis az derül ki, hogy a t. Szövetség nem tartja lehetetlennek, hogy a kivándorlásra vonatkozó s annak megnehezítésére irányuló 1903. évi törvények nem elég hatékony tilalmakat foglalnak magukban, vagy pedig eme törvények végrehajtásában észlelhető valami lanyhaság; hasonló természetű kérdőpontokból kiolvasható azon feltevés, mintha más, a törvényhozás kezeügyébe eső intézkedések, mint a minő a Cunard-szerződés felmondása, a kivándorló osztályt sujtó közterhek csökkentése vagy a munkáslakások szaporítására irányuló reformok és »last

but not least« : a munkásoknak letelepítése és földhöz juttatása volnának azok a reformok, a melyekkel elérhetnők azt, hogy az immár országos kalamitásnak jelentkező és a kivándorlás okozta bajt: az általános munkáshiányt megszüntethetnők.

A t. Szövetség eme feltevései sok részben helyesek, a kérdőpontokban jelzett eszközök némelyike tényleg olyan természetű, hogy a kivándorlást időlegesen megszüntetnék, sőt a kérdőpontok olyan természetű indítványokra is czéloznak, a melyek a kivándorlás olymérvű csökkentését idéznék elő, mely az ország fejlődése szempontjából gyakorlatilag a kivándorlásnak hoszszú időre való megszüntetését helyezi kilátásba.

Ha p. o. minden kivándorolni kivánó földmívesnek raczionális elfogadható feltételekkel földet bocsátanak rendelkezésére, úgy a magyar kivándorlás azonnal elvesztené aktuális és nemzetpusztító veszélyes jellegét.

De a kérdés ezzel csak aktuálisan, nem véglegesen volna megoldva, mert a valódi megoldást csak a kivándorlást előidéző közgazdasági alapokoknak a kikutatása és felismerése adhatja kezünkbe. Mert be kell látnunk, hogy bizony még arra az esetre is, ha nekünk sikerül minden képzelhető intézkedést a kivándorlás csökkentésére megtenni, csak azt az egyet nem, hogy a belföldi munkabéreket a külföldiek szinvonalára emeljük, a kivándorlás — ha egy időre csökken is — újból meg fog, mert meg kell indulnia.

A mai közlekedési eszközök és utak fejlődése, a lehetőség a világ távolabbi részeibe is potom költségért eljuthatni, valamint a munkáskézvásár árainak a sajtó és egyéb felvilágosító eszközökkel való általános köztudomásra hozása olyan állapotot teremtett a munkáskéz-világpiaczon, hogy a kiegyenlítődésnek szükségszerűen és gyorsan meg kell történnie. A törvényhozási

vagy közigazgatási intézkedésekkel ma már legfeljebb megnehezíteni, a munkásnak a saját munkáját a drágább piaczra hozni csak drágábbá tenni lehet, de a munkás munkájának a nemzetközi, jobban mondva az európai és amerikai munkáspiaczon elérhető legmagasabb bérért való értékesítését megakadályozni immár egyáltalában nem lehet.

A munkást egy munkásképpiaczhoz — egy országhoz — kötni már csak a máshol is elérhető legkedvezőbb bérequivalens, vagyis a nemzetközi munkabér felkinálásával lehet.

Ezt a bérequivalenst Magyarországon sem a mezei, sem az ipari munkás nem kapja meg.

A mi kisebb igényű, de fizikailag ép és erős mezei munkásunknak, — a mi napszámosunknak — nyers erejét kétségtelenül jobban fizetik meg nyugaton, mint nálunk.

A mezei munkások, a kis földmívesek és napszámosok rétege az a népréteg, a mely egy ország munkásműhelyében a termő talaját képezi a nagyobb intelligencziával biró és nagyobb ügyességet kifejteni hivatott, tehát jobban fizetett, iparban foglalkozó munkástömegeknek.

Ebből az osztályból kerül ki valamennyi fölötte álló, és ide jut vissza az, a ki hajótörést szenvedett.

Ipar nem fejleszthető, haladás nem képzelhető, ha ez az osztály számbelileg és minőségbelileg annyira gyengül, hogy a képesebbek az ipari munkára vállalkozni tudók nem kerülnek ki belőle elegendő számban. Mert nem minden napszámosból, nem minden mezei munkásból válhatik magasabb munkára fogható ember. Minél alacsonyabb egy ország általános kulturfoka, annál kedvezőtlenebb ez az arány, annál többen vannak a proletárosztályban olyanok, a kikből, hátramaradott

antropologiai »Veranlagung«-juk miatt, egyáltalában nem válhatik használható ipari munkás.

Fejletlen gazdasági állapotaink miatt ez a »stock«-ja, ez a törzse egy ország munkáshadseregének nálunk nem foglalkoztatható oly bérért, a minőt annak más országban kinálnak, a minő bért átlagban az a nemzetközi munkásképiaczon tényleg el is ér.

Ugyancsak az országnak fejletlen és az ausztriai iparral szemben védtelen gazdasági állapota miatt lett kedvezőtlenné a mi ipari munkásképiaczunk is az internaczionális piaczviszonyokkal szemben.

Nyujtja-e a mi iparunk, nyujtják-e a mi ipartelepeink általában a képzettséget igénylő ipari munkásainknak mindazt a kényelmet, mindazt a könnyűséget, a megélhetési, lakási, letelepedési és kulturális művelődési viszonyok tekintetében, a mit az ipari munkások általában nyugaton élveznek?

Bizonyosan nem nyujtják.

A szabály pedig az, hogy arra az esetre, ha egyforma képzettségű és ennélfogva egyforma életigényű munkásoknak a munka és életkörülményei egyik helyen kedvezőtlenebbeké lettek, mint máshol, a kedvezőtlenebb helyen dolgozó munkás ezt csak úgy és csak akkor szenvedi el, ha a bérben vagy egyéb javakban rekompenzácziót kap, különben oda megy, oda vándorol, a hol munkájáért a magasabb ellenértéket kinálják neki.

A kinálat és kereslet törvénye napról napra jobban akczentuálódik és érvényesül a munkáskézre nézve is, s ezért jutottak a zsenialitással biró modern nemzetek már korán annak az igazságnak a felismerésére, hogy a modern államban nem szabad pályázni az alacsony munkabérekre, s ha paradoxonnak is tünik, de úgy van, hogy a magas, a lehető legmagasabb munkabérek fizetése biztosítja egy nemzet fennállását és fejlődését.

A hol koldusbéreket kénytelenek fizetni a munkásoknak, ott nagy szervezeti bajokban szenved állam és nemzet.

A közgazdasági törvények az ilyen országokban is érvényesülnek ugyan, még pedig akként, hogy ha későbben is, de ezekben a vaksággal vert vagy cselekvőképességüket elvesztett országokban is fizetni kell az internaczionálisokkal equivalens, esetleg még nagyobb béreket, de a késői kiegyenlítődésnek természetes következménye, hogy az ország a jobban, okosabban gazdálkodó, magasabb bért fizetni tudó, erősebb szomszédok gazdasági és politikai martalékává válik.

Ezt a törvényt látjuk érvényesülni nemcsak nálunk, hanem mindenfelé, az európai kulturállamok gazdasági befolyása alá jutott keleti országokban is.

A konkluzióm: 1. szakítani alaposan és minden téren az eddigi, csak a munkabérek alacsony nivójára pályázó antidiluvianis gazdasági politikánkkal;

2. a gazdasági és mezei munkások amerikai kivándorlása meg nem akasztható, és az előreláthatólag mindaddig tartani és fokozódni fog, a míg a mi munkabéreink is nem érik el az amerikai vagy poroszországi munkabérek nivóját, illetve azok equivalensét. Senki és semmi nem képes, ha csak az amerikaiak tiltó intézkedései nem, ezt a folyamatot megakasztani vagy visszafordítani. Minél gyorsabban halad a munkástömegek felvilágosodása és minél jobban fejlesztjük a közlekedési és érintkező eszközöket, annál gyorsabban fog ez a folyamat megtörténni;

3. ha van valami valódi életrevalóság a magyar nemzetben, a miben nem szabad kételkednem, úgy a nemzet fel fogja magát szabadítani most vagy a legközelebbi 10 év mulva, az osztrákok ipari, gazdasági járma alól. Az iparfejlesztés már addig az időpontig is csak úgy fog sikert felmutatni, ha iparunk képes lesz

állandóan valamivel jobb béreket fizetni a tanult ipari munkásnak, mint Ausztria fizet.

Ez az egyedüli, valódi sikert biztositó mód a munkáshiány megszüntetésére és nem az a törvényhozási és közigazgatási pepecselés, a melytől az ankétre bocsátott kérdések után itélve, a Szövetség a munkáshiány nagy bajának az orvoslását várja.

Ezzel a helyzettel tessék szembenézni és az iparfejlesztési akcziót oda kitágítani, hogy az állam azokat az iparokat, a melyekre állami szempontból, a közgazdasági függetlenség kivívása szempontjából súlyt fektet, nemcsak az építésnél, hanem az üzemnél is egyenes pénzbeli segítséggel abba a helyzetbe hozza és tartsa, hogy az Ausztriában, esetleg a Németországban ipari munkáskézért fizetett béreket a magyarországi munkásoknak is fizethessék.

Az Ausztriával az 1917. utáni állapotokra kötendő egyezség megkötésénél erre a körülményre különös súlyt kell fektetni és tehát annak a lehetőségét kell biztositani magunknak, hogy az Ausztria ellenében kivetendő vámok oly magasak lehessenek, a melyek lehetővé fogják tenni gyárainknak árúikat oly árakon eladni, hogy az ausztriaival egyenlő értékű, esetleg annál magasabb munkabér, minden körülmények között, munkásainknak fizethető legyen.

Az előbbiekben mindig aequivalens munkabérekről beszéltem. Az aequivalenczia gyakorlatilag kifejeződik abban a csekély, de nagyon fontos szerepet játszó »Mehrwerth« részesülésben, a melyet a munkás a puszta megélési szükségleten felül a munkája értékéből a munkaadójától nyer, illetve életszükségletei fedezése után megtakaríthat.

A szocziális fejlődés törvényei szerint a kultura haladásával a munkásoknak jutó ezen, ma még csekély

összeget kitevő megtakarítások a jövőben mind nagyobb és nagyobb szerepet fognak játszani a munkának a nemzetközi munkáskézpiaczon történő értékelésénél.

Ezt a megtakarítást a családos ember előszeretettel hajlékba, földbe fekteti bele.

Ha országunkba a gazdasági akcziót arra irányítjuk, hogy mezei és ipari munkásaink hogyan jussanak egészséges hajlékhoz, egy kis művelhető földdarab tulajdonához, úgy aránylag kevés költséggel — nálunk az építés és földterület a külföldinél olcsóbb lévén — nagy munkabér-equivalenst teremtünk, a mi könnyebbé teszi a munkások itt tartásával az országra háramló terhek viselését.

Válaszom a feltett kérdésekre:

Ad I. és II.

Az érvényben lévő kivándorlási és útlevél-törvényben foglalt, a kivándorlás csökkentésére irányuló intézkedések, a mint a tények igazolják, nem érik el czéljukat, nézetem szerint számbavehető, — és akkor is csak időleges — eredményt egyedül csak a kivándorlás egyenes eltiltásával érhetnénk el. De szabad-e, lehet-e a magyar államnak kimondani, hogy szegény sorsban élő lakosainak megtiltja a máshol való boldogulásuk keresését?

Ad III.

A kivándorló osztály általában nem az adók és terhek súlyos volta miatt vándorol ki, hanem azért, mert azt tudja, azt reméli, hogy azokban az országokban, a hová kivándorol, munkáját jobban értékesíti.

A kisemberek adóterheinek csökkentése, létminimum stb. behozása valamivel nehezebbé tenné a kivándorlónak az elhatározását hazáját elhagyni, s az ilyen intézkedések a magyar bérequivalens nívóját emelnék, de miután

ezek a terhek nem rugnak oly magas összegre (kb. 20—100 korona egy családra) mint a minő a különbözet az itteni és a nyugateurópai vagy amerikai bérnivó között (a mi kitesz 300-tól 1500 koronáig), előrelátható, hogy a közterhek csökkentése egymagában nem ellensúlyozhatja az amerikai és német jobb bérek által a munkásra gyakorolt vonzást.

Ad IV.

Az iparfejlesztésnek kétségtelenül két legnagyobb akadályai: 1. közgazdasági védtelenségünk az idősebb, fejlettebb ausztriai iparral szemben; 2. és népességünk kulturális hátramaradottsága. Az első akadályt csak a határok tényleges, mielőbbi elzárása és oly magas nevelővámok kivetése által lehet radikálisan eltávolítani, a melyek a gyártott ipari czikkek árait arra a nivóra emelnék, hogy a zsenge ipar megerősödvén, magas munkabéreket fizethessen, minek következtében nemcsak az ipari munkásosztályt itt fogjuk tarthatni, hanem a magas bér a földmíves munkásosztályra nagy vonzást fog gyakorolni, és azt az ipari munkáspályára lépni késztetni fogja.

Az ország vámvonalakkal való megvédése időpontjáig nem mondhat le róla, hogy azon fontos ipari ágait, melyek megtartása és fejlesztése közgazdasági életérdek, mint a minő a szénbányászat és a vasipar, a legnagyobb védelemben ne részesítse. Előállt ennek a szüksége már ma, midőn ezen iparokból a munkáselvándorlás állandóvá, a munkáshiányból eredő kalamitás komolylyá vált. Az államnak kötelessége megfelelő segélyeket folyósítani, hogy az alapvető iparokban foglalkozó ipari munkások bérnivója a külföldi bérnivóra emelkedjék.

A törvényhozás kötelessége továbbá arról is gondoskodni, hogy az alapvető iparunkban feldolgozandó, és bányászás által nyert és kimeríthető természeti kin-

csek, mint a minők az érczek és a szén, kivitel által ne meríttessenek ki. Elodázhatatlan szükségnek tekintem már ma a vasércz kivitelét korlátozni czélzó rendszabályok életbeléptetését, illetve a vasércz kivitelének egyenes megtiltását.

De legnagyobb fontosságot tulajdonítok azoknak az intézkedéseknek, a melyek a földmívelő népesség termelőképességének emelését, és pedig általában a magyar földmívelésnek a nyugateurópai nivóra való felemelését czélozzák.

Mihelyt földmívelésünk azon a fokon áll, hogy a földmívesmunkás itthon ugyanannyit tud keresni, mint Német-, Franczia- vagy Angolországban, úgy, mint emez országok földmívelői jobbára, a magyar földmívelő sem fog kivándorolni.

Ad IV. és V.

Egy kis földhöz juttatni, egészséges hajlékot építeni a munkás számára ugyancsak jó és egyszerű módja a földmívelő munkás ittmarasztalásának. A munkástelepek létesítésének ügyét a kivándorlással, a kivándorlást kezelő állami közegekkel okvetlenül szerves kapcsolatba kell hozni.

Ha lehetővé tennők, hogy a kivándorolni szándékozóval a kivándorlási biztos, illetve a közigazgatási közeg nem a hazától való búcsúzása pillanatában, hanem már az útlevél kikérése alkalmával érintkeznék, és ha a közeget abba a helyzetbe hozzuk, hogy ő a kivándorlónak az itthon való maradásra és a letelepülésre irányuló gyakorlati propoziczziókat tehet, úgy kétségtelenül bizonyos eredményt jósolhatnánk az ilyen intézkedéseknek is. (Élénk helyeslés.)

Marton Ödön dr.: T. szakértekezlet! Bocsánatot kérek, hogy néhány perczre igénybe veszem becses türelmüket, de a hegyvidéki kirendeltségnél módomban volt ezen

megyék kivándorlási viszonyaiba betekinteni és ott szerzett tapasztalataimból óhajtanék egyet-mást előadni. (Halljuk!) Bekivántam az illető alispánok jelentéseit erről az ügyről; előttem fekszik egy, a melyet a legtapasztaltabb, legképzettebb alispán terjesztett be. Ha meg méltóztatnak engedni, leszek majd bátor abból egyes részeket felolvasni.

Előbb azonban legyen szabad Gerster Béla tagtárs úr némely megjegyzésére reflektálnom, a ki feleslegesnek mondotta az ügynökök megrendszabályozását. Nos, az 1904: IV. t.-cz. hivatalos ügynököket létesített. Ezek már hivataluknál fogva, másfelől pedig annál az érdeknél fogva, a mely őket a kivándorláshoz köti — hiszen százalékot kapnak — önkéntelenül is csábítják a népet kivándorlásra. Ezenfelül a Cunard-szerződés megkötése óta megkétszereződött a titkos ügynökök száma a hajóstársaságok versenye folytán.

Szó volt arról, hogy magas munkabérekkel lehet csak gátat vetni a kivándorlásnak. A hegyvidéken a legegyszerübb munka napibére is 3 korona, de a szomszéd faluba már el sem megy a munkás. Ez a dolog tehát egymagában irányadó nem lehet. (Zaj. Elnök csenget.) Az én nézetem szerint éppen igenis meg kell nehezítenünk a kivándorlást és lehetetlenné kell tennünk a csábítást.

Mert méltóztassék csak meghallgatni, hogyan áll a kivándorlás abban a vármegyében, a melyről szólok. A hegyvidék egyik legkisebb vármegyéjéről van szó és mégis kiadtak 1906-ban 3171 útlevelet, az idén pedig a mai napig beérkezett 2470 útlevéllap. S hogy egy másik ijesztő adatot mondjak, ugyanebben a vármegyében az idei fősorozáshoz a felhivott összesen 4833 hadköteles közül megjelent 1752, távolmaradt 3801, a kiknek legnagyobb része útlevél nélkül titkos kivándorlási

ügynökök közvetítésével személyenként 5—700 korona szállítási díj lefizetése mellett Amerikába vándorolt ki.

A kivándorlásról sok szó esett mindenféle tanácskozásokon. 1902-ben a miskolczi gazdakongresszuson Miklós Ödön is tartott ebben a tárgyban alapos előadást. Történni azonban semmi sem történt, ellenben megszülettek az 1904: IV. és VI. t.-cz.-ek, a melyek gyakorlati eredményt el nem érték. Mert ha valahol meg lehet fogni ezt a dolgot, úgy csak lenn az alsófokú hatóságnál lehet, de a hol a közigazgatás gyenge, a hol 2—3 szál csendőrnek óriási területet kell figyelemmel kisérnie, ott lehetetlen meggátolni, hogy éjszakánként akár 500 ember ki ne szökjék. Alkottunk határrendőrséget és mit értünk el vele? Mit tehet egy határrendőrség, a melynek csak tisztikara van és legénysége nincs? Csak átka a hegyvidéknek, mert egy hatósággal több, a mely messziről, 25—30 km.-ről idézi be azt a szegény embert, a ki ezáltal két napi munkáját veszíti el.

Én nagyon kérem, méltóztassék esetleg egy szűkebb bizottságot kiküldeni, a mely a határrendőrség, az útlevélkezelés és egyéb idevágó kérdések tárgyában beható tanácskozást folytasson. Mert én készséggel aláirom azokat a javaslatokat, a melyek itt a viszonyok javítása érdekében elhangzottak; de azoknak hatása csak évek multán lesz érezhető, nekünk pedig sürgős segítésre van szükségünk.

Most leszek bátor az alispán úr javaslatai közül néhányat felolvasni. Előbb azonban méltóztassék meghallgatni, mit mond az ügynökök működéséről. (Olvassa):

»A titkos kivándorlást közvetítők legnagyobb részben kétes exisztencziák, a kiknek a két hónapi elzárás és 600 K pénzbüntetés csak kellemetlen szellő, a melyet a csapatonként 20—25 emberből álló titkos kivándorlóktól 6—700 koronájával összezsarolt díjakért szivesen

eltűrnek. Vannak titkos kivándorlási közvetítők, kik a kivándorlók részére hitelszerzéssel foglalkoznak, hogy kivándorlásuk után a tőke és kamatainak biztosítására szolgáló váltó alapján könnyebben juthassanak a szerencsétlenek ingatlan vagyonához.«

A hajójegyek kezelésével olyan hatalom adatott az ügynökök kezébe, a melylyel titkon, a kivándorlók sietségét felhasználva, ezreket gyüjthetnek a nélkül, hogy ellenük bizonyítani lehetne. A sietősen utazó kivándorlóval még azt is elhitetik, hogy ha a délelőtti órákban táviratilag kérnek hajójegyet, az délután 3—5 órakor megérkezik; egy ilyen távirat díja 8—10 K; de bizonyítani ezt sem lehet, bár a kivándorlók elpanaszolják egymásnak, de a meghatalmazott ellen még a kínpadon sem fognak vallani. (Felkiáltások: Miért?) Mert ma a nép minden emberben, ki a kivándorlást csak a legkevésbbé is gátolni igyekszik, halálos ellenségét látja. Megutálja, meggyűlöli azt a hatóságot, a mely a kivándorlás ellen emeli fel szavát. Az Amerikában levő apa, anya, testvér, rokon, barát vagy szeretőtől érkezett egyszerű levél sokkal meggyőzőbb, elragadóbb, bátorítóbb, mint a szentirás összes könyvei és az államhatalom összes hatóságainak intése, figyelmeztetése és ereje.

Az illető alispán úr ezek alapján a következőket hozza javaslatba (olvassa):

»1. Míg valaki hadkötelezettségének eleget nem tett, összes állami, községi és egyházi közterheit ki nem fizette, útlevél részére ki ne adassék;

2. az útlevél éppen úgy, mint a félárú vasúti arczképes igazolványok, a kivándorlók és útitársainak fényképeivel láttassék el;

3. szülék, gyámok, gondnokok beleegyező nyilatkozata a kiskorú kivándorlókra vonatkozólag a járási

főszolgabiró vagy rendőrkapitány előtt jegyzőkönyvileg vétesssék ki s a gyámhatóság jóváhagyása után vétessék figyelembe;

4. az útlevelekben a személyleirás részletesebb, tartalmasabb legyen s a testmagassági méretek is felvétessenek;

5. a kivándorlási meghatalmazottak és ügynökök egyszersmindenkorra az egész vonalon megszüntettessenek;

6. hajójegyek a királyi adóhivatalok által kezeltessenek, hol a kivándorló a hatóságtól nyert útlevél alapján 2—4 K kezelési díj mellett kiválthatja;

7. az útlevél-díjak, értve a bélyeg- és kiállítási díjat, 10 és 25 K-ra lennének felemelendők;

8. leányoknak csak a 20. évet betöltött korban s akkor is kisérővel engedtessék meg a kivándorlás;

9. kiskorúak részére csak azon esetben adassék útlevél, ha szüleik tényleg Amerikában vannak, gyermekeik kivándorlását követelik s ezen körülményt kétséget kizárólag igazolják, vagy tudományos és művészeti szempontból ismeretek szerzése végett vándorolnak ki;

10. kiskorú árvák részére csakis a gyámhatóság hozzájárulása folytán adassék útlevél;

11. a titkos kivándorlást közvetítők és kivándorlásra csábítók elleni büntetés legalább is hat hónapi elzárással és 1200 K pénzbüntetéssel, mint minimális büntetéssel volna megállapítandó.

A kivándorlást gátló intézkedések lennének továbbá:

12. az ingyenes népoktatás, a tankötelesektől zaklatólag követelt 30 fillérek beszüntetése;

13. a demoralizáló korcsmák létszámának apasztása, vasár- és ünnepnapokon való bezáratása, hogy a munkás és gazdálkodó nép heti keresetét el ne ihassa

s pazarolhassa, s hogy könnyelmű hitel igénybe vételére az alkalom tőle elvonassék;

14. adótörvények és illetékszabályok megfelelő módosítása, mert a kisemberek a magas adókat nem birják;

15. a legszigorubb uzsoratörvénynek meghozatala és életbe léptetése;

16. hitel- és fogyasztási szövetkezetek felállítása s létesítése, de oly kikötéssel, hogy a kisemberek $3^1/_2$, legfeljebb $4^0/_0$-os hitelhez, jó és olcsó árúkhoz juthassanak;

17. humánus, de szigorú cselédtörvény hozatala;

18. olcsó és könnyű biráskodás, a végrehajtási törvény sürgős módosítása, mert a jelenlegi törvény teljesen elegendő arra, hogy a kisgazdát végleg koldussá tegye, módosított mezőrendőri törvény, a biróságok illetékességének szabályozása s az ügyeknek lehetőségig egy bírósághoz leendő utasítása szükséges, mert a mai viszonyok között csak a vármegyének magának 33 alválasztmánya van, melyek között eligazodni ma már az ügyvéd sem tud, annál kevésbbé a kisember, ki hét helyütt kopog, míg illetékes hatóságát a nyolczadik helyen megtalálja;

19. új telekkönyvi törvény s a telekkönyveknek a kataszterrel egybehangzó állapotba való hozatala, mert a mai állapot a hiteltelekkönyvek megbizhatatlanságát igazolja;

20. a közegészségügy államosítása, körorvosok rendszeresítése, mert ma 25—40,000 emberre 1—2 ember sem esik;

21. szükséges a papi és kántori párbérek rendezése, a melyeknek mai állapota sok helyütt vérig keseríti a népet és rengeteg zaklatással jár;

22. itt vannak továbbá a kirendeltség keretébe eső gazdasági propozicziók a gyümölcstenyésztés, állattenyésztés, stb. terén.«

Ezeket voltam bátor előadni. (Élénk helyeslés.)

Fodor Ferencz titkár: Székács Antal, a budapesti kereskedelmi és iparkamara kiküldötte!

Hatvany-Deutsch Sándor: Tisztelt uraim! Most fáradtak vagyunk; Székács úrnak a beszéde pedig, a mennyire őt ismerem, bizonyára elég érdekes lesz arra, hogy pihent figyelemmel hallgassuk meg. Javasolnám tehát, hogy tanácskozásainkat holnap folytassuk.

Elnök: Méltóztatnak hozzájárulni ahhoz, hogy tanácskozásainkat holnap délelőtt tíz órakor folytassuk? (Igen!) Akkor a mai ülést berekesztem.

(Az ülés végződik 1 óra 40 perczkor.)

II. nap.

Csütörtök, 1907. junius 20.

Kezdete d. e. 10 órakor.

Elnök: T. tanácskozmány! A tegnap félbeszakadt tanácskozást ezennel megnyitom. Szólásra jelentkezett Székács Antal, a budapesti kereskedelmi és iparkamarának kiküldöttje.

Székács Antal: T. értekezlet! A budapesti kereskedelmi és iparkamara nevében mindenekelőtt köszönetet mondok a Gyáriparosok Szövetségének, hogy ezt a nemzetünk sorsára nézve oly fontos kérdést diszkusszió és szélesebb körű érdeklődés tárgyává tette; mert bizonyos az, hogy a kivándorlásnál nincsen veszedelmesebb kórállapota ennek az országnak; és nyiltan ki kell mondanunk, rá kell mutatnunk arra a veszélyre, hogy a mennyiben nem sikerül módot és eszközöket találni a kivándorlas csökkentésére, nemcsak iparfejlesztési akciónk fog megakasztatni, (Úgy van!) hanem meglevő iparunk egy részére nézve is ez katasztrófát jelenthet.

T. értekezlet! Nem kivánom Önöket általános reflexiókkal fárasztani és ezért csak a felvetett kérdésekhez kivánok néhány gyakorlati megjegyzést fűzni. Nem hiszem azt, hogy a kivándorlási törvény egyedül okozta volna a kivándorlásnak nagymérvű fokozódását. Ellenben

ellentétben ő Exczellencziájával, Hieronymi Károly úrral, nem vagyok képes tisztán a véletlennek bemutatni azt, hogy éppen a kivándorlási törvény életbelépése óta növekedett oly nagy mértékben a kivándorlóknak száma. Én igenis, határozottan okozati összefüggést látok a kivándorlási törvény életbelépése és a kivándorlás nagymérvű növekedése között és pedig azért, mert bizonyosra veszem azt, hogy ez a kivándorlási törvény tette tulajdonképpen népszerűvé a kivándorlásnak eszméjét és a kivándoroltatási vállalkozást. Mert a míg ezelőtt a nép csak titokban és tilalom ellenére működő ügynökökkel tárgyalhatott a kivándorlás dolgában, addig most államilag privilegizált kivándorlási meghatalmazottakkal tárgyalhat, a kikhez természetesen a legnagyobb bizalommal kell, hogy viseltessék. Én ezért, t. értekezlet, a kivándorlási törvényt feltétlenül módosítandónak tartom, még pedig, igen rövidre szabva álláspontom jelzését, én is, mint Gelléri királyi tanácsos úr, t. tagtársam, két paragrafust ajánlanék: Az egyikben felsorolandók volnának a kivándorlás korlátozásai, a másik paragrafusban el kellene tiltani a legszigorubb büntetőjogi szankczióval minden kivándorlási szerződést. Kivándorlási ügynököt ennek az országnak területén tűrni nem szabad, s mert a magyar állam az egyéni szabadságot mindenesetre köteles megóvni, nem tilthatja el a kivándorlást, de nem köteles megtűrni azt, hogy saját házában olyanok agitáljanak ellene és olyanok csalják el háza népét, a kik nem ennek javát, hanem saját érdekükben való felhasználását akarják.

Más kérdés természetesen az, hogy miképpen lehetne, ha a kivándorlási ügynökösködés egyáltalában eltiltatnék, a titkos ügynököket ellenőrizni. Ez nehéz kérdés; azonban meggyőződésem az, hogy a magyar állam nem állíthatja ki magának azt a szegénységi bizonyítványt,

hogy az igazságszolgáltatás büntető keze ezeket el ne érhetné, ha a kellő közegre biznák az ellenőrzést és ha ennek a közegnek kellő anyagi eszközöket bocsátanának rendelkezésére. Végre is, azt hiszem, hogy detektivek bonyolultabb kérdéseket is kinyomoztak már, mint a titkos ügynökök működését. A kivándorlási törvény utasítása, illetőleg a kivándorlási törvénynyel egyidejűleg kiadott belügyminiszteri rendelet a közigazgatási hatóságoknak kötelességévé teszi, hogy a kivándorlókat jóindulatú felvilágosítás által szándékuktól elterelni igyekezzenek. Mondanom sem kell, hogy ez mindenkor irott malaszt marad, mert hiszen, a ki már egyszer eljutott az expatriálás nagy elhatározásához, azt szavakkal letériteni szándékáról nem lehet. Itt nem is lebeszélésre volna szükség, hanem tettekre és intézményekre; és azért volnék bátor egy eszmét felvetni. (Halljuk!)

Én azt hiszem, t. értekezlet, hogy rendkivül hasznos és üdvös volna, ha a kivándorlás ügyével szoros kapcsolatba hoznók a munkaközvetités ügyét. (Helyeslés.) Mert mindnyájan tudjuk, hogy a kivándorlókat nem mindig a gyors meggazdagodás vágya viszi rá erre a nehéz elhatározásra, hanem igenis, gyakran a kényszerűség vagy pedig oly olcsó munkabérek, a melyek megélhetését nem biztositják. Ez így van egyes vidékeken; tudjuk azonban azt, hogy az ország más vidékein ismét az iparosok munkáshiányban szenvednek, munkásokat keresnek és sokkal jobb béreket volnának hajlandók fizetni, mint azok a bérek, a melyek az ország egyik-másik vidékén kivándorlásra késztetik az embereket. S ezt az anomaliát mi eddig nyugodtan tűrtük, hogy az ország egyik részéből kivándoroltak azért, mert munkahiány van, az ország másik részén pedig tovább szenvedtünk a munkáshiányban.

Gelléri Mór: Tehát országosan kell szervezkedni!

Székács Antal: Igen! Erre mindjárt rátérek.

Az elnök úr ő méltósága tegnap azt a megjegyzést tette, hogy a kivándorlás ügyét egy külön osztályra, külön hivatalra kellene bizni. Én azt hiszem, t. értekezlet, hogy nekünk nem annyira kivándorlási osztályra, kivándorlási hivatalra van szükségünk, mint inkább országos munkahivatalra volna szükség. (Úgy van!) Ennek az országos munkahivatalnak feladata volna az egész nemzeti munkának ügyét felkarolni, ellenőrizni, magáévá tenni. Ennek az országos munkahivatalnak három, egymással szorosan összefüggő feladatot utalnék át: az egyik volna a munkaközvetitésnek országos szervezése és eszközlése. Fel lehetne venni a programmba azt is, hogy szükség esetében munkásokat telepítsen az országba. A második feladata volna a munkabérek, munkaviszonyok, munkafeltételeknek figyelemmel kisérése, statisztikájának állandó figyelemmel tartása, mert nem lehet egy országban okos, céltudatos szocziálpolitikát űzni, ha a szocziálpolitika minden tere bevilágítva nincsen. A külföldi czivilizált államokban a munkahivatalok ilyen tekintetben már régen fennállanak és mi akkor sem nélkülözhetnők azt, ha a kivándorlás nagy kórsága nálunk nem pusztítana. Annál inkább szükséges ez a mi viszonyaink között.

A harmadik feladat volna — ez szorosan összekapcsolódik az előbbi két feladattal — a kivándorlásnak állami ellenőrzése, a mihez hozzátehetném azt, hogy annak jobban gyakorolhatása szempontjából ezen hivatalra kellene bizni azt, hogy az útlevelek csakis ezen hivatal útján volnának kézbesíthetők. Én azt hiszem, hogy egy ilyen munkahivatalnak szervezése a legnagyobb közszükségnek felelne meg és arra minden áldozatot, a legnagyobb erőmegfeszítést fordítani ennek az országnak egnagyobb érdekében állana.

Világos, t. értekezlet, az is, hogy a közterhek csökkentése szoros kapcsolatban áll a kivándorlás emelkedésével; mert hiszen nálunk az a furcsa helyzet áll fenn, hogy minálunk meg van valósítva a progressziv adórendszer, de megfordítva. (Úgy van!) Ugyanis éppen a kis exisztencziákat sujtják a közterhek aránylag a legnagyobb mértékben. Azt hiszem felesleges ezt hosszasabban bizonyítanom és azért egyszerűen csak rá akarok mutatni arra, hogy szükséges a nagy adóreform keresztülvitele előtt is ebben a tekintetben intézkedni és pedig nézetem szerint három irányban.

Első sorban a legszükségesebb, az életfenntartáshoz feltétlenül megkivántató élelmiszerek árát, illetőleg fogyasztási adóját csökkenteni kellene.

Másodsorban meg kellene állapítani egy bármily szerény, de feltétlenül adómentes létminimumot. Ez szerintem már csak azért is lehetséges, mert tudomásom szerint ezen kis emberek adójának legnagyobb része amúgy is behajthatatlan, leirásra kerül és a mi behajtható, az nem áll arányban a rá fordított adminisztrativ költségekkel.

Harmadsorban pedig szükséges volna a homesteadtörvény, az otthon védelme.

A mi a szocziálpolitikát illeti, t. értekezlet, bizonyos az, hogy a mi szocziálpolitikánknak egészen téves iránya szintén sajátságos kapcsolatban áll a kivándorlás emelkedésével.

Az egyik szónok, azt hiszem, Gerster úr, azt hangoztatta tegnap, hogy a kivándorlás legfőbb oka a munkabéreknek alacsony voltában keresendő. Ha ez így van, akkor nem lehet megmagyarázni azt, hogy miért nincs nagyobbmérvű kivándorlás a nyugateurópai államokból, pl. Németországból, mert hiszen tudjuk, hogy az Egyesült-Államoknak munkabérei még mindig

kétszer-háromszor magasabbak, mint a német államok munkabérei. (Zaj. Ellenmondás.) Bocsánatot kérek, számszerűleg be lehet bizonyítani. (Úgy van! Úgy van! Zaj.) Kétszer-háromszor magasabbak ezek a munkabérek, mint Németországban és Németországból még sincs kivándorlás.

Feltétlenül keresnünk kell tehát azokat a lélektani okokat, a melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy éppen Magyarországból ilyen nagymérvű a kivándorlás, sőt, hogy Magyarország jóformán világrekordot ért el ebben a tekintetben.

Helyesen mutatott rá tegnap Bernáth István képviselő úr arra, hogy ez a lélektani ok az erkölcsi érzékben, a hazaszeretet érzésében keresendő. De nem terjedt ki Bernáth úrnak felszólalása arra, hogy miért lazult tulajdonképpen nálunk ez a hazaszeretet. (Halljuk! Halljuk!)

Pedig ezt nagyon is érdemes kutatni, igen tisztelt uraim. Az én szerény felfogásom szerint, igaz, minden magyar hazafiban kell hogy éljen, lobogjon a hazaszeretetnek lángja, de, mint minden lángot, ezt a lángot is táplálni kell. (Igaz! Úgy van!) És mi tudjuk, t. uraim, hogy Magyarországon a szegény munkásnépet akkor emlékeztetik hazájára, ha kötelezettségeinek kell megfelelnie; mikor adóért exekválják (Úgy van!) vagy mikor a közigazgatási hatóságokkal gyülik meg a baja. (Úgy van! Ez igaz!) Én nem voltam Amerikában, de meglehetősen sokat olvastam az ottani viszonyokról és bátor vagyok utalni egy igen érdekes könyvre, Werner Sombart német szocziálpolitikusnak könyvére: »Warum gibt es in den Vereinigten Staaten von Amerika keinen Socialismus?« Ebben a könyvben hangsúlyozza a szerző, hogy Amerikában azért nincs szoczializmus, vagyis szervezett elégedetlenség, nemcsak azért nincs, mert a

munkabérek magassága mellett a standard of life nem magasabb, mint Európában általánosságban, ezt kimutatja számszerűleg lakásban, élelemben, bútorzatban, mindenben, hanem azt mondja: Egyik legfőbb oka annak, hogy minden amerikai munkás, a legkisebb is, büszkén nevezi magát az Egyesült-Államok polgárának és azt hiszi, hogy az ő szavazatán mulik az egész államnak sora. (Úgy van!) A mi munkásnépünket is, a mi kisembereinket is emlékeztetnünk kell tehát hazájukra, jogokkal kell őt e hazához fűzni. (Igaz! Úgy van!) Meg kell neki adni a politikai jogokat (Úgy van!), meg kell a munkásnak adni az érdekképviseletet (Élénk helyeslés) és általában meg kell könnyíteni a megélhetést okos szocziálpolitikával és jóléti intézményekkel. (Igaz! Úgy van!)

Egy igen erős kapocs volna nézetem szerint, oly kapocs, a mely nagyon szorosan fűzné a munkást hazájához, az aggkor ellen való biztosítás. Tudom, hogy ez nagy áldozatokat jelent; de, t. uraim, az én meggyőződésem az, hogy sokkal inkább ilyen czélra kellene fordítanunk a milliókat, mint az ágyukra; mert a leghatalmasabb hadsereg mellett is békében fogjuk elveszíteni a csatát, ha ilyesmire pénzünk nem lesz.

A munkabérek tekintetében nézetem az, hogy kezeink végre is meg vannak kötve és csak bizonyos határig mehetünk el. Azonban ezen a téren vannak olyanok, a kik gondoskodnak arról, hogy a munkabérek emelkedjenek alulról. De felülről is gondoskodni kellene oly tekintetben, hogy a fair wages klauzulának érvényt kell szerezni ebben az országban, hogy a munkaszerződések jogviszonyait ez országban rendezni kell.

A munkásházak kérdése szintén szorosan összefügg a kivándorlás kérdésével; és konstatálni kivánom azt, hogy a nyugati iparállamok óriási összeget áldoztak

munkáslakásokra. Igy pl. a porosz állam húsz év óta 108 millió márkát áldozott munkáslakásokra és pedig legutóbb, néhány hét előtt a porosz állam ismét 15 millió koronát szavazott meg munkáslakások czéljaira. Ez nálunk is kötelessége volna az államnak. De éppen ebben a kérdésben nemcsak az államtól kell várnunk az üdvösséget, hanem itt a Gyáriparosok Szövetségében is kijelentem azt, hogy nézetem szerint a gyárosoknak is kötelessége volna — nemcsak erkölcsi kötelességük, de jól felfogott érdekük is — hogy erre a czélra áldozatokat hozzanak. (Helyeslés.)

A mi a birtokpolitikát illeti, én a radikális megoldást szintén csak ott látom és ott találom meg, a hol azt megtalálja a Gyáriparosok Szövetségének igen tisztelt igazgatója. Más kérdés azonban, hogy opportunus-e, hogy mi most a holtkéz és a hitbizományok darázsfészkébe belenyúljunk. Annyi azonban bizonyos, hogy e téren az országnak rendkivül nagy és fontos feladatai vannak. Nem kell rámutatnom arra, hogy a kisbirtok folytonosan felaprózódik törpe birtokokká; hiszen ez tatisztikailag ki lehet mutatni; és hogy ezen törpe birokok maguk nem tudják azután az embereket fenntartani, a nagybirtokhoz csatoltatnak a nagybirtoknak felszívó erejénél fogva. (Egy hang: Tessék kimutatni, hol van az, a hol a nagybirtok felszívta a kisbirtokot!) Mindenütt kérem, a tőke felszívó erejénél fogva.

Bizonyos az, t. értekezlet, hogy igen nagy érdekek kapcsolódnak ahhoz, hogy a nagybirtokok el ne néptelenedjenek; szükségképpen elnéptelenedést jelentenek azonban a nagybirtokok azért, mert hiszen a gépekt folytonosan kiszorítják az emberi munkaerőt; a nagybirtokok elnéptelenedése pedig az iparra nézve nemcsak a fogyasztók számának apadását jelenti, hanem bedugulását annak a forrásnak is, a melyből az ipar tulajdon-

képen munkaerőit meríti. Az angol kormány, a mint már tegnap is rámutattak, szintén belátja ennek szükségességét és az elnéptelenedésnek elejét veendő, felhatalmazta a grófságokat, hogy kisajátíthassanak oly czélból, hogy kisbirtokokat teremtsenek a kis emberek számára. Ezt a mi viszonyaink között a megyékre bizni hajlandó nem volnék; azonban ezt a jogot szerény nézetem szerint az államnak meg kellene adni, még pedig bizonyos terjedelmű birtokokat kizárólag.

Ezek azok a megjegyzéseim, a melyeket előadni szükségesnek tartottam. Azzal zárom szavaimat, hogy adja az Ég, hogy a Gyáriparosok Szövetségének kezdeményezése ebben a fontos akczióban eredményre vezessen. (Élénk helyeslés és éljenzés.)

Elnök: Szólásra Sándor József úr következnék, azonban — a nélkül, hogy ez preczedenst alkotna — engedelmet kérek arra, hogy szót adhassak báró Lévay Lajos úrnak, a kivándorlási kormánybiztosnak. (Halljuk! Halljuk!)

Lévay Lajos báró: T. országos értekezlet, igen tisztelt uraim! Lelkem mélyéből üdvözlöm a Gyáriparosok Szövetségét és különösen e mozgalom megindítóját, Hegedüs Loránt t. barátomat, a ki évek hosszú során át művelte a kivándorlás kérdését irodalmilag, ujságczikkekben stb. A Gyáriparosok Országos Szövetsége elévülhetetlen érdemeket szerzett azzal, hogy ezen illusztris társaságot véleményadásra hivta fel, eszmék kifejtésére készteti és így ébren tartja a magyar közszellemben az érdeklődést az iránt az óriási baj iránt, a melyet a kivándorlás hazánkra hozott.

T. uraim! Ha a kivándorlást, annak okait, a kivándorlás ellen tett intézkedéseket egészükben akarjuk látni, retrospektiv tekintettel kell birálnunk azokat az intézkedéseket, az idevágó viszonyokat, hogy igazságos,

helyes meggyőződésre jussunk és megbirálhassuk azt, hogy mik azok a közvetlen teendők, a melyekkel e nagy bajnak gátat vethetünk, azt feltartóztathatjuk. És méltóztassanak megengedni, hogy én, a ki annak idején, 1900-ban a képviselőházban elsőnek inicziáltam a dolgot, felhivtam rá a törvényhozás figyelmét, hogy törvényhozási úton kell gondoskodnunk arról, hogy a kivándorlás, a mely már akkor meghaladta az évi hetvenezret, valamely formában intézményekkel megszoríttassék, meggátoltassék, hogy én, a ki Amerikát többször megjártam, ezzel a kérdéssel behatóan foglalkoztam, annak minden részletét nemcsak kivülről, hanem belülről is ismerem — hisz ez hivatalból is kötelességem —, a ki annak idején a Házban tartott beszédemből kifolyólag nyertem Széll miniszterelnök úrtól a megbizást arra, hogy ezt a kérdést továbbra is figyelemmel kisérjem, elmondjam Önöknek, hogy fejlődött e kérdés törvényhozási úton, mi minden történt, mik azok, a miknek az én nézetem szerint történni kellett volna s mik azok, a miknek a legközelebbi jövőben történniök kell. (Halljuk! Halljuk!)

1903-ban, tehát akkor hozatott a kivándorlási törvény, a mikor a kivándorlás Magyarországon már 120,000-re rúgott. Sajnos, a kivándorlás oly időben nyert törvényhozási rendezést, a mikor a parlament alig funkczionált, a mikor a törvény meghozatalától az első végrehajtási utasítás kibocsátásáig öt negyed esztendő telt el. Az első végrehajtási utasítás 1904. április végével jelent meg.

Méltóztatik tudni, hogy ez alatt 150,000 ember hagyta el ezt az országot? Azóta, t. uraim, nagyon szomorú, nehéz időket értünk. A törvényhozás működése stagnált; négy év alatt öt kormánynyal volt dolgunk és az öt kormány — nem kell tagadni, nagyon jól

méltóztatik tudni — mikor elfoglalja hivatalát, a kérdést még nem ismeri, mikor elhagyta hivatalát, ismeri, de bizony még intézkedést nem tehetett. Ez volt részben az oka, de első sorban annak, hogy a kivándorlás oly hihetetlen mérvben emelkedett, ez az oka annak, hogy nem tétettek meg mindazon intézkedések, a melyek szükségesek lettek volna, ez az oka annak, hogy az előkészített törvényjavaslatok nem kerültek a parlament elé, ez az oka az Önök bajainak, uraim, itt, a kik átélték a munkáshiánynak a keserveit, a kik átélték a szocziális küzdelmeknek minden hátrányát és, a kik, sajnos, át fogják ezeket élni még a legközelebbi időben is.

Rákosi Jenő: No hát, ez nem egészen így van!

Lévay Lajos báró: Bocsánatot kérek, rá fogok térni.

A kivándorlás, sajnos, törvényhozási és policziális intézkedésekkel meg nem gátolható. Ezt előttem nagyon sokan mondották; itt is fejtegette ezt Hieronymi Károly ő Exczellencziája; megjelentek erről czikkek, megjelentek fényes érvelésű tudományos folyóiratok és önálló művek. Bizonyos az, hogy a kivándorlás törvényhozási rendezéséig semmiféle policziális intézkedés e részben nem volt; addig pedig több mint százezer kivándorló hagyta el az országot egy évben, csak azóta vannak, a mióta a végrehajtási utasítások megjelentek, 1904 tavasza óta. Méltóztatnak tudni, hogy a magyar közigazgatás mennyire túl van terhelve mindenféle teendőkkel, hiszen kilencz miniszterium és annyi középfokú hatóság csak úgy ontja rá a rendeleteket. Ha ezek nem foglalkozhattak ezzel a nagy kérdéssel úgy, mint a hogy az megérdemelhette volna, talán egy kis mentséget találhatnak abban, hogy közigazgatásunk, sajnos, túl van terhelve. Az alsó- és legalsó fokú hatóságok teljesen

képtelenek megfelelni annak a feladatnak, a melyeket a törvényhozás, a legfelsőbb hatóságok és a középfokú hatóságok rájuk hárítanak. Ez az egyik igen nagy kardinális ok. A szabad költözködési jogról sokat expektoráltak. De azt az embert, a ki itthon a munkahiány miatt keresetre nem tehet szert, s a ki az állam iránti kötelezettségeinek eleget tett, azt nem tudom, milyen eszközzel tarthatjuk vissza?

Az 1903:IV. törvényczikk tisztán felhatalmazási törvény; ennek alapján a miniszter bármely rendeletet, a melyet jónak lát, kibocsáthat és hiányait rendeleti úton pótolhatja.

Szó volt arról, hogy büntető intézkedéseit szigorítani kell. Ezt elismerem, de nem várok tőle nagy eredményt. Megmondom miért. Egyrészt azért, mert már a nürnbergi tanács is kimondotta, hogy »Man muss Einen erst haben, bevor er gehängt wird«. A titkos ügynökök ellen dolgoztunk is, a mennyire a szervezet rendelkezésünkre állott, de noha százával meg százával tartjuk nyilván a titkos ügynököket, nem voltunk képesek elérni ezt az eredményt, a melyet óhajtottunk volna. A büntetések szigorítása meglehet, hogy némileg elriasztó lesz, de nagy eredményt, mondom, nem várok tőle. De igenis, nagyon félek a policziális vexáczióktól; e tekintetben igen bő tapasztalataim vannak. Hiszen erélyes rendelkezéseket tettünk; a legutóbbi három esztendőben a rendeletek egész sorát bocsátottuk ki; talán elég lesz, ha ezt a hosszú jegyzéket felmutatom; ennek minden sora egy-egy rendelet. S ezek a gyakorlatban meggyőztek minket arról, hogy az az ember, a ki jogosítva volt a kivándorlásra, de, a ki a hatóságok szigora folytán a hatóságok ellenőrzési kötelességének teljesítése közben nyert tapasztalatokkal hagyta el ezt az országot, Magyarországnak nemcsak hogy nem maradt hű

polgára, hanem meggyőződésem szerint egy nagy keserűséggel lépte át a határt és örült, és a felszabadulás érzete nyilatkozott meg benne, mikor túl volt hazája határán. (Ugy van!) Ez is egyik nagy oka annak, hogy a visszavándorlás nem olyan nagymérvű, mint szeretnők, és mint a milyen lehetne.

Sokszor összetévesztetik a kivándorlási törvénynyel az útleveltörvény, a melynek hiányai a kivándorlási törvény rovására iratnak; ez szintén olyan dolog, a mely sok megtámadásnak tárgya volt.

A kivándorlási törvény előirja azt, hogy kik nem vándorolhatnak ki. Ezek között vannak azok is, a kik útlevéllel nem birnak. Az útleveltörvény meghatározza azt, hogy kik kaphatnak útlevelet. Már most itt egy anomáliára kell a t. értekezletet figyelmeztetnem. (Halljuk!) Az útlevélre az állampolgároknak a külföldön általában szükségük van; hiszen a külföldön igazolniok kell személyazonosságukat, állampolgárságukat, kilétöket. Nálunk akkor kell útlevél, a mikor az országot elhagyják. Ilyen törvényhozási intézkedés sehol a világon nincs. A mikor ezt az intézkedést megtették, valami alapot akartak nyujtani az ellenőrzésre, hogy ki, honnan, mikor és miért vándorolt ki.

Az útlevél kiadásának megszorítása nézetem szerint nagy eredményekre ismét nem vezet. A statisztika meggyőz arról, hogy az útlevél nélkül kivándorlók száma — minden hatósági ellenőrzés és szigor daczára — mindinkább emelkedik; különösen azokról a tájakról és azokból a megyékből, a melyek közel vannak a határhoz és a hol egyszerűen átsétálnak. Már most panaczéa volna-e itt az, ha még szigorubb rendelkezést vennénk fel, a melyet szintén nem volnánk képesek végrehajtani?

A határon, a mely a határrendőrség működése óta éberebb ellenőrzés alatt áll, a határrendőrségi intézmény

sem felel meg mai állapotában azoknak a várakozásoknak, a melyeket hozzá fűztünk; de hisz az természetes is. Méltóztassék elképzelni, hogy egy négyezer mértföld hosszú határt hogyan lehet úgy elzárni, hogy ott az, a ki ki akar szökni, vagy az, a ki jogosítva van kimenni s a ki meg akar menekülni a hatósági ellenőrzés alól, ki ne mehessen számbavétel nélkül is.

És itt jutottam el, t. uraim, ahhoz a ponthoz, a melyre rá kell mutatnom, hogy tisztán lássanak; nevezetesen arra, hogy ötven százaléka az összes magyar kivándorlóknak minden hatósági ellenőrzés nélkül hagyja el az országot.

T. uraim! Ezek voltak azok, a miket retrospektive el kellett mondanom. Talán hozzáfűzhetem azt, hogy mindezekhez az igen érdekes és bizonyára Önöket is igen érdeklő adatokhoz éppen a statisztika révén jutottam, a mely statisztika csak azóta van meg, mióta a kivándorlási törvény létrejött s a melyet tökéletesítettünk időközben, de a mely még most sem felel meg tökéletesen annak a várakozásnak, a melyet hozzáfűztünk; s bár elkövet mindent a magyar statisztikai hivatal, hogy minél pontosábban kapja meg ezeket az adatokat, de sajnos, a legpontosabb adat az, a melyet az északamerikai Uniótól kapunk, t. i. az, hogy kik szálltak partra és mikor.

Ezek után, t. uraim, méltóztassanak megengedni, hogy rátérjek azokra az észrevételekre és indítványokra, a melyeket az előttem szóló urak tettek.

Az első volt a hatósági szervezés és a Cunard-szerződés, a melyről igen sok szó esett a hirlapokban és itt is. Hieronymi ő Exczellencziája nagyon helyesen mutatott rá arra, hogy mi volt az intencziója az 1903 : IV. törvényczikknek; és ismétlésekbe bocsátkoznám akkor, ha elmondanám, hogy annak tisztán humanitárius jel-

lege volt, hogy annak czélja az volt, hogy lehetőleg korlátok közé szorítva a kivándorlást, lehetőleg ellenőrizze azt, hogy a titkos ügynökök teljes exsztirpálásával igyekezzünk ennek a bajnak elejét venni. Nagyon helyesen mutatott rá arra is, hogy ezt elérni e törvénynyel nem sikerült; nem lehetne elérni újabb törvénynyel sem.

Igen sok szó esett ez alkalommal a kivándorlás hatósági szervezéséről. Előttünk, a kik az 1903 : IV. törvényczikket kezdeményeztük, az lebegett, hogy lehetőleg egy kapun keresztül, a melyet módunkban áll ellenőrizni, vezessük az egész kivándorlást, ha már ez az átok megvan. Sajnos, ez már azután egy nagy világpolitikai, egy nagy forgalompolitikai kérdés, a melybe beleszólnak a külföldi államok is. A kivándorlási törvény alapján tárgyalásokat folytattam a kormány megbizásából a leghatalmasabb német vállalatokkal; az első eredmény az volt, hogy negyedfél millió korona évi szubvencziót, 35,000 kivándorló és 7500 visszavándorló garantálását követelték. Hogy ezt az ajánlatot a kormány visszautasította: bölcsen és helyesen tette. Magyar vállalat létrehozása ismét óriási áldozatokat követelt volna; megindítottuk a tárgyalásokat ebben az irányban is, de nem voltunk képesek ezt keresztülvinni.

Ekkor állott elő az a helyzet, hogy az angol tengeri kereskedelem hegemoniáját támadták az amerikaiak, németek, francziák, belgák, hollandusok egymás után; az angolok egyedül állottak. Az angol társaság hozzánk fordult és kijelentette, hogy hajlandó ezt a fiumei vonalat minden áldozatok nélkül létesíteni, nemcsak, hanem egy oly jelentős összeget bocsátani a magyar kormány rendelkezésére, a melyből az egész kivándorlási akcziót, hogy úgy mondjam, költség nélkül megteremtheti. Sok százezer koronára rugott és rug ez az összeg.

Én, mikor e tárgyalásokat vezettem, tudatában voltam annak, hogy mekkora nehézségekkel kell megküzdeni; de hiszen minden háborúnak béke lesz a vége, ennek is az lett. Létrejött egy egyezség, a mely nekünk bemutattatott. Ezen egyezség folytán azok a kivándorlók, a kik Fiume felé el nem voltak szállíthatók, az északi kikötők felé lettek volna irányítandók.

A kivándorlás kezdő stádiumában azt hittük, hogy nyugodtabb időszak fog beállani, s hogy e kérdést nyugvópontra hozva, teljes erővel nekifeküdhetünk a titkos kivándorlók exsztirpálásának. És mit tapasztaltunk? Azt, hogy a titkos kivándorlási ügynökök, a kiknek ma már nem tulajdonítok oly jelentőséget, a minőt tulajdonítottam akkor, nem szüntették meg működésüket és nem voltunk képesek a kivándorlást arra a niveaura leszállítani, a melyre óhajtottuk volna. Időközben már történt gondoskodás arról is, hogy ennek a békének az eredménye ránk nézve az legyen, hogy minden nagyobb hajóstársaság, a mely az északi kikötőből indul, csak akkor vehessen a hajójára magyar kivándorlót, ha azok magyar útlevéllel vannak ellátva és az útlevelek a határrendőrség által láttamozva vannak. Ezt azonban más, tőlünk nem függő okból, mindeddig végrehajtani képesek nem voltunk.

Ezzel csak azt kivántam igazolni, hogy, noha négy év alatt öt kormányunk volt, noha annyi nehézséggel kellett megküzdeni, megtörtént minden — talán több történhetett volna normális viszonyok között — de megtörtént minden, a mi ily viszonyok mellett történhetett, hogy a kivándorlást, a mennyire lehet, adminisztrativ úton csökkentsük.

A kivándorlás okai, t. uraim, olyan változók, az egyes vidékek, az egyes falvak, sőt az egyes kivándorlók egyénisége szerint, hogy itt általános gyógyszert alkal-

mazni nem lehet. Nagyon helyesen mutatott rá több szónok, hogy a mezőgazdasági kivándorlást egészen más gyógyszerrel kell gyógyítani, mint az ipari kivándorlást. Tagadhatatlan, hogy az a szocziális revolukczió, a mely ma Magyarországon van s a mely különösen a sztrájkoknak és ennek folytán a munkások izgatásainak örökös ismétlődésében nyilvánul meg, nagy oka a kivándorlásnak. Azokat az eszközöket kell kutatnunk, a melyekkel ennek a szocziális nyugtalanságnak véget vethetünk. Ezek eléggé különfélék, a mint az eddig itt előadottakból is kitünt. Bizonyos, hogy e szocziális revolucziónak következménye lesz az is, a mit itt a t. előttem szóló úr jelzett, hogy rá kell térnünk arra, hogy a nagy tömegeknek legalább is intelligens részét bevegyük az alkotmány sánczai közé és tegyünk értük oly irányban, hogy itthon jól érezzék magukat, hogy itthon megtalálják keresetüket. Nagyon helyes, igen szép propozicziό pl. az, hogy a kivándorlási hatóság működése hozassék párhuzamba, összhangba a munkásközvetítők működésével. De méltóztatik-e tudni, hogy ilyen munkásközvetítőkkel tényleg összeköttetésben állottunk, a milyenek a földmívelésügyi és a kereskedelemügyi miniszteriumban vannak? Igaz, hogy ezeknek az intézményeknek a fejlesztése, az egymással való szorosabb összeköttetésbe hozása feltétlenül szükséges. De lehetetlen szemet húnynunk az előtt, hogy a nagyobb kereset egyrészt, másrészt a nagyobb szabadság, a melyet a magyar kivándorlók különösen Amerikában tapasztalnak, csábos erővel bir. Hisz az a negyed milliárd, a mely visszaérkezik az országba, az a legerőteljesebb bizonyítéka annak, hogy, a kik kinnvannak, azok jól érzik magukat, azok munkájukért megfelelő keresetre tesznek szert. Egy-egy községbe 100—150,000 korona is érkezik egy év alatt; ez megoszlik 10—15—50

ember között is. Ezeket az összegeket küldik emberek, a kik kinn vannak egy-két-három évig. Hogy ezzel szemben az adminisztráczió, a törvényhozás aequiparáló intézkedéseket nem tud tenni, ezt, engedelmet kérek, minden elfogulatlan embernek be kell látnia. (Úgy van).

És itt ki kell térnem arra, a mit Hieronymi ő Exczellencziája tegnap igen szépen fejtegetett, t. i. arra, hogy egy szervet kell keresnünk és találnunk, a mely a magyar kivándorlókat útbaigazítja, összetartja, a mely a kivándorlók nagy összegű pénzeit olcsón juttatja vissza; hiszen tele vagyunk panaszszal, hogy mennyi sikkasztatik el azokból az összegekből, a melyeket a kivándorlók megtakarítottak; és találnunk kell egy szervet, a mely a kivándorlókkal való összeköttetést fenntartja, azokat a hazai viszonyokról helyesen informálja; mert sajnos, a mostani viszonyok közt azt tapasztalom, hogy az ottani sajtó is, a melynek egy része igazán hazafias, az itteni viszonyokról oly módon ir, hogy az a kivándorló, a ki az ott megjelenő magyar ujságot olvassa, Isten úgyse, nem érez magában kedvet arra, hogy ebbe az országba visszatérjen. Ezen tehát segíteni kell.

Másrészről igen helyesen hozta fel előttem Székács úr a munkásjóléti intézmények fejlesztését. A ki egyszer járt Amerikában és végignézte a gyártelepeket, a mint én igen sokszor tettem, hogy érintkezést tartsak fenn kivándorlóinkkal, az láthatta azt, hogy a munkásjólléti intézmények sehol a világon nincsenek úgy kifejlődve, mint ott.

Dr. **Moldoványi István**: Az bizony nem áll! Én specziell a munkásjóléti intézmények tanulmányozásával foglalkoztam Amerikában. Hozzá sem foghatók az ottani intézmények a mieinkhez!

Lévay Lajos báró: Mikor méltóztatott kinn járni?

Dr. **Moldoványi István**: 1892/93-ban!

Lévay Lajos báró: Hát méltóztatik tudni, hány év telt el azóta? Én 15 év óta ismerem Amerikát és majdnem minden évben megfordultam ott és láttam, hogy hogyan fejlődött az utolsó tíz évben a munkásjóléti intézmény.

Dr. **Moldoványi István**: Hozzá sem fogható a mienkhez!

Lévay Lajos báró: Sőt erre nézve a kereskedelmi miniszteriumnak egész tanulmányt hoztam haza, képekkel, felvételekkel, mindenféle adatokkal és mondhatom, hogy csodálatos dolgok.

Elnök: Nem kormányzati, nem állami szervek csinálják ott!

Lévay Lajos báró: Nem! Tisztán magánintézmények. Állami intézmény ott e téren nincs. Az állam csak annyiban ügyel arra, hogy a munkásjóléti intézmények fejlődjenek, hogy ezekről évről évre kiadványokat készít és ezeket a munkásoknak ingyen bocsátja rendelkezésére, úgy, hogy azok tudják, hogy hol mennyi keresethez jutnak, hogy hol részesülnek olcsó ellátásban, hol jutnak olcsó lakásokhoz, hol történik egészségük, testi épségük védelmére a legtöbb. Bámulatosan fejlődtek ott ezek a dolgok; és ezekkel kapcsolatban legyen szabad itt speciell a gyárosok figyelmét különösen egy körülményre felhivnom, a melyet alkalmasabb helyen, mint itt, el sem mondhatnék. Az utóbbi években azt tapasztaltam, hogy az amerikai gyárak nem ott létesülnek, a hol pl. nálunk, t. i. nem a nagy ipari központok, a nagy városok közelében, hanem jó távol a nagy városoktól, egészséges vidéken, ott, a hol a víz, ott, a hol a szén, ott, a hol a kellő előfeltételek megvannak. S mikor ez iránt kérdést intéztem a gyárosokhoz, hogy miért teszik ezt így, azt mondották, hogy ta-

pasztalásuk szerint a nagy központoktól, a nagy városoktól távol a munkások nyugodtabban dolgozhatnak, állandóbbak, ott könnyebb, olcsóbb a megélhetésük, ott könnyebben kézben tarthatók, mert a gyárosok szerzik be nekik olcsón az élelmiszereket és a használati czikkeket; ott egészségükről is könnyebb gondoskodni; mindezekhez hozzájárul az, hogy a munkások is igen jól érzik magukat ilyen helyütt, a hol az izgatóktól is távol vannak.

Egy másik igen nagy és fontos része azoknak, a miket az előttem felszólaltak felhoztak, a földbirtokpolitika kérdése. Méltóztassék megengedni, hogy ezzel az ügygyel kissé behatóbban foglalkozzam. Igyekezni fogok lehető rövidséggel és tömörséggel előadni azt, a mit a magam részéről szükségesnek tartok. (Halljuk!)

Tagadhatatlan, hogy a magyar földbirtok tekintélyes része le van kötve, a minél fogva a birtok mobilitása nem olyan mértékű, mint a hogy azt egy eszélyes földbirtokpolitika megkivánná. 1901. évi márczius havában a képviselőházban tartott beszédemben utaltam erre a dologra és rámutattam arra, hogy a helyes földbirtokpolitika egyik panaczeája a kivándorlásnak. Tagadhatatlan, hogy ha népünket, a mely ragaszkodik a földhöz, itt akarjuk tartani, akkor földbirtokossá kell tennünk. Ma a földbirtokparczellázás nem hozhatja meg a kivánt eredményeket, mert oly drága, hogy a földvásárlástól elriaszt, a kik pedig mégis vásároltak, azokat egyenesen tönkreteszi. Módot kell találni arra, hogy a nép olcsón juthasson földhöz. Meg kell bolygatnunk a magyar földbirtokviszonyokat, a nélkül, hogy a hitbizományok, vagy a holt kéz birtokaihoz nyúlnánk, s ez nem is olyan nehéz, ha figyelmünket ráirányítjuk a nagy községi birtokokra. Én egy évtized előtt már tanulmány tárgyává tettem ezt a kérdést, s leszek bátor tanulmányaim ered-

ményét nagyjából vázolni. A magyar Alföldnek épen azon részén, a hol legtöbb kötött nagybirtok van, feküsznek a legnagyobb községek és városok. Szeged városát körülveszi a Pallavicini-féle közel 100,000 holdnyi, a Károlyi-féle közel 100,000 holdnyi és a csanádi káptalan és püspökség óriási kiterjedésű birtoka egy részről, másrészről a kalocsai káptalan birtoka és egyéb nagy birtokok.. Ehhez járul most még, hogy Szeged városának magának is van 82,000 holdnyi birtoka. S méltóztatnak tudni, mekkora jövedelmet hajt? $^{5}/_{4}\,\%$-ot, vagyis annyit, hogy abból a város még $7^{1}/_{2}$ millióra rugó adósságának kamatait sem tudja fizetni. A mikor a városok és községek folytonosan könyörögnek a kormánynál, hogy az állam jövedelmeiből engedjen át nekik egy részt, akkor azt látjuk, hogy nagy földbirtokaik, a melyek megakadályozzák, hogy az államfentartó elem az országban maradhasson, semmit sem jövedelmeznek. Ez nem Középeurópába való állapot. Ezeket a földbirtokokat fel kell darabolni, normális áron állami közbenjárás útján az államfentartó elemnek kell átengedni.

Ugyanez áll Magyarországon 131 további községi nagy birtokra, többek közt Kecskemétre, Debreczenre és más nagy városokra is. Debreczennek 89,000 hold birtoka van, Kecskemétnek 49,000, Szabadkának 48,000, Zentának 27,000, Sopronnak 17,000 stb. Pedig a városok és községek nagy pótadói is bizonyítják, hogy pénzügyeik sürgős rendezésre szorulnak. A kormány foglalkozik is már a kérdéssel, de hogy mikor lesz belőle valami, azt a jó Isten tudja.

Rákosi Jenő: Mikorára már csinálna valamit, akkorára már megbukik!

Lévay Lajos: Ha azt a primitiv gazdálkodást látjuk, és ha látjuk, hogy a legerősebb a kivándorlás éppen ezekről a helyekről, és nevezetesen ha látjuk azt, hogy

a magyar Alföld népe vándorol ki, akkor ezt a kötöttséget meg kell szüntetnünk, s ha azt látom, hogy a magánparczellázás mennyi visszaélést követ el, akkor ennek orvosszeréül csak azt ajánlhatom, hogy a parczellázást állami feladattá kell tenni.

Különben a parczellázási törvényjavaslat évek óta készen van, azonban a mai napig sem került a törvényhozás elé.

Az iparfejlesztési akcziótól is jelentős javulást várok, bár ez hatását csak hosszabb idő elteltével fogja éreztetni.

Ezzel elérkeztem fejtegetésem végére; tudnék órákig beszélni még erről a kérdésről, de nem kivánom folytatni, hanem befejezem azzal, hogy válaszolok Bernáth István t. tagtárs úrnak, a ki támadta tegnap gróf Széchenyi Istvánnak azt a mondását, hogy szabad csak gazdag ország lehet. Sajnálom, hogy ez a támadás itten felhangzott, mert színigazság ez a mondás! És ne rontsuk le a mi bálványainkat, hanem ellenkezőleg igyekezzünk minden eszközzel arra, hogy tanításait széles rétegekkel megértessük és ezt a magyar népet itthon tartsuk. Dolgozzunk, dolgozzunk és ismét dolgozzunk minden téren, minden irányban és ezt az elvet vigyük át a közéletbe és a köztudatba és akkor majd elérjük azt, a mit Rákosi Jenő olyan szépen, a becsületes kötelességteljesítéssel kapcsolatosan, fejezett ki, hogy harmincz millió magyar fog élni — megelégedetten — ebben a a hazában. (Helyeslés és taps.)

Herzog Péter báró: T. szakértekezlet! Méltóztassanak megengedni, hogy igen rövid ideig igénybe vegyem szíves türelmüket. Én nem akarok beszédet tartani, hanem csak egy pár gyakorlati dologra akarok rámutatni.

Sajnálattal konstatálom, hogy bizonyos mérvű pesszimizmus uralkodik itt; minden felszólaló, ha javaslatát megteszi, egyúttal azt is hozzáfűzi, hogy nagyon keveset vár tőle. Ha mi ezen az úton haladunk — a keleti ember kizmetnek nevezi —, akkor igazán nem fogunk segíteni, mert nekünk dolgoznunk kell és csak munkánkkal használhatunk az ügynek.

Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy a kivándorlás még nagyon soká fog tartani. Sokan azon a nézeten vannak, hogy Amerikában majd megszünik a munkásszükséglet s ennek folytán csökken majd a kivándorlás. A ki ismeri az ottani viszonyokat, az tudja, hogy az ipar és a mezőgazdaság rendkívüli módon fejlődik s hosszú időn keresztül még mindig lesz munkásszükséglet. Nekünk tehát mindent el kell követnünk, hogy a kivándorlást korlátozzuk.

Szó volt róla, hogy magasabb béreket kell fizetnünk, mert a csekélyebb bérek is egyik oka a kivándorlásnak. Ez igaz, de úgy állunk, különösen a textiliparban, a hol meglehetősen nagy tapasztalataim vannak, hogy a munkabérek viszonylagosan éppen olyan magasak, mint Németországban, sok helyütt magasabbak, mint Ausztriában. A nagyipari vállalatok mindent elkövetnek abban a tekintetben, a mi itt a munkásjóléti intézmények gyűjtőneve alatt felhozatott; nem riadnak vissza semmi áldozattól, méltóztassanak meggyőződve lenni arról, hogy nagyipari vállalataink ebben a tekintetben kiállják a versenyt a külfölddel. Vannak olyan nagyipari vállalatok, a melyeknek jóléti intézményei magasabb fokon állanak, mint az amerikaiak. Ebben az irányban tovább is fogunk haladni, s azt hiszem, az illető iparosok maguk is be fogják majd látni, hogy ez szükséges, mert ez is egyik mód a kivándorlás meggátlására. Azonban mit látunk? Azt, hogy daczára annak, hogy magas

béreket fizetünk, daczára jóléti intézményeinknek, daczára fogyasztási szövetkezeteinknek, a melyekben a munkás mindent olcsó áron kap, nem vagyunk képesek orsóinkat foglalkoztatni, szövőszékeinket munkásokkal ellátni. Ez tény, a melyre rá kellett mutatnom.

Nagy visszaélések történnek nálunk a munkakönyvekkel (Igaz! Ugy van!) abban az irányban, hogy az illető munkás otthagyja a munkakönyvét a gyárosnál, elmegy egy másik szolgabiróhoz s ott azután minden vizsgálat nélkül kap másikat. Ez a kérdés alapos revizióra szorul. Azonkivül a nagyiparnak meg kellene a módot adni arra, hogy a munkásokkal hosszabb időre terjedő szerződéseket köthessen, mondjuk hat hónapra, mint másutt is történik. Mikor a mezőgazdasági munkaidő beáll, a munkás otthagyja a gyárat, a gyár üresen áll s ilyenkor természetesen nagy mértékben emelkedik a külföldi behozatal.

Még csak egyet kivánok felemlíteni. Necsak hivatalos úton történjék a mozgalom, hanem történjék társadalmi úton is abban az irányban, hogy egyesületet létesítsünk a közművelődési egyesületek mintájára, a mely közreműködnék a többi faktorokkal abban, hogy a kivándorlást megakadályozza olyan módon, hogy felvilágosítást nyujtson, röpiratokat intézzen, praemiumokat adjon különösen jegyzőknek, a kik a kivándorlás visszaszorítása és a nép felvilágosítása terén sikerrel működnek. Azonfelül a visszavándorlás czéljait is mozdítsa elő ez az egyesület s bocsássa a visszavándorlóknak esetleg rendelkezésére a szükséges anyagi eszközöket.

Ezeket voltam bátor a t. szakértekezlet figyelmébe ajánlani. (Élénk helyeslés.)

Sándor József: Tisztelt értekezlet! Küldőm, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület nevében bátorkodom egy általános indítványt tenni, melynek indo-

kolását — alkalmazkodva az időhöz — csak egy pár erős fénysugárral fogom megvilágítani.

Az előttünk fekvő tervezet első sorban és mindenekfelett, mondhatni kizárólag az amerikai kivándorlással foglalkozik, bizonyára azért, mert ez kézzel fogható jelenség s nagy tömegénél fogva méltán hasonlíttatott a belső elvérzés folyamatához, melyet meg kell állítani. Van azonban a szervezetnek ez irányban egy másik betegsége is, mely bár mikroszkopikus s a figyelmet kevésbbé hivja: azért következményeiben ép oly veszedelmes, és ez a *vérmérgezés* baja. Ehez hasonlítható pedig a romániai kivándorlás, mely régibb keletű, mint az amerikai, mert a szabadságharcz leveretésével kezdődik, s ideiglenes vagy állandó munkakeresés, avagy végleges letelepedés alakjában tart maig.

Szembeállítva pedig a két kivándorlást, feltünik mindjárt, hogy nyugaton a magyar honos a szabad Amerika levegőjével érintkezik, annak munkaszeretete és szabadsági intézményei nevelőleg hatnak reá, a legnagyobb iskolamester az élet által, és én — nemzeti magaslatról beszélek — meg vagyok győződve, hogy ha Magyarországon drámai összeütközésre kerülne a sor, ez a kivándorló elem, az ország legnagyobb munkaerejét szolgáltatná, ha kellő kilátásokkal biztathatnók azt az izomerőt, melyet szabadsági küzdelmeinkben egykor a megnemesített hajdu, kurucz, avagy 48-ban a felszabadított jobbágy mint honvéd szolgáltatott. *S ebben a tekintetben*, de csakis ebben a tekintetben én az isteni gondviselés művét látom a nyugatra vándorlás tüneteiben.

Nem így a keletre menetelben. Mert igaz ugyan, hogy csak a mult évben is másfél millió korona jött be Romániából az oda kivándorlottaktól; de minő közeg, milieu az, melyben az erdélyi magyar vagy székely ott érint-

kezik? Dr. Istrati romániai egyetemi tanár irta egyik művében, hogy a romániai népet három géniusz kiséri a bölcsőtől a sírig, s ezek: az alkoholizmus, a malaria és az endemikus lues. Hasonlóképen egy másik egyetemi tanár, talán Hasden mondta, hogy a románságot a török és a görög nevelte 150 éven át, kik közül az első megrontotta a leányok, a második a fiuk erkölcseit. És hogy ez hatásaiban még fennáll, azt én nem a könyvekből, nem a zöld asztal mellől mondom, mert mielőtt az erdélyi kulturmozgalomhoz hozzákezdtem volna, a bukaresti egyetemre mentem, hogy azalatt tanulmányozzam fajom sorsát és nemzetem ellenségeit s azóta is társadalmi, politikai és egyházi functióimban e kérdés érverésén tartottam a kezem. S ha mégis idézek, teszem ezt a tárgyiasság kedvéért, nehogy politikai animozitással, vagy éppen fajgyülölettel vádoltassam, mert minden távolabb áll tőlem, csak épen az igazság szeretete vezet. Az erdélyi román szellemvilága és társadalmi helyzete tudvalevőleg messze felette áll a romániai parasztének s mégis például dr. Moldován Gergely úgy tüntette fel az erdélyi móczok szellemvilágát, mely a fetisizmus és samanizmus rémuralmának egy köztünk visszamaradt megdöbbentő jele: mennyire olyanabbul áll pedig a dolog odaát, hol az orthodoxia a népet az évezred előtti állásponthoz szegezte, s hol az erkölcsök erejéről csak a közelebb lezajlott moldovai agrármozgalom atroczitásai is tanuskodnak. És nem csalódom, tisztelt értekezlet, ha azt mondom, hogy a romániai kivándorlás hatásának tulajdonítható, ha az 1905. évi itthoni politikai felbuzdulás alkalmával akadtak a székelyföldön egyes kis emberek, kik a nemzeti küzdelmet úgy fogták fel, hogy: »Jön 48«, és talán: »meghalunk a hazáért«? — óh nem: »Jön 48, és — úgymond — egy úr sem marad élve.« Ez talán igazán ép ellentéte az amerikai felfogásnak.

De nem ismétlem tovább, csak azt emelem ki, hogy a romániai kivándorlás Erdélyben erős nemzetiségi kérdéssel van komplikálva, melynek egyik megdöbbentő jelensége, hogy míg a nemzetiségi pénzintézetek évente kétszer, sőt háromszor akkora összeget áldoznak kulturális czélra, mint a mekkora az Emke egész évi jövedelme: addig a magyar pénzintézetek ily áldozatra rá nem birhatók, s míg azok veszteség esetére részvénytőkéik 50%-áig éppen az utóbbi időkben szövetkeztek, ily jelenség a mienk közt nem észlelhető. A romániai kivándorlás kérdése tehát Erdélyben összefügg a hitelügy szervezésével is, mely meggyőződésem szerint különben mielőbb országos érdekké fogja kinőni magát.

Magát a délkeleti felföldet illetőleg közhelylyé vált igazság különben, hogy Magyarország Erdély és Erdély a Székelység nélkül fenn nem állhat, s midőn ezt megállapítjuk, ne feledjük, hogy a romániai diákoknak, nemzetünk ellen most folyó tüntetése, kibocsátott proklamácziójában, épen azt a sellenberki csatát állítja előtérbe, melyet egykor a rendi uralom által vérig sértett és végleg kifosztott székelység döntött el a Mihály vajda javára s ezáltal a dakorومán törekvéseknek egy örök oszlop állíttatott.

Távol legyen tőlem, hogy hasonló eset ismétlődését egyáltalán megengedhetőnek találjam, hiszen a rendi korszakban nem létezett nemzetiségi kérdés s 1848-ban is a székelység először vette fel a fegyvert és utoljára tette le; de éppen azért legyünk figyelemmel e népnek is szenvedései és baja iránt, tervezetünkből ne felejtsük ki, hogy a székely értelmiség és birtokosság ma-holnap nem kap kézi munkaerőt s a nép természetes vezetőit veszítvén, a sors szeszélyeinek méltatlan lapdajátékává levén. Azért indítványozom :

»Mondja ki az értekezlet, hogy határozatai s illetve az intézkedések körébe az amerikai kivándorlás mellett mint nem kevésbbé fontos tényezőt mindenütt felveszi a *romániai* kivándorlást is.«

A részletekre nézve csatlakozom erdélyi barátaim indítványaihoz.

Elnök: Mielőtt tovább mennénk, méltóztassanak megengedni, hogy egy félreértést igazítsak helyre.

Beszéltek többen az Amerikában levő jóléti intézményekről. Mondhatom azt, hogy nálunk az ipar jóléti intézményei magasan felette állanak az amerikaiaknak, mert Amerikában törvényileg szervezett jóléti intézmények egyáltalában nincsenek. Amerikában kötelező balesetbiztosítás, kötelező betegsegélyezés nincs, Magyarországon pedig most iktattuk törvénybe a betegsegélyezést és a balesetbiztosítást.

A mi a bányákat illeti, megengedem, hogy szállító berendezések dolgában az amerikaiak tökéletesebbek, de a mi a balesetek elhárítását illeti, azokról alig van gondoskodás, a mit a balesetek nagy száma is bizonyít. (Igaz! Ugy van!)

Az értekezlet tagjai közül sokan a csábítást is, mint a kivándorlás egyik jelentékeny okát állítják oda. Mindenki elismerte, hogy a csábításról törvényt kell csinálni. S ha ez áll, akkor az a körülmény, hogy az esetleges szigorú büntető rendelkezések mennyire érik el czéljukat, az államot ilyen rendszabályoktól nem tarthatja vissza, éppoly kevéssé, a mint nem tartja vissza az államot attól, hogy büntető törvényt alkosson a csalásokról és sikkasztásokról, holott nem minden csaló és sikkasztó büntettetik meg, mert ennek daczára elriasztó és elérés esetében sujtó hatással bir a büntetés. Ezt tartottam szükségesnek előterjeszteni.

Következik Sugár Ignácz kamarai titkár úr.

Sugár Ignácz: T. szakértekezlet! Azért kértem szót, mert olyan testületet képviselek, a miskolczi kereskedelmi kamarát, a melynek területét nagy mértékben érinti a kivándorlás. Mi negyed század óta figyelhetjük meg a kivándorlást és észlelhetjük mindazokat a jelenségeket, a melyek itt akár pesszimisztikusan, akár a valóságnak megfelelően előadattak.

A kivándorlás történeti megfigyelése azért bir fontossággal, mert az egykori és a mai kivándorlás jellege között lényeges eltérés van. A korábbi kivándorlásnak, a mely a 70-es évek végén Dobsina-bányavidékről megindult, és a melylyel kamaránk már akkor is foglalkozott, a rugót tényleg a megélhetési viszonyok szolgáltatták. Abban az időben a gömöri vállalatok még nem voltak, vagy kezdő stádiumban voltak, a dobsinai munkás nem talált kereseti alkalmat, nem maradt tehát számára más hátra, mint az a szomorú kényszerűség, hogy a kenyérért itt hagyja hazáját, faluját, a melyhez pedig tudvalevőleg éppen a bányásznép legjobban ragaszkodik. Ez volt a kivándorlás legelső fázisa. Hazánkban minden intézkedéssel későn jövünk, úgy az állam, mint a társadalom. Ha akkor a kamara felterjesztése meghallgattatott volna, ne méltóztassék naivitásnak venni, egy gyár, a mely 150 munkást alkalmazott volna, megakadályozhatta volna a kivándorlást. (Igaz! Úgy van!) Mert ha én akkor az én nyomorúságos bányászaimnak a kenyeret biztosítani tudtam volna, nem vándoroltak volna ki, hanem itt maradtak volna azon szerény földön, a melyhez ma is úgy ragaszkodnak. De mi, mondom, minden intézkedéssel elkéstünk és csak akkor jött az iparfejlesztés, a mikor a kivándorlás olyan áradattá nőtt, hogy annak meggátlása már a legnehezebb feladatok egyike lett. (Igaz! Úgy van!)

Ha akkor tudtuk volna az iparfejlesztést megoldani, nem állott volna be a mai helyzet.

Hivatkozom Lázár igazgató úrra, hogy az ózdi és nádasdi járásokban alig van kivándorlás. Miért? Mert az ottani gyárak kellő időben épültek fel. Hozzászokott a népesség, hogy a bányákban, gyárakban dolgozzék, hozzászokott ahhoz is, hogy a család is dolgozzék és az állandó rendes keresettel megtalálta magának azt a megélhetési módot, a mely őt a kivándorlástól visszatartja. De a bányavidéken, a hol 20 év mulva kezdődött az iparfejlesztési akczió, ekkor már nem tudtunk munkást beállítani.

Szükséges volt ezt felemlítenem, mert rá kell mutatnom arra, hogy ma a kivándorlás jellege egészen más; mert én készséggel meghajlom a munkásosztály jogai és követelései előtt, de az objektiv igazságnak tartozom annak kijelentésével, hogy a kivándorlás szülőanyja ma nem a keresethiány, hanem a meggazdagodási vágy. (Zaj.)

A kérdés megitélésénél van egy másik szempont, a melyet hasonlóképp figyelembe kell venni s ez az, hogy egészen más jellegű a mezőgazdasági és egészen más jellegű a bánya- és ipari kivándorlás. Mert a mezőgazdasági munkás és a mezőgazdasági cseléd pszichologiája az, hogy az házra és földre vágyik, ez a törekvése, ez az ambicziója, erre igyekszik fizikai erejének feláldozásával is, de ő ezt a vagyont meg akarja szerezni. (Igaz! Úgy van!) Hivatkozom a kerületemben levő pénzintézetekre, különösen a hámoriakra, a melyek amerikai pénzekkel teljesen túl vannak terhelve, úgy hogy nálunk a dollár rendes fizetési eszköz, úgy hogy nálunk a kivándorlók és visszavándorlók dobálódznak angol nyelvismeretekkel, angol a szólásmódjuk, angolul folyik a levelezés. Annyira fejlődtek a dolgok, hogy nemsokára a pénzintézetek nem hogy betéti kamatot nem

fizetnek az amerikai pénz után, hanem őrzési díjat fognak érette követelni.

Szükséges ezt a disztinkcziót megtennünk, mert egészen más rendszabályokhoz kell nyúlni a mezőgazdasági és egészen más rendszabályokhoz az ipari kivándorlás meggátlására. Nevezetesen a mi az ipari munkát illeti, úgy rá kell mutatnom arra, hogy a szakmunkásokban való hiány nálunk nem annyira az ipari kivándorlással függ össze, mert ez az állapot az úgynevezett ipari Hochconjunctur alkalmával bárhol mutatkozhatik, hanem igenis van kivándorlásunk még hozzá nagy kivándorlásunk az ipari nem tanult munkásságból. Oka pedig ennek az, hogy az a tanulatlan munkás Amerikában akkora bért kap, a mely őt izgathatja a kivándorlásra. Az Ilyenek a Lebens-Standardja is azután egészen más, mint a tanult munkásé. A tanult munkás nem tud annyit megtakarítani, mint a tatanulatlan munkás, mert másképp él, és gyakran hallom, hogy az én tanulatlan munkásaim hogyan beszélik, hogy egyik, vagy másik Amerikából irt nekik, hogy milyen nagyszerű világ van ott, ott mindenki nadrágban jár, mindennap húst eszik és — nem akarom vele megbántani a közigazgatási hatóságokat — ott nincsen főszolgabiró. (Mozgás.) Én nem akarom közigazgatásunkat védelmezni, nem is vagyok erre illetékes, csak annyit jegyzek meg, hogy ebből az alkalomból, hogy nincs olyan apparatus, a mely túlzott követeléseknek megfelelni tudna. Hogyan teljesítse minden kötelességét az a főszolgabiró, a kinek 50—60 községe van, különösen nálunk, a hol helytelen vasúti politika folytán lehetetlen rossz az összeköttetés? (Igaz! Úgy van!)

Hercog Péter báró úr ő méltósága hivatkozott arra, hogy bizonyos jelenségekkel számolnunk kell, és nevezetesen, hogy lehetetlen az, hogy Amerikában a munkabérek

egyhamar leszálljanak. Tökéletesen osztozom nézetében, osztozom pedig annál is inkább, mert a mint angol szakirók megirták, hogy a külföldi bérek a hajcsövesség törvényei szerint hatnak, és ha ez így van, akkor meg kell barátkoznunk azzal a szomorú valósággal, hogy a kivándorlás mindig fog tartani.

És Bernáth képviselő úrnak, a ki szintén kamarai kerületem egyik képviselőválasztókerületét képviseli és a kivel többször van szerencsém ilyen gyakorlati kérdésekben érintkezni, osztozom azon felfogásában, hogy erkölcsi okok is szerepelnek, mint a kivándorlás előmozdító tényezői; de éppen a kivándorlás által sujtott osztály érdekében tiltakoznom kell ez ellen, mintha ezen osztályban a hazafiság meglazult volna. (Úgy van!) Én nem tévesztem ezt össze a hazafiság kérdésével. Ha szabad a mérnöknek, ha szabad a kereskedőnek kivándorolni és jobb hazát keresni magának, mert jobban fizetik, illetőleg több pénzt keres, és ez nem hazafiatlanság, akkor annál kevésbbé hazafiatlanság az, ha kimegy az a nyomorult ember, a ki mindennapi fizikai munkával fárad kenyereért, elmegy magának kenyeret keresni; annál kevésbbé hazafiatlanság, mert éppen az amerikai pénzek visszaküldése igazolja azt, hogy igenis meg van bennük a hazafiság. Faluról falura járva láttam Gömörmegyében, hogy micsoda kegyelettel, micsoda hazafias ragaszkodással viseltetnek a kivándoroltak otthoni dolgaik iránt. Mily szeretettel irnak haza, hogy a házfedelet, ha zsup volt, fazsindelyessé tegyék, ha fazsindelyes volt, hogy cseréppel lássák el, hogy az ablakokat, az ajtókat javítsa. Súlyos és igaztalan vád tehát az, a mely ezt a szegény elemet azzal a szemrehányással illeti, hogy benne az erkölcsi felfogás meglazult volna. Az erkölcsi felfogás jogosultsága egyaránt megilleti a vagyonos és a szegény embereket.

(Úgy van!) Megilleti azokat a szegény embereket is, a kik egyáltalán nem könnyű szívvel vándorolnak ki, a mint itt hangoztatták. (Úgy van!) Tessék megnézni egyszer Fiuméban egy kivándorló hajó indulását! Részemről meghatottság nélkül ma sem tudok visszaemlékezni rá. Tessék megnézni egy olyan állomást, a hol kivándorlók szállanak fel vasútra! Hogy néznek ki azok az emberek! Micsoda lelkiállapotban vannak ők és hátramaradottjai! Micsoda aggodalommal mennek ki és micsoda siró-rívó hangulatban vannak! Szívesen senki azt a rögöt, a melyen született, sem szegény, sem gazdag ember, nem hagyja el. (Úgy van! Zajos tetszés és taps.)

Es itt legyen szabad egy oly kérdésre kitérnem, a mely szerény felfogásom szerint szorosan a kivándorlás kérdésének praktikus megoldási módjai közé tartozik, a melyet azonban éppen báró Lévay ő méltósága csak röviden pedzett. Ez az ipartelepek földrajzi elhelyezése. Ezzel a kérdéssel mi vidékiek tüzetesen és behatóan foglalkoztunk. Próbáltam szerény tudásom és ismereteim alapján irodalmilag, társadalmilag, hivatalos felterjesztésben a kormány figyelmét e körülményre felhivni. A mikor az első iparfejlesztési törvény készült, a második, a mostani, kérve kértük a kormányt, hogy alkalmazza az iparfejlesztés azon módjait, a melyek Olaszországban is szokásosak, hogy t. i. bizonyos területen keletkező iparoknak adjon nagyobb kedvezést, a mi az illetőket arra csábítsa, hogy az ipart egyes vidékeken létesítsék. Természetes, vannak iparok, mint a bányaipar, a melyek bizonyos helyhez vannak fűzve. De itt Budapesten azt látjuk, hogy szükségtelen, felesleges vállalatok valóságos vasgyűrűje nyomja a székes fővárost, míg a vidék elnéptelenedik. (Úgy van!) Ez magyar nemzeti kulturális szempontból is igen elszomorító jelenség. (Úgy van!) Engem legalább fájó hazafias érzés fog el, a mikor azt

látom, hogy az erdélyi részekben egyes helyeken még faekékkel szántanak, a mikor idefenn pedig fényes, villamos boulevardjaink vannak.

Székács Antal: Ez Francziaországban is éppen úgy van.

Sugár Ignácz: Egyetemes nemzeti érdek ez, erkölcsi érdekünk, fajunk fennmaradásának érdeke, hogy ezen a bajon segítve legyen.

Az sem egészséges állapot nemzeti jövőnk szempontjából, hogy ipartelepeink nagy része számításból a Nyugaton helyezkedik el. Olyan állapot ez, mint a kivándorló hajóé, a melyen az utasok az egyik oldalon helyezkednek el és veszélyeztetik a hajó másik oldalát s vele az egész hajót.

Itt áll összefüggésben éppen a mezőgazdaság kérdése az ipar kérdésével. Külföldön mindenütt a városok fejlesztésére azért helyeznek súlyt, hogy legyen felszívódása a mezőgazdasági munkáselemnek. Nálunk meg az a szomorú, fétisszerű nézet uralkodik, folytonosan azt prédikálják, hogy ez az ország mezőgazdasági ország. (Úgy van!) Nos, ha nekünk folyton ezt hangoztatják, ha folyton ez szolgál alapelvül kormányzatban és törvényhozásban, akkor ne méltóztassék semmiféle ipari vagy kereskedelmi tevékenységet előidézni, mert arról sohasem tett a történelem tanuságot, hogy valahol mezőgazdasági államot fejleszteni lehetne, hogy a mezőgazdasági állam léte biztosítva lehetne. Mert a mezőgazdasági államra nézve szocziológiai törvény, a melyet bizonyít, elkezdve a zsidó államon minden állam sorsa s a huszadik század pláne bizonyítja, hogy a mezőgazdaság nem képes a folyton szaporodó népfeleslegeket eltartani. (Úgy van!) Ez szigorú gazdasági szocziológiai törvény, a melylyel számolni kell.

Engem mindig meglep, hogy éppen mezőgazdasági oldalról hangoztatják folyton azt, hogy Magyarország mezőgazdasági ország. Nekünk arra kell törekednünk, hogy igenis, emeljük a mezőgazdaságot, de tegyük egyúttal lehetővé, hogy akkor, a mikor nem nyujt elég munkaalkalmat, az ipar tartsa el a mezőgazdasági munkást. Hogy mennyire czélszerű ez, ezt éppen a hatvani czukorgyár példája mutatja, a hol el van érve az, hogy kerületemben a relative legkisebb kivándorlás az ózdi járáson kivül éppen a hatvani járásban van, éppen azért, mert a czukorgyár a mezőgazdasági munkást télen át is ellátja kenyérrel. (Ugy van!) Éppen Bottlik József borsodmegyei főszolgabiró úr is igazolhatja, hogy az ő járásában októbertől márcziusig, áprilisig, a mióta a vasút kiépült, keresetről szó sem lehet, mert semmiféle munkaalkalom sem volt.

A kivándorlás kérdésénél ezt a körülményt nagyon is figyelembe kell venni. S ne méltóztassanak magukat azzal ámítani — bocsánat az erős kifejezésért —, hogy itt akár policziális, akár más intézkedéssel valamit a dolgon segíteni lehetne. (Ugy van!) Hiába itt a határrendőrség. Az én kerületemben még pár évvel a kivándorlási törvény előtt marhalevéllel vándoroltak ki az emberek. Hegedüs igazgató úr megmondhatja, hogy a kivándorlási hajókon a policziális ellenőrzés nem mindenütt egyforma. Nagyon örülnek annak, ha bizonyos kivándorló utaslétszám van és az illető policzia nem követel egyebet, csak azt, hogy valami nyomtatvány legyen és rajta pecsét.

Én tehát huszonöt éves tapasztalat alapján mondhatom, hogy itt semmiféle intézkedés nem használ. Hogy az élet milyen átalakulásokat idéz elő, mutatja az, hogy pl. az én kerületemben van egy külön kivándorlási ruha és egy külön kivándorlási láda. A kivándorlási

ruha, a mint méltóztatnak könnyen elképzelni, abban áll, hogy az én gömöri emberem leveti a halinát, vagy pedig a hevesi emberem leveti, magyarán mondva, a gatyáját, a gyolcsinget és 12 forintért megkapja a kivándorlási ruháját; megszokott, szabott ára van a dolgoknak. Hozzátartozik a kivándorlási láda, a mely körülbelül olyan, mint a katonák ládája, a melyet a bevonulás alkalmával magukkal visznek. Azt is tudják, hogy ezt hol kapni: külön iparág van rá; méltóztatnak ismerni. Azután meg az emberek úgy ki vannak tanítva, hogy könnyen kijátszszák a határrendőrséget. Elmennek azok Orlóig, Ruttkáig, Galicziáig, sőt elmennek, ha kell Stettinig is és onnan kivándorolnak. A határrendőrségnek vagy hasonló intézkedéseknek tehát abszolute ne méltóztassék jelentőséget tulajdonítani: legfeljebb bizonyos mértékű zaklatás van a dologban, és gyakorlati foganatja ennek abszolute nincs. (Ugy van!) És éppen a mi a kérdőpontoknak ezt a részét illeti, hogy vajjon szükséges e a Cunard-line szerződésének megváltoztatása, én csak azt mondhatom, hogy minden elméleti intézkedést, a mely gyakorlatilag nem árt, melegen üdvözlök, de semmiféle gyakorlati hatást tőle abszolute nem várok. (Derültség.) De viszont, t. értekezlet, az 1903-iki törvény érdekében azt el kell ismernem, hogy ez nem a törvényhozó hibája, hanem, magyarán mondva, az a peches állapot, hogy ezen szerződések életbeléptetése éppen a kivándorlás legnagyobb hullámverésével együvé esik. És még menteni is tudnám a Cunard-line szerződést éppen azért, mert, ha már a végveszteséget el kell szenvednünk, legalább a fiumei útirány felvirágoztatása révén valamelyes haszon térüljön meg belőle; de semmiféle gyakorlati jelentőséget ennek az egész dolognak abszolute nem tulajdonítok. És, méltóztassanak megbocsátani a nélkül, hogy kicsinyelném a véleménye-

ket, meg kell mondanom, hogy azokra a nagyszabású intézkedésekre, a melyeket itt folyton hangoztattak, politikai és polgárjogi szempontból, magától értetődik, hogy szükség van; de ettől egymagától szintén a kivándorlás csökkentését, megszüntetését várni, azt hiszem, oly felesleges optimizmus, a melyet e szomorú kérdés tárgyalásába belevonnunk egyáltalán nem szabad.

A mi a szocziálpolitikai intézkedéseket illeti, az, a mit szocziálpolitikai intézkedések alatt értünk, az ipari munkásokra vonatkozik. A mezőgazdasági munkást bármiféle policziális intézkedéssel is nem fogjuk itthon tartani, akár mennyire biztosítjuk is fakultative baleset és betegség ellen. Én ismerem a nép gyermekeit, sokat érintkezem velük. Ő nekik föld és ház kell, ha mindjárt a föld alól is és ezen rögeszméjüktől, a melyet századok tradicziója honosított meg ebben az államban, őket kiszabadítani nem lehet.

S a parczellázás kérdésének a kivándorlás szempontjából, méltóztassanak megengedni, lehet tulajdonítani jelentőséget, oly értelemben, hogy ezáltal önálló gazdákká teszszük az embereket és így itthon fognak maradni. Az én kerületemben nagy parczellázások voltak Borsodban, Hevesben és Gömörben is. De hát figyelembe kell venni, hogy éppen a történeti középosztály nem attól irtózik, hogy földbirtokát az idegen beözönlők veszélyeztetnék, hanem veszélyezteti az az amerikai kivándorolt, a ki éppen az ilyen parczellázást használja fel a birtokszerzésre Sárosban vagy Gömörben.

Hanem a kivándorlásnak egy nagy jelentősége van és ez az, — és itt legyen szabad a statisztikát képviselő urakra hivatkoznom — hogy a vérveszteség pótlásáról gondoskodnunk kell, hogy lehetővé kell tennünk a természetes szaporodást. (Ugy van!) Én statisztikailag kimutathatom, hogy, ha 20 évvel ezelőtt vándorolt ki az

én emberem, ez egy egész generáczió elveszését jelenti, és, ha ez így fog tartani, nem a mai elnéptelenedéstől félek, nem attól, hogy nálunk egyes községekben a közmunkákat az asszonyokkal kell végeztetni és hogy e községekben nincsen, csak öreg ember, vagy vén asszony vagy serdületlen gyermek, hanem attól félek, hogy hova lesz a falu szaporodása, hova lesz a Rákosi ő méltósága által folyton propagált 30 millió magyar. Engem az vezet, hogy legyenek oly intézmények, a melyek a magyar nemzeti faj szaporodását nagymértékben vagy legalább is normális mértékben fokozatosan fejlesztik; nem azért, hogy a kivándorlást akadályozzuk az én kerületemben, a hol a parczellázás óta is nagymérvű kivándorlás van, hanem esetleg, hogy az önálló tulajdonosok a gyermekszaporodás terén helyrehozzák azt a szomorú vérveszteséget, a melyet napról napra és hónapról hónapra ez a statisztika hirdet. Én szerintem a parczellázásnak ez a nemzeti szempontból való jelentősége és ezért kell a parczellázást gondosan kezelni, nem, mert kivándorolnak az emberek, hanem, hogy gondoskodjunk a nemzeti erő továbbfejlesztéséről és fokozásáról. (Ugy van!) Igy függ össze nézetem szerint a parczellázás kérdése a kivándorlás kérdésével. (Ugy van!)

T. értekezlet! Azt lehet mondani, matematikai pontossággal tudom igazolni, hogy Dobsinától, mint az első infekcziós fészektől lefelé lépésről lépésre hogyan fejlődött a kivándorlás, hogyan jutott Heves vármegye Kánaánjának déli részébe, hogyan terjedt át Borsodnak szintén Kánaánjába, oda, a hol a legjobb termelési és értékesítési viszonyok vannak. Ott kell parczellázásról gondoskodni legalább abban a mértékben, hogy az a szomorú és súlyos vérveszteség legalább annyiban pótoltassék, hogy itt nagyobb veszedelem a nemzetet legalább az elnéptelenedés, a fizikai erőveszteség révén ne érje.

A mi a visszavándorlást illeti, bizonyára én üdvözölném a leglelkesebben, ha a kivándorlottakat vissza lehetne hozni az erkölcsi és nemzeti felfogásunkba beleillő egy új, modern világnézettel; de itt az objektiv igazság nevében tartozom kijelenteni, hogy az a tapasztalat, a melyet a visszavándorlókkal általában szereztünk, a lehető legszomorubb. (Felkiáltások: Nagyon szomorú!) A visszavándorló éppen olyan, mint az a szerencsen, a ki a czivilizácziónak először a rossz szokásait sajátítja el, a ki legfeljebb annyira vitte, hogy gallért hord, kemény kalapban és rendes ruhában jár. S e mellett azok az emberek, a kik az amerikai szocziális nemzeti felfogásban nőttek fel, azzal a közigazgatás tisztviselővel örökös konfliktusban vannak, a megérkezés pillanatától kezdve mindaddig, a mig egyszer csak újra fel nem kerekednek. De nem tekintve ezt a szépséghibát, tapasztalataim alapján megállapíthatom azt a szomorú igazságot, hogy, a ki egyszer Amerikába kivándorolt, az a magyarság szempontjából el van veszve. (Felkiáltások: Ez túlzás!) Tudom, hogy a hazafias érzésnek ez rosszul esik: tudom, sajnálom, fájó szívvel nézem a magyarjaimat én is; de gazdaságilag, t. értekezlet, mi jelentősége van annak, ha száz kivándorló közül öt-hat visszatér?

Rákosi Jenő: Hát az, hogy pénzt küld haza? Hát a ház tatarozása?

Sugár Ignácz: Kérem, talán tovább, mint 25 esztendeje, figyelemmel kisérem a kivándorlási mozgalmat. S mit látunk? Az első alkalommal a kivándorlásnál a munkaerő megy ki, a munkaképes korban levő férfi; ez adja a kivándorlásnál az első hullámot, úgy, hogy ilyenkor a kivándorlók 95 százaléka munkabiró férfi. A mint intenzivebb lesz a kivándorlás, ugyanolyan mértékben romlik ez az arány. Ott van a gömöri, a

bodzavölgyi járásbeli kivándorlás, a hol most a kivándorlóknak csupán 40—45 százaléka férfi. A többi asszony, gyerek. Ez a dolog természetéből is ered, hogy az első esztendőben megy a férfi és azután lassanként kihivja a feleségét, akár féltékenységből, mert hiszen, ez is szerepet játszik, akár más okból, és ez kiviszi a gyerekeket is. Ez így megy fokról fokra. (Felkiáltások: De azután ki részére vesz földet?) Kérem, ez bizonyítja éppen a földhöz, a hazához való ragaszkodását, hogy ő mindig abban a feltevésben él, hogy vissza fog jutni; azonban tessék világosan megnézni — sajnos, én nem járhattam Amerikában — de az azóta nyilvánosságra került statisztikai adatok közül méltóztassék megnézni a visszavándorlási statisztikát, hogy vajjon azok közül, a kik a legutóbbi 15—20 év alatt kimentek, hányan jöttek vissza. Mert hiszen mindig a számokon fekszik a fősúly. Mennyi a visszavándorló? Mert hiszen nem elég az sem, ha 400—500 jön vissza, hanem a visszavándorlás igazi fogalma abban áll, hogy tömegesen vándoroljanak vissza. De beállhat az az eset is, hogy az illetők teljesen elamerikaiasodnak és megszünik az erkölcsi kapocs az anyaország és a kivándorlás helye között és ekkor teljes a katasztrófa.

Nézetem szerint ketté kell választani a kérdéseket a sürgősen megoldandókra és azokra, a melyek megoldására némi időre van szükség. A sürgősen megoldandók közé tartozik azoknak a közterheknek a megszüntetése, a melyek a falusi népet különösen nyomják és a melyektől való megszabadulásuk megélhetésük javításához szintén hozzátartozik; de különösen áll ez az ipari munkások szempontjából; szóval, mindazon intézkedések, a melyek akár közigazgatási, akár társadalmi úton már is folyamatba tehetők; ide tartozik az iparfejlesztési törvény oly módosítása, a mely az általam

hangoztatott területi és földrajzi elhelyezés elvét nemzeti, gazdasági és szocziális szempontból keresztülviszi. Ez, ha nem is máról holnapra, de az elv folytonos szem előtt tartásával fokozatosan keresztülvihető.

Ezzel kapcsolatban áll a vasúti hálózat oly kiépítése, a mely e czél szolgálatára alkalmas. A viczinális vasúti törvény is módositandó volna oly értelemben, hogy a vállalkozó ne ott építsen vasútat, a hol akar, hanem ott, a hol a közszükség követeli, hogy ne forduljon elő oly helyzet, hogy még a huszadik században is lehessenek 20—30 kilométernyire egymástól fekvő helységek, a melyek közt vasúti összeköttetés nincsen.

A végleges, a nagyszabású intézkedésekhez, a melyeket méltóztattak bölcsen felhozni, nekem csak egy megjegyzést legyen szabad fűznöm. Nemzeti szempontból különös súlyt méltóztattak helyezni a kivándorlók ú. n. megmentésére. Lévay báró ő méltósága különösen hangsúlyozta, hogy a kivándoroltakat meg kellene Magyarország részére tartani. Bizony mindnyájunk szíve vérzik, hogy nem tudjuk őket megtartani; de egy hetven milliónyi tömegben egy pár százezer ember — s már az sem egy tömegben, hanem különböző államokba és városokba elszórva — alig van olyan állapotban, hogy a magyarság szempontjából érte lehetne valamit tenni. Sőt a magam részéről — ne vegyék tőlem rossz néven — nagy hibának tartom még azt is, hogy papot küldünk a kivándorlók közé. Mihelyt az én tót emberem még a papját is megtalálja Amerikában, akkor egész nyugodalmasan berendezkedik. És méltóztassanak csak magukat beleélni az amerikai magyarság gondolatvilágába, a mikor mi magyar püspökségeket akarunk felállítani Amerikában, tehát, a mikor tudva, hogy nemzeti szempontból nem tudjuk őket megmenteni, vallási szem-

pontból akarjuk megmenteni! Ez által csak azt idézzük elő, hogy ott egész kedélyesen és jól érzik magukat. Hiszen méltóztatnak az amerikai magyar lapokból olvasni, hogy ezek az emberek mekkora erőfeszítéseket tesznek, éppen abból a szempontból, hogy magyar papjuk, magyar templomjuk is legyen. (Felkiáltások: Nemzeti szempontból is!) Nem azért hoztam fel, mintha e törekvést nem tartanám helyesnek, csak azt akarom hangoztatni, hogy nem szabad a dologhoz túlságosan vérmes várakozásokat fűzni, mert hiszen előfordulhat az az eset is, a mi nálunk előfordult, hogy a kivándorlónak gyereke, a ki Amerikában született és nevelkedett, már nem volt magyar.

Csak mellékesen voltam bátor ezt felhozni; és bátor voltam mindezeket előterjeszteni azért, hogy ezen becses anyaghoz, a mely itt előttünk elhangzik, a magam szerény tapasztalatait és észrevételeit is hozzáfűzzem (Éljenzés), a melyek három vármegyére vonatkoznak, s köztük pláne egy olyan vidékre, mint Gömör stb., a mely óriási természeti gazdagsága következtében Essen-Ruhr-Gebiet kellene, hogy legyen, s a honnan most a kivándorlás szomorú áradata a magyarság ezreit viszi lefelé. (Élénk éljenzés.)

Elnök: Rákosi Jenő ő méltóságát illeti a szó. (Halljuk! Halljuk!)

Rákosi Jenő: Igen tisztelt értekezlet, méltóságos elnök úr! Nekem ebben a pillanatban az a benyomásom, hogy mi mindnyájan azzal jöttünk ide, hogy ezzel a nagy kérdéssel, ezzel a nagy nemzeti szerencsétlenséggel egy bizonyos mértékig tisztában vagyunk és megvan a magunk nézete róla, okairól, állapotáról, jövőjéről és reménytelenségeiről egyaránt. De mióta itt a szónokokat hallom, én megvallom, hogy szinte a kontár állapotára redukálódtam, úgy érzem magamat, mintha

már semmit sem tudnék: annyit hallottam, a mit még nem tudtam. És különösen ez a beszéd, a mely előttem elhangzott, oly gazdag volt és olyan közvetlen, a minek csak az lehet az oka, hogy a t. szónok úr mindent, a mit mondott, a legszomorúbb autopsziából, személyes tapasztalásaiból merítette és hozzájárul egy nem közönséges intelligenczia és egy nem közönséges emberszeretet, a melyen keresztül dolgait vizsgálta és itélte. (Éljenzés.) Ez által sikerült dolgait oly szemlélhetően előadni, hogy mindnyájunkat érdekelt, megkapott és meghatott.

Igaz, hogy ez nem óvta meg őt attól, hogy némely dologban talán kissé előbbre ne menjen az itéletével, mint a mennyire tanácsos. (Ugy van!) Igy a többek közt ő azt, nem tudom, önkénynek vagy emberi elhatározásból folyónak látszik feltenni, hogy itt Budapestet a gyárak környékezik és úgyszólván idegenül vagy ellenségesen áll szemben — nem tudom a szavakat, de ilyes kifejezést méltóztatott használni — áll szemben Budapest a vidékkel a maga fejlődése és gyáripara tekintetében. Ezt nem lehet így megitélni; mert igaz, hogy az emberi elszántság és akarat munkája benne volt a főváros fejlesztésében, de miért? Mert Magyarországnak jóformán 1848-tól 1867-ig fővárosa sem volt olyan, a melyet fővárosnak lett volna érdemes nevezni; ennélfogva az országban a közhatóságnak gondoskodni kellett arról, hogy az országnak fővárosa keletkezzék és felszereltessék. Ez a közakarat. E mellett itt folyik a Duna, ez az óriási közlekedési eszköz, ide jöttek a fő vasúti erek, a melyek viszont természetessé tették arra a kevés vállalkozóra nézve, a kivel rendelkezünk, azt, hogy ide, a Duna partjára, a főváros közvetlen közelébe, a fő vasúti erek kiinduló pontjára rendezkedjék be. De ez, t. uraim, ez a legkezdete egy ipari mozgalomnak, egy csekélység,

ez igen hamar szaturálódik itt és akkor a természetes fejlődés az lesz, hogy etappe-ról etappe-ra megy és ki fog terjedni az egész országra ez a fejlődés abban a pillanatban, a melyet a t. szónok úr megint perhorreszkált, a mikor megszününk unos-untalan azt mondani, hogy ez az ország agrárország. (Ugy van!) Mert az: ezt nem lehet elvitatni. Mutatja ezt — ha semmi más bizonyítékot nem hozhatnék is fel rá — az a körülmény, hogy minden iparos ember, akár a legkisebb falusi szabó, akár a legnagyobb gyár tulajdonosa, mihelyt iparával, személyes képességeivel és szorgalmával tőkére tett szert, az első gondja, hogy magának földet vegyen (Ugy van!), akár nagybirtokot, akár egy kis szőlőt valahol a határban. Miért? Mert ebben az országban évszázadok óta becsület, tisztesség, úrnak való elismerés azzal járt, hogy valakinek volt-e földje vagy nem volt. (Felkiáltások: Igaz! Úgy van! Elég baj!) Dehogy baj, kérem. Miért volna az baj? (Felkiáltások: Bizony baj!) Egy természetes fejlődés ez, kérem. (Felkiáltások: Nem! Visszafejlődés!) Nem, ez egy természetes fejlődés kiindulópontja. Innen megyünk tovább és ismét tovább. Tessék nekem elhinni. Itt dicsekedve vagy magasztalva hozatott fel, hogy Csehországban a nagybirtokosok az első gyárosok; de bizonyosak lehetnek benne, hogy mielőtt gyáraik voltak, már nagybirtokosok voltak. (Igaz! Ugy van!) Az volt a kezdet, az volt az egyenes fejlődés. Itt is úgy lesz, mert úgy kell lenni és nem lehet másképpen, mert ma-holnap eljutunk abba a stádiumba, hogy egy modern állam költségeit a földből nem lehet többé kiteremteni. (Ugy van!) Az ország csődjét jelentené az, ha a természetes fejlődésben ez az ország nem tudna tovább menni, ha nem tudná magának elhódítani mindazokat a kereseti forrásokat, a melyekből más államok élnek. (Felkiáltások: Ez helyes!)

Elismerem, hogy ennek itt egy nagy veszedelme van, a mely óriási akadályokat gördít elénk, a melyeket talán a legjobban méltányolhatnak éppen ennek a testületnek a kebelében, a mely a gazdája ennek a teremnek, a hol tanácskozni szerencsénk van. Itt t. i. a legkezdetlegesebb ipari viszonyok mellett, olyan ipari viszonyok mellett, a melyeknek a legborzalmasabb, a legkétségbeejtőbb szimptomája az, hogy összes népünk, összes paraszt és alsóbbrendű népünk mind idegen földön készült holmiban jár — hiszen, ha Önök, t. uraim, ha az urak angol posztót viselnek vagy, nem tudom, franczia szabású ruhában vagy fehérneműben járnak, az természetes, mert hiszen az úri nép megengedheti ezt a luxust magának, nemcsak jobb módjánál fogva, hanem fejlettebb izlésénél és igényeinél fogva is, ha tehát ezek a luxus-czikkek különb, előbbrehaladott országokból jönnek, azt kénytelen vagyok természetesnek találni és nem vehetem rossz néven mindenkitől, hogy nem visel tulipánt, ellenben minden parasztasszonynak összes fejkendője, összes réklije és összes szoknyája mind külföldön készült és itt semmi sem készült belőle, ez egy rettenetes állapot és ez az, a hova néznünk, ez az a baj, a melyet orvosolnunk kell — mondom, t. uraim, ebben az országban a szituáczió az, hogy egy fejletlen, kezdetleges ipar van, a melyet óriási erőfeszitésekkel, törekvésekkel és szubvencziókkal hoztak létre, a mellett azonban az ipari munkásviszonyok oly helyzetet teremtenek, a milyen oly államokban van, a melyek az ipartól gazdagok és hatalmasak. (Halljuk! Halljuk!) Ez veszélyezteti első lépésünket ezen a téren, továbbfejlődésünket ebben az irányban.

De ezek oly kérdések, a melyek tulajdonképpen nem tartoznak ide; ezek praelimináris kérdések.

Részemről, igen tisztelt uraim, nem fogok részle-

tekbe bocsátkozni. Ez a tanácskozás az egyes beszédekben a részletekre nézve annyi becses indítványt, gondolatot, anyagot tartalmaz, hogy az az iratcsomó, a mely innen azok elé kerül, a kik hivatva vannak ezt a kérdést megoldani, azoknak gazdag tárháza lesz ; mindent meg fognak benne találni, a mire szükségük van, ha e kérdést komolyan akarják pertraktálni. (Helyeslés.) Részemről általánosítani fogom a dolgot. Ne méltóztassék azt hinni, hogy ezt a kivándorlást mi találtuk fel, hogy ez a kivándorlás egy olyan váratlanság és hihetetlenség, a mely reánk szakadt és a mely pusztítással fenyeget bennünket.

A kivándorlás, a vándorlás maga az ember természetében rejlik. (Ugy van!) Még mielőtt valaha hirét hallottuk volna az amerikai kivándorlásnak, a mi tótjaink, a kik nem tudtak a földjükön megélni és maguknak kellő keresetet, élelmet biztosítani, már kivándoroltak a Dunántúlra és vándoroltak le az Alföldre nyáron dolgozni és megkeresni maguknak, a mire szükségük van. (Felkiáltások: Az országban!) Természetesen az országban. Azonban következett a vasút, következett a nemzetközi érintkezés, a hajózás és mindezek a dolgok, a melyek a mozgást, a népmozgalmat könnyűvé tették és akkor az amerikai kivándorlás kezdődött, talán Irlandban; onnan a hullámverései eljutottak idáig; és ugyanaz a mozgalom, a mely ezelőtt csak egy országon belül mozdította meg a felsővidéki népet, a mely nem tudott megélni, tova vitte. Ámbár ez is csak feltételesen áll, mert a mi felsővidéki élelmes, becsületes tót népünk nem csak mezőgazdasági munkára vándorolt, hanem ipari munkára vándorolt és egész Európát is bevándorolta, nemcsak vasúton, hanem gyalog is, mindenképpen. Én Svédországban találkoztam egy ilyen tót emberrel, a ki, a milyen szurtos volt, a nyakamba borult:

— Zén is mágyár vágyok!

És sirt.

Hát a vándorlás maga régi dolog. Általánossá a közlekedési eszközök fejlődése és a kereset kecsegtetése tette; és így igen természetes, hogy a magyar belföldi vándorlóból amerikai kivándorló lett; de, t. uraim, nem a nélkül, hogy a legborzalmasabb emberi spekuláczió magát rá ne vetette volna. (Úgy van!)

És itt két hatalmas tényező találkozott arra, hogy e dolgot csodálatos magaslatra emeljék: elsőbben az embereknek vágya, a mely őket késztette, másodszor egy más embercsoportnak az érdeke, a mely belekapcsolta ebbe a mozgalomba.

Dr. **Pap Dávid**: Bennünket miért nem csábítanak ki?

Rákosi Jenő: Ki az, a kit nem csábítanak ki?

Dr. **Pap Dávid**: Bennünket, a kiknek van miből megélnünk?

Rákosi Jenő: A közbeszóló úrnak bizonyosan igen jó dolga van ott, a hol van és nem kivánkozik el onnan.

Dr. **Pap Dávid**: Úgy van! Ez a lényeg! Ezt mondom én is!

Rákosi Jenő: Sőt többet mondok: Nem csak jó dolga van, de reménye van, hogy még jobb dolga lesz. (Úgy van!) Mert ez a két dolog az, a mi az embert csábítja. Az első dolog a megélhetési viszonyok. (Felkiáltások: Csak ez!) Nem csak ez; ez az első dolog, ez az első fok, hogy, a mikor valaki megélhetésének feltételeit egy helyen nem találja meg, kereskedik másutt, elmegy a szomszéd faluba, elmegy a szomszéd városba, a fővárosba, a külföldre és Amerikában is mindig keresi élete feltételeit. Ez az első stádium. Ez azonban nem elég. A mikor az emberek észreveszik, hogy a meg-

élhetésnél többet is lehet keresni, akkor előáll a vagyonszerzés vágya. (Felkiáltások: Joguk van hozzá!) Ki mondja, hogy nincs joguk hozzá? Az viszi őket tovább. Mindenkinek van joga hozzá és én senkitől sem akarom elvenni ezt a jogot, hogy ne csak életfeltételeit keresse, de a vagyonosodás eszközeit is megszerezze magának. Ellenben, ha egy harmadik jön és azt mondja: Én tíz forintért, én húsz forintért, én ötven forintért elviszlek téged oda, a hol duskálni fogsz és ezzel elbolondítja, megszédíti és elámítja az embereket: azt az embert, ha én itt megfogom, agyonütöm. (Élénk helyeslés.) Mert az én embereimnek szabad ugyan menni, de a csábítást, a kecsegtetést, a melylyel nemcsak százat visznek el, a ki boldogul, hanem oly ötszázat is, a ki tönkre megy, azt én nem engedem meg. (Élénk tetszés és taps.)

Ennélfogva, t. uraim, a mi feladatunk is kettős irányban megy: az egyiket nevezném palliativ intézkedéseknek, a másikat prophylaktikus intézményeknek. Bocsánatot kérek, de azt hiszem, hogy tudományosabbnak látszom, ha ilyen czifra szavakat használok. (Derültség.)

A palliativ intézkedések köre vonatkozik arra, hogy a legnagyobb kegyetlenséggel, az önvédelem minden fegyverével szembeszállok azokkal, a kik ezt az immár igazán járványossá lett járványt tovább terjesztik. (Helyeslés.) Én megengedem ezt Borsod vármegye igen tisztelt képviselőjének, hogy ez Borsod vármegyében immár nem használ, mert hiszen, ha kolera van vagy pestis, azt sem ott támadják meg, a hol a lakosság felét már kipusztította, hanem ott támadják meg, a ho még ép a lakosság. (Egy hang: Ott sem használ!) Az tévedés, hogy ott nem használna. Most még mindig vannak immunis területek, még mindig vannak olyanok, a hol csak most kezdődik a baj.

Weisz Berthold: Hol van immunis terület?

Rákosi Jenő: Nem vagyok abban a helyzetben, hogy egy czéduláról most leolvassam, de én, mint újságiró, tanuságot tehetek arról, hogy egy-két éven belül minduntalan kapunk értesítéseket, hogy »nálunk is kezdi felütni a fejét«, itt is, ott is, amott is. Azok a területek tehát, a hol most kezdi felütni a fejét, eddig bizonyosan immunisak voltak. (Helyeslés.) És ez állandó jelenség. Ott pedig első sorban az állam kötelességének tartotta a legszigorúbb rendszabályokkal szembeszállani azokkal, a kik az ilyen és ehhez hasonló füzeteket terjesztik, (Helyeslés) a kik szállítják, a kik osztogatják ezeket a czédulákat, a melyek a kezeinken megfordultak, a melyeket ismerünk, a melyekről tudjuk, hogy az embereket elbolondítják.

És én nem érem be azzal, t. uraim, hogy kétszáz korona pénzbüntetésre és két heti elzárásra itéljem az ilyen embereket, hanem, a mennyiben magánszemély, öt évi fegyházat, a mennyiben hatósági személy — mert az is előfordul — tíz évi fegyházat szánnék neki. (Felkiáltások: Ugy van! Felakasztani!) Mert itt én nem a közönséges delictumok és vétségek mértékét veszem, hanem az önvédelem jogát, a melynél fogva esetleg gyilkolni is lehet úgy, hogy az ember mégis felmentetik.

A mi a prophylaktikus, az érdemleges, a megelőző rendszabályokat illeti, a melyek a jövőre nézve a beteg állapotot meggyógyitani volnának hivatva, erre nézve mondtam azt, hogy e tanácskozások jegyzőkönyvei és beszédei gazdag tárház lesznek azok számára, a kik a kérdésnek e részével lesznek hivatva foglalkozni.

Részemről, igen tisztelt értekezlet, ezt a kérdést a kormányzat kérdésének nézem. Eszembe jut egy igen triviá-

lis hasonlat egy barátomról, a kinek a nyakán egy nagy kinövése volt, a melyet az a szerencsétlen ember soha sem látott, mert ő is olyan volt, mint a többi: elől volt a szeme. A barátai mindig nógatták e miatt. Nem akarom az egész történetet elmondani. Itt a nemzet az a jó ember, a kinek a nyakán az a kelevény van. A nemzet maga nem egy személy, a kivel szóba lehetne állani. Az nem tudta, nem is tudta volna meg, harmincz éven keresztül abszolute tudomást sem vett volna róla; de azután megcsinálta a Cunard-szerződést, a mi egy homályos jóindulatú, jó szándékú palliativ eszköz volt, inkább egy jóakaratú önámítás, mintsem komoly intézkedés; de önök mind látják ezt a kelevényt a nemzet kupájában; és önökhöz hasonló emberek évek óta hánytorgatják, lármáznak, mondják, beszélik és talán sikerülni is fog azokat, a kik a nemzet nevében illetékesek cselekedni, végre rábirni egy hathatós operáczióra, belső és külső kezelésre egyaránt.

Itt harmincz, negyven év óta egy babonaság dominálta az elméket. Nem akarok politizálni, pedig hiszen politikai viszonyaink is belejátszanak ebbe a kérdésbe, politikai helyzetünk is egyrészben ludas ebben. (Felkiáltások: Kizárólag a közös vámterület!) De itt az volt a babonaság, az volt a becsvágy, azzal voltunk mi eltelve, hogy Magyarországból jogállamot csináljunk. És ebbeli nagy törekvésünkben mindenféle nagyszerű európai törvényt megalkottunk oly alaposan, oly szépen, oly gyönyörűen, hogy a törvénykönyvünk elsőrendű jogállam a világon. (Felkiáltások: A könyv! Tetszés.) Ellenben az országot magát nem kormányoztuk; nem kormányoztuk a szerint, a milyen a természete, nem kormányoztuk a szerint, a milyenek a gazdasági, az ethikai, a szocziális viszonyai, (Ugy van!) hanem úgy kormányoztuk, mintha Belgium volna vagy Franczia-

ország volna, vagy Németország volna, és csináltunk ugyan, t. uraim, egy igen alapos bankállamot, (Felkiáltások: No, no!) egy takarékpénztári államot, (Felkiáltások: Szövetkezetit!) egy szövetkezeti államot, mindenféle oly intézményekkel, a melyeket a jó nép addig fentartott, a meddig birt, mert ő róla viszont nem gondoskodtunk. (Felkiáltások: Ez az!) Én nekem egy szolgabiró barátom mondotta, hogy itt oly rendezett állam van és oly precziz, oly körültekintő, mindenre kiterjedő törvény, hogy ő vállalkozik rá, hogy bárkit az ő területén 24 órán belül lecsukasson. (Derültség. Felkiáltások: Nem is kell huszonnégy óra!) Lecsukasson törvény szerint. Itt, t. uraim, a törvények paragrafusain, a törvények formáin belül egy vidéket tíz év alatt ki lehet fosztani, (Ugy van!) tönkre lehet tenni, a nélkül, hogy ott bántódása lenne az illetőnek, (Felkiáltások: A fosztogatónak! Ugy van!) itt, t. uraim, annyira szervezve és paragrafizálva van minden, hogy itt az emberek vállalkozási kedve a minimumra szállott le; önállóság, vállalkozási kedv és bátorság itt már csak a tolvajokban és a gyilkosokban van. (Derültség.) Más ember, a ki vállalkozni akar, a ki akar valamivé lenni, a ki akar valamit szerezni, vagy csaláshoz fordul, vagy kimegy máshova, a hol érvényesítheti az egyéniségét; itt nem lehet.

Ez az általánosságban véve, a mi itt részletekben a beszédekben foglaltatik, a mit kommasszálni kell. Át kell térni arra, hogy végre ebben az országban a törvényt a nép, a nemzet számára csinálják; nem az általános választási jogot; ez azután jön, ezzel semmi sem lesz jobb, ezzel abszolute egy kivándorlót sem fogunk visszatartani. (Felkiáltások: De igen! Visszatartjuk! Zaj.)

Ezek olyan dolgok, a melyekkel önmagunkat ámítjuk. Ezekkel semmit jóvá nem teszünk. Kenyeret, munkát, jólétet, a vagyonszerzés lehetőségét, zaklatás

nélkül való életet kell biztosítanunk a népnek, (Ugy van!) az igazságszolgáltatásnak könnyítését, olcsóvá tételét, (Ugy van!) hogy mindenki a maga igazához hozzáférjen. (Ugy van!) Ezeket az állapotokat kell megteremteni, akkor a kivándorlás . . .

Dr. **Pap Dávid**: A derest kell megszüntetni!

Rákosi Jenő: Nem tudom, talán Pap Dávid t. barátom feküdt a deresen. (Derültség.) Én gyermekkoromban tanuja voltam egy esetnek, 1861-ben, a mikor helyreállították a régi alkotmányt, egy kissé csonka formában, de helyreállították a vármegyéket. A vármegyék szervezkedtek és a régi tisztviselők kineveztettek. Egy öreg pártfogóm és barátom volt — Bán Gáspárnak hivták — a lengyelkuti kerületben; ez főszolgabiró volt és én szemtanuja voltam, a mikor ő kiszállott és igazságot tett a faluban, a hova két-három falu delinquensei, polgárai és büntető perekben érdekeltjei összekerültek. Sorba vette őket. Eléje került a Miska legény is. A tárgyalás így folyt le:

— Miska fiam, miért vagy te itt?

— Tekintetes úr, ne tessék kérdezni! Tessék engem a deresre húzni és rám mérni, a mi dukál! (Derültség.)

— Miért?

— Hát kérem, alássan, itt a kis Fináncz Gábornak a kamrájában igen szép kősó volt és az én marhám már oly rég ideje nem kapott sót; szegények is vagyunk; gondoltam, hogy az egyiket elveszem, marad neki még egy. És éjszaka bementem és a só helyett elhoztam onnan a káposztás követ. Tessék engem a deresre húzni és annyit adni, a mennyi dukál. Ilyen még nem esett meg rajtam. (Derültség.) És ezzel el volt intézve a dolog.

A deressel nem kell előhozakodni. A deres a maga idejében egy igen jó intézmény volt, ma pedig nem való. (Felkiáltások: Behozzák mégis!) Kérem, ez nem ilyen komoly helyre való beszéd.

Nos, kérem, a kormányzatnak át kell térnie arra a területre, a hol nem egy osztály számára dolgozik, mint eddig, (Ugy van!) még pedig a bankok és kereskedelem számára és a nagy urak számára, a kik a bankokba beleültek, (Helyeslés) hanem dolgozik a nép számára, (Élénk helyeslés) mindazokon a tereken, a melyeken terheinek csökkentését, megélhetésének lehetőségét, vagyonszerzését, igazsága biztosítását és a tisztességes bánásmódot elérheti. Ez a lényeg. Erre nézve ebben a tanácskozásban gazdag anyagot fog találni és én szerencsét kivánok a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének, hogy ezt az ankétet létrehozta.

Egyéb mondani valóm nincs. (Élénk tetszés, éljenzés és taps.)

Elnök: Következik Matlekovits Sándor ő nagyméltósága.

Matlekovits Sándor: Méltóztassék megengedni, hogy egész röviden én is elmondhassam nézeteimet a szőnyegen lévő tárgyról és méltóztassék megengedni azt is, hogy minden bevezetés nélkül magára a dologra térjek át, hozzáfűzve szavaimat ahhoz, a mivel az előttem szóló tagtárs úr végezte, vagyis a kormányra váró teendőkhöz.

Ebben a tekintetben azt gondolom, hogy a Gyáriparosok Szövetsége nemcsak azt kell, hogy megfontolja, hogy a kormánynak mit kell tennie, hanem sokkal fontosabb volna, ha azt kérdené, mit kell a Szövetségnek és mit kell nekünk tennünk és csak azokat a dolgokat kérjük a kormánytól, a melyek igazán a kormány tevékenységébe valók. Áldatlan dolog az itt Magyarországon,

hogy az utolsó 10—15 esztendőben kifejlődött az, hogy mindent, de mindent a kormánytól várnak, akár a földművelő, akár a kereskedő, akár a vállalat, mindig mind azzal kezdi, hogy a kormány mit fog csinálni. Maradjunk meg magunk közt és arról tanakodjunk, hogy mit kell nekünk csinálni.

Nem akarok behatóbban foglalkozni a kivándorlás okaival és jelentőségével. Hiszen annyian beszéltek erről, hogy inkább arra kell most áttérnem, hogy mit lehet tennünk a kivándorlás megakadályozása, illetőleg ellensúlyozása érdekében.

A kivándorlás főokai a nyomorúság és a vagyonszerzésre való törekvés. Ez már itt is megállapítást nyert. Ezen okok megszüntetésére fordulnunk kell, az igaz, a kormányhoz is, nevezetesen a közadózási viszonyok enyhítése érdekében, mert ha ezek a viszonyok megmaradnak, akkor az elnyomorodásnak, vagyontalanságnak továbbra is tág tere lesz. És e tekintetben tökéletesen osztozkodom Hieronymi Károly ő exczellencziája azon nézetében, hogy ne hangsúlyozzuk az egyenesadóreform minél előbb való létesítését, hanem speczializáljuk azokat a bajokat, a melyek az egyes adónemekre fennállanak és ezeket nem egy nagy adóreform alakjában, hanem novelláris úton javitsuk. Mert méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy egy olyan országban, mint Magyarország, a melynek törvényhozásában az ügyvédeken kivül leginkább földbirtokosok ülnek, a hol az ipar és a kereskedés képviselve egyáltalában nincs, (Igaz! Úgy van!) egy olyan országban az egyenesadóreform sohasem lesz olyan, a mely a földbirtokot is egyenletesen adóztassa meg, hanem igyekezni fog az adót a földbirtokról levenni és más osztályokra áthárítani. (Felkiáltások: Nem baj! Dehogy nem!) Az egyenesadóreformnak az egész világon és Magyarországon is annak

kellene lenni, hogy áttérünk a tárgyi adóról a személyes adókra, (Élénk helyeslés) vagyis a jelenlegi tárgyi adórendszerről a jövedelmi adók rendszerére. Már pedig ebben az országban a legnagyobb jövedelme a földbirtoknak van, (Helyeslés és ellentmondás) a mely pillanatban azonban én azt tudom, hogy a legnagyobb jövedelemmel birót nem akarom érinteni az adóval — én nem beszélek a földbirtokosokról, hanem a földbirtokról, mint jövedelmező vállalatról, — akkor ez nem lesz egyenesadóreform, hanem a terhek áttolása azokra, a kiknek amugy is nagy a terhük. Hogy egy arisztokrata 500,000 frt évi jövedelemmel szemben azért, mert ez a jövedelem földbirtokból származik, ne jusson azon progressziv adó alá, a mely alá a gyáros jut, (Hosszantartó élénk helyeslés) hogy egy papi javadalom, a mely évente 1 millió forintot jövedelmez, csak azért, mert földbirtokból szerzi a jövedelmét, ne kerüljön a legnagyobb progresszió alá, én ilyen adóreformot igazságosnak nem tartok. (Hosszantartó élénk helyeslés.) Méltóztassék elhinni, hogy ha az egyenesadóreformot a mostani parlamenttel akarjuk megcsinálni, (Felkiáltások: Isten óvjon! Zaj. Elnök csenget.) akkor nincsen az a minister, még ha Wekerle Sándornak hivják is, a ki meri előterjeszteni, hogy a progresszió a földbirtokból származó jövedelmet ép úgy sujtsa, mint a gyári vállalatból származó jövedelmet.

Sugár Ignácz: Ki is jelentette már, hogy nem. (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Matlekovits Sándor: Én ennek következtében abban a véleményben vagyok, hogy az egyenesadók gyökeres reformját ne sürgessük, hanem térjünk át a mostani egyenesadók azon hiányaira, a melyeket novella útján lehet orvosolni, úgy a mint Hieronymi Károly t. barátom említette, az I. és II. osztályú kereseti adó

azon tételeire, a melyek leginkább a kisembereket sújtják. Ugy is mindenkinek szája tele van a kisemberrel. Itt van mindjárt az alkalom, tessék segíteni azon a kisemberen.

Laehne Hugó: Be is van adva!

Matlekovits Sándor: Igen, be van adva. (Derültség.)

Menjünk tovább. Ugyancsak az adóreformnál Hieronymi Károly t. barátom említette a söradó nagy jelentőségét. A ki tudja, hogy egy gyári fűtőnek milyen dolga van nyáron, az tudja, hogy annak sört kell innia. S a mi söradónk nemcsak azért rossz, mert nagyon magas, hanem azért is, mert gátolja a gyenge sör terjedését. Ha nekem mint fűtőnek naponta 14 liter sört kell meginnom, a mai viszonyok mellett tönkremegyek vagyonilag is, egészségileg is, holott ha gyenge sört kapok, megmarad az egészségem is, a pénzem is. (Igaz! Úgy van!) A Gyáriparosok Szövetsége tehát igyekezzék arra, hogy miképp lehetne a gyengébb sör termelését olcsóbb adózás alá vetni. (Élénk helyeslés.)

Egyik átka közadózásunknak a községi adók rendszere. Ez a rendszer abból áll, hogy ennyi meg ennyi százalékot tetszés szerint hozzáütnek az amúgy is rossz adókhoz. Én nem találom feltétlenül szükségesnek, hogy a községi adók rendezését kapcsolatba hozzuk az állami adók rendezésével. Tudok gondolni községi adórendezést egészen másképpen, mint úgy, hogy azt meg kelljen előznie az állami adórendezésnek. Ki kell választani azt a területet, a melyen a községi adókat rendezni lehet és azután rendezni kell. Ez is olyan dolog, a melylyel a Gyáriparosok Szövetségének foglalkoznia kell.

Ezzel elhagyom a pénzügyek terét, bár igen sok részlet volna még, a melyre ki kellene terjeszkednem, ellenben áttérek a drágaság kérdésére. Én azt gondolom,

hogy a mi munkásviszonyaink egyik legnagyobb baja az a drágaság, a melyben a munkások lakás, élelmezés és ruházat tekintetében vannak. Talán nem is szükséges adatokat felsorolnom, de az utolsó időben úgy Budapesten, mint a vidéken oly mértékben emelkedett az élelmiszerek és lakások drágasága, hogy itt valamiképpen segítségről gondoskodni kell.

Itt is lehetnek állami intézkedések; pl. a szerb és román állatok behozatala bizonyos mértékben enyhítené ezt a bajt. Azonban a mi törvényhozásunk jelenlegi összetétele mellett ilyen kivánalmakat lehet ugyan felállítani, de azokkal czélt érni nem fogunk. (Igaz! Úgy van!) Én pedig ott kérek valamit, a hol kérelmemnek előreláthatólag eredménye lesz. Egészen más téren kell keresni a gyökeres javítást. És itt ismét a Szövetségre és általában a társadalomra várnak teendők, de különösen a kereskedelmi és iparkamarákra, a melyeknek hivatásuk nemcsak tanácsadólag, hanem kezdeményezőleg is fellépni.

Itt van a lakáskérdés Budapesten. Köztudomású, hogy éppen a legkisebb lakások a legdrágábbak és pedig uzsorás módon drágák. De senkinek sem jutott még eszébe, hogy miért ne lakhatnának munkásaink Rákospalotán vagy a közeli gyönyörű falvakban. Oda kell őket telepíteni és a közúti vasutakat kényszeríteni, hogy akár 2—4 fillérért behozzák azt a munkást, nehogy másfél óráig járjanak lakásuktól a gyárig. A közúti vasutaknak Budapesten külön munkásvonatokat kell berendezniök (Élénk helyeslés) és ezzel a lakáskérdés Budapesten nagy mértékben szanáltatnék. De ha annak a szegény munkásnak 16, 20 vagy még több fillért kell fizetnie, akkor kénytelen benn a városban megvonulni, s hogy mi ennek a következménye, azt mindannyian érezzük. És nem kell megijedni az olyan nagyhatalmaktól,

mint a milyenek a közúti vasutak; a nagyhatalmak elhatalmasodhatnak bizonyos téren, de a közvélemény tekintetében nem hatalmasodhatnak el. Ha a közvélemény kialakul, hogy ez a kérdés szabályozandó, akkor ez a kérdés szabályoztatni fog a munkások előnyére.

Már most rátérek a fogyasztási szövetkezetek kérdésére. Nézetem szerint kötelessége volna minden gyárnak arra törekednie, hogy fogyasztási szövetkezetekbe hozza össze munkásait. A munkás fogyasztási szövetkezetek rendszeres meghonosítása és az összes fogyasztási szövetkezeteknek egy központban való egyesítése a nagyban vásárlás útján jelentékenyen mérsékelné a drágaságot.

Nagyobb városoknak, nevezetesen a fővárosnak is kötelessége volna, hogy valamit tegyen az élelmezés megrendszabályozására. S mit tesz a főváros? Maga idézi elő a legnagyobb drágaságot. Hivatkozom csak arra a legutolsó szénankétra. Ott elmondják, hogy a bánya ennyit fog szállítani, ez a vasút nem szállít, az a vasút nem szállít, végül jelentik a tanácsnak, hogy nekünk van 1.500,000 métermázsa szenünk, tehát mi nem fogunk konkurrálni a szénkereskedőkkel, nem lesz szénhiány és most te Budapest főváros várd meg a telet. Hát ilyen ankéteket csinálni nagyon könnyű, úgy a mint mi nálunk minden ankétezés oda szokott irányulni, hogy nagy beszédeket tartunk, elmondjuk a dolgokat, azután csinálunk szép jelentéseket, azután pedig elalszik az egész dolog. Én kivánom, hogy a mi ankétünkkel ne így legyen, hanem hogy a Szövetségben csak ezen ankét után induljon meg a tulajdonképpeni munka, a mikor a Szövetség tudni fogja, hogy mi a teendője.

Átmegyek most az utolsó kérdésre, a melyet a legfontosabbnak tartok, és ez a munkásügy maga. Itt

az önök körében nem kell sokat foglalkoznom azzal, hogy mennyire ziláltak és elvadultak a munkásviszonyok Magyarországon. De ez természetes is, mert igen sok ideig a gyárosok és munkaadók azt gondolták, hogy legyűrik a munkások szervezkedését a nélkül, hogy tegyenek valamit ellene. A munkások ezt felhasználták és most úgy vannak szervezve, hogy az Úristen sem tudja őket visszaszervezni, annál kevésbé a belügyminiszter, (Derültség) úgy hogy ebben az országban a munkásügyet másképp, mint békés módon megoldani nem lehet. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps.)

A munkásügy nálunk törvényhozásilag és az állam részéről nagyon furcsa keretet nyert. A földmívelésügyi miniszterium, a belügyminiszterium, a kereskedelemügyi miniszterium foglalkoznak munkásügyekkel; az egyik, a földmívelésügyi miniszterium tiltja a sztrájkot, a kereskedelmügyi miniszter azt mondja, hogy a sztrájk jog, a belügyminiszter pedig keresi a szakszervezetek közül azokat, a melyek rendetlenek. Hát ezeket nem kell keresni, mert mindegyik rendetlen. És ha abból a szempontból indul ki a belügyminiszter, hogy a szakszervezetek azért, mert sztrájkra ösztönöznek és pénzt gyüjtenek, már megszüntetendők és feloszlatandók, akkor a szakszervezetek természetével nincsen tisztában. Mert a szakszervezeteknek nincs más czéljuk, mint erőt adni a munkásoknak a sztrájkhoz. (Igaz! Ugy van!) A mely pillanatban tehát szakszervezetet engedélyez, abban a pillanatban sztrájkot csinál, nincs tehát semmi következetesség abban, engedélyezni a szakszervezeteket s azután felfüggeszteni. (Zaj.) A földmívelésügyi miniszterium, mondom, eltiltja a sztrájkot. A ki sztrájkra izgat, vagy sztrájkol, az büntetendő cselekményt követ el, csakhogy a legerősebb izgató a sajtó, a melyhez viszont még a földmívelésügyi miniszterium sem mer hozzányúlni. Mél-

tóztassék megnézni a Népszavát, vagy akármelyik más napilapot, micsoda dolgok vannak bennük. Van-e bátorsága a magyar kormánynak a sajtót egyáltalában megrendszabályozni? És ha nincs bátorsága megrendszabályozni, nos hát akkor a sztrájkot kormányilag, adminisztrativ úton megrendszabályozni soha nem fogja. (Felkiáltások: Nincs is rá szükség!)

Az én nézetem szerint az adott helyzetben a gyárosoknak legfőbb teendője, hogy a munkáskérdésben rendet hozzanak. Es én itt nem fordulok a kormányhoz. Semmi közöm a kormányhoz. Társadalmi úton akarom megcsinálni a rendet, egy asztalnál ülve a munkásokkal, a dolgot velük megbeszélve, (Hosszantartó élénk helyeslés) mert nem olyan vadak ám azok, mint a milyeneknek festik őket. (Élénk helyeslés és tetszés.) A munkásoknak van kivánni valójuk, ám hallgassuk meg őket. De vigyük oda könyveinket, mutassuk ki nekik, hogy eddig mehetünk, tovább nem. De csináljuk ezt rendszeresen, mert méltóztassanak elhinni, az utolsó három évben nagyban hozzájárult a kivándorlás fokozásához az, hogy a sztrájkot nem tudtuk megszüntetni. Hiszen micsoda állapot az, hogy Budapesten másfél év óta tart a kőműves-sztrájk? Ez csak azt eredményezte, hogy a kőművesek közül azok, a kik nem engedik magukat terrorizáltatni és dolgozni akarnak, már kimentek Amerikába. (Zaj. Halljuk! Halljuk!) Innen van az, hogy éppen az utolsó időben olyan nagyon emelkedett a kivándorlás Budapesten, a mire Thirring Gusztáv igazgató úr volt szives rámutatni. Ha sztrájkok nem lettek volna, vagy ha a sztrájkok rövidebb idő alatt fejeződtek volna be, sokkal kevesebb munkás vándorolt volna ki. A közel jövendő legsürgősebb feladatának tartom tehát azt, hogy a munkásokkal békét kössünk. (Élénk helyeslés.)

A mi a modalitásokat illeti, az az egyik szakmában a kollektiv szerződés lesz, a másikban más, én csak az elvet jelzem, és ez az, hogy a munkásokkal minél hamarabb tisztába kell jönnünk és rendbe kell jönnünk, És ha a Szövetség az általam felhozottakat magáévá teszi és különösen ezt az utolsó kérdést megoldja, akkor meg vagyok győződve — nem úgy, mint Bernáth István t. tagtárs úr mondotta, hogy Széchenyi István grófnak nincsen igaza abban, hogy csak az a nemzet független, a mely gazdag — hogy akkor gazdagok leszünk, és hogy akkor a kivándorlás nem fog a mai súlylyal reánk nehezedni. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps.)

Elnök: Szólásra következik dr. Vinczehidy Ernő torontálmegyei főjegyző.

Dr. Vinczehidy Ernő: T. szakértekezlet! Méltóztassanak megengedni, hogy én is tehessek néhány gyakorlati észrevételt és figyelmébe ajánlhassam azokat a Gyáriparosok Szövetsége mélyen tisztelt igazgatójának, a ki e bajok diagnózisával olyan behatóan foglalkozik.

Torontál vármegyében, a hol azzal a szomorú ténynyel kell kezdenem, hogy az idén már 13,000 útlevelet adtunk ki, a földbirtok 70%-a kicsiny és törpe birtok. Tehát ennek daczára óriási nagy a kivándorlás és kivándorolnak kisbirtokosok, sőt 60 holdas gazdák is. Ebből látható az, hogy maga az a körülmény, hogy a paraszt földhöz jut, a kivándorlást megakasztani nem fogja. Ehhez járul még az is, hogy a kisbirtokos, a mint az a dolog természetében fekszik, maga dolgozik, munkásra neki szüksége csak kivételes esetekben van és így a föld nélküli zsellér csak a nagybirtokon talál alkalmazást.

Felemlíttetett itt a munkabérek szükséges emelkedése, mint a kivándorlásnak egyik gátló eszköze. Tisztelettel

rámutatok arra, hogy vármegyénkben három esztendő óta a munkabérek hallatlan módon emelkedtek. Megfontolással kell tehát fogadni azt a tételt, hogy a munkabérek emelkedése megakasztja a kivándorlást.

A mi a Cunard-Line kérdését illeti, úgy Hieronymi Károly ő exczellencziája figyelmeztette a szakértekezletet arra, hogy a németországi kikötőkön át való kivándorlás emelkedett. Én tisztelettel ajánlom a t. szakértekezlet figyelmébe, hogy a Cunard hivatalos ügynökei önkénytelenül is emelik a németországi kivándorlást, mert azt a nyilvános propagandát, a melyre nekik a törvény értelmében joguk van, hogy a községházán plakátokat függeszthetnek ki és bizonyos hatósági hozzájárulás szinezetét adhatják működésüknek, a mi svábjaink appreczíálják, azonban nem mennek Fiume felé, mert az angol hajót nem szeretik, hanem mennek Németország felé, a melynek nyelvét értik. Ennélfogva nézetem szerint a Cunard Line ügynökségeinek megszüntetése feltétlenül kivánatos. (Élénk helyeslés.)

Sok szó esett itt arról, hogy miképp kellene a kivándorlás okait megszüntetni a munkabérek felemelésével, a viszonyok javításával és más egyéb eszközökkel, ezek azonban mind olyan kérdések, a melyeknek hatása csak évek multán következhetik el. De van valami, a mit most mindjárt meg kellene tenni, és ez az, hogy ha már azt a kivándorlót vissza nem tarthatjuk, legalább ne segítsük elő és ne könnyítsük meg az ő kivándorlását, hanem gördítsünk elébe akadályokat, hogy megállítsuk azt a nagy bomlasztó proczesszust, a mely most folyik.

Távol áll tőlem a személyes szabadság bárminő korlátozása, ámbár nem tudom, nem lehetne-e szocziális álláspontra helyezkedve az állam érdekét az egyén érdekének alávetni. Különben ezen a téren nemsokára olyan

oldalról fogunk impulzust kapni, a melyet ma már a kivándorlás a legnagyobb mértékben érdekel: a hadsereg vezetősége részéről, mert nem hiszem, hogy a hadvezetőség sokáig összetett kezekkel nézze azt, hogy az ő hadkötelezeseinek csak a fele jelenik meg a sorozásoknál.

Ezeket voltam bátor a t. szakértekezlet szíves figyelmébe ajánlani. (Élénk helyeslés.)

Elnök: Még számosan vannak feljegyezve és azért ma a tanácskozást félbeszakítjuk s holnap délelőtt 10 órakor folytatjuk.

(Az ülés végződik d. u. $^{3}/_{4}2$ órakor.)

III. nap.

Péntek, 1907. junius 21.

1. *Délelőtti ülés.* Kezdete délelőtt 10 órakor.

Chorin Ferencz elnök: Ha hozzá méltóztatnak járulni, a tanácskozást megnyitom.

Fodor Ferencz: Lukács Jenő!

Lukács Jenő: Mélyen tisztelt uraim! Bár mennyire helyeseknek és üdvöseknek tartom is az ankéten felmerült javaslatok nagy zömét, a melyeknek czélja az, hogy a kivándorlást lehetőleg csökkentsük, ha nem is tudjuk egészen megszüntetni, nem tagadom, hogy e javaslatoknak nagy részét mégis pium desideriumoknak tartom mindaddig, a míg ezen javaslatok gyakorlati megvalósításának legalább is két fő előfeltételét biztosítva nem látom.

Ezen fő előfeltételek egyike az a szerv, a mely hivatva van ezen javaslatokból gyakorlati törvényeket készíteni. Ez tudvalevőleg a parlament. A kérdés tehát az, hogy éppen a jelenlegi parlament alkalmas-e arra, képes-e arra, hogy ezeket a törvényeket életbeléptesse. Kijelentem, igen tisztelt uraim, hogy én ezt a jelenlegi parlamentet erre sem alkalmasnak, sem képesnek nem találom. Ne méltóztassanak ezt a kijelentésemet éppen a jelenlegi

kormányra vagy a jelenlegi parlamentre vonatkoztatni; én az egész választási rendszerre vonatkoztatom ezt s az ebből kikerült összes eddigi parlamentekre. Hogy pedig ez az itéletem helyes, annak igen élénk tanujelét adta parlamenti rendszerünk akkor, a mikor képtelen volt oly rendszabályokat, oly törvényeket hozni, hogy ez a kivándorlás egyáltalán megakadályoztassék. És tekintve mindazokat a fejleményeket és történeti dolgokat, a melyeket tapasztaltunk, tekintve mindazt, a mi ma történik, egész nyiltan és őszintén be kell vallanunk, hogy az ezen osztályparlament alkotta törvények, a melyek első sorban az uralkodó osztályoknak és főleg az agrárosztálynak az érdekeit képviselik, valamint az utóbbi időben e parlament elé terjesztett törvényjavaslatok abszolute nem járulhattak hozzá a kivándorlási láz csökkentéséhez; ellenkezőleg, a deres-törvény — illetőleg a cselédtörvény — a gyülekezési jognak, a sajtószabadságnak korlátozása mind alkalmas volt arra, hogy e kivándorlási lázat ne csak ne csökkentse, hanem az embereket elkeserítse, a kétségbeesésbe kergesse. Következőleg, ha haszonra vezető, czélszerű munkát akarunk végezni, a legelső dolog az, hogy azt az új parlamentet teremtsük meg és ezért azt az indítványomat vagyok bátor már most bejelenteni, hogy ezen ankét foglaljon határozottan állást az új, általános választási rendszer mentől gyorsabban való bevezetése érdekében. (Úgy van!) Ezen ő Felsége által is és kormányunk által is annak idején a leghatározottabb formában kilátásba helyezett törvényjavaslat megalkotása késik. Ezzel szemben oly aprólékos törvények alkotásával és oly dolgokkal foglalkozik a kormány és a parlament, a melyek egyáltalán nem alkalmasak a kedélyek csillapítására, sőt ezeket elmérgesítik. Meg vagyok győződve, hogy ha egy ily komoly ankét, a melyben az ország legintelligensebb és

legszakértőbb emberei, kiküldöttjei vesznek részt, ennek kifejezést ad, ez nem fog nyom nélkül elmulni.

Mélyen tisztelt uraim! A mi történelmünk mindenkor megmutatta, hogy a mi embereink, a mi nagyjaink, ha kellett, dicső halált tudtak halni. Én kivánom és óhajtom, hogy a mi parlamentünk, ez a mai parlamentünk is válaszsza ezt az utat és haljon meg minél hamarább, de dicső halálával hagyjon nyomot az ország történetében.

Elnök: Kérni fogom a t. szónok urat, hogy a parlament és a kormány ellen való oly kifakadásoktól, a melyek a tárgygyal, a kivándorlással kapcsolatban nincsenek, szíveskedjék tartózkodni. (Helyeslés.)

Lukács Jenő: Tudomásul veszem és hangoztatni kivánom, mélyen tisztelt elnök úr, hogy nem a jelenlegi kormány és parlament ellen, hanem általánosságban beszéltem.

Elnök: Tessék csak általánosságban beszélni; ezek a dolgok még sem tartoznak ide.

Lukács Jenő: A kivándorlási bajok sokkal mélyebbre ható és régibb keletű dolgok, sem hogy ezeket a mai kormány vagy a mai parlament rovására lehetne irni. Ezek szanálása tehát nem rövid időre, hanem, ha a szükséges törvényeket mind meg kivánjuk alkotni, azt hiszem, az összes urak bele fognak abba egyezni, hogy két-három évtízedre szóló munka. S itt rátérek a második fő előfeltételre. Egy ilyen munkához idő kell, nyugodt idő. Csak kiemelem az adótörvényeket, a polgári perrendtartást, az ipartörvényt, a bányatörvényt e törvények hosszú sorozatából, a melyek bőséges feladatot fognak nyujtani két-három évtizedre. S gondoskodnunk kell arról, hogy ezen törvényalkotói működés ne zavartassék meg, hogy meg legyen az idő ezen törvények megalkotására, a melyek a kivándorlást csökkenteni vannak

hivatva. Megvallom, súlyos aggályaim vannak, hogy ez nem lesz lehetséges. A tízévenként megújuló kiegyezési tárgyalások, az évenkinti költségvetési és indemnitási viták meglehetős nagy idejét kötik le a parlamenti tevékenységnek. Félő tehát, hogy e törvények megalkotása túlhosszú ideig fog elhúzódni és a kivándorlás görbéje ezen idő alatt állandóan felfelé fog menni és visszaesést nem fog mutatni.

Igen súlyosbítani fogja a helyzetet az önálló vámterület létesítésekor okvetlenül beálló krizis is. Az önálló vámterület hívei e krizist természetesen lekicsinylik, a közös vámterület hívei azonban meglehetősen végzetesnek tartják. Tény az, hogy krizis lesz; hogy milyen fokú, ismétlem . . .

Szakács Péter: Gazdasági krizis!

Hatvany-Deutsch Sándor: Nem lesz önálló vámterület! (Derültség. Mozgás.)

Lukács Jenő: Rendkivül örülök t. alelnök úr ezen megjegyzésének, de engedjen meg, én szeretném ezt még autoritativebb helyről hallani, a mely meggyőzné ezt az országot arról, hogy tényleg egészen másképpen kell berendezkednünk.

Szakács Péter: Szerencsétlenségéről ne győzze meg ezt az országot!

Lukács Jenő: Tíz évig bizonyos, hogy nem lesz. Nos, az önálló vámterület hívei által is mindig beismert az a krizis, a mely az önálló vámterület megalakulásával járni fog, határozottan félek, hogy meg fogja zavarni azt az említetten nyugodt munkálkodást, a melyre szükség van. Mint minden, úgy a kiegyezés, illetőleg az önálló vámterület is alá van vetve az evoluczió törvényének. Az önálló vámterület bűvköréből hosszú ideig én sem tudtam magamat kivonni, de kijózanodtam. Ha áll

az, hogy egy oly országban, a hol rengeteg munkaerő áll rendelkezésre . . . (Élénk felkiáltások: Hol áll rendelkezésre?) Kérem, méltóztassék bevárni a mondat végét. Ha áll az, hogy ilyen országban, a melyben ily nagy munkaerő áll rendelkezésre, mentől sürgősebben életbe kell léptetni az önálló vámterületet, hogy új gyárakat kapjunk és a foglalkozás nélküli munkásoknak foglalkozást adhassunk, akkor az is áll, hogy oly országban, a hol óriási a munkáshiány, a hol ezen munkáshiány napról napra nehezedik úgy a gyárosokra, mint a kisiparosokra, az önálló vámterülethez fűzött remények csak remények fognak maradni. Ha épitünk is gyárakat, a gyárak üresek maradnak.

Szakács Péter: Dehogy maradnak!

Hatvany-Deutsch Sándor: Ma is már részben üresek!

Lukács Jenő: A tényekkel kell számolnunk. Ma is már részben üresek. Én gyakorlati ember vagyok; én nagyon jól tudom, hogy munkásokat nem tudok kapni; és nemcsak, mint gyáros nem tudok, hanem nagyon jól tudom, hogy a kisiparosok sem tudnak munkásokat kapni. Következésképpen, t. uraim, megvallom, hogy én, mint az önálló vámterület híve, semmi veszedelmet sem látnék abban, sőt óriási előnyt, óriási nemzeti szerencsét látnék abban, ha az önálló vámterület létesítése kitolatnék. Előttem is az az önálló vámterület lebeg, a mely lehetővé tegye, hogy ebből az agrárországból iparország váljék; de ismétlem, hogy ennek időpontjául az 1917. évet feltétlenül alkalmatlannak, feltétlenül károsnak tartom, éppen speczálisan tekintettel a kivándorlásra, a mely sokkal súlyosabb, sokkal nagyobb, mint egy valóságos nagy háború. Mert oly háborut nem tudok elképzelni, a melyben az állam évenkint kétszázezer embert veszítsen el.

Rákosi Jenő: Arról tessék beszélni, hogyan lehet ezt a háborut megnyerni.

Lukács Jenő: Erről is fogok beszélni. Ugy lehet megnyerni, ha akkor indulunk háborúba, a mikor az esélyek mellettünk szólnak; már pedig ma úgy állanak az esélyek, hogy mi gazdaságilag és társadalmilag módfelett meggyengültünk, elvérzés alatt állunk s ezzel szemben Ausztria megerősödött. Éppen azért azt sem értem, miért van az, hogy a hosszú lejáratú szerződés eszméje nálunk valóságos vörös posztó, holott ez viszonyaink között az önálló vámterület érdekét inkább szolgálná.

Végül legyen szabad azon véleményekkel szemben, a melyek a kivándorlás okait kettőre vezetik vissza: egyrészt a munkabérek elégtelenségére, másrészt a meggazdagodási vágyra, megjegyeznem, hogy elvégre a meggazdagodási vágy nem egy osztálynak a privilegiuma, hanem mindenkinek joga van meggazdagodni, (Ugy van!) joga van félretenni valamit, hogy élete alkonyán is meg tudjon élni. Ugyanazért nem osztozhatom abban, hogy a munkás, ha kellő keresetet kap az országban, elégedjék meg vele és hogy a munkás erkölcsi hibába esik, ha meg akar gazdagodni. Abban sem osztozom, hogy a kivándorlás az ügynökök működésére, a csábításra, stb. vezethető vissza. Egy egészen minimális perczentuáczióban ez megállhat; de a kivándorlók zöme kizárólag gazdasági okokból vándorolt ki; kizárólag ez a dolog rúgója.

Elnök: T. értekezlet! Egynéhány ténybeli helyreigazítással tartozom az imént szólott t. felszólaló úrnak. A dolog természetéből folyólag a legszabadabb véleménynyilvánítás van biztosítva minden tagtársunknak arra nézve, hogy alkalmasnak tartja-e vagy nem a mostani parlamentet vagy a mostani kormányt szocziálpolitikai reformok alkotására. Mégis, a tények konstatálása érdekében, mivel teljesen alkalmatlannak tartotta a t. felszólaló úr a jelen-

legi parlamentet és kormányt ily alkotásokra, vagyok bátor arra utalni, a mit bizonyára ő is nagyon jól fog tudni, hogy ez a parlament létrehozta a munkásbetegsegélyezést és balesetbiztosítást. (Ugy van!) Ez pedig nézetem szerint a szocziálpolitikai reformoknak legnagyobbika. (Ugy van!)

Azonkivül azt méltóztatott mondani, hogy a mostani parlament korlátozta volna a gyülekezési szabadságot és a sajtószabadságot. Erre nézve merültek ugyan fel egyes hangok a parlamentben, de nagyon elszigetelten. Meg vagyok győződve, és biztos reményemet fejezem ki, hogy a gyülekezési és a sajtószabadságot soha senki sem fogja Magyarországon megszorítani.

Ezeket voltam bátor, mint ténybeli helyreigazításokat előadni.

Fodor Ferencz titkár: Dr. Rédey Rezső, a debreczeni kereskedelmi és iparkamara kiküldöttje.

Dr. Rédey Rezső: Méltóságos elnök úr, mélyen tisztelt tanácskozmány! Első sorban is köszönetet mondok a debreczeni kereskedelmi és iparkamara nevében a mélyen tisztelt szövetségnek ezért a bátor síkraszállásért és ennek az igazán fontos kérdésnek beható tárgyalásáért.

A mi a kivándorlásra s magára a kivándorlási emberanyagra ható közvetlen intézkedésekre vonatkozik, az elhangzott sok becses felszólalás után körülbelül leszűrhető az az általános közvélemény, hogy policziális intézkedésekkel a kivándorlás megakadályozására semmi sem tehető és hogy a csábításnak magának nem jut annyira jelentékeny szerep a kivándorlás növelésében. Csak azt a szerény gyakorlati tapasztalatomat legyen szabad itt előadnom, hogy a visszavándorlók közül szokták toborozni a külföldi hajóstársaságok a legveszedelmesebb ügynököket. (Úgy van!) Az a kivándorlott, a

ki visszajön a társaság pénzeért, a sógornál, a kománál a szavahihetőség összes attributumaival lép fel és valóságos pusztítást visz véghez a nép lelkében.

Még egyet erről. Gyakran halljuk, hogy egy községben valaki útlevélért folyamodik, a kihez két—három nappal ezelőtt megérkeztek a hajóstársaság garmadaszámra beküldött csábító és reklámiratai. Ebből azt kell következtetni, hogy a közigazgatási szervek közt is ülnek olyanok, a kik e czímeket szolgáltatják. (Felkiáltások: De hisz el van tiltva!) Hiszen nem nyilvánosan csinálják.

Sokan kivánták, hogy a kivándorlás megakasztása végett a határrendőrséget szaporítsuk. Ilyen erősen tilalmazó intézkedéseket túlveszedelmeseknek tartanék. Hiába, a nép elégedetlenségének robbantó ereje van.

Ennyit a két első pontról. A többi három pont a megélhetés javítására vonatkozik, ide értve azt a szerény vagyonosodási vágyat is, a mely a parasztnál és a népnél abban nyilvánul meg, hogy egy kis háza és földje legyen, valamint azt a boldogulási vágyat, a mely pl. a magyar mérnököt nagyobb fizetésért kihajtja az országból és a mely egyéni érvényesülésére sarkalja.

A kötött birtokok kérdése igen kényes. Ezen a téren a jelenlegi viszonyok között törvényes eszközökkel valami változtatást elérni, ezt szinte kizártnak tartjuk; mégis szükséges és hasznos e gondolattal is foglalkoznunk. Hieronymi ő nagyméltósága az ő precziz és objektiv beszédének végén e részben csatlakozott az igazgató úr ebbeli indítványához és azt kritika tárgyává tulajdonképpen nem is tette, de arra a következtetésre jutott, hogy a kötött birtok és a kivándorlás között semmi okozati összefüggés nincsen.

Tekintettel e kérdések komplexumának nagy kényességére, szükségesnek tartottam gondolatmenetemet itt

kissé preczizebben kifejezni. (Halljuk! Halljuk!) Értjük a mementót is bizonyos részről, hogy vigyázzunk, mert ellenszenvesek leszünk és azért teljes óvatossággal kénytelen vagyok itt felvetni egy más dolgot.

Társadalmunkba belevették azt az ideologiát, hogy az ipari és a mezőgazdasági termelés között valami lényeges, a termelésnek minőségében és természetében rejlő okokból kifolyó különbség áll fenn, egy érdekellentét; és erre mutat az a számtalan féltékenység, a mely a mezőgazdasági és ipari termelés vezetői között felmerült. Az industriell-merkantil érdekképviseletek és vezérek ellen játszák ki a köteles tiszteletet, a melylyel tartozunk a történelmi osztály iránt. Ez a fogalom azután, variálva, különféle alakban, itt is, ott is, felmerült. Erre nézve némi tévedésben kell lennünk. Mert igaz, hogy nem túlságosan hosszú mult áll mögöttem a mezőgazdaság terén, de már is úgy tapasztaltam, hogy lényegében az ipari és mezőgazdasági termelés közt, ezek feltételeit és czéljait illetőleg, valamint azon formácziókat illetőleg, a melyekben ezen termelési folyamat mind a két részről végbe megy, lényeges különbség nincs. A czél mindenütt a termelés fokozása, a tömegtermelésre való áttérés és ennek folytán a tőkéknek kellő összpontosítása. Már most, ha mégis ily óriásilag ketté vagyunk osztva ezen a téren, kutatnunk kell, hogy az a különbség honnan származott; mert hogy különbség tényleg van az érdekek között, azt onnan kell gondolnunk, hogy a legelőkelőbb vezérelméink kétféle véleményen vannak. Én tehát akkor úgy látom, hogy ennek az egész nagy megélhetési rendszernek, a mely összefügg az adórendszerrel, a közigazgatás reformjával, a munkabérek emelésével, a parasztnak földhöz juttatásával, a föld árának szabályozásával, ennek a nagy megélhetési rendszernek foggantyúját képezi a kötött birtok kérdése, ez egy

kiálló kampó, a melybe mindenkinek a keze beleakad, a ki ehhez a kérdéshez hozzányul. Látjuk, hogy a gazdasági törvény, a mely a gazdasági fejlődést uralja, olyanféle szankcziót állít fel, hogy az ipari fejlődésnek a tőke konczentrácziója folytán köteles az illető, a ki mint tulajdonos a közgazdasági érdekeknek is őre, üzemét folyton intenzivebbé, folyton terjedelmesebbé tenni, folyton több melléküzemet bevonni, mert csak úgy tud boldogulni, csak úgy tud fejlődni. Stagnálás nincs. (Úgy van!) Mihelyt az iparban stagnálás áll elő, akkor a vállalat mindjárt visszafejlődik. Itt vannak az időszaki pangások, az egészen tönkremenetelek a mezőgazdasági üzem terén. Már most, ha átvisszük ezt az ideologiát, itt ütközünk bele a kötött birtokba. Itt van egy jogilag megrögzített szerkezet, a mely a mezőgazdaságra nézve ennek a fejlődési menetnek útját vágja. (Úgy van!) Itt vannak jogilag megerősített intézmények, a melyek ki vannak vonva, ki vannak emelve a gazdasági törvény szankcziója alól. (Úgy van!)

Már most, ha ez az országnak elenyésző csekély részét képezné, azt mondanám: hagyjuk, nincs fontossága a kérdésnek; de az országnak harmadrészét foglalja le ez a kötött birtok. Egy óriási lucrum cessans áll elő és ez a lucrum cessans hiányzik a mezőgazdaságból, mert nem emelkedik ki az anyaföldből. Azért kell a kisbirtokosoknak megfordított progressiv adót viselniök, mert ezek a szerkezetek oly erősek, hogy a tulajdonosnak, a birtokosnak semmi érdeke, hogy fejlődjék a vagyon. Öt-hat rossz tulajdonosnak legfölebb kevesebb jövedelmet hoz; jön azután a hetedik tulajdonos és bonorum director és valahogy megint rendben van az egész szerkezet. Szóval: nincs az alatt a gazdasági kényszer alatt, hogy fejlődjék. És én kénytelen vagyok ide visszavezetni mind a drágasá-

got, mind a munkabérek nem emelhetését, mind pedig az adórendszernek e borzasztó bajait, a melyekhez hozzá akarunk nyulni, hogy adócsökkentéseket érhessünk el. Másrészt meg sirunk, hogy némely czélokra nincsen pénz, de adókat nem tudunk kifundálni; tehát a kis emberre kell nagyobb terhet rónunk. Itt van tehát az a lucrum cessans, a mely ki nem emelődik.

Ezzel akartam a kérdést megközeliteni. Ha valakiben gondolatot tudtam kelteni, ezt is elég eredménynek tartom. (Éljenzés.)

Határozottabb propozicziót is leszek bátor tenni, a melyet belekapcsolok a t. előttem szóló úrnak abba a fejtegetésébe, hogy munkásaink hiányzanak és hogy önálló vámterületet és más efféle gazdasági alakulást azért nem remélhetünk hamarosan, mert munkásaink nincsenek. Úgy tapasztalom, hogy munkásaink később hiányoztak. Előbb volt az az állapot, hogy nem volt munka, és mivel nem volt munka, kezdtek fogyni a munkásaink és végül ma nincs munkás; de azért munkaalkalom sincs. Most azután teljes erővel nekilátunk és ipart fejlesztünk; csinálunk munkaalkalmat. Munkaalkalom tehát van, de nincs munkás. Már most e tekintetben a kormányra tolni az összes kötelességeket és azt mondani, hogy a kormány pénzt adjon és intézkedéseket tegyen a kivándorlás ellen és más effélét, az ilyen törekvéseket a jelenlegi pénzügyi helyzet és a folyton szaporodó állami költségek mellett kissé reménytelenenek tartom. Hanem a társadalomnak, maguknak az ipari és mezőgazdasági érdekeltségeknek kötelességükben állana és az ő javukra is szolgálna oly üzemek létesítése, a milyenek ma még nincsenek. Így pl. a mezőgazdaságot ki kell egésziteni mezőgazdasági iparral és egyéb, hozzákapcsolható üzemekkel. Ez az egyik feladat.

A másik feladat magukra a gyárosokra hárul. A gyáriparban ott is, a hol országunkban aránylag véve a legfejlettebb egyes czikkekben, sok az olyan czikk, a melyek egy része háziipari úton is elő volna állítható. A gondolat nem új, példa pedig szintén van a külföldön elég és én már hajlandóságot is tapasztaltam a gyárosok részéről arra, hogy gyári üzemeik egy részét, a melyek házilag is kezelhetők, kitelepítsék és a gyáros továbbra is dolgozza fel a házilag előkészített anyagot. Itt természetesen a kormányhatóság feladata volna, útját állani annak, hogy itt bizonyos sveating-system honosodjék meg, az izzasztó rendszer, és kikötni, hogy a munkabér a házi iparnál ne lehessen kisebb, mint a magángyárban dolgozóknál, és használhassa az illető az összes munkásjóléti intézményeket. Erre nézve valami adórefakcziák vagy valami nagyon enyhe állami támogatás elvégre kivánatos lenne az első időben; de ez a fejlődés, ha eléggé propagálják és megismerik a dolgot, minden támogatás nélkül is menni fog.

A másik pedig az, hogy olyan bányamunkásoknál, a hol kizárólag férfimunkások szoktak foglalkozni, a hol a nők és a leányok munkaereje parlagon hever, minthogy nincs munkaalkalom, ott is megfelelő házi iparokat lehetne telepíteni szintén erre az analogiára, hogy a gyár elküldi a beszerzési anyagot és ott elsődleges feldolgozásban részesitik és azután másodlagos feldolgozásban szállítják a kőszénteleplről Budapestre. Ez mindenesetre vasúti szállítási kedvezményt tenne szükségessé.

E két propoziczíótól a munkáshiány enyhítését lehetne várni.

Fodor Ferencz titkár: Lázár Zoltán!

Lázár Zoltán: A rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság és a vezetése alatt álló többi magyar

vasipari vállalatok nevében van szerencsém szólani. (Halljuk! Halljuk!)

Elejétől fogva azon a nézeten voltam, hogy az Országos Szövetség a kibocsátott kérdőpontokkal valamivel szélesebb területre terjeszkedett, mint a melyre a gyáriparnak tulajdonképpeni működése és érdekköre kiterjed. (Helyeslés.) Sőt azt mondhatnám, hogy a lekötött birtok mozgósításának kérdésében a Szövetség a gyáriparnak szoros érdekeivel tulajdonképpen ellenkező álláspont támogatásába bocsátkozik bele.

Mindnyájan, a kik gyáripari vállalatok közvetlen vezetésében részt veszünk, jóformán nap-nap mellett látjuk magunk előtt, miképpen változik át az egyszerű földmívesember a viszonyok kényszerítő hatása alatt, a jobb sorsra való vágyódás ellenállhatatlan kényszere alatt gyári munkássá. A föld már kiszaladt lábai alól, de hát cseléddé válni, egyelőre átall. A másikat éppen a cselédsorban levőknek kisebb keresete viszi reá, hogy a gyári kémény alá szegődjék, de hát bizonyos, hogy az egyiket is, a másikat is a földtelenség mizériái hajtják a gyáriparnak kenyéradó oltalmára. Ha már most az 5. pont szerint a földterületnek a mozgósítása és ennek a révén, mondjuk, egy országos parczellázás megindult, akkor az a raktár, a melyből a gyáripar ez ideig mint feleslegest magához szívta a föld népét, gyári munkásokká, lassanként kiürül, sőt azt mondhatnám, hogy vice versa még azok a munkások is, a kik ma a gyáripar szolgálatában állanak, de azelőtt földmívesek voltak, adandó alkalommal szívesen visszatérnek szerelmük első tárgyához.

Erre nézve igen megható, egyszerű példával szolgálhat az én gyakorlatom. Midőn még künn gyárigazgató voltam, egyik igen jóravaló munkásom, a ki szintén földmívessorból emelkedett gyári munkássá, és

mintegy 150 forint havi keresetéből talán hatezer forint készpénzt megtakarított, egy alkalommal, a midőn felszólítottam, hogy lépjen be munkáslakházépítő szövetkezetünkbe és alapítson magának házi otthont, ezt felelte:

— Hja, uram, én nem azért áldoztam munkám javarészét, hogy itt maradjak. Az én vágyaim tovább visznek. Én még négy ökörrel akarok szántani. Az egyszerű, becsületes parasztlélek megnyilatkozása mutatja az ellenállhatatlan vágyódást a földhöz vissza. Ez erős bizonyíték arra nézve, hogy mihelyt módot nyujtunk arra nézve, hogy ez a parasztember a földhöz visszatérhessen, vissza fog térni ahhoz a mindnél édesebb röghöz. (Egy hang: Miért nem megy Amerikában földmívesnek?) Ez az én nézetem, az én meggyőződésem. Mentől több a parczellázás, mentől több embert juttatunk földhöz, annál rosszabb lesz a gyáripar helyzete munkások tekintetében. Éppen azért, ne hogy az a vád érhesse a Szövetséget, hogy az ő szoros érdekeivel tulajdonképpen nem azonosítható érdekek szolgálatában áll, ne hogy lelkes, eredményes és teremtő működését az a gyanúsítás érhesse, a mely a képviselőházban máris érte gróf Batthyány Tivadar részéről, a ki ott megtámadta a Szövetséget.

Papp Dávid dr.: Nem baj!

Lázár Zoltán: Én is azt mondom, hogy nem baj; csak meg akarom védeni attól, ne hogy ez a vád érje. Én azon a ponton lettem volna, hogy ez a pont, mint szorosan ide nem tartozó, a tárgyalás napirendjéről levétessék. (Zaj.) Kifejtem a többit is, méltóztassék meghallgatni. (Halljuk!) Mivel azonban az előttem szólók közül többen részletesen foglalkoztak e kérdéssel és az elnök úr ő méltósága megnyitó beszédében és Bernáth István úr felszólalását követő megjegyzésében eloszlatta

e gyanút és minden kétségen felül állónak helyezte oda a Gyáriparosok Szövetségének álláspontját, a kérdés elintézésének ezen módjához én is hozzájárulok.

A kormánynak a Cunard emberliferáló vállalattal kötött házasságát olyan plátói ártatlansággal állították szemeink elé. De ennek az ártatlan házasságnak megdöbbentő szaporaságát mutatják a statisztikai adatok. Éppen ezért nagyon szívesen akasztanék a boldog házastársak nyakába egy egészséges válópört. (Helyeslés.) Nem vonom kétségbe, hogy a szerződést követő évben a Cunard vonalain mindössze körülbelül negyvenezer ember vándorolt ki Amerikába, míg ugyanakkor az északi kikötőkön keresztül talán ötödfélszer annyi, mondjuk 180,000 ember ment ki. (Zaj. Felkiáltások: 120,000!) Nem mondok pontos számokat. Itt is azonban meg kell jegyeznem: nem annak a vállalatnak önzetlenségében kell keresnünk, hogy többet nem liferált, hanem igenis azokban a keretekben, a melyek rendelkezésére állottak, nevezetesen abban, hogy ezek nagyobb embertömegek szállítására nem voltak alkalmasak; és nagyon meg vagyok arról győződve, hogy ezt a mulasztását a vállalat bőségesen pótolta. Ha tehát pusztán negyvenezer emberről volna is szó, akkor is azt mondanám, hogy ez a kapocs, ha törik, ha szakad, felbontandó. De mivel kétségtelen, hogy éppen a Cunard-dal kötött szerződés nyomán támadt és azzal szorosan összefüggő törvényes intézkedések adták éppen a rugót arra, hogy az északi kikötőknél is olyan nagy mértékben vándorolhassanak ki, tehát kétségtelennek vélem az összefüggést a Cunard-szerződés és a kivándorlók nagy tömege között.

Senki sem tagadhatja, hogy a kivándorlásnak mélyen fekvő erkölcsi és lélektani rugói vannak, a melyeket sem a kivándorlási törvények 5. §-ának megváltoztatásával, sem az egész kivándorlási törvény megszün-

tetésével eliminálni nem lehet. Ez már oly súlyos betegség, a melyet csak az állam hatalmának, az összes közgazdasági tényezőknek és minden erre hivatott elemnek együttes és hosszú működése révén lehet csak annyira a mennyire korlátozni; de viszont, mivel a statisztikai adatok egészen kérlelhetlenül igazolják, hogy éppen a szerződéses viszony megkötése után emelkedett olyan roppant magasra a kivándorlók száma, én azt hiszem, hogy ha gyökeres orvoslás nem is lehetséges, de az idevágó törvényhozási intézkedések megváltoztatásával mégis csak lehetne a helyzeten segíteni; mert végre is igen nagy különbség van a két helyzet között, a között, a mikor a kivándorló csak bizonyos intelligencziát és fáradságot igénylő utánjárás révén jut olyan utakhoz és módokhoz, a melyek a kivándorláshoz vezetik és a mai állapot között, a mikor, hála a kormány támogatásának, jól szervezett és élelmes vállalatok előtt az illetőnek egyebet se kell kifejeznie, mint kivándorlási hajlandóságát, no meg a baksisokat kell megfizetnie és azon túl ujját sem kell megmozgatnia, míg lábát amerikai szárazföldre nem teszi. A kivándorlási törvény tehát feltétlenül módosítandó volna. Nem értek egyet tehát azokkal, a kik, mert ezen intézkedéstől mélyreható eredményt nem várhatni, ezt egészen mellőzendőnek vélik. Sőt éppen azért, mivel olyan gyökeres, radikális intézkedéseket senki sem tudott ajánlani, a melyektől az egész kérdésnek egyszerre való megoldását lehetett reményleni, el kell fogadnunk azokat az apró segítő eszközöket is, a melyek együttvéve mégis csak lehetővé teszik a mai súlyos helyzetből némiképpen való kibontakozást. A kivándorlást akadályozó vagy legalább korlátozó törvényes intézkedéseket tehát szívesen venném még az illiberalizmus vádja árán is, mert hiszen végre is a nemzet elvérzésének meggátlásáról van szó és ilyen

kivételes körülmények kivételes intézkedéseket is, igenis, indokoltakká tesznek. (Helyeslés.)

Van szerencsém, pontokba összefoglalva előterjeszteni az egyes kérdésekre vonatkozó indítványaimat. Az eddigi felszólalások után netán tárgytalan, újat nem tartalmazó indítványaimtól majdan a reassummálásnál méltóztassanak eltekinteni.

Az első és második kérdőponthoz indítványaim a következők :

1. Az eddig is törvénybe foglalt, kivándorlást korlátozó rendelkezések szigorúan végrehajtatnak.

Tagadhatatlan ugyanis, hogy vannak intézkedések, a melyeknek lelkiismeretes végrehajtása máris segítene a mai állapotokon, a melyek orvoslására igen kevés történik.

2. Sorozás alól még ki nem került ifjak ki nem vándorolhatnak.

3. Besorozott, de a katonaság köréből végelbocsátást még nem nyert, tehát 33 évet még be nem töltött hadkötelesek kivándorlása is feltétlenül eltiltassék.

Lévay Lajos báró : Úgy is el van tiltva !

Lázár Zoltán: Csakhogy nem szereznek érvényt a tilalomnak !

4. A kivándorlók szállítására adott iparengedélyek kivétel nélkül visszavonandók ; az ellátásra, szállításra vonatkozó semminemű hirdetés és tájékoztató közzététele meg ne engedtessék.

5. Hivatalos közegek, mint szolgabiró, jegyző stb. a kivándorlás elősegítésétől eltiltandók.

Ezt azért említem fel, mert van egy édes bátyám, főszolgabiró, nem egyedül álló e tekintetben, sőt nagyon számosan vannak ilyenek, a ki úgy értelmezi a kormány

támogatását a kivándorlások tekintetében, hogy ezeket nemcsak megakadályozni nem szabad, sőt elő kell segíteni, mert hiszen ezek a kivándorlók oly produktiv pénzszerzők, a kiknek munkája az ország gazdasági helyzetének javára válik. (Felkiáltások: Nagyon sokan vannak! Hiányosan olvasta a törvényt! De hiszen főispán szájából is hallottam ezt!) Minden főszolgabiró mondja!

Lévay Lajos báró: Akkor nem olvasta sem a törvényt, sem a rendeletet!

Lázár Zoltán: Én az életből beszélek! Az irott törvények még semmit sem jelentenek, hanem igenis, azok, a melyek az életbe átmentek és végrehajtatnak, azok érnek valamit.

6. Útlevél csak azoknak adható, a kik a megváltoztatott törvény rendelkezései értelmében a kivándorlásban korlátozva nincsenek. Az Amerikába szóló útlevelekért bizonyos, az eddiginél jóval magasabbra szabott díj állapítandó meg. Az útlevél ki nem cserélhetően beillesztett arczképpel látandó el, hogy azzal a mai, napirenden levő visszaélések ne történhessenek.

7. A Cunarddal kötött szerződés olyan módon változtatandó meg, hogy abból minden olyan természetű könnyítés, a mely az utazási költség leszállítását, a hajójáratok sűrübbé tételét van hivatva elősegíteni, törültessék. (Felkiáltások: Nincs is benne! De benne van a törvényben!)

8. Ellenben gondosan és jól szervezni kellene az Amerikából való hazatérés ügyét. A főbb amerikai kikötőkben ingyen működő állami hivatalt kell szervezni; annak létezését, működési körét hirdetésekkel általánosan megismertetni . . .

Lévay Lajos báró: Ha Amerika hozzájárul!

Lázár Zoltán: . . . ha a törvények megengedik . . .

Lévay Lajos báró: Nem engedik meg, kérem!

Lázár Zoltán: Akkor méltóztassék tárgytalannak tekinteni! . . . és állami hozzájárulással alapot létesíteni a segélyre szorult visszavándorlók támogatására és ingyen való hazaszállítására.

Az iménti közbeszólásra csak egy megjegyzésem van: Ha törvényes intézkedésekkel nem lehet, akkor lehet más módon. Itt vannak pl. ügynökök, a kik nyilvánosan űzik a dolgot. Épp úgy lehet nekünk is — hiszen fontos érdekről van szó — titkos ügynököket szervezni; ehhez az amerikai kormányhatóságok nem szükségesek.

9. A kivándorlási ügyekkel kapcsolatban haladéktalanul rendezni kellene a bevándorlás kérdését is, olyan módon, hogy megbizhatatlan és munkára teljesen alkalmatlan elemek nálunk korlátlan számban menhelyet ne találjanak.

Lukács Jenő: A kongregácziók! (Taps.)

Lázár Zoltán: Sehol a világon annyi munkátlan vagabund nincsen, mint nálunk. Ausztriának minden selejtje nálunk él és nálunk garázdálkodik.

Dr. **Pap Dávid**: Azokat is ki kell tenni!

Lázár Zoltán: Azonkivül az a megbizhatatlan elem jön be hozzánk, a mely munkára nem alkalmas. Nálunk csak oly elemekre van szükség, a melyek a nemzet produktiv munkájában részt akarnak venni. (Ugy van! Élénk helyeslés!)

Áttérek a harmadik kérdőpontra: az állami és közterhek emelkedésére. E közt és a szorosan vett ipari munkások és gazdasági cselédek kivándorlása között kapcsot szintén nem találok. De igenis: megmozdíthatók

a földnek kis népei, a törpebirtokosok tömegei; és itt is nem annyira az adóterhek abszolut értékére helyezem a súlyt, mert híszen az még sem olyan nagy, hogy elviselhető ne volna, de arra az örökös zaklatásra állam, megye, község, iskola, egyház és nem tudom, még kinek a részéről. Ott van ezenfelül az igazságszolgáltató közegek egy jó részének meglehetős nagyfokú érzéketlensége az apró népnek mindennapi bajai iránt. (Ugy van!) Ezeket tartom én a súlyosabb körülményeknek. (Egy hang: Állami közigazgatás!)

Erre a pontra nézve méltóztassék megengedni, hogy kitéréssel éljek. Hieronymi ő nagyméltósága ajkairól, a ki maga is Magyarország belügyminisztere volt hosszabb ideig, szintén éppen erre a pontra vonatkozólag meglehetősen súlyos kijelentéseket hallottunk. Az elszomorító azonban az, hogy hivatott államférfiaink hivataloskodásuk előtt és hivataloskodásuk után nagyon tiszta szemmel látják és még tisztább judiciummal itélik el közállapotainkat, de mihelyt a hatalom gyeplőit a kezükbe vehetik, akkor, mintha egy bűvös erő ellenállhatatlan kényszerhatása alá jutnának, mindabból, a mit hivataluk elfoglalása előtt oly fennen hirdettek, a minek megvalósítását a közönség oly nagy lelkesedéssel várja, mindebből valóra édes-keveset váltottak. (Felkiáltások: Mert öt évig obstruáltak! A koaliczió! Zaj!)

Mélységes megdöbbenéssel hallottam tegnap a magas kormány egyik előkelő megbizottjának ajkairól, hogy a kivándorlási tevékenység sikertelensége az egymást gyorsan felváltó kormányokkal, a gyorsan egymásra következett kormányválságokkal hozható kapcsolatba. Én nem restellem, uraim, bevallani, hogy én gyermekes hittel annak a meggyőződésnek éltem, hogy egy nemzet belső gazdasági életét és annak boldogulását legalább főbb vonalakban bizonyos előre meghatáro-

zott, változhatatlan irányelvek szerint kell intézni, oly irányelvek szerint, a melyek a napi politika gyorsan váltakozó hullámveréseitől ingathatatlanok. Én azt hittem, hogy legalább is egy emberöltőre előre meg vannak határozva az utak, a melyeken a kormány az ország belső gazdasági életét felépíti és hogy immobilizálhatatlan letéteményesei vannak az intézkedések végrehajtására. E tekintetben szomorú valóságra ébredtem tegnap. Nos, ha ez tényleg így van, ha a nemzet boldogulása a politika forgatagában fel és alá bukdácsoló törékeny emberek kezébe van letéve, a nemzet ruházatát hol felvevő, hol letevő probirmamzellekre, akkor hiába minden törekvés, hiába a legjobb erők egyesülése; akkor itt boldogulni és eredményt elérni sohasem lehet. Indítványom tehát a III. ponthoz így szól:

1. Első sorban összesíteni kellene a sok nevű és irányú adófizetést egy összegbe és állami kezelésbe, hogy az időt rabló sok huza-vonától, apró emberek hatalmaskodási hajlamaitól a nép szabaduljon.

2. A mennyiben lehetséges, a nép jelenlegi terhei leszállítandók.

3. Az állami kiadások állandó emelkedésének gátat kell vetni. E czélból további hivatalnokszemélyzetszaporítás meg nem engedhető; ellenkezőleg a mai létszám a következő nyugdíjazások során 30%-kal csökkentendő volna. Az ily módon megtakarítandó kiadás teljes összegében a tisztviselők javadalmazásának javítására fordítandó. Ez a legczélszerübb módja a tisztviselők fizetésrendezésének.

Ezek után talán tulajdonképpen szólanom sem kellene tovább, de mert mindnyájunk lelkében él a jobb sorsra való vágyódás és ezen jobb sorsnak elérésére

ettől a legjobb reménytől eltelve ismét felveszem beszédem elejtett fonalát.

A 4. pont az ipari tevékenység fejlesztésére vonatkozik. Én azt tartom, az ipari tevékenység fejlesztése, mint kiegészítője más idevágó üdvös intézkedéseknek, szintén fontos kerékkötője lehet nagyobb tömegek kivándorlásának, bár megvallom, hogy ma, midőn meglévő iparvállalataink is súlyos munkáshiánynyal küzdenek, illuzórius dolog itt az ipar továbbfejlesztéséről beszélni.

Ettől eltekintve azonban egész őszintén kijelenthetem, hogy az iparfejlesztési törekvéssel, legalább abban a mederben, a melyben az halad, teljesen téves nyomon indultunk. (Zaj. Ellentmondás) és pedig azért, mert nem a teljesített munkát jutalmazzuk, nem a piaczra hozott iparczikkeket védjük meg, hanem a kormány legtöbbször kis, pénztelen kisérletező támogatásában meríti ki tevékenységét, és ha akadnak olyanok, a kik komoly munkára hajlandók, azoknak is akkor fogy el az anyagi erejük, a mikor az első kisérlet nehézségeivel küzd és a mikor az új vállalat nyomain felserkedő külföldi konkurrenczia támogatására legnagyobb szükségük volna.

Az állami segítséget tehát nem a gyáralapítóknak kell adni, hanem azoknak, a kik ezen a téren már valamiféle munkát végeztek, a kik ipari czikkeket hoztak a piaczra, mert a pénztelen kisérletező nyomán a bukás jár, a mely a komoly vállalatok sikerét is koczkáztatja. Ha azonban az állam az iparczikkeknek nyujt támogatást, akkor ennek két igen fontos előnye van. Az egyik az, hogy akkor nyujt segélyt, a mikor a kezdet nehézségeivel küzdő vállalatnak arra a legnagyobb szüksége van, a mikor a külföldi konkurrenczia annak megsemmisítésére törekszik, a másik pedig az, hogy ennek a versenynek a harczában álló ember vagy

vállalat a kormány támogatásával nemcsak anyagi hanem erkölcsi fegyverekre is tesz szert és képes lesz megállani a maga lábán addig is, a míg sikerülni fog majd iparunk megteremtésére védővámokat behozni.

A munkásjóléti intézkedésekről sokat lehetne beszélni. Az a vállalat, a melyhez tartozni szerencsém van, igazán úttörő szerepet visz ezen a téren, de éppen mivel erről a vállalatról van szó, nem akarok a részletekre kiterjeszkedni. Van egy egyesület, a Társadalmi Múzeum, a melynek felszólítására jóléti intézményeinket részletesen leirtuk, ez a leirás legközelebb nyomtatásban meg fog jelenni és akkor az érdeklődőknek úgy is módjukban lesz azzal megismerkedni. Kétségtelen, hogy a munkásjóléti intézmények mindenesetre megrögzíthetik a munkásokat bizonyos vállalathoz, kifejleszthetik bennük a vállalat iránt való ragaszkodást. Ezért törvényes intézkedésekkel kimondandónak vélem, hogy a munkaadó köteleztessék munkásainak legalább bizonyos számát korszerű, a mai igényeknek megfelelő lakásokban. elhelyezni, azok megélhetési körülményeiről gondoskodni, mert igen egészségtelen a mai helyzet, a mikor gyár gyár mellett épül, vállalat vállalatra halmozódik, a nélkül azonban, hogy valaki a munkások élelmezéséről gondoskodnék. Indítványom a IV. ponthoz a következő:

1. A magas kereskedelmi kormány felkérendő, hogy az iparfejlesztési törvényjavaslat keretében engedélyezett állami támogatás ne gyáralapítási szubvenczió alakjában, hanem a segély a piaczra hozott kész iparczikk bizonyos egysége után folyósíttassék.

2. A segély mértéke olyan legyen, hogy annak támogatása mellett az új czikk az idegen versenynyel megküzdhessen.

3. A folyósított segély a vállalat megerősödése után successive visszafizetendő s az más kezdő vállalatok támogatására fordítandó.

4. Köteleztessenek a munkaadók, hogy a foglalkoztatott munkáslétszámnak legalább $^1/_3$-át saját gyarmataikon helyezzék el s azok anyagi és erkölcsi boldogulását idevágó intézmények létesítésével előmozdítsák.

Ezzel áttérek az 5. pontra, a melyből azt a részt, a mely a gyári munkásokra vonatkozik, egészen kikapcsolom. Ennek ellenében azonban kijelentem azt, hogy a gazdasági cselédek és törpebirtokosok nagy tömegeinek lekötéséhez a kötött földterület felszabadítása, az egészséges alapon való parczellázás lényegesen hozzájárulhat. De itt is csinján kell bánnunk a hangzatos jelszavakkal. A lekötött birtokok par force felszabadításával igen könnyen jutunk olcsó népszerűséghez, de kitesszük magunkat annak a gyanunak, hogy ez a mozgalom nem annyira a munkások érdekében van, mint inkább, hogy el akarjuk érni a törvénynyel megkötött föld megközelíthetőségét. Évtizedek óta folyik itt előttünk egy szomorú proczesszus, a melynek a fajfenntartó magyar középbirtokos és a parasztbirtok esett áldozatul. Ezekből a birtokokból sokat a nemzetiségi pénzintézetek és olyanok szereztek meg, a kik a nemzet hagyományaitól, a nemzet vágyaitól teljesen idegenek. Talán elég rámutatnom az erdélyi román bankok földszerzéseire és a nagy német eszme előharczosainak birtokvásárlásaira. Ha a nép lába alól az 1848-ban minden teher nélkül átvett föld ki tudott siklani, akkor bizonyosra vehetjük, hogy az a föld, a melyet súlyos anyagi terhek átvállalásával fog vásárolni, szintén a legrövidebb idő alatt kitűzik a lába alól.

A ma megkötött földterület mozgósítása tehát olyan mélyreható törvényes intézkedések nélkül, a melyek

hivatva vannak arra, hogy a felszabadított földet a paraszt kezében biztosítsák, súlyos következményekkel járnak. Mert én ezekhez a kötött birtokokhoz csak a fajmagyar államfenntartó elem erejének növelése érdekében nyúlok.

Hegedüs Loránt: Azt akarjuk!

Lázár Zoltán: Hiába adunk mi a népnek földet, ha ez a földadás súlyos anyagi terhek átvállalásával jár, mert ez nemhogy nem köti meg a kivándorlást, hanem ellenkezőleg a föld megszerzése céljából, a mint itt az ánkét során arra többen rámutattak, olyan tömegeket hoznánk mozgásba, a milyenek eddig a hazai földből még ki nem vándoroltak. A földdel való ellátásnak én szerintem legegészségesebb formája az, ha tulajdoni átruházás helyett 50—90 évre terjedő vagy mondjuk örökbérszerződéseket kötünk, a melyek a tulajdon szentségét nem érintik. Azonfelül a földtulajdonos eddig sohasem élvezett jövedelem birtokába jutna. Ugy képzelem ezt, hogy szövetkezeti úton állami támogatással, egy mindnyájáért és mindnyájan egyért . . .

Dr. **Pap Dávid**: Akkor mennek még csak Amerikába! Az egyetemlegesség kergeti majd a népet!

Lázár Zoltán: Ehhez szó fér. Ez csak a kivitel egyik módja.

Szóval a földbirtokot a magyar nemzeti érdek szolgálatában kell megtartani. A telepítési műveletnek egyébként nézetem szerint csak a szinmagyar vidékekre kell kiterjedniök és az ottani földbirtokokért lehetőleg a nemzetiségi vidékeken adandó területekkel kárpótlandók a birtokosok, hogy érvényesítjük Beksics Gusztáv nagy eszméjét. A nemzetiségi vidékeken egyenesen szükséges a nagy magyar birtokok fenntartása, mert azok sikeresen küzdő légvárai a magyarságnak.

A telepítést kizárólag az állam kezébe óhajtom letenni és sürgősen megszüntetendőnek tartom azokat a nyerészkedő vállalatokat, a melyek kizsákmányolják egyrészt a szorongatott földbirtokost, másrészt a földéhes parasztot. (Élénk helyeslés.) Az V. ponthoz tehát a következő indítványt terjesztem be:

1. Hitbizományi birtokok alapítása innentúl csak az ország nemzetiségi vidékein engedtessék meg.

2. A már lekötött hitbizományi és holtkézbirtokok felszabadítása szinmagyar területeken esetről esetre a törvényhozás külön kikérendő hozzájárulása mellett lehetővé teendő.

3. Ezt megelőzőleg azonban törvénybe iktatandók olyan intézkedések (birtokminimum, annak elidegeníthetlensége, otthon védelme stb.), melyek a kis- és törpe birtokok megvédésére hivatottak.

4. A most folyamatban levő telepítési üzérkedés kormányrendelettel azonnal betiltandó s törvényhozási úton a parczellázás az állami működés körébe utalandó.

Nekünk a gazdasági és ipari élet fejlesztését czélzó törekvések keretében a magyar nemzeti erő uralomra jutását is elő kell segíteni (Élénk helyeslés), mert különben az a gyárkémény, a melyről Hegedüs Loránt igazgató úr egyik jelentésében olyan szépen emlékezik meg, egy-két évtized mulva nem magyar földbe fog lenyúlni, hanem olyan földbe, a melynek tulajdonosai a mi érzéseinktől távol állanak, nemzeti hagyományainkat lekicsinylik, nemzeti törekvéseinket ellenséges szemmel nézik. (Hosszantartó élénk helyeslés és taps.)

Elnök: Szólásra következik Teleki Arvéd gróf. Mielőtt azonban neki a szót megadnám, méltóztassék

megengedni, hogy az előttem felszólalt tagtársunk egy megjegyzését helyreigazítsam. Ő az iparfejlesztést ferde világításba helyezi. Egyebek közt azt mondja, hogy kellő erkölcsi garancziával és tőkével nem rendelkező egyéneknek ad a kormány támogatást. Én, mint a ki az ipartanácsnak öt év óta tagja vagyok, erre nézve saját tapasztalataimból a következő felvilágosítást adhatom addig is, a míg a kereskedelmi miniszter úr megbizottja ebben a dologban felszólal.

Az iparfejlesztés 10—15 évre nyúlik vissza. A jelenlegi törvény teljesen kizárja, hogy erkölcsi garancziát nem nyujtó és kellő tőkével nem rendelkező emberek kapjanak subvencziót, mert subvencziót csak az kap, a ki a maga pénzéből építi fel a gyárat, csak a gyár teljes befejezése után és a gyárba befektetett tőkének bizonyos hányada erejéig több évi részletekre felosztva, részesül támogatásban. Hiszen méltóztatnak tudni, hogy Magyarország legvirágzóbb telepei, a melyek az országnak igazán becsületére válnak, a rózsahegyi telepek, a nagy magyarországi posztógyárak, az egész magyar jelentékeny textilipar hirdeti az eddigi iparfejlesztési irány helyes voltát.

Lehet szó arról, hogy jobb volna, ha nem szorulnánk iparfejlesztésre, ha vámvédelem volna, hiszen az iparfejlesztés csak surrogatum. De ha már az iparfejlesztésre szükségünk van, úgy a vállalatok egész sora hirdeti annak az irányzatnak a helyes voltát, a melyet követünk. Ezt teljes meggyőződéssel mondhatom és nem engedhetem meg, hogy ilyen felszólalások által ez az eredmény bármely irányban is gyöngíttessék.

Dr. **Kenéz Béla** min. titkár, a kereskedelmi minisztérium kiküldötte: Ha meg méltóztatik engedni, nehány szóval reflektálnék ezekre a dolgokra.

Elnök: Sorrend szerint Teleki Arvéd gróf következik. Ellenben Lázár Zoltán úr személyes kérdésben kíván szólani.

Lázár Zoltán: T. szakértekezlet! Nagyon szomorú volna, ha olyan nagy anyagi áldozatok árán, a mennyit mi hozunk, éppen semmiféle eredményre sem lehetne rámutatni. Hiszen én készséggel konstatálok bizonyos sikereket, de azok az én álláspontomat nem döntik meg. A textilipar jó és erős kezekben van és az létesült volna esetleg állami támogatás nélkül is. (Zaj.) De hivatkozom számos iparvállalatra, a mely egyenesen minden támogatás nélkül nőtt nagyra ebben az országban. Ismétlem tehát, hogy én az irányt helyesnek nem tartom, ellenben igenis helyesnek tartom a teljesített munka jutalmazását és az iparczikkeknek a külföldi támadásokkal szemben való megvédelmezését.

Elnök: Következik Teleki Arvéd gróf.

Teleki Arvéd gr.: T. értekezlet! A vita ezen előrehaladott stádiumában nem szándékozom hosszasabban beszélni, noha országgyülési képviselő vagyok (Derültség), csakis néhány kérdésre kivánok kiterjeszkedni és mint gazda és gazdasági egylet képviselője az kell hogy legyen az elvem, hogy hozzunk gazdaságunkba helyes irányokat. Miután azonban nemcsak gazda vagyok, hanem ipari és kereskedelmi téren is működöm mintegy húsz év óta (Helyeslés és éljenzés), az említett jelszót úgy kivánom variálni, hogy hozzunk közgazdaságunkba helyes irányelveket Ugyanezt a tételt tegnap voltam bátor elmondani a függetlenségi párt értekezletén, a hol jelen volt 160—180 képviselőtársam, a kik közül többen aláirták azokat az inditványokat, azt az ötöt, a melyekről kellőképpen értesülve lenni méltóztatnak. Ugyan-

ezeknek az uraknak a részéről, a kik agráriusok hirében állanak, rendkivül nagy tetszésben részesül ez a cseppet sem agrárius, hanem a termelés minden ágát felölelő jelmondatom. Erre építem további felszólalásomat és azt kivánom első sorban hangsúlyozni, hogy mi itt és egyáltalán bármely gyülekezetben nem azért vagyunk, hogy kikeressük mindazokat az ellentéteket, a melyeknél fogva egymás ellen küzdhessünk (Élénk helyeslés), hanem az a feladatunk, hogy helyesen egyeztethessük össze Magyarország különböző termelési ágazatainak igényeit. (Élénk éljenzés.)

Én a gyáriparosokról is úgy vagyok értesülve, hogy ők egyáltalán nem ellenségei a földnek, sem azoknak a józan agrárius gondolatoknak, a melyeket ők maguk is követnek, a mikor gyáriparuk oly mértékben jövedelmezőnek mutatkozott, hogy nagy feleslegeik vannak, igen szívesen fordulnak a földhöz, és vásárolják meg azokat a nagybirtokokat, a melyek éppen olyan jellegűekké válnak, mint a kötött birtokok, mert nagyon jó kezekben vannak. Éppen ebből a szempontból igen helyesnek tartom azt is, hogy parczellázások történjenek, ha nem is erőszakos és a tulajdon szentségét sértő módon, de itt is olvastuk, amott is, hogy folyton vannak eladó négy-ötezer holdas uradalmak, a melyeken azután a parczellázást keresztül lehet vinni. Ez helyes elv, sőt kiterjesztendőnek vélem a parczellázást nemcsak a gazdasági munkásokra, hanem az ipariakra is, mert úgy tudjuk megkötni a munkaerőt, a mely különben kivándorol.

1886-ban Angliában szerzett tapasztalataim azt mutatták, hogy ott az ipari munkások már akkor 1200 millió tőke felett rendelkezett, a melyet gyüjtöttek különböző módokon szövetkezetekbe való belépéssel, vagy más módu takarékosság folytán. Én ezt az elvet külö-

nösen hangoztatandónak találom, miután Magyarországon úgy látom, hogy a takarékosság egyszerűen nem létezik az alsóbb néposztály, a középbirtokosok és általában a középosztály körében. Az egészségtelen verseny a fogyasztás terén, a mely fényűzésre vezet, lehetetlenné teszi a takarékosságot. Én csak példát akarok kiragadni saját praxisomból. Most történt, hogy ipari munkást fogadtam fel bizonyos darabszámra való munkára, a mely mellett kiszámítottam előre, hogy három hónapi ottidőzése után száz forint készpénzzel fog eltávozni, az alatt teljes ellátást élvez és egyes ruházati czikkeket is kap. Egy év alatt tehát 800 koronát takaríthatott volna meg ilyen munka mellett. Kitünő munkás az illető, nagyon jó munkát szolgáltat — csakhogy az összes keresményét eliszsza.

A gazdasági munkások körében nem csodálkozhatunk azon a jelenségen, hogy a kivándorlás olyan nagy. Hiszen nekem magamnak mondta egy falubeli román kisgazda — nem munkás, mert a munkásaim nem vándorolnak ki, sem a cselédeim, hanem a gazdák, még 50 holdas gazdák is — hogy 20—25 éves fia kivándorolt; ő öreg ember az asszonynyal és leányokkal kinlódik a birtokon, mert birtoka nincsen amerikai módon felszerelve, nincs sem kaszáló-, sem aratógépe, a mivel megmívelje ezt a földet és a fiatal ember mégis kimegy. Analfabeta, nem tud semmit. Talicskázik, vagy egy vasdarabot innen amoda tesz a mit azután egy gép felemel és továbbszállít, szóval a legkezdetlegesebb munkát végzi. Azt mondja: »Bolond az a főbiró, a ki 16 évig járt iskolába, a mikor ő 3000 korona fizetést kap, én meg 3600 koronát szerzek egy esztendőben.«

És én tévedésnek tartom azt, mintha olyan nagy előny volna az az Amerikából hazaküldött sok pénz. Odakünn van 300,000 ember, javamunkás, ha az a

300,000 ember itthon volna, itthon is keresne. Csak a minimális fizetést veszem fel, a mit egy béres kap, 600 koronát. Már akkor is 2000 millió koronát tesz az az összeg, a melyet ezek a kivándorlók itthon nem keresnek meg. És van kétezer millió korona az az összeg, a mely Amerikából bejön? Legfeljebb talán 10%-a. (Igaz! Úgy van!)

Az iparfejlesztési akczióra nézve csak annyit kívánok megjegyezni, hogy igen egyszerű dolog volna Ausztriával szemben a vámsorompót felállítani és iparunkat azzal megvédeni. De tudjuk, hogy könnyű elmondani, de nehéz megcsinálni. Más mód tehát nem áll rendelkezésünkre, mint ez az iparfejlesztési akczió, a melynek most is szép eredményeit látjuk.

Továbbá azt tartom, hogy alaposabban kellene foglalkoznunk a néppel is, hogy ösztönözzük a takarékosságra. Erre nevelnünk kellene a népet, mert akkor lehetne elérni, hogy takarékossága útján képessé váljék birtokok szerzésére, és akkor itthon maradhatna örege-apraja, az öregek a gazdaságban tovább foglalkozva, a fiuk pedig az iparban kellő elhelyezést találva. (Élénk helyeslés.)

Elnök: Következik Borszéky Soma osztálytanácsos úr.

Borszéky Soma: Tisztelt Értekezlet! A marosvásárhelyi székely társaság megbizása alapján a mai értekezleten megjelenvén, fogadják küldőimnek őszinte testvéri szeretetből eredő hálás köszönetét, hogy a kivándorlás kérdését az értekezlet tárgysorozatának IV. pontja alatt általánosságban tanácskozás tárgyává tenni szíveskedtek, mert legalább alkalmam van felszólalásomban — habár csak a székely kivándorlás okainak ismertetésére szorítkozva — élő példákkal bebizonyítani, hogy ha ezen bajban a társadalom a székely ügyek vezetését kezébe veszi s a négy székely vármegyét, illetve ezek

fővárosait, melyek nagy hegyek által egymástól teljesen el vannak szigetelve és noha egymással nem találkoznak a székely nemzeti gyülekezeteken, egymással vasúti kapcsolatba hozzuk, ezen székely fővárosok vidékeinek népeit a vasúti szomszéd forgalom előnyeiben részesítjük s ez által lehetővé teszszük, hogy a nép csekély értékű termelvényeit csekély menetdíj fizetése mellett naponként piaczra vihesse s abból megélhessen, akkor czélt érhetünk, mert a székely földmíves kivándorolni nem fog, ha mindennapi megélhetése biztosítva van.

Hogy milyen arányokat öltött a székely kivándorlás, abból megitélhető, hogy a Székelyföld csak egy kicsiny részéből a jelen évben 8000 székelynek megtörtént kivándorlásáról nyertem tudomást. Ezen kivándorlás hivatalosan meg lévén állapítva, tudnunk kell annak okát, hogy annak megszüntetéséről, vagy legalább csökkentéséről gondoskodni lehessen.

Miután azonban a kivándorlás ténye Székelyföldön nemcsak pillanatnyi okokra vezethető vissza, hanem 52 székely társaságot foglalkoztat, de eredménytelenül, mert nincs vezetőjük, nincs pénzük, hogy a Széchenyi-vasutat felépítsék, az egész magyar társadalom fellépése vált szükségessé, hogy ezen országos esemény közveszélyes fejlődése meggátolható legyen; miért is testvéri szeretettel kérjük az értekezletet, hogy hozandó határozatai útján az 52 székely társaságot, mely alapszabályilag a székely kivándorlás megakadályoztatására hivatva van, hathatós támogatásában részesíteni kegyeskedjék.

A székely kongresszus Csíktusnádon már az 1902. évben, a székely társaságok szövetsége pedig Sepsiszentgyörgyön már az 1905. évben foglalkoztak a székely kivándorlás megakadályoztatásának különböző módjaival, de sajnos, eredménytelenül. Ennélfogva legyen szabad egyéni véleményemmel a kérdés lehető megol-

dásához hozzájárulni, tisztelettel kérvén az értekezlet tagjait, engedjék meg, hogy saját tapasztalataim ismertetésével jelöljem meg a székely kivándorlás okait és az orvoslás egyetlen módját.

Egyéni felfogásom szerint ezen okok látszólag egymástól nagyon különböznek, de a dolog lényegét tekintve, ugyanazon okokból vándorol ki a négy székely vármegyéből a földmívesnép, mint a székely iparos és a székely kereskedő; és a birtokosok is mindnyájan kivándorlásra szánták el magukat, mert mint mondják, a vezető egyénekben többé nem biznak, nekik tények kellenek, hasonlók ahhoz, melylyel a szomszédos nemzetiségek minden lehető módon támogatásban részesülnek, míg a székelység nem.

Például hozzák fel, hogy a Székelyföld közvetlen szomszédságában levő Szebenmegyében nincs kivándorlás; lássuk már most, mi az oka a székely községekben naponként növekedő kivándorlásnak, és mi az oka, hogy a szomszéd Nagyszeben vármegyei községek lakói közül senki sem vándorol ki?

A két merőben egymással ellenkező eredmény egyetlen okra vezethető vissza, hogy a nemzetiségi területen van vasút, a székely területen pedig nincs vasút. Ugyanis Nagyszebenből van egy vasút Fogarasba, egy második vasút Vöröstoronyba, egy harmadik vasútvonal Felvinczre, egy negyedik vasútvonal Kiskapusra és tervbe van véve egy közvetlen vasút Segesvár felé. Képzelhetni, hogy a szebeni piaczra az egész vidék földmíves népe, a vasúti szomszéd forgalom előnyeinek élvezetében lévén, két, legfeljebb három forint értékű árúit 10, legfeljebb 20 fillér költséggel naponként odaviheti s vissza is mehet.

Ezen ténynyel szemben a szomszédos négy székely vármegye nagy hegységek egész lánczolata által van

egymástól elkülönítve. Marosvásárhely, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda között teljesen hiányzik a vasúti kapcsolat, sőt ha egyik piaczról a másikba óhajtanánk menni, ezt csak nagy kerülővel és oly nagy pénzáldozattal tehetjük meg, a mit csekélyebb értékű áruk nem birnak meg. A valóság tehát ez:

1. Székelyudvarhelyről az 50 kilométer távolságban levő csíkszeredai piaczra, melyet a mostani menetsebesség szabályai szerint $^{3}/_{4}$ óra alatt meg lehetne járni — eltekintve attól, hogy az egész Udvarhely vidékén levő 40 tiszta székely község a szomszédos forgalom előnyeitől meg van fosztva — csak kerülő úton, Héjasfalva, Ágostonfalva, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Málnás, Tusnád-féle 254 kilométer hosszú vasútvonalon háromszori átszállással lehet eljutni.

2. Székelyudvarhelytől Marosvásárhely 81 kilométer távolságban lévén, ezen két székely város piaczai kölcsönösen legfeljebb $1^{1}/_{2}$ óra alatt meglátogathatók lennének, holott most egyenes vasúti összeköttetés hiányában Udvarhelytől Héjasfalva felé, Segesvár, Kiskapus, Balázsfalva, Tövis, Nagyenyed, Kócsárd, Ludas felé 243 kilométer hosszú vasútvonalon ismét háromszori átszállással kell utazni, hogy Udvarhelyről Marosvásárhelyre ellátogatni lehessen. Természetesen ki van zárva annak lehetősége, hogy ezen két székely város vidéke a szomszéd forgalom előnyeit élvezhesse és a vidék földmívesnépe kisebb értékű fogyasztási czikkeit piaczra vihesse.

Az elősorolt páratlan mostoha viszonyok okozzák, hogy míg a szomszéd vármegyében nincs kivándorlás, addig a Székelyföld területén ijesztő arányokat öltött. A földmívesnép egész nyiltan panaszkodik, hogy a kevés értékű fogyasztási czikkeket vasút hiánya miatt piaczra nem vihetik, azokat termelni nem érdemes, mert a szállítási költségek sem térülnek meg, s miután kis-

birtokos ott meg nem élhet, csak kivándorlás által segíthetnek magukon.

Tisztelt értekezlet? Habár most már a kivándorlás okait maguknak a kivándorlóknak nyilatkozataiból ismerjük, még sem lehet mondani, hogy ezen kivándorlás okait könnyű szerrel meg lehetne szüntetni, mert a székely nép elvesztette azok iránt tiszteletét és bizalmát, kik egy félszázad óta .elmulasztották a székely földmívesnép megélhetési feltételeit otthonukban lehetővé tenni.

Miután nem a székely nép az oka annak, hogy a korábbi életmód mellett a katonai kötelezettség miatt nem boldogulhatott, iparát, kereskedelmi érdekeit nem érvényesíthette, most már egy kis reménysugárt csak a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége adhat nekünk az által, hogy saját körében terjeszti és nyilvánosságra hozza a kivándorlás orvosolhatásának egyetlen módját, azt, hogy a mint már áldott emlékű gróf Széchenyi István egy félszázad előtt mondotta, hogy nekünk a Fekete-tenger közelségének előnyeit saját érdekeink érvényesítésével és a külföld érdekeivel való kapcsolatba hozatalával a következő módon ki kell használnunk:

Először is a magyar Alföldet kell a Fekete-tenger közelébe eső Székelyfölddel vasúti kapcsolatba hozni; Budapesttől Nagyvárad, Kolozsváron át Marosvásárhelyen, Udvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön keresztül kell a vasútat a Fekete-tengerig kiépíteni és lehetővé tenni azt, hogy Közép-Európa, Berlin, Bécs, Budapest, Prága a legrövidebb úton, magyar vasúton egyenes irányban a magyar Alföldön, Székelyföldön át juthasson el a Fekete-tengerhez, hogy ez által ezen világkereskedelmi vasút tranzitóforgalmának előnyeiben a székelyek is részesüljenek, különösen pedig, hogy Közép-Európa népei, Németország, Bajorország, Ausztria, Csehország ne legyenek kénytelenek a Középtengeren át Görögországba és

Konstantinápolyba utazni, hogy a Háromszék közelében levő Fekete-tengerre eljuthassanak, hogy a Dunának csernadovai áthidalása által nekünk megnyilt egyedüli román kikötőben, Constanzában világkereskedelmi érdekeiket érvényesíthessék.

Ha a magyar állam ezelőtt 50 évvel kötelességének tartotta volna ezt a Széchenyi által javasolt világkereskedelmi vasútvonalat kiépíteni s ennek folytán a székely vármegyék fővárosai egymással kapcsolatban volnának, különösen pedig a székely földmívesnép is a szomszéd forgalom előnyeinek élvezetében volna és megélhetésének előfeltételeit biztosítva látná: bizonyos, hogy a kivándorlás ilyen arányokat nem öltött volna.

Az elősoroltakból láthatólag csak a gróf Széchenyi István-féle világkereskedelmi vasútvonal fogja nekünk Románia egyedüli kikötőjében, Constanzában, a Feketetengert hozzáférhetővé tenni és csak ezen vasút kiépítése fogja a négy székely vármegyének egyesítése mellett a székely népnek nemcsak kivándorlását megakadályozni, hanem a kivándorlottak visszavándorlását is lehetővé tenni, ha a székelyeket Romániából kiüldözik.

Ezzel megjelöltem a székely kivándorlás okait és megjelöltem a székely kivándorlás megszüntetésének egyedül lehetséges módját, s megköszönve türelmüket, melyben előadásomat részesíteni szíveskedtek, a következő indítványt vagyok bátor előterjeszteni. (Olvassa):

»Indítvány. A székely kivándorlás ijesztő mérve hivatalosan meg lévén állapítva, miután egyes hazafiak egyéni működése a pusztulás következményeit megakadályozni nem képes, kötelességünk az egész magyar társadalmat közbelépésre felkérni és a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének minden tagját a székelység megmentésére felszólítani.

Ezen okból a gyors segély szüksége egy külön székely kivándorlást megakadályozó bizottság kiküldetését igényli, melynek feladata volna:

Tekintettel arra, hogy az udvarhelyi »székely társaság«, mely egyforma távolságban lévén a másik három székely megye fővárosaitól, hivatva volna a régi székely nemzeti gyülekezetet a baj orvoslására föleleveníteni, de elnök hiányában hat év óta gyülést nem tartott, sőt ellenkezőleg az ottani reményt vesztett, teljesen elcsüggedt társadalom aléltságának tényezője lett: a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének bizottsága kérjen véleményt az 52 székely társaságtól, vajjon megfelel e a mostani szomorú viszonyoknak az 1902. évi székely kongresszuson tárgyalt, de pénz hiánya miatt meg nem valósult azon indítvány, hogy a Széchenyi-féle székely vasút kiépítése a Székelyföld közepén keresztül a Fekete-tenger felé képezi az egyedüli mentő eszközt a székely kivándorlás megakadályozására, és arra nézve:

1. hogy a négy székely vármegye fővárosai egymással kapcsolatba hozassanak, és hogy a régi székely nemzeti gyülések egy, legfeljebb 1 $^{1}/_{2}$ órai utazással Udvarhelyt megtartathassanak;

2. van-e alapja a kivándorlók azon panaszának, hogy különösen az Udvarhely körüli egész vidék népe vasút hiányában a szomszéd forgalom előnyeitől meg lévén fosztva, még csekély értékű fogyasztási árúczikkeket sem képes piaczra vinni, mert a szomszéd három székely vármegye piaczai közül Udvarhelyről az 50 kilométer távol levő Csíkszeredába való utazás, mely egy óra alatt megjárható volna, most 254 kilométer vasúti költséget igényel, mely meghaladja a nép által piaczra vihető árúczikk értékét.

3. Hasonlóképp Udvarhelyről a 81 kilométer távolságban levő marosvásárhelyi piaczra, melynek látogatása azon vidék népének megélhetését lehetővé tenné, csak 243 kilométer vasúti költség mellett megközelíthető, mely helybeli viszonyok az ottani megélhetését lehetetlenné teszik.

Ezek a körülmények lévén okai a székely kivándorlásnak, nyilvánvaló, hogy csak a Széchenyi-féle székely vasút kiépítése tenné lehetővé, hogy a vidék népe a szomszéd forgalom előnyeinek élvezete mellett megélhessen és ki ne vándoroljon.

Végre azon esetben, ha a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége egy olyan részvénytársaság létesitését magára vállalná, mely a Széchenyi-féle székely vasút kiépítésére alakulna, hajlandó volna-e a székely társaság, a székely és nem székely társadalom útján a gróf Széchenyi-féle székely vasúti részvénytársaságot vasúti részvények jegyzése által támogatni.«

Elnök: Következik Szakács Péter!

Szakács Péter: T. szakértekezlet! Mint olyan vidék közgazdasági ügyeivel foglalkozó ember, a melynek tiszta fajmagyar népe néhány évszázadon keresztül hasznos szolgálatokat tett ennek a hazának, sok esztendő óta vagyok szomorú szemlélője annak, hogyan olvad meg az a maroknyi nép, mindig kisebb és kisebb tömegekre, a helyett, hogy a természetes szaporodás folytán gyarapodnék. A székelyekről akarok szólani, a kiknek kivándorlása nem újabb keletű, úgy a mint az egész országból való kivándorlás sem újabb keletű, mert a felvidékről már régen vándorolnak ki, de mégis azt mondhatnám a székelység kivándorlása sokkal régibb keletű, mint a felvidéké. A székelység kivándorlása azonban az első időben nem nyugati irányú volt, hanem keletre Romániába irányult. Abban a kivándorlásban

igen megnyugtató dolog volt az, hogyha odakünn elvégezték a maguk mezőgazdasági vagy ipari munkáját, akkor visszatértek haza. Fájdalom azonban, az idők folyamán a visszatérés mindig kisebb mértékre szoritkozott nemcsak, hanem az újabb időben más irányú kivándorlás is nagy arányokban felütötte a fejét nálunk. Hálával vagyunk eltelve tehát a Gyáriparosok Szövetsége iránt, hogy a kivándorlás kérdését napirendre tűzte.

Felszólalásomat két részre osztom. Először foglalkozni kivánok a székely kivándorlás inditó okaival, azután pedig megjelölöm azokat a módokat, a melyek a kivándorlás csökkentésére vezethetnek.

Mint mindenütt úgy a Székelyföldön is a rossz kereseti viszonyok voltak a kivándorlásnak első oka. Nem lepett meg sem engem, sem mást, mert természetes, hogy különösen határszéli helyekről szívesen mennek át az emberek olyan országokba, a hol a kereseti viszonyok kedvezőbbek. Hiszen a 80-as évek elején a felvidéki gyárak, főképpen a czukorgyárak munkásai legnagyobbrészben horvát és csehek voltak és pedig nemcsak azért, mert magukkal hoztak bizonyos tudást, hanem azért is, mert az új gyárak adtak bőven munkát és keresetet. Erdélyben is, például Botfaluban a czukorgyárban jó ideig nem székelyek dolgoztak, mert azok a répatermeléshez és a gyártási teendőkhöz nem értettek. Ma már népünk ezekhez a teendőkhöz hozzászokott.

Ezt a körülményt azért említem fel, mert itt volt az első ok, a mely a népet kivándorlásra ösztönözte. Romániában ugyanis tudtak földmunkát kapni, a melyhez értettek és a melyet jobban tudtak elvégezni, mint a gyengébb minőségű román munkát.

Jött azonban egy igen nehéz kereskedelmi aera Magyarországon, különösen a székelységre 1885-ben, a

mikor a romániai kereskedelmi szerződést felmondottuk. Onnan kezdve már nemcsak mezőgazdasági munkások kezdettek Romániába kivándorolni, hanem, bedugulván a keleti határ, iparosainknak kettő között kellett választaniok: hogy vagy lemondanak iparukról és életexisztencziájukról vagy átmennek a határon és román iparosok lesznek. Igy vesztett el egy igen becses ipari elem az országra nézve, a mely annak előtte a szabad forgalom folytán czikkeit úgy vitte ki Romániába. Azonban volt még egy további dolog, a mely a székelységet Romániába kényszerítette és ez az, hogy az osztrák ipar a mint jobban és jobban megerősödött, kezdte kiszorítani a házilag készített ipari termékeket. Igy két malom közé került a székely ipar, az egyik volt a román vám, a másik pedig az osztrák verseny. A míg a Romániába való kivándorlás a kézműipart semmisítette meg, az osztrák ipar versenye a házi ipart tette tönkre. Annak előtte a székelység általánosan elismert munkás, házi iparos volt. Maga szőtte, fonta saját termékeit, a nyersanyagtól föl maga készítette el ruházati és egyéb czikkeit. Gyapjut termelt, a gyapjúból fonta daróczöltönyét, kendert és lent termelt és ebből szőtte fehérneműjét. De az osztrák textilgyárosok furfangos versenye elhitette a székely néppel, hogy olcsóbban jön ki, ha az ő termékeit veszi, a mely tényleg olcsóbb is volt, de természetesen hasonlíthatatlanul silányabb. Az olcsóság folytán a kereslet emelkedvén, a kereskedők bevezették az osztrák productumokat, a melyekkel a nép, bár látszólag olcsóbban, aránylag sokkal drágábban öltözködik, mint a hogy öltözködött azelőtt saját munkájának termékeivel.

Ez által önként érthetőleg egy további hátrányos helyzet állott elő: Szükségletei megszaporodtak, de keresete semmivel sem emelkedett. A Székelyföldön a mezőgazdaság ma is ugyanolyan állapotban van, mint

a milyenben azelőtt századokkal volt. A hol vasekével szántanak, az örvendetes dolog; de önként érthető, hogy a mezőgazdasági gépeknek más nemeit oda bevinni nem lehet. A székely ma is sarlóval rakja le a maga meredek területén megtermelt csekély gabonáját, a mi a mezőgazdasági munkát nem olcsóbbítja, hanem önként érthetőleg a mai amúgy is drága viszonyok között még inkább drágítja. De azért a munkabérek a Székelyföldön épp oly drágák, mint az országban máshol is. Drágák éppen azért, mert ezek a viszonyok az életet drágává tették, mert a kereset az ipar terén megcsökkent, míg más oldalról az igényeket sokkal jobban felfokozták, mert maga a nép, járván Oláhországban, járván Budapesten, magasabb igényekhez szokott. Ezeket kielégíteni képes nem lévén, tömegekben vándorol ki Romániába, illetőleg vándorolt, mert a Romániában előfordult forradalmi jelenségek után ez is el van tiltva, de megindult másfelé: Amerikába.

A székelységnek Amerikába való kivándorlása 1901-ben kezdődött nagyobb arányban. S bár a Cunard-szerződést a magam részéről perhorreskálom, valamint a kivándorlás elősegítésére szolgáló ügynököket is, azért a Székelyföldről történt és történő kivándorlást egyáltalán nem ennek tulajdonítom. Egyetlen székelyföldi ember, a ki talán a véletlen folytán vagy kalandvágya következtében ezelőtt egy évtizeddel elment Amerikába, ott megismervén a viszonyokat, megint visszatért a saját falujába; azután, a mikor a pénze elfogyott, ismételve kiment és visszajött; és a mikor visszajött, mindig uriasabban nézett ki: egyetlen ilyen székelyföldi ember, igen tisztelt értekezlet, elegendő volt arra, hogy egy község lakosságát egy rövid időre felbiztassa és beléjük beszélje quasi, hogy: bolondok vagytok, hogy ezt a vízmosásos, kopár agyagterületet túrjátok, a mikor

Amerikában kétszer, háromszor annyit kereshetnétek! S ennek az volt a következménye, hogy Udvarhely vármegyének egyik tekintélyes, szép községéből egyszerre 23 a legjava korában levő férfi kerekedett útra, a kik egyátalán nem tartoztak a legszegényebb néposztályok közé, hanem, hogy megszerezhessék a kivándorlásra szükséges, az Egyesült-Államok által kikötött összeget, a melylyel birniok kell, a mikor partra szállanak, elértékesítették a saját földjüket vagy részben, vagy egészben és így azután ezen, meglehet, hogy önkéntes, meglehet, hogy megfizetett, de odavaló ügynöknek a kalauzolásával egyszerre, egy tömegben elmentek Amerikába.

Ez volt az első nagyobb arányú kivándorlás a Székelyföldről. A következő hónapokban már bizonyos pénzösszegek szivárogtak a községbe, úgy, hogy a lakosság elmélkedni kezdett: Eddig a községben nem is volt pénzforgalom és most van. Egyesek eladott vagy elzálogosított birtokaikat visszavásárolták, kiváltották, mások, a kiknek nem volt már, szereztek, és voltak olyanok, a kik már végére járván a vagyonuknak, rövid idő alatt bizonyos vagyonhoz jutottak, úgy, hogy a többiek, a kik látták ezt az állapotot, még maga a pap is, azt mondották, hogy: ez áldás, mert ezek pénzt hoznak haza, sőt még maguk is visszajönnek. Mert hát egyrészök tényleg utóbb vissza is került. Azonban, fájdalom, áldás ezen a visszaküldött pénzen nem volt és nem volt áldás azon sem, hogy a kivándoroltaknak egy része időközben visszajött, mert a pénzbőség következtében bekövetkezett a könnyelmű költekezés: és az a nép, a mely annak előtte a maga keservesen megszerzett filléreit megbecsülte és tízszer is meggondolta, a míg kiadta a zsebéből, egyszerre a koronákat, a forintokat, sőt a tízkoronásokat dobálni kezdette. A családtagok pedig, a kik otthon maradtak, a kik annak előtte

egyszerűen falusiasan a munka idején mezitláb jártak, egyszerre elkezdtek úriasan öltözködni és topánkában járni. Természetes, hogy a topánka nem tűri meg a falusi sarat és mikor bekövetkezett az esős idő, a mikor mások mezitláb jártak és igen szívesen dolgoztak, hogy megszerezzék a maguk földjéről a szükséges jövedelmet, akkor ők az ablakon keresztül nézték az áldást hozó esőnek a hullását. S a mikor így egyes csapatok visszajöttek Amerikából, kiöltözködve, úriassá válva, akkor felébredt másokban is a kedv, a hajlandóság, hogy meg kellene nézni azt az Amerikát, hogy hogyan is megy ott a dolog.

És itt térek át egy igen fontos egyéni és az erkölcsi életből fakadó jelenségre: Ugyanabból a községből és más községekből is — mert hire terjedt a dolognak az egész vármegyében, sőt az egész Székelyföldön is — mentek sokan már vetélkedésből is; mert egyiknek-másiknak azt mondották: Te ne jöjj ki, mert te nem élsz meg ott, te nem boldogulsz. Erre természetesen az volt a felelet: Mit? Én nem élnék meg ott, a hol te meg tudsz élni? Meg fogom mutatni, hogy meg tudok élni és csak azért is kimegyek. Vagyok olyan legény, mint te. S elmentek mégegyszer annyian, mint azok, a kiket a szükség, a vagyonszerzési vagy a kalandvágy vitt el Amerikába.

Ezek a jelenségek elszomorítóak és a Székelyföldet kétségbeejtő helyzetbe sodorták, úgy annyira, hogy ha ez az állapot tovább tart, — adja Isten, hogy rossz jós legyek — ha ez az állapot így tart húsz esztendeig, akkor a székelységgel le kell számolni. Éppen azért én a magam részéről igen fontosnak és igen kivánatosnak tartom, hogy ennek az értekezletnek minden gondoskodása, minden akciója kiterjeszkedjék a Székelyföldre is, és pedig legelső sorban a Székelyföldre méltóztassék

kiterjeszteni, mert ha ez a székelység, a miképpen a statisztikai adatok bizonyítják, olyan mértékben fogy, a minő mértékben eddig fogyatkozott és az őt körülvevő román hullámgyűrű körülötte viszont mind jobban és jobban összeszorul, a mint tapasztaljuk, akkor itt egy nemzeti bajjal, egy nemzeti szerencsétlenséggel állunk szemben.

Még egy dolgot bátorkodom itt felemlíteni, a mely a kivándorlásra szintén fontossággal és hatással bir: ez a székelyföldi birtokviszonyokban keresendő. A birtokok, a mult időket tekintve, igen könnyen cserélhetvén gazdát és igen könnyen lévén megterhelhetők, ez igen súlyos természetű betegsége a székelységnek. A mióta a Székelyföldön könnyen pénzhez jutni, a takarékpénztárak nyerekedésével és egyes emporiális helyeken paloták emelkedésével éppen ellenkező arányban koldusodik a székelység. Azonban az, hogy a helyben levő székelyföldi pénzintézetek ölébe hull az a különben sovány vagyon, a melyet a székelyek produkálnak, még nem volna olyan rettenetes nagy baj, mert ott legalább forgalmaztatnék a pénz és utóbb talán ipari vállalkozásban gyümölcsöző elhelyezésre találna: de ott van a tervszerűen dolgozó román pénzintézeteknek a székelységre kiterjedő hálója. A míg a Székelyföldön a pénz bizonyos megkötöttséggel, bizonyos aggodalmakkal adatik a lakosságnak, a román pénzintézetek szívesen keresik fel és igen gyakran osztatik ki a pénz a nép között heti vásárok alkalmával; a román pénzintézetek képviselői ismerik a népet és megelégszenek, ha az illető, a kit erre jónak tartanak, váltót ad a pénzösszegről. Hogy mi ennek a következménye, azt tudjuk számtalan árverésről és számtalan birtoknak gazdacseréjéből.

Van még egy általános gazdasági baj, a mely nem a birtokviszonyokból, hanem a meglevő birtokok rende-

zéséből származik, t. i. a Székelyföldön való tagosítási viszony. A mi áldás mindenütt a világon, hogy a birtokosnak a birtoka egy kézben legyen, az a Székelyföldön átokká változott. Átokká változott két ok miatt: t. i. azért, mert a megkezdett tagosítás beláthatatlan idők multával fejeztetik be, úgy, hogy ha egy tagosítást megindítanak, annak 10—12—15 esztendő előtt nem szokott vége lenni. Ez alatt az idő alatt természetes dolog, számtalan baj, számtalan nehézség merül fel, a melyekkel nem akarom untatni az értekezletet; csak az eseményeket mondom el. Az a birtokos, a míg a tagosítás folyik, a földjét elhanyagolja, mert nem tudja, mikor fejeztetik be, a következő esztendőben vagy azután; teljesen kizsarolják a földet, nem trágyázzák és a mikor a tagosítás bevégződik, a reá háruló súlyos költségekkel az új birtokos teljesen kizsarolt, sovány földek birtokába jut. A másik pedig az, hogy, a míg e kizsarolt, soványnyá tett birtokot képes rendbehozni, addig tetemes beruházásokat kell tennie, a melyek gyümölcsei csak a messze jövőben térülhetnek meg részére.

De még egy súlyos természetű baja van az ottani tagosításoknak. A tagosítási törvény elfelejtett arról gondoskodni, hogy a közlegelőket nem szabad felosztani. (Egy hang: Benne van a törvényben!) Kérem, hamarább kellett volna hogy történjék. Ez által, igen természetes dolog, azok a gazdák, a kik annak előtte a közös legelőn, és pedig elég tágas, jó közös legelőn tartották az állataikat, saját portájukra szorultak és mivel gazdálkodási viszonyaik annyira primitivek, hogy a belterjes gazdálkodás előnyeit nem ismerik, ez által természetesen sokan tönkrementek.

A kivándorlás csökkentésére, alkalmas eszközök felsorolásánál méltóztassanak megbocsátani, ha oly vidékre vetem a tekintetemet, — az erdélyi részekre — a hol

az agrárius viszonyok a dominálók; mert ott valóban az ipar hiányzik.

Szó volt itt a magasabb munkabérek adásáról. Helyes. De ki adja és miből? A Székelyföldön egy hold földnek átlagos évi brutto-jövedelme 42—50 forint közt váltakozik. Méltóztassék már most ebből leszámítani a 38—40 forintig terjedő művelődési költségeket és a beruházott tőkének a kamatját. Hogyan adhat tehát a jelenlegi két korona átlagos napszámnál magasabb munkabért az ilyen földnek a tulajdonosa? Hogyan képes erre, a mikor a 30—40 hold tulajdonosa, a ki ezt maga műveli meg családjával, nem képes holdanként tiz forintot behozni belőle, sőt a legtöbb esetben csak négy vagy öt forintja marad meg? Kérem, ez képtelenség. Magasabb munkabért lehetne, igenis, adni a gazdálkodás intenzivebbé tétele által. (Úgy van!) Itt igen fontos szerepe és feladata van a földmívelésügyi kormánynak; azonban fontos feladata van magának a társadalomnak is, és még sokkal fontosabb feladata volna az iparfejlesztésnek és ott a Székelyföldön olyan iparvállalatok meghonosításának, hogy az a munkás ne legyen kénytelen csak azalatt a három vagy négy hónap alatt dolgozni, a mely idő alatt az ottani mostoha gazdasági viszonyok mellett kereshet, hanem hogy legyen alkalma dolgozni az esztendő minden szakában és ez által tudja kiegyenlíteni azt, a mit a mezőgazdaság neki a mai viszonyok között nyujtani nem képes.

Hatvany-Deutsch József: Van czukorgyáruk Marosvásárhelyen; annak miért nem termelnek?

Szakács Péter: Van czukorgyár Marosvásárhelyen is, Botfaluban is. A Székelyföld legtermékenyebb vidékén van az a czukorgyár, mert a Maros völgye a Királyhágón túli résznek legtermékenyebb földje. Az a czukorgyár

egy rettenetes szerencsétlen spekuláczióval alapíttatott meg. A mikor 1882-ben megalapították, akkor Csehországban 1 forint 20 krajczárt voltak képesek olyan czukorrépának métermázsájáért fizetni, a mely 16—18 százalékot polarizált; s ugyanekkor métermázsánként egy forintot biztosítottak szerződésileg a termelőknek olyan czukorrépáért, a mely 9—12 százalékot poralizált. Azonkivül szerződéseket kötöttek olyformán, hogy: neked nem szükséges azt a részvényt megváltanod, hanem termelő leszel, a terményeidből fogod törleszteni a hányadot úgy, hogy 5—6—10 esztendő alatt leszel tulajdonosa annak a részvénynek. Ekkor bekövetkezett az, hogy a gyár észrevette, hogy igen magas összegeket kinált a czukorrépáért, mert azokon a vadvizes, alantas helyeken nem terem olyan répa, mint Nyitra vármegyében vagy Barsban vagy Pozsonyban vagy Csehországban a régóta jól megmívelt, műtrágyázott talajon. Ennek következtében nem képes előállítani azt a quantumot és azt a jövedelmet, a melyből kifizethető ez a répa és más oldalról a gazdák azt látták, hogy tőlük levonják a keresményükből a részvények árát és így ők tulajdonképpen termeltek, de jövedelemhez nem jutottak. A czukorgyár leszállította a répa métermázsájának árát 80 krajczárra, a termelők pedig megtagadták a termelést. Ebben rejlik az ottani czukorgyár működése meddőségének az oka.

De a czukorgyár nem menti meg a székelységet, hanem igenis, oly gyárak szükségesek a Székelyföldön, a melyek a népnek otthonában, a házánál nyujtanak foglalkozást. A czukorgyárt, megvallom, népmentő, népboldogító arcanumnak nem tekinthetem a kivándorlás szempontjából. A czukorgyári munkásnép ugyanis általában ismeretes jövő-menő elemet képez; hanem igenis, a földbirtokosra nézve ez igen nagyon előnyös volna,

ha ott kifejlődik. De ellenkezőleg, kivánatosnak tartom, hogy a Székelyföldön olyan gyári vállalatok honosíttassanak meg, a melyek az ott helyben produkált anyagokat képesek legelső sorban feldolgozni, mint a gyapjút, kendert, lent és azonkivül a lakosság ősi foglalkozásával rokontermészetű iparoknak házi iparokká is kiterjesztésével igen értékes foglalkozási terrénumot biztosítanak. Ott van egy példa rá: a sepsiszentgyörgyi Springer-féle szövőgyár, a mely évtizedeken keresztül a legkínosabb vergődésben volt quasi a megbukás stádiumában és akkor a kereskedelmi miniszter, boldogult Hegedüs Sándor mentette meg azt a kis gyárat és biztosította; csinált egy oly szerződést Springer Henrikkel, a mely annak az egész vidéknek áldásává változott át és pedig az által, mert nemcsak hogy a gyárban foglalkoztatja a munkásokat, hanem az egész vidéken, a szerződése értelmében négy esztendő alatt köteles volt 500 szövőszéket kiosztani s betanított azokon a szövőszékeken való munkálkodásra oly elemeket, a kik hajlammal birtak rá. Ennek a gyárnak üzletvezetője maga nyilatkozik arról, hogy a világon sehol jobb textilipari munkás nincs, mint a székely. Valóságos áldásává lett ez annak a vidéknek. Ha tehát ilyen vállalatokat létesítenek, ehhez hasonló vállalatokat, textilipari, vasipari, faipari, ilyenféle dolgokkal a székelységnek a keresete minden bizonynyal fokozódni fog és ez által az Amerikába és Olaszországba való kivándorlás csökkenik.

Előttem azonban mindezeken felül s ezeken kivül a kivándorlás csökkentésére a leghatalmasabb tényezőnek az önálló vámterület biztosítása látszik. A közös vámterület ideje alatt nagyon nehezen akad vállalkozó tőkepénzes, a ki azokban a keleti részekben gyárakat létesítsen és ezáltal a székelység kivándorlásának útját vágná. Én tehát a magam részéről reményt fűzök ahhoz,

hogy az önálló vámterület létrejön és ez lesz a leghatalmasabb eszköze a kivándorlás megakasztásának.

Az idő előrehaladottságára való tekintettel . . .

Elnök : Igen ; sokan vannak még följegyezve ; méltóztassék tehát lehető rövidséggel szólani.

Szakács Péter: Tudom, kérem. Az egyes kérdőpontokra kivánok felelni.

Az útlevéltörvény szigorítását kivánatosnak tartom, de csak az Amerika felé való kivándorlást illetőleg, míg a Romániával való kereskedelmi forgalom mellett kivánatos volna, hogy a román határon az érintkezés fenntartassék.

A Cunard-szerződés el volna törlendő, mert abszurdum, hogy szerződés létesíttessék, a mely biztosítja az ország lakosságának vagy a lakosság bizonyos részének egy idegen országba való vándorlását.

Kovács József: Hol van ez biztosítva? Tessék megmutatni! Itt van a szerződés.

Szakács Péter : Ebben a szerződésben van egy pont — én legalább úgy emlékszem reá — a mely a részvénytársaságnak bizonyos mennyiségű kivándorlót biztosít. (Felkiáltások: Nincsen! Már ki lett véve! A tervezetben volt! A jóakarat megvan!) Akkor erről nem szólok semmit; azt azonban határozottan kivánatosnak tartom, hogy az ügynökök intézménye teljesen megszüntettessék.

Kovács József: Egész Erdélyben egyetlen egy sincs!

Szakács Péter: Kérem, hogy valóságos emberkereskedést űzzenek, ezt, akár történik Erdélyben, akár nem, az erkölcsi életbe ütköző dolognak tartom. (Ugy van! Ugy van!)

Csak az utolsó kérdésre kivánok még egész röviden reflektálni, tudniillik, hogy mennyiben mozdítaná elő a munkáshiány megszüntetését a munkások telepítése vagy

földhöz juttatása. (Halljuk! Halljuk!) Minden bizonynyal áll az, hogy ha az a munkás meg van győződve arról, hogy az ő foglalkozási terrénumán állandósíthatja magát, sokkal jobban ragaszkodik ahhoz a röghöz, mint most, a mikor ez országban egy talpalatnyi földje sincs és, bárhova lép, a születésén kivül semmi sincs a mi ide kösse. Ha nem is ebből a szempontból, de abból a szempontból, hogy az általános jólét emelkedjék, helyeselném az egyes nagy városok tulajdonában levő birtokok felparczellázását. A kötött birtokokat érinteni nem kivánom; de hogy a szegedi, hódmezővásárhelyi stb. városi birtokok, a melyek a mai időben átlag holdanként 80 krajczárt, egy pengő forintot jövedelmeznek, a mi tiszta nemzeti vagyonveszteség, parczelláztassanak és okosan kiosztassanak a nép között, a mely dolgozni akar és dolgozni szeret, ezt, igenis, kivánatosnak tartom.

Köszönöm a meghallgatást. (Élénk éljenzés.)

Fodor Ferencz titkár: dr. Pap Dávid!

Dr. **Pap Dávid**: Mélyen tisztelt uraim, méltóságos elnök úr! A mikor a Gyáriparosok Szövetségének szíves meghivása alapján szót emelek, első sorban örömömnek kell kifejezést adnom a felett, hogy én, a kinek meglehetősen vörösek a nézeteim, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy csaknem mindenben egyetérthetek a budapesti kereskedelmi és iparkamarának, tehát egy cseppet sem vörös testületnek a kiküldöttjével. Ennek annál inkább örülök, mert úgy a tegnapi, mint a mai nap folyamán is — az iménti beszédben is — felhangzottak egyes szólamok, a melyek, ha úgy végiggondolja az ember, még azt is jogosultnak tüntették volna fel, hogy szedjük fel a sineket, adjuk el ócska vasnak a hajókat és térjünk vissza a Vergilius megénekelte szép időkbe, a mikor a parasztasszony maga

szőtte-fonta a maga alsó és felső holmiját és akkor vége lesz Magyarország összes ipari és kereskedelmi bajainak.

Ezzel szemben, mondom, igen örülök annak, hogy egyetérthetek a budapesti kereskedelmi kamara képviselőjével. Kettőt bizonyít ez: azt, hogy a baj igen nagy és azt, hogy legalább az ipar és kereskedelem terén a vélemények kezdenek igen egészségesen átalakulni. (Ugy van!) Olyan irányban átalakulni, a mely iránytól, azt hiszem, sokkal erősebb mértékben lehet várni a kivándorlás korlátozódását, mint az összes egyéb, itt felmerült irányoktól.

Éppen azért sajnálom, hogy, némely felszólalóval ellentétben, az itt feltüntetett öt kérdésben nem látom teljesen kimerítve a kivándorlás okait, illetőleg sajnálom, hogy ezek a kérdések úgy vannak megszövegezve, mintha ezzel az öt kérdéssel be lenne szögezve a világ, mintha ebben az öt kérdésben volnának letéve mindazok a bajok, a melyek a kivándorlás terén vannak. (Felkiáltások: Dehogy!) Azért, mélyen tisztelt uraim, leszek bátor foglalkozni a kivándorlásnak azokkal az okaival is, a melyek itt, ezekben a kérdésekben nincsenek lefektetve és a melyekre vonatkozó véleményemért előre is kérem a t. urak szíves elnézését. Iparkodni fogok a kivándorlási kérdésnek, a mennyire csak lehet, a gyökereihez hozzáférkőzni; de azért mégis a kérdések során akarok haladni.

És itt mindenekelőtt ne méltóztassék neveletlenségnek venni, ha azt állítom, hogy a kivándorlásnak egyik nagy oka az, hogy a mi közgazdasági felfogásunkban még lehetséges olyan árnyalat, hogy egy ilyen nagy gazdasági mozgalomnak az oka ebben vagy abban a törvényben vagy végrehajtási rendeletben van. (Felkiáltások: Senki sem mondotta!) Igen, t. uraim, a míg mi közgazdasági nézeteinkkel azon az álásponton va-

gyunk, hogy ennek vagy annak a szakasznak így vagy amúgy való megszövegezésével egy ilyen rettentő nagy kérdést akár előbbre vinni, akár visszaszorítani lehet, addig Magyarországból a nép mindig ki fog vándorolni. De különben is igen t. urak — és ez mutatja azután azt, hogy még mindig nem vagyunk eléggé nagy bajban, még mindig nem tudunk eléggé közgazdaságilag gondolkozni — én azt hiszem, hogy igen csekély utángondolás mellett nyilvánvaló az, hogy nem az a fontos, hogy mi van a mi kivándorlási törvényünkben, hanem az, hogy mi van az amerikai bevándorlási törvényben. Sőt még ez sem fontos. Kizárólag az a fontos, hogy vajjon Amerikának van-e szüksége munkásra, igen vagy nem, és így vajjon ezzel az amerikai szükséglettel szemben vannak-e Magyarországon olyan viszonyok, a melyek elég hatékonyak arra, hogy ilyen rettentő nagy embertömegeket ilyen rettentő nagy súlyos elhatározásra rábirjanak.

A helyzet az, igen t. uraim, hogy a viszonyok a lehető legrosszabbak úgy a bevándorlás, mint a kivándorlás oldaláról. Sajnálatomra kénytelen vagyok ellenmondani annak az optimisztikus felfogásnak, hogy ez a mostani börzekrach, a mely odaát lejátszódott, vagy egyéb körülmények Amerikának munkásszükségletét csökkentenék. Nem ismerem e szükségletet; de még ha az unio munkásszükséglete csökkene is, ha Pittsburgnak — mert hiszen erről van legfőképpen szó — szóval a nagy észak-amerikai iparvilágnak munkásszükséglete csökkennék is, hát ott van Canada, a melyik igen energikusan jelentkezik, mint munkás pénzkereső, ott van Texas, ott van Délcarolina, ott van az államok egész sora, a melyek igen energikus bevándorlási rendszereket tartanak fenn itt Magyarországon. Sőt itt van Németország is. A szövetség érdemes igazgatója egyenesen felhívja a

figyelmet, nagyon helyesen, hogy vigyáznunk kell a porosz »Arbeits-Vermittlungs-Amt für die Provinz Brandenburg« ténykedésére. Tovább megyek. Igen sok munkás szakszervezettel jóbarátságban lévén, mondhatom az uraknak, hogy nemcsak a hivatalos német hatóságok, de német gyárak is utaztatnak Magyarországon, utaztatnak pedig úgy mezei munkások szerzése szempontjából, mint főképpen ipari munkák szerzése szempontjából.

De még tovább megyek. Nagyon kérem az urakat, a kik a törvényekre és végrehajtási rendeletekre olyan nagy súlyt helyeznek, legyenek kegyesek összehasonlítani a magyar törvényt, a mely kerek törvény, a mint Ő excellencziája helyesen mondotta, a többi kivándorlási törvénynyel; s akkor reá méltóztatnak jönni arra a nevezetes dologra, a mely különben minden magyar törvénynél megvan, hogy nem eredeti törvény az, hanem majdnem lemásoltuk más államok törvényeiből. Átvettük egy-egy részét a német, az olasz és az osztrák törvénynek és a mulatságnak az a vége, hogy azokban az államokban, a melyektől mi ezeket az ideákat kölcsönöztük, a kivándorlás vagy nem emelkedik, vagy egyenesen apad, vagy egyenesen nincsen.

Dr. **Hegedüs Loránt**: Nem egészen úgy van.

Dr. **Pap Dávid**: Magyarországon pedig emelkedik.

Dr. **Hegedüs Loránt**: Olaszországban csökkent.

Dr. **Pap Dávid**: Olaszországban csökkent, Ausztriában csökkent.

Dr. **Hegedüs Loránt**: Nem csökkent!

Dr. **Pap Dávid**: Németországban csökken. Szóval akármiképpen forgatjuk ezt a dolgot, nyilvánvaló, hogy a törvényre ezt a szerencsétlen proczesszust visszavezetni nem lehet. De különben ott van az a faktum, hogy Horvátországban is emelkedik az a kivándorlás, ott van

az a faktum, a melyet kellőképpen megvilágították, hogy a német kikötőkön keresztül aránytalanul emelkedik a kivándorlás, szóval ott van egy egész sereg faktum, a mely kellene, hogy alkalmas legyen arra, hogy mindnyájunkat gondolkodóba ejtsen az iránt, hogy nem járunk-e hamis nyomon és nem vagyunk-e túlságosan kényelmesek akkor, a mikor a dolgokat úgy akarjuk feltüntetni, hogy e rettentő nagy országpusztító proczeszszust esetleg egy rossz törvény vagy egy rossz rendelet okozta.

Vagyok bátor megismételni tegnapi kellemetlen közbeszólásomat és vagyok bátor megkérdezni azokat, a kik a törvénynek oly nagy súlyt tulajdonítanak, hogy ugyan mi lehet az oka annak, hogy például a nagyobb budapesti bankok vezérigazgatóit eddigelé az ágensek nem tudták rávenni a kivándorlásra. (Egy hang: Szellemes!) Hogy szellemes-e vagy nem, az tökéletesen mindegy; tény az, hogy azon országoknak azokat az elemeit, a melyek itt megélni tudnak, nem bántotta sem titkos, sem nyilvános ágens, azokat kivinni nem lehetett, a miből következik az, hogy az az agens, a kivel különben tegyenek az urak a mit akarnak, semmiesetre sem lehet a kivándorlás oka. Ismétlem, méltóztassék az ágenst felakasztani, semmi kifogásom ellene; csak attól az egytől vagyok bátor óvni az urakat, ne méltóztassék azt hinni, hogy csináltak valamit, ha az ágenst felakasztották. Tessék akármit, fegyházat szabni arra az ágensre, a nyilvánosra meg a titkosra, hanem azután méltóztassék nekimenni azoknak az okoknak is, a melyek a kivándorlást igazán előidézik, a melyekről leszek bátor későbben szólani és ne méltóztassanak, legalább ne a sikerre való bizakodással előállani ilyen apró patikaszerekkel, mint a minő a hajójegyek kezelése, az útlevél díjának emelése vagy nem emelése stb., méltóztassanak

mindig azt szemük előtt tartani, hogy egy ilyen nagy közgazdasági proczesszusnak csak nagy közgazdasági és csak nagy etikai alapjai lehetnek, nem ilyen aprólékosságok és hogy ilyen nagy dolgot ilyen aprólékosságokkal megoldani nem lehet.

Még egyre vagyok bátor figyelmeztetni az itt jelenlevő urak egy részét, t. i. az iparosokat. Mielőtt a kormánynak retrograd intézkedéseket méltóztatnak javasolni, mielőtt azt méltóztatnának javasolni, hogy csináljunk törvényt, a mely különben mit sem ér, a mely az országot mintegy lánczkordonnal veszi körül, a mely az embereknek költözködési szabadságát akadályozza: ne tessék elfelejteni az igen t. iparos uraknak, hogy önök még nincsenek annyira benne a nyeregben, hogy ilyen intézkedéseket javasolhatnának; ne méltóztassanak feledni a »ma nekem, holnap neked« elvét, s mert azt a bizonyos lánczot, más kiadásban, más formában, ma ráverhetik a kivándorolni akaró szegény munkásemberre, a szegény parasztemberre, holnap pedig másra verik. Szóval, igen t. uraim, e két első kérdés azt bizonyítja, hogy túlságosan kényelmesen akarjuk e nagy kérdést megfogni. Megokolunk mindent a világon és szabályozni akarunk mindent a világon, de csak úgy, hogy pénzünkbe és felfogásbeli áldozatba ne kerüljön. Már pedig, igen t. uraim, igen súlyos pénzbeli és még talán súlyosabb felfogásbeli áldozat nélkül e téren tenni nem lehet semmit. Ezt vagyok bátor mondani azoknak, a kik e teremben az ipart, és azoknak is, a kik a mezőgazdaságot képviselik. A mezőgazdasági urakra nézve van még egy megjegyzésem: t. i. az igazság kedvéért meg kell állapítanom azt, hogy az ipari képviselők sorából akadt nem is egy, hanem több, a ki hangoztatta azt, hogy a kivándorlás kérdését annyira, a mennyire megoldani vagy a kivándorlást megcsappantani munka-

béremelés nélkül nem lehet. Igen sajnálom, hogy azon urak részéről, a kik a mezőgazdasági érdekkörökhöz állanak közelebb, ilyen kijelentést még nem hallottam, ellenben hallottunk olyan kijelentéseket, hogy nem lehet adni semmit, mert nincs mit. Ha ez igaz volna, ez rettentő dolog lenne. Ez annyit jelentene, hogy csapjuk össze összes iratainkat mentül előbb, menjünk haza ebédelni és feküdjünk le meghalni, mert egy olyan ipar, nevezzék azt akár gyárinak, akár mezőgazdaságinak, a mely munkásait fizetni nem képes, az nem életrevaló, annak tönkre kell mennie, úgy hogy ha a mezőgazdasági érdekképviselők felfogása volna helyes, ez Magyarországnak halálos veszedelmét, elpusztulását jelentené. Elmondhatom a mezőgazdasági urak megnyugtatására, hogy valahányszor húsz évvel ezelőtt, a mikor 50, 60 krajczár volt az ipari bér s a munkások talpukra állottak és egy kicsit sztrájkoltak, hogy 50 krajczár helyett 60 krajczár napszámot kapjanak, mindig kijelentették a gyáros urak is, hogy nem lehet, mert tönkremennek; és ma sokkal jobban vannak, mint voltak akkor. (Mozgás.) Ugyanígy lesz ez a mezőgazdaságnál is, és ugyanez lesz az úgynevezett szocziálpolitikai dolgokkal is, a melyekre vonatkozóan megint azt a kifogást kell tennem a mezőgazdasági urak ellen, hogy e részben valami lehetetlen szűkkeblűséget tanusítanak, a mely a kivándorlásnak egyik igen erős oka. Vagyok bátor a mezőgazdasági urak szíves emlékezetébe idézni, hogy 1895-ben mezőgazdasági kongresszus tartatott, a mely követelte a mezőgazdasági munkásokra nézve a balesetbiztosítást. Ez azután keresztül is ment, azóta csekély tizenkét esztendő telt el. (Felkiáltások: Megvan!) Engedelmet kérek, a kötelező baleset- és betegségbiztosításról volt szó: ezt nem tudják nekem az urak a törvénytárban megmutatni. (Egy hang: A kötelező balesetbiz-

tosítás keresztül van vive! Ellenmondások.) Szóval, nincsen meg; a nélkül, hogy próféta akarnék lenni, vagyok bátor megmondani, hogy a következő tizenkét esztendőben megint nem lesz meg, (Felkiáltások: Dehogy nem!) ellenben megvan — és felteszem, hogy ez nem a mezőgazdasági körök hivatalos felfogása — a következő, a mi igen szorosan összefügg a kivándorlás kérdésével. Nemrégiben volt szerencsém jelen lenni gróf Majláth József egy igen érdekes előadásán a közgazdasági társaságban. Az előadás tenorja az volt, hogy más a munka az ipar terén és más a mezőgazdaság terén. Az ipar terén: Fiaim, csak sztrájkoljatok! a mezőgazdaság terén nem szabad. Hát, igen t. uraim, mindaddig, a míg ez a felfogás lesz domináló az urak részéről, a kivándorlásnak megszüntetéséről beszélni nem lehet, mindaddig, a míg akár az ipar, akár a mezőgazdaság a kérdést büntetésekkel akarja megoldani, akár a kivándorlásra való csábítás megbüntetésével, — öt—tiz évi fegyházat hallottam — akár a bérharczoknak a megbüntetésével, addig ne beszéljünk komolyan a kivándorlásnak a megszüntetéséről. Ne beszéljünk komolyan — nagyon örülök, hogy Bernáth István képviselő úr jelen van — ne beszéljünk komolyan erről a kérdésről addig sem, a míg a kivándorlást erkölcsi vagy hazafias kérdésnek tekintjük. Nincs e teremben, de ez országban sem senki, a kiben több jó magyar hazafias érzés volna, mint bennem: de mégis kérem az igen t. értekezletet, hogy ezekből a kérdésekből kapcsoljuk ki a haza fogalmát. (Zaj.) Méltóztassanak elhinni, hogy a hazának ehhez semmi köze nincsen. (Felkiáltások: Úgy van! Semmi köze!) Különben is a hazának kétféle fogalma van.

Bernáth István: Előttem csak egy.

Dr. **Pap Dávid**: Bocsánatot kérek, a munkaadói haza fogalma azt jelenti sok embernél, — nem minden-

kinél — hogy a munkás köteles olcsón dolgozni, a munkás haza fogalma pedig annyit jelent, hogy ha az a munkaadó hazafias, adjon nekem olyan bért és részesítsen olyan bánásmódban, a minőt megérdemlek. (Felkiáltások: Ez nem a haza fogalma! Zaj.) Ennélfogva a haza kérdését kapcsoljuk ki a vitából, mert nem osztozom dr. Sugár véleményében, hogy azok az emberek, a kik kimennek, igenis, jó hazafiak, sőt nagy részük megmarad jó hazafinak odakint is. Igen szomorú dolog lenne, ha nem úgy lenne, hanem kimennének nem azért, hogy a hazát szeretik-e vagy nem szeretik, hanem kimennek, mert muszáj.

Itt jutottam el a kivándorlás kérdésénél oda, a hol annak okairól kell szólanom. Két oka van a kivándorlásnak; az egyik a munkabér kérdése: azt elmondotta tegnap vagy tegnapelőtt Gerster Béla; ezzel nem akarok foglalkozni, de van azután egy másik ok is. Hozzá kell tennem, hogy véleményem szerint a domináló ok nem a munkabér kérdése, mert tegnap a budapesti kamarának a képviselője Werner Sombart könyvéből kimutatta mint kétségtelen faktumot, hogy Amerikában a munkabérek kétszer-háromszor akkorák, mint Németországban és ennek daczára komoly német kivándorlás nincs, a mi bizonyítja azt, hogy a hazának — tehát Magyarországnak — rengeteg nagy vis inertiae-je van, hogy rengeteg nagy vor-ja van a munkabérek kérdésében. Én fizethetek, a német példa szerint, körülbelül egy harmadrész akkora bért, mint a külföld és azért az a szegény munkásember mégis itt fog maradni, a mi bizonyítja azt, hogy ha Németországban a kivándorlási törvény, a kivándorlási ágens nem tud hatást elérni, ha Németországban a mai alacsony bérek nem tudják megmozgatni a nagy tömegeket, nálunk pedig igenis tudják, akkor, igen t. uraim, nálunk nem a munkabér kérdése a domináló

a kivándorlás terén, hanem egészen más szempontok, a melyeket leszek bátor elmondani.

Még egy nevezetes körülményre leszek bátor felhívni a t. urak figyelmét. Werner Sombart nyomán megnéztem az amerikai és a német bányászok bérét. Azt találtam, hogy 1902-ben a német bányász keresett 1199 márkát, az amerikai 2818 márkát, szóval horrendus nagy a különbség. A mi bányászaink és a német bányászok keresete között távolról sem akkora a differenczia; és ennek daczára a mi bányászaink kimennek, a mi megint csak azt bizonyítja, hogy a bérkérdés igen fontos, de nem döntő. A döntő szempont az és itt megint bocsánatot kérek esetleges neveletlenségemért, (Halljuk! Halljuk!) a döntő szempont az a közgazdasági felfogás, a mely előttünk lehetőnek tünteti fel, hogy törvény vagy végrehajtási rendelet idéz elő ilyen kivándorlást, az a felfogás, a mely azt hiszi, hogy ilyen apró kis szemecskékkel lehet ilyen nagy kérdést megoldani, a mely azonban se pénzbeli, se felfogásbeli áldozatot hozni nem akar. A kivándorlásnak egyik oka — és itt ne méltóztassék mosolyogni — például az, hogy mi itt diskurálunk kivándorlásról és nincs itt közöttünk egyetlen munkásember sem. Rögtön hozzáteszem, hogy ebben nem ludas, a világért sem, a Gyáriparosok Szövetségének vezetősége, hanem kizárólag az a felfogás ludas, a mely nálunk ma még megvan, és a mely azt hiszi, hogy a munkással lehet beszélni a nélkül, hogy vele szóba álljunk, hogy a munkással lehet rendelkezni a nélkül, hogy meghallgatnók. Mindaddig, a míg ez a felfogás meg nem változik, hiábavaló munkát, üres szalmacséplést végzünk.

Vagyok bátor szabatosabban elmondani nézetemet a legeslegfőbb okról és megint kérem szíves elnézésüket. A kivándorlás egyik legfőbb oka az, hogy e teremben

mindnyájan elfeledkezünk egy rettentően fontos, pedig kézenfekvő körülményről: arról, hogy Magyarországnak negyven év óta kötelező népiskolai törvénye van, a mely, hála Istennek, kezdi meghozni gyümölcsét. Erről a tényről mindnyájan megfeledkezünk és így előáll egy szörnyű discrepantia, előáll az, hogy egyre czivilizáltabb néptömegeink vannak, munkarendszerünk és közigazgatási rendszerünk pedig megállott a néppel való bánásmód tekintetében, úgy hogy szembe kerül egymással e téren két világfelfogás, az 1830-iki és az 1907-iki. Közöttük élek, t. uraim, tapasztalatból tudom és merem állítani, hogy ez a felfogásbeli különbözet tengersok bérharcznak és tengersok ember kivándorlásának a szülőoka. És itt azután, igen t. uraim, vagyok bátor az urak figyelmét felhivni arra: ne vágyakozzunk mi olyan nagyon a visszavándorlásra. A milyen nagy szerencsétlenségnek és katasztrófának tartom az ország szempontjából, gazdasági szempontból a kivándorlást, politikai szempontból nem mernék ilyen határozott véleményt nyilvánitani. A mi pedig azokat illeti, a kik már túl vannak, azok maradjanak odakünn, ne akarjuk őket visszahozni. Nem azért, a mit dr. Sugár mondott, hogy azok, tudom is én, csupán mázt hoznának magukkal vagy a czivilizácziónak a salakját; szó sincs róla: visszajönnének. Nagyon sokan közülök visszajönnének, mint czivilizált amerikai munkásemberek. Már most nem volna okos dolog, hogy azok itthon maradjanak, mert meg vagyok győződve, hogy minden kivándorlási csábítás nélkül is igen súlyos politikai zavarokra vezetne az, ha a mi mai felfogásaink megmaradnának, és ezekbe a felfogásokba 300,000 Amerikában élt magyar ember beleékelődnék. Hiszen mint látjuk, hogy a ki visszajön, nem tud itt maradni, hanem visszamegy. Az iparegyesület rendezett egy ánkétet, a hol az egyik

gyáros igen naivan panaszkodott, hogy az Amerikából visszajött munkást nem lehet visszanevelni. Ugy van, igen t. uraim, nem lehet visszanevelni.

És beszédem e részének befejezéseül csak egyre akarom felhivni az igen t. urak figyelmét és nagyon kérem e faktum megszívlelését. Romániában, Szerbiában, Bulgáriában kétségtelen dolog, hogy összehasonlíthatatlanul rosszabbak a szegény nép viszonyai, nyomorúságosabbak, mint minálunk. S ott nincs kivándorlás. (Ellenmondás. Zaj.) Nincs meg azért, mert ott a czivilizáczió még nincsen meg, annak a román parasztnak még nem derogál a lovával vagy a tehenével egy istállóban lakni és még tenger oly dolgot zsebre tesz, a melyet czivilizált magyar ember, hála Istennek, nem tesz zsebre. (Felkiáltások: Onnan is mennek sokan!) Ebből a felfogásból azután származik, uraim, hogy a kivándorlás forrását nem ezekben az aprólékosságokban keresem, hanem keresem a politikánkban, keresem a közigazgatásban és keresem az adórendszerben.

Tegnap felvetették az általános választói jogot. Nem akarok szólni róla politikai szempontból, de szólok róla munkásszempontból, szólok kivándorlási szempontból. Méltóztassék meggyőződve lenni: eltekintve attól, hogy megcsinálni meg fogjuk; vagy megcsináljuk simán, vagy megcsináljuk nagy konvulziók árán, vagy megcsináljuk békében, vagy egy rettentő aratósztrájk után vagy vérfolyás után, de megcsináljuk, mondom, eltekintve ettől abban a perczben, a mikor annak a szegény embernek az energiája politikai téren is útat tud magának törni, abban a perczben ő itt sokkal jobban fogja magát érezni, abban a perczben a bérharczok is sokkal szelidebbek lesznek. Ha ő a szolgabirájával szemben, a ki vele akárhányszor igen kegyetlenül bánik. (Egy hang: Megveri!) Meg is veri. (Derültség.) Kérem, tudok rá esetet

— ha ezzel a szolgabirájával azonban azt az álláspontot fogja elfoglalhatni, hogy: odahaza felejtelek majd a legközelebbi tisztújításnál, akkor egészen másképpen fog alakulni az ő érzése és viselkedése, de a házához való ragaszkodása is, mint eddig. Különben is, igen t. uraim — megint nem politikai szempontból beszélek — hogy az eddigi választási jog mellett hány ember megy ki, azt tudjuk; próbáljuk meg, talán kevesebb megy ki a másikban. Azután igen t. uraim, vagyok bátor figyelmüket felhívni — hiszen itt, e teremben, a hol munkásember nincs, elmondhatok mindent — felhívni arra, hogy méltóztassék meggyőződve lenni: ilyen törvények, mint a cselédtörvény, hogy az a parlamenti hang, a mely, konstatálom, nemcsak most, hanem régebben is ezekkel a néposztályokkal szemben megnyilatkozott, méltóztassék meggyőződve lenni, sokkal többet árt, mint tengersok ágens, mint az ilyen törvényalkotások, mint akár a Cunard jogosított ügynökei, akár a felvidéki ügynökök (Egy hang: A bitangolás a legjobb ügynök), tessék meggyőződve lenni, hogy ezek igen erős tényezők a kivándorlás kérdésében.

Még egyre vagyok bátor itt áttérni. Azt méltóztattak tegnap vagy tegnapelőtt itt mondani, hogy negyven évnek a politikája folyton folyvást csak az ipar javára dolgozik itt ebben az országban és ez az oka a kivándorlásnak. Azt méltóztatott mondani, hogy csináltunk itt egy bankárállamot, csináltunk itt egy takarékpénztári államot, nem törődve semmivel. Igen t. uraim, hangsúlyozom még egyszer, hogy a hol én politikát vagy közigazgatást kifogásolok, nem a mai állapotokról szólok, de a negyven éves, sőt talán az 500 éves állapotokról. Hiszen kik csinálták meg ezeket a törvényeket? Nem a munkásság csinálta, nem az ipari képviselők csinálták, a kik nem voltak a parlamentben. De különben éppen

Bernáth képviselő úrral volt egy igen érdekes vitám, a hol én neki mentem a zárszámadásnak és kiszámítottam, hogy vajjon e borzasztóan eliparosított és tönkreiparosított ország zárszámadásai szerint mennyit költ ipari és kereskedelmi czélokra és mennyit költ mezőgazdasági czélokra; és akkor arra az eredményre jutottam, hogy ipari és kereskedelmi czélokra még annyit sem költ ez az ország, a mennyit az ipar és a kereskedelem a létszám aránya szerint megkövetelhetne. Hát így nyomják el ebben az országban a mezőgazdaságot az iparnak és a kereskedelemnek a rovására.

De, — és ezzel azután rájutottam a harmadik kérdésre — nézzük csak meg az országnak az állami és közterheit! 1875 óta tudjuk, hogy a kataszter terén micsoda képtelen dolgok uralkodnak, 1875 óta tudjuk, hogy a szegény parasztember fizeti a földadót, a nagy úr nem fizet s nem történt semmi. 1885 óta alakítottak ebben az országban vízszabályozó társulatokat, a melyekbe mint érdekeltséget, bevonták a szegény parasztembert, a ki fennlakik a hegytetőn, a ki a laposon levő és az ártól megmentett nagyúri birtok érdekében hozzájárulást fizet. Miért nem méltóztatnak ezeket a törvényeket megváltoztatni. 1875 óta tudjuk, hogy a nagy úr kastélya sokkal kevesebb házadót fizet, mint a szegény paraszt viskója. (Egy hang: És a körúti harmincz éves paloták!) A mi a körúti harmincz éves paloták adómentességének jogosultságát illeti, nem tudok, nem is akarok róla beszélni, de ne tessék feledni, hogy az a körúti adómentes palota produkált valamit: ipart produkált! Harmincz év óta tudjuk mindnyájan, hogy a földadó, illetőleg hogy a mezőgazdasági jövedelem degressziv módon van megadóztatva. Hegedüs Loránt igen t. barátom most mutatta ki: én 15 évvel ezelőtt kimutattam, a mit nem az atyaság kedvéért jegyzek

meg, sőt, a mikor mostanában egy szegény kis képviselő igen szerényen közbeszólt, hogy mi lesz a földadó progresszivitásával: azt a feleletet kapta, az egész parlament helyeslése között, hogy abból pedig semmi sem lesz. (Zaj.) Bocsánatot kérek, ez egy históriai factum.

De megyek tovább, igen t. uraim, 1888 óta, vagyis az államháztartás egyensúlyának helyreállítása óta az egyenes adók emelkedtek 38 százalékkal, a fogyasztási adók pedig, a melyeket a kivándorlók viselnek, emelkedtek 138 százalékkal. Ezek után oly nagyon csodálkozni a kivándorlás felett nem lehet; de újból hangsúlyozom, hogy ennek a rendszernek az előidézésében nem a mai kormányt tartom ludasnak, nem is a tegnapit, hanem ludasnak tartom egész kormányzatunkat 40 esztendő óta.

Itt megint kénytelen vagyok valamivel kellemetlenkedni a mezőgazdasági uraknak. (Halljuk! Halljuk!) Önök, igen t. uraim, a maguk szempontjából igen helyesen, húsz év óta folyton arra törnek a gazdasági politíkájukban, hogy a maguk termékeit megdrágítsák. Tökéletesen igazuk van. (Felkiáltások: Sikerült is!) Bocsánatot kérek, majd szólok a sikerről. (Felkiáltások: Negyven százalékkal drágábbak az élelmiszerek.) Nem veszem rossz néven. A gazda épp úgy kereskedő, mint az, a ki rövidárúval kereskedik. És ha annak, a ki rövidárúval kereskedik, joga van minél magasabb árak után törekedni, a gazdának is joga van. (Ugy van!) Hogy volt-e sikere e törekvésnek vagy nem, arra nézve méltóztassék megnézni a budapesti tőzsdének jegyzékeit, méltóztassék megnézni a hús árát, méltóztassék megnézni a disznózsír árát és egész sereg élelmiczikknek az árát. (Felkiáltások: Sertésvész!) Még egyet. Az igazságot akarom konstatálni. Konczedálom, hogy ebből a 40 százalékból

csak 30 megy a gazdák zsebébe, tíz százalék elvész a közvetítés révén; de 30-at az urak megkapnak, joguk is van hozzá. De a mikor az urak erre irányuló törekvéseik ennyire sikerültek, a mikor az urak ebbeli törekvései révén a szegény ember kiszorul az országból, akkor, engedelmet kérek, a kivándorláson csodálkozni nem lehet.

Bottlik József: A kisgazdák adják a legnagyobb kontingenst!

Dr. **Pap Dávid**: Bocsánatot kérek, nem az a bizonyos kisgazda adja a legnagyobb kontingenst, a kinek 60 holdja van és a ki kivándorol: merem állítani, ilyen 25 sincsen; hanem adja a kontingenst a napszámos, méltóztassék a statisztikát megnézni; adja a kontingenst az a két-három holdas ember, a ki szintén napszámos és adja az ipari munkás. Szóval, adják a kontingenst mindazok a népelemek, a melyeket a drágaság igen súlyosan sujt, a melyek a mai magyar bérekből megélni nem tudnak és a melyek ennek folytán az országból kivándorolnak. (Felkiáltások: Uzsora!) Kétségen kivül van uzsora. Hunczut uzsorás az, a ki ad harmincz forintot és ezért szed 150 perczentet.

Hunczut uzsorás az is, a ki példának okáért — adatokkal tudom bebizonyítani — bérbe adja a földet és kiköti, hogy a bérlő köteles így meg így gazdálkodni, ha pedig attól eltér, akkor fizet 40 forintot és azt behajtja. A jelenlevő iparos urak ismerik az élelmiszeruzsorásokat.

Én nem ipari érdekeket védek, hiszen az iparosok érdekétől az én felfogásom nagyon sokban különbözik, de meg kell látnom azt és itt megmondom egész nyiltan, hogy a míg az iparosok felfogása kezd közeledni a modern felfogáshoz, (Élénk helyeslés és tetszés) ahhoz, hogy a szegény emberrel, a munkással hogyan kell

bánni, addig a mezőgazdasági urak nem akarják ezt a felfogásbeli áldozatot meghozni az ő nagy szerencsétlenségükre, de egyúttal az ipar bajára is, mert a mező. gazdasági kivándorlás rántja magával az ipari kivándorlást is. (Hosszantartó élénk helyeslés.)

Ezek azok, a miket el akartam mondani politikai szempontból és ez a politika az oka annak, hogy a mi külföldön nem okozott semmi bajt, nálunk a kivándorlásnak rettentő megnövekedését idézi elő.

Áttérek most a másik okra, a közigazgatásra és megint nem a mai közigazgatást értem, hanem a mi negyven éves, vagy mondjuk négyszáz éves közigazgatásunkat. E részben pedig azt az egy kérelmet volnék bátor előterjeszteni, különösen azoknak, a kik a közigazgatáshoz tartoznak, hogy azt a 170,000 embert, a kit, mikor kint van Amerikában, a haza legdrágább kincsének méltóztatnak kijelenteni, tekintsék a haza legdrágább kincsének akkor is, a mikor idehaza van. (Hosszantartó élénk helyeslés.) Ne méltóztassék ezt a kincset a közigazgatásnak ezer és mindenféle zaklatásával, jogfosztásával, a mit itt nyugodtan elmondhatok, mert itt nem izgathatok senkit, rászorítani arra, hogy kimenjen, belenevelni a népbe azt az érzést, hogy idehaza rosszul érezze magát.

Bottlik József főszolgabiró: A rendszerben van a hiba és a törvényekben!

Dr. **Pap Dávid**: A rendszerben is, a törvényekben s. Eszemágában sincsen bárkit a jelenlevők közül megbántani. De méltóztassék megint elhinni nekem, ismerem a felfogásaikat, hogy micsoda végtelen keserűséget kelt a népben, ha népgyülést akar tartani és a főszolgabiró nem engedélyezi, azzal az indokolással, hogy: »Te ahhoz úgy sem értesz!« »a haza most nagyszerű állapotban

van« vagy éppen abból az okból »mert nekem úgy tetszik, mert ha engedélyezném, akkor ott kellene lennem és akkor olyan szinben tünnék fel, mintha az ott elhangzott beszédeket a hatóság támogatná«. (Egy hang: Hogy az a pesti úr el ne bolondítsa őket!) Majd beszélek azokról is!

Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy a közigazgatásnak ez az eljárása, a nép egyesülésének és gyülekezésének folytonosan való zaklatása, feloszlatása, tengersok keserűséget idéz elő. Ez a keserűség azután vagy közvetlenül kiviszi a népet Amerikába, vagy pedig bérharczokba kergeti, a melyek azután közvetve megint nagy tömegeket küldenek ki Amerikába.

Lássák t. uraim, nem akartam itt adatokat összehalmozni. Itt van előttem egy ilyen munkásújság, a mely elmondja, a szám pontos közlését, hogy (olvassa): »U. Károlyt megbüntettem száz korona pénzbirságra és három napi elzárásra azért, mert az embereket arra buzdította, hogy lépjenek a földmíves-szakegyletbe.« (Élénk ellenmondások.) Kérem itt van szóról szóra az indokolás és itt van az ügyirat száma. Azt mondja (olvassa): »elitéltem, mert az az ember a szakegyesület tagjait szaporítván, ott előreláthatólag agitálni fog a sztrájk mellett, ennek folytán nagyobb lesz a sztrájk, mintha kevesebb tag van«. (Zaj. Ellenmondások.)

Ez az, igen t. uraim, a mire azt mondom, (Folytonos zaj és ellenmondás. Elnök csenget.) hogy nem akarom a mostani kormány eljárását birálat tárgyává tenni, (Nagy zaj. Egy hang: Nem is azért jöttünk ide!) nem érdekel engem a politikai szempontja a dolognak egyáltalán, kizárólag csak a kivándorlási szempontja. Méltóztassék elhinni, a Perczel-féle munkásüldöző rémuralom igen szelid dolog volt a mostanihoz képest, de nem ez a fontos, hanem az a fontos, hogy ennek igen

keserű eredményei lesznek, nemcsak a munkásság, hanem minden rendű és rangú munkaadók szempontjából. Hiszen méltóztatnak tudni, hogy már most is igen közel vagyunk egy általános sztrájkhoz. (Nagy zaj és felkiáltások: Nem fog sikerülni!) a mely azonban nemcsak az ipart fogja érinteni.

Itt azután még egyre vagyok bátor figyelmeztetni az urakat és pedig olyan tanúra hivatkozom, a kit nem érhet a gyanú: gróf Károlyi Sándorra. Ne méltóztassék a mezőgazdasági uraknak olyan rengeteg módon követelniök, hogy a katona arasson. Méltóztassék megfontolni, hogy milyen veszedelem ez nemcsak a munkásokra és közvetlenül önökre, hanem micsoda kegyetlen veszedelem lehet a katonaság fegyelme szempontjából. Ha nekem nem hisznek, higyjenek gróf Károlyi Sándornak, a ki megmondta igen tapintatosan, hogy a hadseregnek ilyen bérmozgalmak elnyomására való felhasználása igen veszélyes.

Már úgy látom, hogy túlmentem a közigazgatás kérdésén és benne vagyok a munkaadók eljárásának birálásába. Tegnap Matlekovits Sándor ő exczellencziája rámutatott arra, hogy a belügyminiszter, ha már megengedte a szakszervezetek létesítését, akkor így meg amúgy kellene eljárnia. Voltam bátor tegnap is megkérdezni, hogy hogyan volna lehetséges, ezeket meg nem engedni. Én merem állítani azt, hogy ezeknek meg nem engedése körülbelül olyan könnyen vagy olyan nehezen menne, mintha meg akarnák tiltani a lélekzetvételt. Ha meg nem engednék, ez csak annyit jelent, hogy csinálódnának azok a szakszervezetek, nagyobb erővel, rengeteg titokban, tehát sokkal veszedelmesebben. Manapság minden népiskolát végzett munkás nagyon jól tudja, mit akar az, a ki tőle az ő szervezetét el akarja vonni. És ezt ma, 1907-ben egyszerűen nem

engedi meg. Abban azonban tökéletesen egyetértek Matlekovits ő nagyméltóságával, hogy súlyos helyzetet idéz elő az, ha a kérdést az egyik miniszterium így kezeli, a másik meg amúgy. És egyetértek vele abban is, hogy a kérdésnek ezen a részén csak úgy segíthetünk, ha komolyan békét akarunk kötni, még pedig azoknak a kocsikon vagy nem tudom én miken járó pesti csirkefogóknak a hozzájárulásával.

Hát én ismerem azokat a pesti csirkefogókat. (Felkiáltások: A munkásokból élnek!) Az urak az én társadalmi szituácziómra nem kiváncsiak, de akár kiváncsiak, akár nem, én megmondom, hogy kenyeremet a munkaadóknál keresem, elég szép kenyeret, néha még kalácsot is. Hát én ismerem ezeket a csirkefogókat és merem mondani, hogy van közöttük tengersok, a kihez fogható intelligencziát nagyon keveset láttam, pedig valamikor ujságiró voltam és Magyarország legjobb koponyáival érintkeztem. Azonkivül pedig van köztük olyan becsületes, a milyen — mondjuk — még munkaadó körökben sincsen. Ne méltóztassanak csirkefogóknak és veloczipédező gazembereknek tartani azokat...

Laehne Hugó: Nem mondta senki, hogy csirkefogó! (Felkiáltások: Bicziklis úr!)

Dr. **Pap Dávid**: Hát úr! Ne méltóztassék úrnak tartani azt azért, (Derültség) hogy hónaponként 80—90 forint fizetésért ... (Zaj és ellentmondás. Felkiáltások: Ennyit vallanak be!) Én nagyon sokszor találkoztam már ezzel a közbeszólással, de nem találkoztam még emberrel, a ki be tudta volna bizonyítani. (Felkiáltások: Titkos alap! Mese!)

Laehne Hugó: Izrael Jakab bevallotta, hogy van titkos alap.

Dr. **Pap Dávid**: Ismétlem, hogy békét kell kötni, még pedig ezeknek a bevonásával. És itt nem hallgathatok

el egy súlyos szemrehányást egyfelől az iparegyesülettel, másfelől a Gyáriparosok Szövetségével szemben. Az iparegyesületi urak nekiállottak ennek a kérdésnek, csináltak rettentő lármát, követeltek sztrájkjogot, elkövettek fölötte hóbortos dolgokat, például az építő munka terén való békét tiz esztendőre lehetetlenné tették, minden ok nélkül, minden ráczió nélkül. Ez a súlyos kifogásom az iparegyesület ellen, a Szövetség ellen pedig az, hogy miért engedte meg ezt az agitácziót, miért nem világosította fel a kormányt, a közigazgatást, a parlamentet arról, hogy a mit a kis-grajzler urak tesznek, az nem a magyar iparosság felfogása, hiszen az itt elhangzott beszédek is mutatják, hogy itt nem ez a felfogás uralkodik, hanem a békére való törekvés uralkodik.

A mi a békét illeti, arra vagyok bátor még egyszer ráutalni azért is, mert az ipari munkások bérharcza most már igen jelentékeny kontingenst szolgáltat a kivándorlásnak. A mint kiüt egy sztrájk, másnap tömegesen jelentkeznek az emberek útlevélért, az utóbbi időben kifejlődött az a praxis, hogy a sztrájkolók egy része azonnal kimegy Németországba, ott munkába áll és onnan várja az itteni fejleményeket. Ha két-három hét alatt véget ér a sztrájk, akkor ott künn leteszi a szerszámot és hazajön, ha nem, akkor kimegy Amerikába, a hol rettentően megbecsülik és soha többé haza nem kapjuk, a mi rettentő csapás az iparra, annál nagyobb, mett hiszen az az ipari munkást maga a gyáros nevelte, az a munkás tengersok anyagot meg egyebet pusztított el, a míg kitanult és most, hogy kitanult, kimegy és itthagyja a gyárát. (Egy hang: Terrorizmus miatt nem dolgoznak!)

Méltóztatnak úgy-e abban a felfogásban lenni, hogy a munkásnak az az egyetlen ambicziója, hogy minél többet és minél olcsóbban dolgozzunk és méltóztatnak

terrorizmusnak tartani azt, ha valaki őt rövidebb időhöz és nagyobb munkabérhez kivánja juttatni? Nagyon kérem az urakat, hogy az ilyen lehetetlen frázisoktól szokjanak el. Hiszen láthatják minden nap, hogy feloszlatnak egy szakegyletet, ott tehát vége van minden terrorizmusnak és ennek daczára másnap hatezer ember összegyül és azt mondja, hogy megalakítja.

Egy hang: Igen, mert az agitátoroknak érdekükben áll, hogy összehozzák a szervezetet, különben nincsen miből megélniök! Ha nem izgatják a munkást, nincs kenyerük! (Zaj. Elnök csenget.)

Dr. **Papp Dávid**: Méltóztatik beszélni és fogalma sincsen a dologról. Ha egy kicsit foglalkoznék vele, tudná, hogy annak a szervezeti vezetőnek az exisztencziája forog koczkán minden egyes sztrájk alkalmával és ha a sztrájk nem sikerül — a mi végre nem tőle függ — egyszerűen elcsapják.

Már most ezekre való tekintettel is nagyon melegen volnék bátor ajánlani az uraknak a béke megkötését és mindezekre való tekintettel a negyedik kérdésre azt válaszolom, hogy méltóztassék elhárítani a közgazdasági és közigazgatási akadályait annak, hogy a nép itthon maradhasson és akkor a nép itthon fog maradni. Természetes, hogy a lehető legmelegebben kivánom én is a kivándorlás szempontjából is az önálló vámterület megteremtését, kivánom én is a szocziálpolitikai reformokat. Ha pedig méltóztatnak akár társadalmilag, akár egyesek, akár a kormány szocziálpolitikai reformokat teremteni, akkor méltóztassanak azokat megcsinálni egész szívvel és ne hátsó ajtókkal, mint a milyen hátsó ajtó volt az, a mikor azt kivánták, hogy az állam csináljon munkáslakásokat de úgy, hogy sztrájk esetén pedig az a munkás rögtön tartozzék kitakarodni. (Ellentmondás.) Volt ilyen kivánság is. A szocziális reformok — konstatálom, hogy

nagy többségükben nem ilyenek — csak akkor érnek valamit, ha teljes lélekkel csinálják őket.

Arra pedig nagyon kérem az urakat az Isten szerelmeért, hogy ne méltóztassék sweating-system vagy nem tudom én micsoda rendszer visszaállításáról beszélni. A munkások meg találják hallani és akkor négy napi munkánk teljesen hiábavaló és kárbaveszett lesz!

Áttérhetek ezek után az ötödik kérdésre, hogy mennyiben idézné elő a munkáshiány megszüntetését a munkások telepítése vagy földhöz juttatása.

Nem óhajtok ezzel a kérdéssel sokat foglalkozni, mert a parczellázástól hamarosan eredményt nem várok, a baj pedig már megvan. És azután itt distingválni kell. Rengeteg differenczia van az olyan nagybirtokos között, akár szabad, akár kötött birtoka legyen, a ki intenzive dolgozik és kereskedelmi növényeket termel és a között, a kinek gazdasága megy valahogy az Isten nevében. Magam is a legmelegebben ajánlanám ebbe az utóbbi fajtába tartozó földbirtokoknak mindkét fél érdekében való feldarabolását. De az olyan nagybirtok feldarabolását, a mely intenzive míveltetik, a mely tehát sok munkást foglalkoztat és az évnek lehetőleg nagy részében, annak a földarabolását a kivándorlás szempontjából nemcsak nem helyeselném, hanem ellenkezőleg az ilyetén nagybirtokokban én a kivándorlásnak igen erős ellenszerét látom.

És nagyon kérem a mezőgazdaság képviselőit, méltóztassanak társaiknak megmagyarázni, hogy rettentő súlyos tévedésben vannak, a mikor a mai munkászavarokból extenziv gazdálkodás által akarnak kimenekülni. Nem lehet. Olaszországban a nagy agrár szoczialisztikus mozgalomnak az intenziv gazdaságra való áttérés vetett végett. Csak ez lehet a kérdés megoldása nálunk is, mert ne méltóztassék elfelejteni, hogy ha a gazda

kizárólag buzát vet, akkor a végén az aratóbérnek a dolog természete szerint olyan képtelen magasságra kell felszöknie, a melyet a munkaadó elviselni képes nem lesz. (Egy hang: Ott az aratógép!) Akkor majd az aratógép kezelésének és kiaknázásának ára is fel fog szökni, nem is szólva arról, hogy a ki extenzive fog gazdálkodni és a ki a munkásnak nem fog bért fizetni, hogy annak az aratógépe az első 24 órán belül eltörik és négy hét alatt kijavítani nem fogják; — hozzáteszem, hogy ebben a munkások nem lesznek egészen ártatlanok.

Elérkeztem szavaim végére és bocsánatot kérek, a miért ilyen sokáig beszéltem. Ne méltóztassék úgy venni, hogy az én felfogásom az önökétől különbözik, méltóztassék meggondolni azokat az aggodalmakat, a melyeket elmondottam. Meglehetősen közel állok a munkásságnak különösen ipari részéhez és a mit én elmondtam, ha nem is igazság, de mindenesetre fontos azért, mert nemcsak az én felfogásom, hanem felfogása az ipari munkásság túlnyomó nagy részének. Méltóztassék ezt megfontolni, megfontolni abban az irányban is, hogy a kivándorlás csökkentésére — és ezzel be is zárom szavaimat, az uraknak, legyenek akár iparosok, akár mezőgazdák, csak két választásuk van: vagy megértik az urak az idők járását, és akkor a munkabérek három év alatt 50 százalékkal fognak felemelkedni, a mi egyiküket sem fogja agyonütni, vagy nem értik meg és akkor öt év alatt 250 százalékkal fognak felemelkedni, azért, mert nem lesz ember, mert ma is kevés a munkás és akkor be fog következni egy olyan rettentő katasztrófa, a milyent a világ még nem látott. Ez a föld — hiszen maga a föld nem enyészik el — ebből a katasztrófából ki fog lábalni valamikor, de az a kilábalás nem magyar kilábalás lesz. Mi pedig azt

akarjuk, hogy ez az ország megmaradjon és ebben az országban magyar emberek éljenek, tudjanak keresni és legyenek megelégedve politikával, közigazgatással egyaránt. (Hosszantartó élénk éljenzés és taps.)

Bernáth István: Személyes kérdésben kérek szót. Az előttem felszólalt tagtárs úr aposztrofált engem egyénileg is, de erre nem reflektálok, hanem érintette a cselédtörvényt, a melyet a képviselőház legutóbb tárgyalt és szintén támadta. Én voltam ennek a törvényjavaslatnak az előadója, tehát ezen a réven szót kérhetek. Ő a lapokban is, itt is úgy tüntette fel azt a törvényt, mintha az a kivándorlásnak egyik fő okozója lenne. Utalok arra, hogy előadói beszédemben, felhivtam mindenkit, felhivtam a t. urakat is, bizonyítsák be, hogy van-e humánusabb cselédtörvény Európa bármely államában.

Dr. **Pap Dávid:** Még a porosz is jobb!

Bernáth István: Akkor nem olvasta soha, ha azt mondja, hogy jobb. (Zaj. Elnök csenget.) Én feltettem ezt a kérdést az előadói székből, senkisem felelt rá, Pap Dávid sem felelt rá, egyszerűen azért, mert ezzel a feladattal megbirkózni képtelen. Ezeket kivántam konstatálni és állítom, hogy nincsenek olyan humánus és szocziálpolitikai intézkedései egyetlen egy cselédtörvénynek sem, mint ennek. Ne méltóztassék tehát ezekkel a dolgokkal urbi et orbi előállani.

Dr. **Pap Dávid:** Fentartom, hogy a porosz jobb.

Elnök: Méltóztassék megengedni, hogy a magam részéről is tegyek néhány megjegyzést Pap Dávid doktor felszólalására. Ő azt a nézetet imputálta a felszólalók egy részének, mintha a kivándorlás szabadságát börtönnel és fegyházzal akarnák korlátozni. Kijelentem, hogy ez téves. Erről itt senki nem beszélt, ezt senki nem intendálta. Ellenben igenis szóba hozatott az, hogy

fegyházzal és börtönnel kellene sujtani azokat, a kik pénzért kivándorlásra csábítanak. Ez egészen más dolog.

Engedje meg t. barátom, hogy én saját tapasztalatomból közöljek egy érdekes adatot. Tavaly nagyon szűkében voltunk bányamunkásoknak; egy vállalat 100,000 korona költséggel kisérelte meg külföldön bányamunkások toborzását és ebből a czélból embereket küldött ki Németországba. A német hatóságok ezeknek a működését a legnagyobb ellenszenvvel kisérték és mikor látták, hogy mit akarnak, azonnal kiutasították őket. Egyik társulatunk tudott Németországban munkásokat szerezni. A német főkonzulátus jelentést tett haza; erre az összes hatóságoknál, az összes lapokban figyelmeztetések terjesztettek arról, hogy mennyivel rosszabb a munkások helyzete nálunk és hogy a munkások világért se jöjjenek Magyarországba.

Igy járt el az az állam, a hatalmas német állam, a melyből nincs kivándorlás. Nálunk ellenben a csábítók akadálytalanul garázdálkodhatnak.

Ez az egyik. A másik pedig az, hogy t. barátom utal arra, hogy a közfelfogásnak változnia kell a szakszervezetekkel, a munkásokkal szemben. Nos, én ismerem a magyar ipart és azt hiszem, beszélhetek annak nevében; magamnak is tízezer munkásom van, de ismerem a többi vállalatokat is. Mondhatom, hogy a mi a bánásmódot illeti, a munkásoknak panaszra Magyarországon okuk nem lehet. Az ember örül, ha nincsen megfordítva, ha a köteles felügyelettel megbizott közegek nem bántalmaztatnak, nemhogy valaki a munkásokkal szemben olyan bánásmódot alkalmazna, a mely kifogást érdemel. Az én t. barátom csak az érem egyik oldalát nézi, nem volna szíves a másik oldalra is fordulni és oda is irányítani az ő figyelmeztető szavát. (Élénk helyeslés.) A legigazságtalanabb támadásokban részesü-

lünk; hiszen ott vannak csak azok a megjegyzések, a melyekkel tanácskozásunkat kiséri a »Népszava«, a hogyan a szaktanácskozás vezetőit pellengérre állítja, a munkaadót pedig feltünteti mint vérszopót, a munkást pedig mint kiszipolyozott embert és ha az a munkás napról napra hallja és napról napra olvassa, hogy ő az elnyomásnak az áldozata, hitelt ad ennek, mert hiszen, ha én olvasom ezt folytonosan magamról, én is elhiszem, hogy elnyomott ember vagyok, hát még mennyire elhiszi azt az a munkás!

Igenis, a mint megnyitó beszédemben is hangoztattam, óhajtjuk, hogy munkás és munkaadó egymást megértsék és hogy összeköttetés létesüljön a szakszervezetekben. De ennek előzménye az ipar szervezése, mert a munkaadók még szervezve nincsenek. De óhajtandónak vélem azt is, hogy a másik oldalon mérsékeltebb felfogás álljon be abban az irányban, hogy mit lehet a gyáripartól követelni. De ha az én t. barátom, a ki olyan magas fokán áll az értelmiségnek, maga is így beszél, mit várhatunk akkor? Méltóztassék csak megnézni a külföldi munkásközegeket, ők nagyon is számolnak az ipar helyzetével. (Élénk éljenzés és taps.) Nálunk gyakran támasztatnak jogos követelések, de igen gyakran támasztatnak olyanok, a melyeknek nem lehet eleget tenni, ha csak nem akarjuk iparunkat egészen tönkre tenni. Ezeket kivántam itt felemlíteni. (Hosszan tartó élénk helyeslés és taps.)

Azt hiszem, az értekezletet holnap be kell fejeznünk, nemcsak azért, mert a vidéki urak haza akarnak utazni, hanem sok más ok is szól e mellett. A holnap reggelt és délutánt tehát fel kell használnunk. De hogy a szakértekezletet befejezhessük, szükségünk van nemcsak a t. urak türelmére, hanem arra is, hogy a felszólaló urak különösen a tényekre terjeszkedjenek

csak ki, bár nem akarok senkit felszólalásában korlátozni. Egyúttal javaslom, hogy holnap délelőtt fél tíz órakor kezdjük el a tanácskozást. (Felkiáltások: Ma délután!) Ha ma délután, akkor kellene valakit az urak közül kérnem, hogy helyettem az ülés elején elnököljön, mert én csak később jöhetek. (Helyeslés.) Talán majd Hatvany-Deutsch Sándor ő méltósága lesz szíves elnökölni. (Élénk helyeslés.) Akkor tehát a tanácskozást délután 5 órakor folytatjuk.

Ezzel az ülést berekesztem.

(Az ülés végződik háromnegyed két órakor.)

---

2. Délutáni ülés.

Kezdete délután 5 órakor.

Hatvany-Deutsch Sándor: Mint helyettes elnöknek, van szerencsém az értekezletet megnyitni. Következik dr. Kovács József úr.

Dr. **Kovács József**: T. szakértekezlet! Én ide az Adria tengerhajózási társaság részéről vagyok kiküldve és mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki a Szövetségnek azért, hogy bennünket is meghivott a tanácskozásra, a kik ennek a kérdésnek legodiózusabb részével vagyunk kénytelenek foglalkozni.

Legyen szabad előrebocsátanom azt, hogy midőn itt felszólalni bátor vagyok, engem semmiféle érdekeltség e kérdés elbirálásánál nem vezet, sem engem személyemben, sem a társaságot, a melyet képviselek, mert ez a társaság ugyanattól a hazafias szellemtől van áthatva, mint bármely más, az ország érdekében dolgozó vállalat és így vissza kell utasítanom azt a sokszor felhangzott gyanúsítást, mintha nekünk érdekünk volna a kivándorlás emelése. Sem nekünk nem érdekünk, sem a Cunard Line-nek nem érdeke, de itt meg kell még a külföldi hajós-társaságokat is védenem, mert az abnormis kivándorlás még azoknak sem érdeke, a mint ezt igen autoritativ oldalról gyakorta hallottam.

Nekünk épp olyan czélunk az ország közgazdasági érdekeinknek a fejlesztése, mint bárki másnak, mi épp úgy a kivándorlás apasztására törekszünk, az ország bajait épp úgy érezzük, mint bárki más, a vérveszteség csak úgy sujt bennünket is, mint bárki mást.

A midőn ezeket szükségesnek tartottam quasi pro domo előrebocsátani, legyen szabad áttérnem a kivándorlás kérdésére és arra a körülményre, hogy a kivándorlás égető voltát csak akkor ismertük fel, a mikor már bizonyos mértékben késő volt. A dolog messze évekre nyúlik vissza. Részes benne első sorban az egész magyar társadalom, a mely bizvást elmondhatja, hogy mea culpa. Nálunk, mint azt mindnyájan tudjuk, igen sajátságos viszonyok vannak. Nálunk a végletek találkoznak. Nálunk két elem van, a melynek ez idő szerint jól megy a sora, az egyik a nagytőke és a nagybirtok, a másik a kisbirtok, a paraszt és a munkás. Hogy a munkás mégis kivándorol, ennek oka nem a nyomor és a munkahiány, mert hisz a gyárosok panaszkodnak a munkáshiányról, hanem az a törekvés, hogy sorsukon javíthassanak. Túltengésben van nálunk a nemzeti hiúság. A nemzeti önérzet bizonyára szép és hasznos dolog, de káros olyan mértékben, a mint az nálunk van, hogy nem szabad nyilvánosan rámutatni hibáinkra, nem szabad megmutatni sebeinket, nem szabad nevükön nevezni az igazi bűnöket, mert akkor minduntalan beleütközünk a nemzeti hiúság kényes pontjába és a kinek van elég bátorsága a társadalomnak szemébe mondani a bűneit, az közönséges hazaáruló. Van-e egyetlen egy czikk a lapokban, a mely kíméletlen nyerseséggel mondaná meg az igazságot? Méltóztassanak elmenni szinházainkba, semmi egyebet nem látunk ott, mint a nemzeti hiúságunk hízelgő legyezgetését, a régi nemzeti dicsőséget és nagyságot magasztaló üzleti hazafiságú

darabokat, de maró élű szatirát, gyilkos iránydarabot, a mely tükröt tartana a modern magyar társadalom elé, hogy felismerje benne a maga végzetes hibáit, azt nem láthatunk. Nincsen egyetlen egy könyv, a mely kíméletlen igazsággal ostorozná a társadalom ferdeségeit, nincsen egy könyv, a mely kegyetlenül feltárná a valót, pedig könyv ezt bátran tehetné, mert azt minálunk úgysem olvassa senki. (Derültség.)

A magyar társadalom ezen egész irányzata felelős a kivándorlásért. A mi társadalmunk gondolkodása retrospektiv, a mely sohasem azt mondja meg, hogy mit kell tenni ma; mi folyton a multak dicsőségén révedezünk, a multak fényéből élünk, történelmi önhipnózissal altatjuk el magunkat és álmodozunk azokról az elmult időkről, a mikor mi voltunk állítólag a világ első nemzete és elhiszszük, hogy az vagyunk ma is. Nem akarok politizálni, de jellemző, hogy az országos parlamenti pártok, évszámokat 1848 és 1867 viselnek czím gyanánt, évszámokat, melyek közül az egyik 60, a másik 40 esztendővel mutat visszafelé. Olyan párt, a mely a jelen és a jövő igényeivel és követelményeivel foglalkoznék, nincs. (Élénk tetszés.)

Laehne Hugó: Ennek csak közjogi helyzetünk az oka!

Dr. **Kovács József:** Igaz, keletkezik most még egy párt, ez körülbelül 1825-ös párt lehetne. Olyanok vagyunk, mint az indiai fakir, a ki ül a maga kopár sziklája mellett, nem csinál semmit, hanem vár fatalista nyugalommal, vár, vár és egyszerre csak azt látja, hogy az idők elhaladtak fölötte. Mi felettünk is haladnak az idők, de nemcsak az idők, hanem elhalad közülünk a nép is, a mely pedig arra volna hivatva, hogy ennek az országnak a fundamentumát alkossa. Mert éppen az az elem

megy ki, a mely a magyar nép legértékesebb része; a világ legértelmesebb földnépe, a magyar paraszt vándorol ki; lehet, hogy a vasuti állomáson még könyhullatások között, de én tudom, mert láttam, milyen egykedvűséggel fogja batyúját, akár csak Budára menne át propelleren, nekiindul egy ismeretlen útnak, a melyről nem tudja, hol végződik, csak azt sejti és reméli, hogy jobb dolga lesz, mint itthon.

De itt konkrét kérdések fekszenek előttünk arra nézve, hogy mik az okai a kivándorlásnak és első sorban arra a kérdésre kell felelnünk, oka-e a kivándorlásnak a kivándorlási törvény és helyes-e az annak alapján létesült Cunard-szerződés?

Ennek a szerződésnek és a kivándorlási törvénynek a történetét a kivándorlási biztos úr volt szíves előadni; erre én kiterjeszkedni nem akarok. A kivándorlási törvény akkor létesült, a mikor már 150,000 volt a kivándorlók száma és azért. mert a törvényhozás belátta, hogy valamit tenni, ezt a folyamot szabályozni kell az ország, a kivándorlók és az ellenőrzés érdekében. Ezen a hármas szemponton épült fel a kivándorlási törvény. A mikor már volt törvény, nem volt hajó, mely a törvény végrehajtásához kellett. Ekkor jött ide a Cunard-társaság és ő segített életbeléptetni a magyar kivándorlási törvényt, idehozta Fiuméba hajóit, a melyeknek minőségéről csak azért nem akarok beszélni, mert talán reklámszínezetűnek látszanék, csak azt említem meg, hogy a Cunard-társaság egyike a világ legelső és legtekintélyesebb társaságainak, mely Angliának büszkesége s mikor ez a tekintélyes utolsó porczikájáig korrekt és becsületes angol társaság idejön és minden ellenszolgáltatás nélkül lehetővé teszi a kivándorlási törvény végrehajtását, akkor »emberkereskedést« űz és a vádak egész halmazával illettetik.

Azt mondják, a kivándorlás emelkedését a Cunard-szerződés okozta; különösen hangoztatta ezt Lázár igazgató úr, sajnálom, hogy nincs jelen, mert alig, hogy elhelyezte itt tegnap ezt a kis bombáját, rögtön utána el is távozott és ezt hangsúlyozta Szakács Péter kamarai titkár úr is, a kit szintén sajnálattal nélkülözök, mert megjegyzéseim különösen reá vonatkoznak.

Összefüggés a Cunard-szerződés és a kivándorlás emelkedése közt igenis van, de ez az összefüggés nem okozati, hanem csak időbeli. Mikor a Cunard-szerződés életbelépett, körülbelül 150,000 ember vándorolt ki Magyarországból; azóta ez a szám folytonosan emelkedett, a Cunard forgalma azonban mégsem lett nagyobb, mert a Cunard nem vihet el többet, mint a mire hajói képesek. Hogy mekkora különbség van a Cunard által szállított kivándorlók száma és a külföldi kikötők forgalma között, arra nézve egész autentikus kimutatást óhajtok előterjeszteni. 1905-ben elment a Cunard útján Fiumén át 34,753, külföldi kikötőkön át 43,472. 1906-ban Fiumén át 42,675, külföldi kikötőkön át 53,262. 1907-ben (május 1-éig) Fiumén át 19,782, külföldi kikötőkön át 43,382. Ennyi a Cunard által szállított kivándorlók száma, részben a fiumei kikötőn át, részben pedig külföldi kikötőkön át olyan módon, hogy a Cunard azokat a kivándorlókat az északi kikötőkbe küldte, mert Fiuméból nem volt képes őket elszállítani. Most méltóztatik tudni, mi volt az *összkivándorlás* száma? 1905-ben 166,000, 1906-ban 186,000, 1907-ben május 1-éig 124,000.

Elnök: Hogy küldi a Cunard azokat, a kiket nem Fiumén át szállít?

Dr. **Kovács József**: A disztribuczió Pesten történik. Itt a központi iroda tudja, hogy Fiuméban van-e

hely vagy nincsen. Ha nincs, akkor a többletet küldi észak felé.

Elnök: De a Cunard Line neve alatt?

Dr. **Kovács József:** A saját felelőssége alatt. Mert a kit a Cunard szállít, ha északra küldi is, annak kivándorlása ellen nem forog fenn törvényes akadály. De hol vannak azok a százezrek, a kik szökve hagyják el az országot? Hol vannak azok a titokban működő zugügynökök, a kik minden Cunard és minden állami ellenőrzés nélkül csábítják és csempészik ki az embereket a határon? De azért a Cunard-szerződés ellen mégis sok a kifogás és pedig többféle szempontból. A legelterjedtebb a Szakács Péter úr szempontja. Ő úgymond »perhorreszkálja« a Cunard-szerződést. Sohasem látta, sohasem olvasta, nem is tudja, hogy mi van benne, de ő azért »perhorreszkálja« a szerződést. Sajnos, ilyen Szakács Péterekből alakul ki a magyar közvélemény.

Van egy másik szempont is és ez a veszedelmesebb; ez azt mondja, hogy a Cunard-szerződés »geseft«, tehát eltörlendő. Abban a pillanatban, a mikor nálunk valami »geseft«, megszünik a létjogosultsága, már valami megbecstelenítő folt tapad hozzá. Ez, sajnos, hazai divat. Mert nálunk vannak »czukorhiénák«, vannak »szénuzsorások«, vannak »petroleum-királyok«, vannak, nem tudom én »malombetörők«, vagy akármiféle czímeken illetik őket . . .

Laehne Hugó: Ezerholdas gazemberek!

Dr. **Kovács József:** akár ezerholdas gazemberek és vannak emberliferánsok, emberkereskedők. Ezek mi vagyunk. De arra senki sem gondol, hogy végre is az a Cunard, mikor »embereket liferál«, azoknak szolgálatot is tesz és megadja a lehetőséget a kormánynak arra, hogy kontrol alatt tarthassa a kivándorlást és meg legyen az a megnyugvása, hogy a ki a Cunard útján

ment el, az olyan ember, a kit nem lehetett itthon tartani, nem katonaszökevény és nincs eltiltva a kivándorlástól.

Miért nem nevezik emberkereskedőnek pl. az államvasutat, a mely szintén szállít kivándorlót, vagy a kassa-oderbergi vasutat vagy a dunagőzhajózási társaságot, a melyek szintén megkapják a maguk jogos szállítási díjait?

Ott van azután az ügynökök kérdése. Én egy szóval sem fogom az ügynököket védelmezni. Lehet köztük elég selejtes elem, hisz a nagy és előkelő urak közül senki sem vállalkozik erre a foglalkozásra.

Laehne Hugó: A csanádi püspök nem vállalkozik!

Dr. **Kovács József**: Bizony nem! De a mikor a Cunard-társaság a törvény értelmében ügynökének vagy, a mint a törvény nevezi, meghatalmazottjának jóváhagyása iránt folyamodik, annak mindenféle erkölcsi és egyéb bizonyítványait kell bemutatnia, hogy a miniszter jóváhagyja a kineveztetését.

Hát hogyan állunk ezekkel az ügynökökkel? 1905-ben, a Cunard-szerződés első esztendejében volt 36 ügynök, volt a kivándorlások száma Fiumén át 38,948, az összkivándorlós pedig 166,000. 1906-ban az ügynökök száma 27, a fiumei kivándorlók száma 34,644, az összkivándorlók száma ellenben 186,000. 1907-ben (junius 1-éig) működött 19 ügynök, volt a kivándorlás Fiumén át 14,230, az összkivándorlás pedig volt 124,000. Jelenleg csak 15 ügynök van.

Laehne Hugó: A többit elcsipte a konkurrenczia!

Dr. **Kovács József**: Dehogy csipte, elbocsátottuk. Hatvanhárom törvényhatóság van az országban. Ennyi ügynökre volna joga a Cunardnak. A Cunard azonban számolt azzal a körülménynyel, hogy az ügynökök működése aggodalmat keltett és ezért ő maga leszállí-

totta ügynökeinek számát. Ha a miniszterium folytatja azt az eljárását, hogy minden lehető alkalmat megragad egy-egy konczesszió elvonására, vagy egy másiknak elutasítására, még kevesebb lesz az ügynök. Mi ez ellen panaszt nem emelünk, látjuk, az emberek azt hihetik, mintha a kivándorlás hatóságilag támogattatnék. Mi ez ellen nem remonstráltunk, bár abban a nézetben vagyunk, hogy az ügynöki intézmény megszüntetése a helyzeten mit sem fog változtatni. Tovább fog működni a zugügynök, tovább fog működni a posta, tovább fognak működni az amerikai levelek és képeskönyvek és minden egyéb kivándorlásra csábító dolgok.

Ebben a tekintetben igen előkelő szakértőre, Wiegand-ra, a Norddeutscher Lloyd vezérigazgatójára hivatkozom, a ki azt mondotta, hogy sem ügynökkel kivándorlást csinálni, sem rendszabályokkal kivándorlást megakasztani nem lehet. Németországból is a 80-as évek végéig óriási kivándorlás volt. Hogy miért nincsen ma? Mert azóta megkezdődött ott az ipari és gyári föllendülés virágzó korszaka. (Igaz! Ugy van!) Mert az a kivándorló, a mikor a német kikötőbe utazik, nem lát éjszakát, mert mindenütt, jobbra-balra kivilágított gyárak vannak és végig az egész országon az intenziv mezőgazdasági és ipari vállalkozás oly nagy mértékével találkozik, a mely boldoggá teszi az embereket otthon is.

És a kivándorló nemcsak azt hallja, hogy odakint jobb lesz a dolga, hanem azt is hallja, hogy micsoda kínokon megy keresztül, a míg oda ér. A ki látta Németországban a kivándorló vonatokat, hogy azok úgyszólván le vannak plombozva Brémáig vagy Hamburgig, nehogy valaki véletlenül Németországban lemaradjon, a ki látta, hogy vannak ott az utasok összezsufolva, akárcsak a liszteszsákok, annak lehet fogalma

arról a szenvedésről, a melyen ezek a szegény emberek keresztülmennek. És mennek mégis, pedig semmiféle csábítás sem birhatná rá az embereket, hogy e szenvedéssel telt útra vállalkozzanak, ha itthon meg volnának elégedve a sorsukkal.

Nem mondom, hogy kik az ügynökök és kik a csábítók. Nemcsak azok, a kik ebből kenyérkeresetet űznek. Mert igaz, hogy az országban szerteszét ágazó titkos organizáczió működik, a melyet sem ellenőrizni, sem büntetni eléggé nem tudunk. De mégsem ők a kivándorlás elsőrangú ügynökei. Ügynök volt először az a száz, később az a százezer ember, a ki már kiment, mert mind levelet ir haza és mind megirja a különbséget. Ügynök, melyet eddig nem említettünk, a prepaid, az előre megfizetett hajójegy, a melyet a künnlevő rokon megvásárolt és küld haza, a melyet a kivándorló kézhez vesz, fogja a botját és keresi az útat Amerikába. Ügynök volt a megelőző évek rossz termése. Mert a mi vinczellérünk még nem csinál barrikádot, hanem fogja a batyúját és átmegy Amerikába. Ügynök a kint egyre fejlődő és nálunk mindjobban elmaradó kultura és az a különbség, mely a kettő közt van, mert ezek az emberek ma tökéletesen informálva vannak az őket érdeklő amerikai viszonyokról és az itthoniakról is.

Nálunk akkor kezdenek el a kivándorlóval törődni, a mikor már a hajón van. Addig nem gondolnak vele. Az iparban még vannak bizonyos jóléti intézmények, de a mezőgazdasági munkás és a kisgazda ennek a társadalomnak csak a terheit érzi. Vele nem törődik senki, sem a papja, sem a jegyzője, vagy csak akkor, ha akarnak tőle valamit, ellenben törődik vele a vidéki ügyvéd, a vidéki takarékpénztár s azután a szoczialista. Lázár gépgyári igazgató úr azzal vádol bennünket, hogy az ügynökök csinálják a kivándorlást, meg vagyok győ-

ződve, hogy Amerikában igen sok olyan ember van, a kiket ügynökök és főleg *gépügynökök* vittek oda.

Ha azt hiszszük, hogy ezen a népmozgalmon hamarosan változtatunk, hiú reménységben ringatjuk magunkat! Ragály ez, a mely északról terjed dél felé. Kezdődött Angliában, folytatódott Németországban, azután ment Ausztriába, jött Magyarországra, én azt hiszem, épp úgy el fog mulni, mint a filloxera, és tőlünk majd tovább terjed dél felé a kulturailag visszamaradott Balkán-államokba. (Egy hang: Bevándorolnak hozzánk!) Igy fog ez a mozgalom tovább terjedni mindaddig, a míg Amerika munkaerővel szaturálva nem lesz.

Tegnap valaki azt az eszmét vetette fel, hogy ezt az ankétet tulajdonképpen a hajón kellett volna tartani. Ebben van igazság. Én is próbáltam az egyik kivándorlási hajón nemrégiben ilyen ankétet tartani, beszéltem sok kivándorlóval, megkérdeztem, hogy miért mennek ki, mi vonzza és mi küldi őket? Megjegyzem, hogy azok bizony nem zokogtak, hanem tánczoltak, mulattak, kitünően érezték magukat, a míg csak a tenger sima volt. Megkérdeztem sokat közülök és mondhatom, szinte egyértelműleg az volt a válasz: »Kimegyek, mert a sógorom kint van! Mert a bátyám kint van! Mert az uram egy esztendő óta kint van, művezető egy automobil-gyárban.« Kis fiúval találkoztam. Kérdeztem, hova megy? Clevelandba. Szép, okos szemű magyar gyerek volt. »Mit csinálsz ott?« »Van ott egy bátyám, a ki asztalos s egy másik, a ki hentes, nekik már két házuk is van Clevelandban.« Találkozom egy kis leánynyal. Lefolyik köztünk ugyanaz a párbeszéd. Ő is Clevelandba megy, az egyik bátyja asztalos, a másik hentes. Rájöttem, hogy ennek a két kivándorolt mesterembernek három kis testvére volt itthon és a szüleik is az Amerikából beküldött hajójegygyel utaztak Clevelandba.

Itthon alig lehetne ilyen fiatal mesterembereket találni,a kiknek öt másodosztályú amerikai hajójegyre volna pénzük.

Sok, sok ilyen esetet sorolhatnék fel. Egy tiszalöki szép szál legényt kérdeztem, hová megy? Pittsburgba, már harmadszor. Miért? Mert ott sokkal jobb. Nálunk — úgymond — ott van — nem tudom én micsoda — grófi birtok, azon »látástól látásig dolgozom és hatvan krajczár napszámot kapok . . .«

Laehne Hugó: Nem ilyenek a mai munkabérek!

Dr. **Kovács József**: Kérem, én idézek. »Odakint pedig minden munkásnak megvan az órája, hat órakor kiveszi az óráját, megnézi, hogy dolgozik-e tovább, ha dolgozik, egy óráért is többet kap, mint idehaza egész napi munkájáért. Az is jellemző, hogy akárhány embert kérdeztem, egy sem akart kint maradni, mindnek az volt a fogadkozása, hogy hazajön. De azért — hisz mutatja a statisztika – nem jön az haza, mert jól tudja, hogy idehaza sokkal rosszabb sors vár reá. Látjuk tehát, hogy mélyen fekvő okok vannak itt, a melyeket ezen az ankéten eldönteni nem tudunk.

Hogy visszatérjek megint a Cunard-szerződésre, nézzük meg egy kissé az érem másik oldalát, hogy vajjon a Cunard-szerződésnek, a melyet annyira »perhorreszkálnak«, van-e valami eredménye a magyar nemzeti érdek szempontjából? Azzal a kérdéssel, hogy helyes-e a Cunard-szerződés vagy nem, nem foglalkozom részletesebben, mert végre is, az kétoldalú szerződés, azt egy külföldi világczég kötötte a magyar kormánynyal, mi ezen az ankéten azt megváltoztatni úgy sem fogjuk. Nézetem szerint helyes, sőt ha nem volna, meg kellene csinálni, hogy legyen. Ha meg akarnók változtatni, csak konsenzussal lehet megváltoztatni. És ez azután egészen más dolog, de azt mondani, hogy egy-

szerűen töröltessék el, ezt talán még sem lehet ilyen egyszerűen elhatározni.

De nézzük, hogyha nem lesz fiumei vonal, hát mi lesz? Az lesz, hogy az északi vállalatoké lesz az egész magyar kivándorlás. Hogy akkor azután a magyar állam hogyan fogja a kivándorlóknak akárcsak egy részét is ellenőrizni, a kiknek tekintetében pedig a Cunard alávetette magát a magyar törvényeknek és azoknak minden betűjét igazi angol becsületességgel betartja, azt nem tudom.

Azt sem tudom, miért lett egyszerre a Cunard a Prügelknabe? A míg e szerződést nem láttuk, senki sem beszélt a kivándorlásról. Most a szerződés által megláttuk a kivándorlást — a mely pedig egyenesen szükségessé tette a Cunard-szerződést — nosza üssük agyon a Cunard-szerződést és azzal azután agyonütötték a kivándorlást is, mert, ha valakit bánt az idő mulandósága, segíthet magán azzal, ha — agyoncsapja az órát. a mely az idő haladását mutatja?

De eltekintve attól, hogy annak a szerződésnek megvannak a kormányra nézve igen jelentékeny és Fiuméra nézve is a maga rendkivüli előnyei, van még egy másik szempont is, a mely figyelmet érdemel. Minden kikötőre óriási előny egy tengerentúli direkt vonal. Ezt mindenki elismeri, a ki súlyt fektet a világforgalomra.

Laehne Hugó: Csak az embert viszik Fiuméból, az árut Triesztből viszik.

Dr. **Kovács József**: Visz Triesztből is, mert ott több van, hoz is Triesztbe, mert oda többet hoz. De méltóztassék csak megfigyelni, 1904-ben, mikor ez a vonal megindult, az első hajó 41 tonnát vitt ki Fiuméból és 30 tonnát hozott be. Az év végén volt az export

2923 tonna, az import 1825 tonna. 1905-ben az export Fiméba 4961, az import Fiuméba 5060 tonna. 1906-ban az export 4421 tonna, az import 6753 tonna. Ez oly vonal . . . .

Laehne Hugó: Ez az árú Fiuméból ment? Ez mind áru?

Dr. **Kovács József**: Mind árú és mind Fiuméból ment.

Méltóztassék csak megnézni a Cunard ki- és berakódását és méltóztatik majd látni, hogy milyen nagy kvantumokban megy ki ásványvíz és más egyéb czikk és jön be Standard-olaj, réz és számos más árúczikk.

A Cunard gépjavítás-, lakatos-, asztalos-, vitorlás-, ács-, festési és egyéb munkák czímén hagyott Fiumében 1904-ben 70,383 koronát, 1905-ben 164,432 koronát, 1906-ban 69,417 koronát, összesen 304,230 koronát, anyagokban 288,938 koronát, élelmiczikkekért, liszt, burgonya, hús, fűszerek közel 3 millió koronát. (Egy hang: Ez minden nem számít!) Nem is mondom én, hogy ez ekvivalens, de ez is valami. Mert itt »perhorreszkálják« a Cunard-szerződést, a mely pedig nekünk gazdaságilag előnyös, azt mondják, hogy ne legyen Cunard-szerződés, ne legyen fiumei kikötő és akkor azután nem lesz kivándorlás. Én csak ez ellen a marosvásárhelyi felfogás ellen akartam tiltakozni. Fölemlítem azt is, hogy a Cunard kikötői illetékek czímén 333,980 koronát hagyott Fiuméban és rámutatott arra, hogy a legkisebb vonal is előnyös Fiuménak, mennyivel értékesebb hát egy direkt fiume—new-yorki vonal! Az olasz kivándorlásban van produktivitás is, mert az olaszok, mikor kivándorolnak, egész nagy kvantum olasz termék megy utánuk olasz ételekben, italokban és egyéb czikkekben. Ne méltóztassék tehát az árúforgalmat olyan nagyon lekicsi-

nyelni és ne méltóztassék lekicsinyelni azokat az összegeket sem, a melyek a Cunard révén Fiumében maradnak.

Azzal, ha a Cunard-szerződést agyonütjük, a kivándorlást még nem küszöböltük ki. Ugy van ezzel az ember, mint a villamos ívlámpa körül röpködő rovarokkal. Ha eloltjuk a lámpát, nem látjuk a rovarokat, de azért épp úgy megvannak, mint azelőtt.

Ha eltöröljük a Cunard-szerződést, nem fogjuk ugyan látni a kivándorlókat, mert azok az Isten nevében mennek olyan utakon, a melyek szemhatárunkon kivül esnek, de azért mennek, mennek, ha mindjárt nem lesz is itt a Cunard-társaság, a mely ide jött és »gesef-tet« csinál . . . Mert itt bűn az, ha valaki prosperálni merészkedik, itt büntetlenül csak tönkremenni szabad! Itt csak akkor tűrnek meg valakit, ha az már a szánakozás padjára kerül, akkor minden bűnét megbocsátják, de míg valamely vállalat élni tud, a míg a maga becsületes munkájáért, befektetéseért, koczkázatáért ellenértéket is bátorkodik igénybevenni, azt el kell pusztítani. Nem akarok tovább időzni ennél a szomorú témánál, csak ki akartam emelni, hogy mennyire egyoldalú azoknak a felfogása, a kik a nélkül, hogy csak ismernék is a tartalmát, a Cunard szerződésre hárítják az összes felelősséget.

Hogy hogyan kelljen a kivándorláson segíteni, erre nézve sok indítványt hallottunk, nagyon sok részletes javaslatban volt részünk. Én bátor vagyok azt a meggyőződésemet kifejezni, hogy egyik javaslatból sem lesz semmi, és ha lesz is, egyik sem fog a kivándorláson segíteni. Ez egy ragályos betegség, a melybe az emberek beleestek. Majd, ha elapadnak az Amerikából jövő pénzek, majd ha elmaradnak a dicsekvő levelek, akkor megszünik a ragály.

És itt nem mellőzhetem a segitségnek egy módját, a melylyel már két esztendőn keresztül próbálkoznak a kormányok, t. i. az északi kivándorlás állami ellenőrzés alá vételét és morális lekötését azoknak a társaságoknak is, a melyeknek Magyarország eddig Hekuba. A kivándorlásnál számbajövő nagy hajóstársaságok, a Norddeutscher Lloyd, a Hamburg-Amerika-Linie, a Red Star, a Holland-Amerika-Linie és a Compagnie Transatlantique most nem törődnek sem a magyar törvényekkel, sem a magyar gazdasági és erkölcsi érdekekkel, ezek csak azt akarják, hogy a Balkánról, Magyarországból és Horvátországból a hajóikra minél több kivándorlót kapjanak. De még ezeknek a társaságoknak sem áll érdekükben, hogy oly sokat kapjanak, mint a mennyi ma van! Én magam meggyőződtem Brémában és Hamburgban arról a zavarról, a melyet az emberek túlságos odavándorlása okoz. A hajóstársulatok képtelenek az emberek elszállítására és néha hetekig kénytelenek őket várakoztatni. Én magam voltam tanuja, hogy a Hamburg városi hatóság a Hamburg-Amerika-Linie igazgatójához odaküldött, hogy gondoskodjék már az emberek elszállításáról, mert azok a hajók, melyeket átalakítottak kaszárnyákká (nem tudták másképp elhelyezni az embereket), közbiztonsági, köztisztasági és közegészségügyi szempontból mégsem tűrhetők. Az abnormis nagyságú kivándorlás azoknak a társaságoknak sem érdeke. Ha tehát a kivándorlás normális keretekben fog haladni és ha sikerül e külföldi társaságoknak morális idekötése az által, hogy a fiumei Cunard-vonal átalakulhat a magyar kormány felügyelete alatt álló magyar vállalattá, a melyben ezek a külföldi társulatok szintén érdekelve lesznek, ezáltal meg lesz adva a mód arra, hogy ezek a külföldi társulatok mind kötelezzék magukat arra, hogy kikötőikből nem visznek ki más magyar embert, mint a ki törvényeink értelmé-

ben az utazásra jogosítva van, akkor ettől igenis, lényeges javulást várok, mert akkor a verseny megszünik s a szökevénynek nem lesz hova mennie. Ekkor lehet majd a kivándorlók számát redukálni és az összes kivándorlók fölött az állami ellenőrzést gyakorolni.

Különben ismét rá kell mutatnom arra, hogy a míg itthon van valaki, addig a kutya sem törődik vele, a nyelve kilóghat az éhségtől, hálhat vaczokban, s tetszése szerint nyomoroghat. De abban a pillanatban, a mikor elnyeri azt a kvalifikácziót, hogy ő »kivándorló«, abban a pillanatban a magas miniszteriumtól le az utolsó határrendőrig a kormányközegek egész serege foglalkozik azzal, hogy neki az úton kényelmes és jó dolga legyen. Egész sereg hivatalnok, ellenőr és biztos kóstolgatja végig az ételeket, állapítja meg, hogy annak az embernek, a ki odahaza tizedmagával alszik egy szobában, meglegyen a két köbméter levegője, és tiszta legyen az ágyneműje.

Lehet arról is diskutálni, hogy mi humánusabb és mi szükségesebb, vigyázzunk-e azokra az emberekre, hogy jó dolguk legyen és olcsón utazhassanak, vagy hogy ne drágítsuk-e mèg inkább az utazásukat és ne törődjünk vele, akármilyen rosszul vannak is ellátva. És itt is egy igen kényes dolog merül fel. Mert érdekes, hogy mióta a kivándorlással foglalkozunk Magyarországon — meglehetősen későn volt, mikor hozzáláttunk — mi nem a kivándorlók érdekében foglalkozunk vele, hanem foglalkozunk az állam, a munkáltatók, a gyárosok, a földbirtokosok érdekében és nem merjük bevallani, hogy a mikor azt prédikáljuk azoknak az embereknek, hogy maradjanak itthon és a mikor erős rendszabályokat hozunk, akkor mi tulajdonképpen az állam és az uralkodó osztályok érdekében, tehát egoisztikus szempontoktól vezettetve járunk el.

Én azt hiszem, a kivándorlás önmagát fogja meggyógyítani. Olyan az, mint a virus, a melyet beleoltanak a beteg szervezetébe, önmagában méreg, de gyógyítólag is hat; gyógyítólag több irányban: öntudatra, gondolkodásra és *talán tettre is* serkenti a magyar társadalmat. Talán megmozdul a magyar társadalom, hogy ezeknek az embereknek az érdekében is tegyen valamit, tegyen már addig is, a míg idehaza vannak, hogy ne lásson olyan óriási különbséget az itteni és az amerikai állapotok között.

De lesz ennek a mozgalomnak még egy másik átalakító hatása is, a melyet azonban a magyar társadalom aligha fog megköszönni. Lesz abban az értelemben, hogy az amerikai levegő és az amerikai gondolkodás át fogják hatni a magyar nép bizonyos rétegeit, és ezek majd kikényszerítik a maguk számára azt, hogy valamivel jobb, emberiesebb elbánásban részesüljenek. Hiszen méltóztattak hallani arról a bizonyos tót legényről, a kit, mikor Amerikából hazajött, a szolgabiró letegezett, hogy: »Mit akarsz Janó?« A mire ez azzal felelt: »Én nem vagyok Janó, ja szom gentleman!« Ez igen jellemző valami. Ha ez az amerikai szellem hazajön, ez már nem fog beleilleszkedni azokba a keretekbe, a melyeket itt számára évszázadokkal ezelőtt felállítottak és itt be kell állania valami változásnak. Lehet, hogy azoknak az osztályoknak, a melyek a mai állapotokat a saját maguk javára konzerválni akarják, ez a változás nem nagyon fog tetszeni. Lehet, hogy kizökkenti őket abból a nyugalomból és kényelemből, a gondtalan jólétből, a melyben ma élnek. De én azt hiszem, hogy az országnak és a nemzetnek ez nem lesz kárára. (Élénk tetszés.)

Ha pedig azt gondoljuk, hogy a mai állapotok, úgy a hogy vannak, tovább is konzerválhatók, hogy a mai társadalom megmentésére — mert hisz körülbelül

erről van szó — eleget tettünk azzal, hogy a határrendőrséget felállítottuk, hát akkor én rámutatok arra, hogy az orosz határon minden tíz lépésre áll egy zsandár és a német ügynökök mégis kiszállítják az orosz kivándorlókat, mert egyszerűen megvesztegetik a zsandárokat. (Igaz! Ugy van!)

Nincsen rendszabály, a melylyel ezt a folyamatot feltartóztatni lehetne. De ha mi áldozatok és nagyobb emócziók nélkül tovább akarjuk konzerválni a mai állapotokat, akkor egyet ajánlok. Méltóztassék a ma uralkodó társadalomnak Csaczától le az Aldunáig egy nagy kinai falat huzatni arra nyugot felé, hogy ne mehessen ki innen egyetlen egy ember sem, de be se jöhessen a nyugotról egyetlen egy eszme sem és ne jöhessen ide hír, a mely nekünk a nyugot fejlettebb kulturájáról beszél. Akkor rendben leszünk! (Hosszantartó tetszés.)

Elnök: Laehne Hugó képviselő urat illeti a szó.

Laehne Hugó: Méltóságos elnök úr, igen tisztelt szaktanácskozmány! Méltóztassanak megengedni, hogy mindenekelőtt több elhangzott felszólalásra reflektáljak.

Végtelenül csalódtam dr. Pap Dávid tagtársunk felszólalásában, a ki az önálló vámterületről oly szép munkát irt, oly nagy szakértelemről és közgazdasági tudásról tanuskodó munkát és a kitől ennélfogva azt vártam, hogy ennél a kérdésnél rá fog mutatni kivált arra, hogy éppen a vámterület hiánya, lekötött közgazdasági helyzetünk, gyarmati mivoltunk oka főképpen a mai kivándorlásnak. (Felkiáltások: Ma is mondotta!) De, sajnos, t. tagtársunk nem ezt tette, hanem itt társadalmi és közgazdasági, mondhatni, felforgató tanokat hirdetett és hirdette ezeket oly féktelen módon, hogy szinte megborzadtunk; mert társadalmi rend, közgazdasági vállalat, törvényhozás, társadalmi tekintély, mindenféle társadalmi kulturintézmény: az mind sifli; csak egy

örök, egy szent, egy dicső, egy csalhatatlan: a szakszervezet és a szoczializmus. Ez volt körülbelül dr. Pap Dávid úr fejtegetéseinek a tenorja és ennek felelt meg konkluziója is, mert ő itt egyszersmind terrorizált is, fenyegetett is, hogy, ha nem fognak az iparososztály, a mezőgazdasági osztály, szóval a termelő osztály, ha azok nem fognak idejében békét kötni, még pedig olyan békét, mint a milyet a szoczialista szakszervezet diktál . . . .

Dr. **Pap Dávid**: Nem, csak olyat, a mely a méltányosságnak megfelel!

Laehne Hugó: . . . akkor vége Magyarországnak és akkor olyan felfordulás lesz, a mely a mai Magyarországnak a polgári osztályait el fogja söpörni. Bocsánatot kérek, én azt hiszem, hogy így még sem szabad talán beszélni és talán legkevésbbé szabad itt, a hol főképpen nagyiparosok és gyáriparosok vannak együtt, a kik éppen a közelmultban nagy áldozatokat hoztak a munkások érdekében és a munkabéreket oly tetemesen emelték. Én nem tudom, mikor lesz ennek vége; de azt hiszem, hogy, ha nem fiskálisok, újságirók, orvosdoktorok és hasonló emberek lesznek a munkások vezéremberei, hanem maguk az öntudatos és önérzetes és józan munkások fognak a szakszervezetek élén állani, akkor a munkások be fogják látni, hogy mit lehet a termelő osztályoktól munkabérekben követelni.

Legyen szabad néhány részletkérdésben is dr. Pap Dávid úr álláspontját kellő értékére redukálnom.

Dr. Pap Dávid azt mondja, hogy az az üzem, a mely a munkabéreket nem tudja emelni, legyen akár mezőgazdasági, akár ipari üzem, csukja be a boltot. Hát, bocsánatot kérek, ez egy circulus vitiosus. Ha a

munkabéreket emeljük, ezzel egyúttal a termelvények árát is emeljük. Akkor megint a fogyasztó fog panaszkodni, ha drágán kapja a czikkeket és maga a munkás szintén fogyasztó.

Dr. **Pap Dávid**: Csakhogy a drága munkás a legolcsóbb a világon! (Elnök csenget.)

Laehne Hugó: Szóval ez circulus vitiosus. De nem áll ez a mezőgazdasági munkánál: itt nem nőhetnek a bérek. Hiszen a gazdának is, ha meg akar élni, czeruzát kell a kezébe vennie és nagyon is kell számolnia azzal, hogy bevételt várhat-e és ő, sajnos, nem köthet kartellt arra nézve, hogy milyen lehet a buza ára; hanem ezek világpiaczi termények és a világpiaczi terméseredmények befolyásolják az áralakulást és erre egyes gazda, vagy egyes ország vagy országrész gazdái befolyást nem gyakorolhatnak.

De itt vagyok oly bátor Pap Dávid úrnak előbb felemlitett kitünő munkájára hivatkozni, a melyet még 1904-ben irt; az igaz, hogy akkor még nem volt anynyira homloktérben a szoczializmus, mint ma és akkoriban még nem volt általános jelszó az általános választói jog. (Helyeslés.) Akkoriban még Pap Dávid úr a magyar kivitelről szóló fejezetben, a 172. lapon azt mondja, hogy a munkabér a mezőgazdasági czikkek árában az értéknek alig 16 százalékát teszi ki, míg az ipari czikkek árában annak 70 százalékát. Feltéve, hogy nem ez a helyes arány, hanem hogy Ausztriára nézve az arány kedvezőbb, feltéve, hogy Szterényinek igaza van, hogy az ipari czikkekben rejlő munkaérték csak kétszerese a mezőgazdasági czikkekben rejlő munka értékének, és feltéve, hogy a félgyártmányok is iparnak tekintendők, ellenben az ipari és nyerstermények csoportosítása megfelelően korrigáltatik, a következő eredményre jutunk:

Kivitelünk Ausztriába az utolsó három évben stb. Ezt itt felsorolja milliókban és arra a konkluzióra jut, hogy a mezőgazdasági munkaérték a termelt értéknek 25 százaléka, ellenben az iparnál 50 százalék; és kifejti egyszersmind, hogy együttvéve tehát 440 millió korona munkaértéket importálunk, 212 millió korona munkaérték kivitelünkkel szemben. Itt van a kérdés fogantyúja. Erre méltóztatott volna hivatkozni, hogy 440,000 korona munkaértéket importálunk....

Dr. **Pap Dávid:** Ez baj! Ma is vallom.

Laehne Hugó: És 212 millió korona csak a mi munkaértékünk, tehát 220 millió koronával több munkaértéket importálunk, mint a mennyit kiviszünk. Tehát éppen kétszer annyi munkaértéket importálunk, mint a mennyit exportálunk. De maradjunk ennél. Itt maga dr. Pap Dávid úr beismeri, hogy a mezőgazdasági munkabér a termelt érték 20—22 legfeljebb 25 százalékánál több nem lehet, ellenben az ipari munkaérték ő szerinte 70 százalékig mehet, de mások szerint 50 százalékig. És éppen mivel mi még agrárius, mezőgazdasági állam vagyunk és nem tudunk áttérni az ipari államra, azért oly nagymérvű a kivándorlás, mert ime, Amerikában az iparosok és a gyárosok nagyon is sokkalta nagyobb bért tudnak fizetni, mint a milyen bért a mi mezőgazdaságunk elbir, és a milyen bért a mi kezdetleges iparunk elbir. (Úgy van!)

Azt mondja dr. Pap Dávid úr, hogy több mint 12 éve követelik a gazdák különböző kongresszusokon, a gazdasági cselédek és munkások kötelező balesetbiztosítását és hogy erre vonatkozólag azóta még nem történt semmi és a jövőben sem fog történni semmi. Nos hát már 1900-ban meghozatott a gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról szóló törvény, a melynek 8-ik

szakasza szerint minden munkaadó köteles minden egyes, szolgálatában álló gazdasági külső cseléd után a pénztárba évenként 1 korona 20 fillért befizetni. (Felkiáltások: Kevés!) Ez azután az állam dolga, ha pótolni kivánja.

(Az elnöki széket Chorin Ferencz foglalja el.)

Az e törvény 13., 14., 16. és 17. szakaszaiban megállapított segélyezések a rendkivüli tagokra is alkalmaztatnak. A 13. §. például meghatározza, hogy ha a pénztár tagját baleset éri, minő gyógykezelésben és segélyezésben részesítené. Nem mondom, hogy ez kielégítő, de bizonyos az, hogy a családi cselédekre már megvan a köteles balesetbiztosítás. S ha nem csalódom, az 1902 : XIV. t.-cz. kiterjesztette ezt a gazdasági munkásokra is, még pedig azokra, a kik a cséplőgépnél alkalmazva vannak, vagy szecskavágó vagy őrlőgépeknél. Ez tehát mindenesetre egy lépés, a mely e téren történt; de azonkivül, a midőn az ipari munkások betegsegélyezéséről és balesetbiztositásáról szóló törvényjavaslatokat a képviselőház tárgyalta, akkor egyszersmind utasította a földmívelésügyi miniszter urat, hogy hasonló törvényt az összes mezőgazdasági munkásokra nézve is terjeszszen elő. (Egy hang: Hát a betegsegélyezés.) A betegsegélyezés terén a legújabb, úgynevezett derestörvény szerint a mezőgazdasági osztály sokkal többre lett kötelezve — nem szemrehányásképpen mondom — mint az iparosok, a mennyiben ők nemcsak az illető munkást, hanem családtagjait, hozzzátartozóit is kötelesek gyógykezeltetni, még pedig az eredeti törvények szerint az egész költségvetésben, holott, a mint én tudom, a munkaadók vagy gyáriparosok csak a fél költséget viselik az ipari munkánál.

Nem akarok tovább időzni e kérdésnél és csak arra kérném dr. Pap Dávid urat, legyen arra szíves és

magyarázza meg nekem azt, hogy lehet a haza fogalmát a kenyér fogalmával összetéveszteni. Dr. Pap Dávid úr határozottan azt hangoztatta, hogy a munkásembernek, a kisembernek, egyáltalában az alsóbb osztálynak nincs hazája: azoknak ott a hazájuk, a hol többet keresnek.

Dr. **Pap Dávid**: Ennek éppen az ellenkezőjét mondottam.

Laehne Hugó: Feljegyeztem, a mikor méltóztatott mondani.

Dr. **Pap Dávid**: Nem azt mondtam, sőt konstatáltam, hogy jó magyar emberek.

Laehne Hugó: Azt tetszett mondani, hogy . . .

Dr. **Pap Dávid**: Hogy nem szabad ezt a kérdést a haza kérdésével monfundálni, ezt mondtam, és ezt fenn is tartom. De azt nem mondtam, hogy ne törődjék a hazával.

Laehne Hugó: Hát én e részben tanítást akarok venni a doktor úrtól, mert én azt egyáltalán nem tudom elképzelni, és leszek bátor felszólalásom során úgy kimutatni, hogy igenis, a mint később rektifikálta magát, azokban a kivándorlókban is van hazaszeretet és azokról nem szabad lemondanunk, mert mindenki, mint az előttem felszólaló is igen helyesen mondotta, ha még olyan czinikus is, ragaszkodik azon helyhez, a hol bölcsője áll és azon országhoz, azon nemzethez, a melyhez tartozik. Vagyok bátor áttérni Hieronymi ő nagyméltóságának felszólalására. Végtelenül sajnálom, hogy nincs jelen, ámbár nem kivánok vele polemizálni, mert hiszen el kell ismernem, hogy ő nagyméltósága nagyon tárgyilagosan beszélt. Én soha nem tartoztam azok közé, a kik, akár politikailag, akár közgazdaságilag

vele egy véleményen lettem volna; de hogy a tárgyilagosság mennyire minden kritikán felül áll, az is igazolja, hogy éppen ő konstatálta, azon közigazgatási és adóügyi bajokat, a melyekre vonatkozó törvények megalkotásánál ő nagyméltósága évek hosszú során át nemcsak hogy közreműködött, hanem méltóztatnak tudni, hogy két kormánynak is tagja volt.

Ő nagyméltósága csodálkozik a felett, hogy az északnémet kikötőkön keresztül inkább vándorolnak ki, mint a fiumei kikötőn át, noha a kivándorlás az utóbbi útvonalon sokkal olcsóbb és egyszerübb. Ez egyszerűen azért van, mert a mint itt már igen helyesen rámutattak, Ausztriában nincs útlevélkényszer a kivándorlókra nézve. (Felkiáltások: Van! Ausztriában van!) És nincs kivándorlási törvény: (Felkiáltások: Az nincs!) És ennek folytán azok, a kinek papirjai nincsenek rendben, első sorban a Németországon keresztülvivő útat választják; másodsorban pedig a magyar embernek természetében rejlik, hogy ő nem szeret hajón utazni és az északnémet kikötőkön át vivő tengeri út jóval rövidebb, mint a Fiumén át vivő út. Fiumén át, ha jól tudom 18—22 napig tart a tengeri út és az északi kikötőkön át 8—9 napig. (Felkiáltások: 14 napig!) Gyors hajó csak kettő van. De hisz a főmozzanat itt az, hogy kivált az északnémet társaságok, a melyek titkos ügynököket tartanak itt, olyanokat visznek ki főképpen, a kiknek az úti papirjai nincsenek rendben; és ezek irányítják a kivándorlást. És itt éppen az a szomorú, hogy egyáltalában úgy az északnémet tengeri hatóságok, mint kivált az amerikai hatóságok valami nagy súlyt nem is helyeznek az úti papirokra és az úti levelek rendben lételére . . .

Lévay Lajos báró: Sehol sincs szükség útlevélre! Sehol!

Laehne Hugó: . . . hanem tudok esetet, a melynél még marhalevéllel is kivándoroltak. Valami útlevél félét kellett az illetőnek felmutatni és nem lévén neki útlevele, marhalevelet mutatott fel. (Egy hang: Pecsétes levelet kell felmutatni!) Mindamellett én azt hiszem, hogy nem helyes, hogy mi annyira kedvében járjunk a kivándorlóknak, mint eddig tettük, még pedig úgy látszik a fiumei útirány érdekében. Nem helyezkedem arra az álláspontra, hogy a Cunard-szerződést fel kell bontani, koránt sem; magam tapasztalatokat szereztem egy kivándorlási hajóval, még pedig a Cunard-hajóval utazván magam is. Tapasztaltam, hogy ott az ellátás nagyon is jó és szóba állva visszavándorló honfitársaimmal, a kik azelőtt az északnémet kikötőkből utaztak, ezek nem győzték dicsérni, hogy mennyivel jobb az ellátás, mennyivel jobb a bánásmód és minden a Cunard Line-on, mint az északnémet hajókon. De mindamellett talán még sem kellene annyira menni, hogy mi a kivándorlóknak Fiumében állami költségen egy nagy hotelt építsünk. (Zaj.) Tudomásom szerint ott az előző kormány alatt másfél millió korona költséggel egy nagy hotel épült, a hol a kivándorlók elszállásoltatnak, de nemcsak ez történik velük, hanem ruhájuk is desinficiáltatik és megtisztíttatik . . .

Lévay Lajos báró: Törvény irja elő!

Laehne Hugó: . . . a kivándorló maga is megfürösztetik és azután bocsáttatik hajóra. Már engedelmet kérek, de ez talán még sem volna állami feladat, hogy mi annyira elősegítsük és szóval, kellemessé tegyük a kivándorlást, ha már egyébként — beismerem — állami presszióval megakadályozni sem lehet.

Hieronymi ő nagyméltósága szerint, a mostani drágaság is egyik oka lévén a kivándorlásnak, ez ellen mint remediumot hozta fel, hogy ki kell nyitni a szerb

határt és ismét a szerb marhát kell behozni. Ez nagyon kétélű fegyver volna. Mindaddig, a míg Szerbiában és Romániában — de kivált Szerbiában — oly mizerábilis állategészségügyi viszonyok vannak, hogy onnan mindenféle betegséget behurczolunk, mint a hogy annak idején a sertésvészt behurczoltuk, mindaddig állategészségügyi egyezményt kötni Szerbiával úgyszólván állattenyésztési és állatkereskedelmi öngyilkosság volna Magyarországra nézve.

Talán kissé rustikusan hangzik, de méltóztassék elhinni, hogy azon sok mezőgazdasági cseléd és munkás kivándorlásának oka éppen a közelmultban dühöngő sertésvész. A kis cseléd és a munkásember sertésével télen át gyönyörűen kitarthatja családját; másrészt, ha szaporulat van, igen szép jövedelemre is tehet szert.

Abban az egyben osztozom ő nagyméltóságával, hogy arra, igenis, törekedni kell, hogy a keleti államokkal, éppen fejlődő iparunk szempontjából, kereskedelmi szerződéseket kössünk és a megszakadt kereskedelmi viszonylatokat újból bekapcsoljuk, még pedig főképpen azért, hogy majdan mindaddig, a míg iparunk itt Magyarországon fog tudni megerősödni és elterjedni, iparunknak a keleti államokban fogyasztó piaczot biztosítsunk. És ezt elérhetjük a nélkül is, ha egy más nyerstermény-felesleget határainkon bebocsátunk — és ez a gabnafelesleg — és ezt úgy bocsátjuk be, hogy a hazai piaczokat kedvezőtlenül ne befolyásoljuk. Ezzel kettős czél lesz elérve: egyrészt fel fog lendülni a malomipar, egyik legfejlettebb iparunk, a mely most, sajnos, üzemredukczióval dolgozik, másrészt egyszersmind egy fontos élelmiczikknek, a lisztnek az ára is olcsóbb lesz, de harmadsorban igen sok munkásnak — malommunkásoknak — munkát is fogunk adhatni. Erre rámutattam annak idején a képviselőház közgazdasági bizottságában

és rámutattam arra is, hogy ezen kérdést a hazai gabonapiacznak megterhelése nélkül lehetne megoldani a beviteli utalványrendszer útján.

Matlekovits úr ő nagyméltósága felállította azt a tételt, hogy a legnagyobb jövedelmet ma a földbirtok nyujtja. Hát a legbiztosabbat, azt talán igen ; de hogy azt, hogy a legnagyobb jövedelmet szolgáltatja a földbirtok, ő nagyméltósága honnan vette, igazán nem tudom. E részben vagyok bátor a jelenlevő gyáriparosokat megkérdezni, hogy ők vajjon megelégednének-e azzal, ha a beruházott tőkének nem nagyobb, mint legfeljebb négy százalékos kamatoztatására számíthatnának ; mert a mai nehéz munkásviszonyok közt többet, mint négy százalékot alig hoz a földbirtok. (Igaz !)

Hangoztatta továbbá ő nagyméltósága, hogy a jelenlegi parlament egyáltalán nem hivatott arra, hogy az általános adóreform kérdésével foglalkozzék, mert ebben a parlamentben ügyvédeken kivül már csak földbirtokosok ülnek. Már bocsánatot kérek. Hát az a parlament, a melynek annak idején ő nagyméltósága is tagja volt, és a mely ugyanazon törvény alapján választatott, mint a mostani, hivatva volt a jelenleg életben levő adótörvényeket megalkotni, s most ebben a parlamentben e feladatra egyszerre sok az ügyvéd és a földbirtokos, a kiktől nem lehet elvárni, hogy igazságos adóreformot vigyenek keresztül ? Már bocsánatot kérek, ilyen gyanúsítással élni szerény nézetem szerint kivált itt, a hol a parlamentnek kevés tagja van jelen, nem szabad ; nem szabad azt feltételezni Magyarországnak 413 képviselőjéről, hogy azok nem tudnak tárgyilagosak lenni, a midőn ilyen nagy kérdésről van szó, mint az adóreform.

Azt gondolja ő nagyméltósága, hogy vajjon az általános választási jog alapján összeülő parlamentben

több lesz a kereskedő és az iparos. Hát azt méltóztatik gondolni, hogy a szoczialisták iparosokat fognak megválasztani? Dehogy! Ott a bicziklis urak fognak bennülni, a kikről ma délelőtt szó volt, benn fog ülni néhány szoczialista-barát fiskális, de az ipar és a kereskedelem képviselőit azok a körök nem fogják megválasztani. (Ugy van!) Tény — magam is sajnosnak tartom —, hogy az ipar és kereskedelem kevéssé van a magyar parlamentben képviselve; de én azt hiszem, ennek nagy részben maguk az iparosok és a kereskedők az okai, mert ők érzik gazdasági helyzetük nehéz voltát és egy olyan, semmiképpen sem jövedelmező pályára, mint a képviselőség, nem igen kivánnak vállalkozni.

De van itt még egy más körülmény is, a mely e részben számba jön és ez a mi inkompatibilitási törvényünk, a mely az iparosnak és a kereskedőnek szinte lehetetlenné teszi, hogy bármiféle üzleti összeköttetésbe jusson az állammal, ha képviselő; ő tehát üzleti érdekei szempontjából inkább nem lesz képviselő.

Harmadsorban sajnos közgazdasági viszonyaink hozzák magukkal, hogy nálunk, önálló vámterületünk nem lévén, az ipart, a kereskedelmet és mindenféle vállalkozást csak állami támogatással tudunk fenntartani, így tehát a vállalkozó szellemmel biró iparos és kereskedő inkább lemond arról a kétes dicsőségről, hogy a parlamentben helyet foglaljon.

Ezen szerény véleményem szerint nagyon is segíteni kellene. Nem mondom, hogy ismét tárt kaput nyissunk a viczinálizmusnak; mindennek meg van a maga módja; de a míg egyrészt oda kellene hatnunk, hogy az iparosok és kereskedők a parlamentbe jöjjenek, másrészt a jelenlegi parlamenttől nagyon is elvárjuk, hogy sürgősen intézkedjék az ő nagyméltósága által felemlített kereseti adóreform tárgyában; követelnünk

lehet pedig e mellett a földadóreformot és a földadó progresszivitásának a keresztülvitelét. (Éljenzés.) Ne méltóztassék azt gondolni, hogy a jelenlegi parlamentben erre nem volna meg a hajlandóság. E részben felelek egyszersmind dr. Pap Dávid úrnak is, a ki ezt szintén hangsúlyozta; mert hiszen — nem méltóztattak talán figyelemmel kisérni a lapok közleményeit, — de a 134 képviselőnek az indítványai között benn van a progressziv földadó behozatala is. (Felkiáltások: De Wekerle nem akarja megcsinálni!) Az tény, hogy ő nagyméltósága, a jelenlegi miniszterelnök és pénzügyminiszter úr felemlítette, hogy ő a földadó terén nem kivánja a progresszivitást életbe léptetni és az is tény, hogy ő az adóreformot egyszerre kivánja megvalósítani, valószinűleg azért, hogy az államháztartás egyes adónemeknek külön kiragadása által és azoknak reformálása által esetleg az államháztartásnak az egyensúlya meg ne zavartassék. De én azt hiszem, a miniszterelnök és pénzügyminiszter úrra is lehetne hatni és nagyon kivánatos volna, ha innen is ez a tekintélyes testület és szakértekezlet felirna a kormányhoz, hogy a progressziv adót, még pedig, a mint igen helyesen méltóztattak megjegyezni, nemcsak a földadó terén, hanem az egész vonalon be kellene hozni. (Élénk helyeslés.)

A kivándorlást első sorban közgazdasági kérdésnek tekintem. (Úgy van!) Főoka lekötött gazdasági helyzetünk. (Ugy van!) Mint az önálló vámterület lelkes hívét, végtelen szomorúsággal tölt el, hogy e szaktanácskozmányban oly kevéssé beszéltek erről; sőt privát beszélgetésekben és, ha jól emlékszem, Hatvany-Deutsch Sándor ő méltóságának egyik közbeszólásában is szinte lemondó lethargiát tapasztaltam; mintha az a felfogás uralkodnék, hogy erről le kell mondani, ezt nem lehet megcsinálni. 1917-ig nem lehet megcsinálni; de

1917-re nagyon is meg lehet csinálni az önálló vámterületet és reménylem, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetsége úgy, mint a multban, a jövőben is fog hatalmas társadalmi akcziót indítani ebben az irányban, mert az önálló vámterület ügye valóban megérdemli, hogy az összes közgazdasági erők összefogjanak és 1917-re, fokról fokra előkészítve, dülőre vigyék. 1910-ben már a bankszabadalom kérdésének kell megoldatnia és ebben senki sem akadályozhat meg minket, mert szuronyokkal egy bankot fenntartani nem lehet; csak akarnia kell tehát a magyar képviselőháznak, akarnia kell a magyar gazdatársadalomnak, a magyar iparos- és kereskedőosztálynak és akkor ennek feltétlenül meg kell lennie. Hiszen éppen azért, mivel munkabéreink olyan alacsonyak, éppen azért, mivel mezőgazdaságunk nagyobb munkabéreket meg nem bir, iparunk pedig fejletlen, azért vándorolnak ki az emberek, mert odaát többet keresnek. (Ugy van!)

Nagyon köszönöm dr. Pap Dávid úrnak, hogy beismerte, hogy a sztrájkok is nagy mértékben hozzájárulnak a kivándorláshoz. Ha ma kitör a sztrájk, — hangoztatta a doktor úr, és ő mint a szoczialisták barátja, erről bizonyára jól tájékozva van — másnap egy csomó ember útlevelet vesz és kivándorol. És miért vándorol ki? Nem azért, mintha szívesen lépett volna sztrájkba. A sztrájkot ő helyteleníti; ő szívesen dolgozna itt, de nem engedik dolgozni. Igenis, szabályozni kell tehát a sztrájkjogot. Legyen joguk azoknak, a kik sérelmet látnak abban, hogy alacsony a munkabér, sztrájkolni; de egyszersmind gondoskodjék az állam arról, hogy az, a ki sztrájkolni akar, meg legyen védve.

A kivándorlásra való csábítás, az ügynökök és kivált a titkos ügynökök üzelmei ellen azért nem tudunk megfelelő remediumot találni, mert, a mint Rákosi Jenő

ő méltósága nagyon helyesen kifejtette, az ügynökösködés, azt hiszem, csak kihágásnak van minősítve és olyan csekély büntetés szabatik reá, a mely egyáltalán nem riasztja el azt a titkos ügynököt nagyon is jövedelmező foglalkozásától. (Úgy van!) Másrészt pedig határrendőrségünk végtelenül hiányos és rossz. Olyan hiányos, hogy a határnak igen nagy területein egyáltalán nincs határrendőrség (Igaz!) és a hol van, ott rossz, ott előállanak azok a bizonyos orosz állapotok. Sajnos, nagyon is mérvadó helyről hallottam, hogy van a határrendőrség személyzetében nagyon is selejtes elem, a mely semmiféle garancziát sem nyujt arra, hogy kisebb-nagyobb összegért az útleveltől eltekint. (Egy hang: Jobban kell fizetni!) Másrészt pedig nagy hátrány, hogy Ausztriában és Horvátországban nincs kivándorlási törvény. (Úgy van!) Mert mihelyt a kivándorló lejön Fiuméba, ott, mondjuk, egészségi okokból, vagy, mert papirjai nincsenek rendben, visszautasíttatik. (Igaz!) A Cunard-line megtartja a szerződést, nem viszi magával, ő Fiuméból átmegy Susákra, ott horvát területen van, ott természetesen gondoskodva van arról is, hogy legyen mindjárt ügynök, a ki pártfogásába veszi és azután vigan zónázik Észak-Németországon keresztül Amerikába. Erre kellene tehát a kormány figyelmét felhívni, hogy hasson oda, hogy mielőbb az osztrák kormány is hozzon kivándorlási törvényt és hogy Horvátországban is hozzanak.

Lévay Lajos báró: Ismételten sürgettetett.

Laehne Hugó: Tudom, hogy sürgettetett, méltóságos uram, de nem fog ártani, ha innen is rámutatunk erre a kérdésre.

A kivándorlási törvénynek egyik része, azt hiszem, még szintén végrehajtatlan; legalább nincs tudomásom

arról, hogy az 1903: IV. törvényczikkben előirt kivándorlási tanács megalkottatott volna.

Hegedüs Lóránt: Kinevezték, de nem hivták össze!

Laehne Hugó: Arra is fel kellene hívni a kormányt, hogy ezt az intézményt funkczionáltassa, mert ez bizonyára sok fontos kérdésben támogathatni fogja a kormányt.

A kivándorlás apasztására, illetőleg megszüntetésére szolgáló teendőket én is két csoportra osztom. A csak törvényhozási intézkedés és hosszabb munka által megoldható feladatok közt legyen szabad itt is első sorban az önálló vámterületre, önálló gazdasági berendezkedésünkre utalnom; ezt ne engedjük többé a napirendről levenni.

A földbirtok tekintetében nem érthetek egyet az előadó úrral. Az az országút, a mely a kötött birtokon visz keresztül és így apasztja a kivándorlást, nagyon rögös és nagyon görbe lesz. E kivándorlási mizéria nagy baja az egész nemzetnek, iparosoknak és mezőgazdáknak egyaránt; kapcsoljunk ki ebből mindent, a mi disszonancziát idézhet elő vagy legalább is annak látszatát keltheti, mintha a kivándorlás nagy baját jelszóul akarnók felhasználni és előtérbe tolni, hogy régi, szerzett jogokat sértsünk. (Felkiáltások: Ezt nem akarja senki!) Nem vagyok szerelmes a kötött birtokba és nem tekintem noli me tangere-nek, de kérem az előadó urat, hogy ahhoz az országúthoz, a melyet itt építeni akar, ne a nemzeti állam alapjaiból vegye a köveket és ne onnan robbantsa azokat dinamittal, mert ha e kérdést a kivándorlási kérdéssel kapcsoljuk össze, akkor nem fogunk barátokat szerezni, akkor a gazdaosztályt, a mely pedig szintén és még hozzá régibb idő óta, mint az iparosok, foglalkozik e kérdéssel, egyáltalán el fogjuk idegeníteni magunktól. De igenis, szükség van jó földbirtokpolitikára, még pe-

dig különösen a telepítés és a parczellázás tekintetében, mert, a mint éppen Hieronymi Károly ő nagyméltósága kifejtette, a rossz telepítés és a rossz parczellázás nem hogy apasztaná, de elősegíti a kivándorlást; ezért kellene felirni, hogy a telepítés és a parczellázás állami feladatnak nyilváníttassék és csakis az állam közbejöttével történhessék.

A községi és városi birtokok, igenis, nagyon kívánatos volna, hogy telepítési és parczellázási czélokra felhasználtassanak; ez a községi és városi birtok rendszerint kellő szakértelem hiányával kezeltetik, a községeknek és városoknak kellő jövedelmet nem hoz és így a községeken és városokon is csak segítve lenne, ha parczelláztatnának, a mivel egyszersmind nagyon sok embert földhöz is lehetne juttatni. Ezzel a kérdéssel, igenis, foglalkozik a kormány.

Ez a kérdés tehát szintén megoldandó.

Másrészt volnának azonnal keresztülvihető és keresztülviendő intézkedések. Itt van első sorban, a mit már említettem, a sztrájkjog szabályozása és a dolgozni akarók megvédése. Amerikából visszavándorló munkások mondották nekem, mennyit kell ott szenvedniök és dolgozniok. Igaz, hogy jóval többet keresnek, de ha itthon annyit dolgoztak volna, valószinűleg ugyanannyit keresnének.

Kérdeztem, miért nem dolgoztak itthon.

— Hja, nem engedi a szakszervezet!

Nem volt szabad és nem szabad akkordmunkát vállalni, hanem csak napszámban szabad dolgozni, a mivel az egyéni munkaképességnek a kifejtését megakadályozták. (Igaz! Úgy van!) Ezért mennek sokan Amerikába. A sztrájkjog szabályozásánál tehát biztosítani kellene azt is, hogy a ki akkordmunkát akar vállalni és így akar dolgozni, az is dolgozhassék. (Helyeslés.)

Másrészt a társadalomra is kellene hatni. Nem szabad — hisz ez régi betegségünk — mindent az államtól várnunk. A kivándorlásnak ez a kérdése olyan, mint az osztálysorsjáték. Mint ennél, csak a húzás előtt halljuk a nagy lármát és reklámot és felszólítást a sorsjegyvásárlásra, úgy a kivándorlásnál is elejével csábítják az ügynökök a szegény munkást, hogy Eldorádó vár reá; és miként a sorsjegynél a húzás után csak egy-két nagyobb nyereményről hallunk, de a vesztesek szomorú ezreiről nem hallani semmit, épp úgy nem tudunk a kivándorlásnál semmit arról, hogy odaát hányan jártak szerencsétlenül, a kik egyáltalán teljesen elzüllöttek és nagyon is elrettentő például szolgálhatnak.

Én tehát egy eszmét kivánok megpendíteni és kérném a Gyáriparosok Országos Szövetségét, hogy vegye ezen ügyet a kezébe: létesítsen, ha úgy tetszik, egy kivándorlási vagy visszavándorlási hazafias ligát, szóval, egy egyesületet, a mely állandóan foglalkozik a kivándorlással és a visszavándorlással társadalmi úton. (Helyeslés.) Állami úton, sajnos, nem lehet tenni semmit, mert ezt az Egyesült-Államok nem tűrik.

Hatvany-Deutsch Sándor: Az OMGE-vel együtt.

Laehne Hugó: Ha méltóztatik, az OMGE-vel együtt; szóval, a gazdatársadalmi és iparostársadalmi vezető testületek és a közgazdasági testületek összefogva létesítsenek egy ilyen ligát, a mely azután élelmes embereket tart, a kik kimennek Amerikába, a kik figyelemmel kisérik annak a kivándorlónak a sorsát, a kik a borzasztó, a rettentő példákat leirják, azokat hazaküldik és itt terjesztik. Szóval a csábítással szemben ellenagitációval kell dolgozni. Gondoskodni kell arról is, hogy a visszavándorlók, ha visszajönnek, munkát kapjanak, még pedig természetüknek megfelelő munkát: ha iparosmunkás volt, iparosmunkát kapjon az illető, ha mező-

gazdasági munkás, földecskét; és ezzel a törekvéssel már karöltve kellene működnie az államnak; és van is tudomásom róla, hogy a kormány nagyon is hajlandó volna egy ilyen társadalmi intézményt megfelelően támogatni. Hiszen a román kulturliga is Magyarországon milyen szaporán dolgozik, sajnos, titokban a románok között. Hát mi magyarok társadalmi úton miért ne dolgozhatnánk odaát a mi véreinkért? Hiszen kivándorlóink odaát — volt alkalmam róla meggyőződni — nemcsak az első generáczióban, hanem a továbbiakban is nagyon is megtartják magyar mivoltukat. Éppen azért továbbra is foglalkoznunk kell velük és ha mindjárt, hogy úgy mondjam, hűtlenül elhagyták is a hazát, azért továbbra is a haza szeretetét kell velök éreztetnünk és ha lehetséges, visszatelepedésre birni őket.

Ha mindezeket a dolgokat keresztülviszszük, ha egyrészt iparunk lesz s a munka szabadsága biztosítva lesz s másrészt a csábításnak és ügynökösködésnek eleje vétetik, akkor hiszem, hogy ha nem is megszünni, de nagy mértékben csökkenni fog a kivándorlás. (Élénk helyeslés és taps.)

Mezey Gyula a F. M. K. E. képviselője: Mélyen tisztelt Szaktanácskozmány! A szaktanácskozmány azon tagjai, a kik előttem felszólaltak, már részletesen kifejtették, milyen nagyok a kivándorlás mérvei s milyen káros hatással vannak hazánkban a népesedésre, a közgazdaságra, a művelődésre, a közerkölcsökre, a honvédelemre és a magyar nemzeti eszmére egyaránt. Ismétlésekbe kellene bocsátkoznom, ha ezek fejtegetését nem mellőzném. Részemről pedig már elmondottakat ismételni csakis annyiban akarnék, a mennyiben azok az általam követendő eszmemenet érdekében okvetlenül szükségesek. A vezérfonal előadásomban azon előadói javaslat lesz, a melyet az ügyvivő igazgató úr a szak-

tanácskozmány kezdetén kezünkbe juttatott s röviden elfogadásra is ajánlott. Annak pontjai szerint fogok haladni s már most megjegyzem, hogy bár az előadó úrral egyes részletekben egyetértek, sok alapvető kérdésben nem tudtam vele egyező felfogásra jutni.

A Szövetség által feltett első kérdés a kivándorlási és útleváltörvényre, a második a Cunard-Line-nel való szerződésre vonatkozik. Miután kapcsolat van a kettő között, legczélszerübb azt együtt tárgyalni.

Tapasztalati tények és statisztikai adatok egyaránt bizonyítják, hogy a kivándorlás a törvény meghozatala és a Cunard-szerződés megkötése óta nagy arányokban emelkedett. Sokan vitatták ezen szaktanácskozmány folyamán is, hogy a kettő között egészen szoros az oki összefüggés. Maga az előadó úr is azt mondja a II. kérdőpontra adott válaszában, hogy »a Cunard-szerződés folytán egy év alatt 100,000-el emelkedett a kivándorló magyarok száma«; minthogy pedig az 1906. évi kivándorlók egész tömege statisztikai adatok szerint — a romániai kivándorlást is figyelembe véve mintegy 200,000-re emelkedett, az előadó úr szerint a Cunard-szerződés maga 50%-kal szerepelne a kivándorlást előidéző okok közt. Ez mindenesetre tévedés, melyre a felszólalók közül már többen reámutattak. Az igazság az, hogy a kivándorlási nagy hullám a Cunard-szerződés óta, de nem a Cunard-szerződés folytán nagymértékben emelkedik.

A kivándorlás alapokai tisztázottaknak tekintendők. Az okokat azon nagymérvű szocziális, közgazdasági és erkölcsi dekadencziában kell keresni, mely közéletünk összes vonalain többé-kevésbbé megállapítható, s mely a legalkalmasabb melegágyát képezi az izgatásnak és csábításnak. Nem csoda, hogy a kivándorlás ily körülmények között már régen kivetkőzött eredeti, a munka-

keresésre, a megélhetési viszonyok javítására irányuló jellegéből s nem tekinthető egyszerű és természetes vagyonszerzési törekvésnek többé, hanem immár valóságos lázzá, szerencsevadászattá fajult. Igy állván a tények, nem lehet nehéz az első kérdésre a felelet.

A hol oly nagy mozgató erők működnek, mint a milyenekre lapidárisan reámutattunk, ott egy törvény hiányai, egy szerződés fogyatékosságai nem képezhetik a bajnak alapokát s ott a rendőri intézkedések jelentősége is csak másodrendű lehet. Az ok szocziális, gazdasági és ethikai természetű; ilyeneknek kell lenni az orvosszereknek is. A hol a közgazdaságban és társadalomban ily nagyméretű bajokat állapíthatunk meg, ott az összes szocziális, ethikai és közgazdasági életrendnek mélyreható javítása okvetlenül szükséges.

Ebben a tételben jelölhető meg a kivándorlás nagy veszedelmének gyógyítási módja általánosságban s ebben található fel válaszom az I. kérdésre nézve is. Ez a tétel világosan utal arra, hogy a kivándorlás a legjobb kivándorlási törvénynyel sem akadályozható meg, mert annak nem tüneteit, de alapokait kell komoly gyógykezelés tárgyává tenni. Ezzel azonban egyáltalában nem azt kivántam kifejezésre juttatni, hogy a kivándorlási törvény revizióját a teendő és tehető intézkedések sorából hagyjuk ki teljesen. Azokkal tehát, a kik a reviziót feleslegesnek állítják, egyet nem érthetek.

Kétségtelen ugyanis igen tisztelt szaktanácskozmány, hogy a törvény értelmében ennek a kérdésnek teljesen üzleti jellegű kezelése érvényesül. A kivándorlók szállítása a törvény 8. §-a értelmében hazai és külföldi magánszállítási vállalkozókra, egyesekre vagy társaságokra bizható, a kiknél vagy a melyeknél a dolog természetéből kifolyólag a jogos üzleti érdek az irányadó s a kikre vagy a melyekre nézve az a körülmény, hogy a

kivándorlók egy részét a helyzet igazi feltárásával s okos tanácsokkal vissza lehetne-e a hazában tartani, legalább is közömbös. A törvény ezen intézkedése azonban a kisebb hiba. Én a törvény fő hibáját abban találom, hogy annak 15. §-a értelmében a hajózó vállalat felhatalmazást kap arra, hogy a kivándorlókat a szállitási szerződések megkötésének czíme alatt »alkalmazottak«, helyesebben magánügynökök útján gyüjtse öszsze. Ha tehát megengedjük is, hogy a hajózó társaság az ő üzleti érdekével nemzetünk rovására vissza nem él s hogy a hajózó társaságnak nem érdeke, hogy minél nagyobb számú kivándorlót szállítson hajóin — bár ez a feltevés minden üzleti felfogással homlokegyenest ellenkezik — az már kétségtelen, hogy a magánügynöknek feltétlenül érdeke a sok kivándorló. Hogy ez így van, annak igazolására az Adria tengerhajózó társaság képviselője dr. Kovács úr hozott fel érdekes adatokat. Szerinte a Cunard 1906-ban csak mintegy 43,000-et volt képes kiszállítani azon 80,000-nél többre menő kivándorlóból, a melyet az ő ügynökei összegyüjtöttek, a többit kénytelen volt átadni az észak-német hajózó vállalatoknak. Ezt igazolja általában a tapasztalás is, mutatja az a verseny, mely a hajózó társaságok közt ennek nyomán kifejlett, s mely a törvényes és titkos ügynökök útján, mint annak a Szövetségnek nagyrabecsült elnöke jeles megnyitó beszédében kifejezést adott, immár valóságos embervásárrá fajult, nemzetünk, fajunk nagy érdekeinek rovására. A kivándorlási kongresszusok már a törvény megalkotása előtt reámutattak az ügynöki intézmény veszedelmeire. A gazdatársadalom egyetértő véleménye szerint az állami kivándorlási irodáknak kellett volna azokat a közegeket képezni, melyek a kivándorlás ellenőrzése és mérséklése czéljából a kivándorlók tömege s a szállító vállalatok közé állíttatnak.

A kivándorlási irodák élére arra rátermett, jól megválasztott, ezen nagy nemzeti veszedelem iránt kiváló érzékkel biró állami tisztviselők állítását javasolták a kongresszusok s javasolták egyúttal azt is, hogy ezen irodák működésébe az illető vidék gazdasági egyesületeinek, iparkamaráinak kiküldöttjei s a társadalomnak erre vállalkozó jelentékenyebb alakjai, egyes földbirtokosok, lelkészek stb. bevonassanak. Ez úton vett volna tevékeny részt a kivándorlás mérséklésében az érdekelt társadalom s ez a szervezet ily alakban egy közgazdasági és szocziális ellenőrző intézményt képezett volna és bizonyára nagy szolgálatokat tehetett volna az ügynek a kivándorolni akarók felvilágosításával, holott ezek a mai rendszerben kizárólag a nyilvános és titkos ügynököknek vannak kiszolgáltatva, a kik bizonyára csupán az érem szebbik oldalát mutatják nekik.

A kivándorlási irodák intézményét betetőzte volna a kivándorlási tanács, mint az egész szervezet csúcspontja, vezetője, ellenőrzője. Ezt meg is alkotta a törvény (38., 39. §§.), de életbe léptetve eddig nem lett. A magánügynöki intézmény fenntartása esetén nem is lehet ennek működésétől megfelelő sikert remélni.

Ezekből világosan kitünik, hogy a kivándorlási törvény sürgősen módosítás alá veendő az általam kifejtett irányban, a magán ügynökségek teljes megszüntetésével, az állami kivándorlási irodák felállításával, a kivándorlási tanács életbe léptetésével. E mellett a törvény egyes korlátozó intézkedései szigorítandók. Igy például a törvény 2. §-ának intézkedése szerint azok, a kik a véderőtörvényen alapuló állítási vagy szolgálati kötelezettség alatt állanak, csak az erre illetékes hatóságtól nyert engedélylyel vándorolhatnak ki. Ez némi korlátozást tartalmaz az állítás és szolgálatkötelesekre, de nem elegendőt; azokra, a kik az állítási kort el nem érték, hatálylyal

nem bir. Ezen intézkedés mellett a 18—19 éves ifjak vígan hajózhatnak át a tengeren s a »véderő« az állítási kötelezettség beálltakor bottal ütheti a nyomukat. Ugyanez áll az engedélylyel kivándorolt tartalékosokra is. Ezekre nézve az útleveltörvény 2. §-a csak háború esetén ád jogot a kormánynak, hogy az útlevelek kiadását egyáltalában beszüntesse. Ezeket a véderő a legtöbb esetben végleg elvesztette. Hogy erre a haza bármely fiának a szabad költözködés czímén joga lehetne: az előttem legalább is kétséges. Az állam minden polgárának, minden gyermekének érdekében tartja fenn összes közgazdasági, közigazgatási, kulturális, igazságügyi, honvédelmi, egészségi és szocziális intézményeit. Ebből világosan következik, hogy az állam minden fiának is kötelezettségei vannak az állam irányában s csak ha ezeknek megfelelt, állhat be reá a költözködési szabadságnak az a mértéke, hogy ő hazáját állandóan vagy végleg is elhagyhassa. Ugyancsak nem terjedhet a szabad költözködés joga addig a határig, hogy a kivándorló keresetképtelen családtagjait azok teljes anyagi biztosítása nélkül hagyhassa vissza. Erre nézve a törvény 2. §-ának *d)* pontja intézkedik ugyan, de annak végrehajtása hiányos, a mit bizonyítanak az e tekintetben évről évre előforduló visszaélések és megújuló panaszok.

Jogosan kifogásolni lehet azt is, hogy szerződéses viszonyban állók, szerződésbeli kötelezettségük lejárta előtt kivándorlásra engedélyt kapjanak. Ezzel az intézkedéssel nincs a polgár szabad költözködési joga megsértve, csupán a saját akarata szerint elvállalt kötelesség teljesítéséig korlátolva. Csodálatosak ebben a tekintetben egyes körökben a felfogások. Azt például természetesnek tartja mindenki, hogy egy szerződéses viszonyban álló gazdasági cseléd, mezőgazdasági és

ipari munkás, vagy egyéb alkalmazott, míg munkaadójával kötött szerződése fennáll, saját hazájában sem költözködhetik más vidékre, mert hiszen elvállalt szolgálati vagy munkakötelezettségének azon a helyen (abban a községben, abban a majorban, abban a gyárban) tartozik eleget tenni, a hová szerződött. Ha azonban egy ilyen szerződéses viszonyban álló egyén szerződésének lejárta előtt Amerikába útlevelet kér s a mezőgazdaság érdekképviseletei azt megadhatónak nem vélik, az engedély megadásának tilalmazását kivánják: ezt az illető körök a polgár szabad költözködési joga megsértésének s reakczionárius intézkedésének tartják, — meg nem gondolva, hogy mily viszonyok fejlődhetnek ki egy olyan országban, a hol a szerződésbeli kötelezettségek teljesítése alól százan és százan mentetnek fel ily közvetett módon: a károsított másik fél pedig a tengeren túl keresheti a maga igazát.

Nem lehet tűrni államrendészeti szempontokból azt sem, hogy a törvény intézkedései kijátszassanak, pedig tudjuk, hogy így van, hogy igen nagy azok száma, a kik útlevél nélkül vándorolnak ki, átszökve a határon, vagy munkakeresés céljából külföldre (Ausztriába, Németországba) menve át s onnan vándorolva ki Amerikába. Az ellenőrzés tehát sokkal hatékonyabbá teendő a mainál, a büntető határozmányok feltétlenül szigorítandók s a mi sajátos viszonyaink közt kimondandó lenne, hogy a ki munkakeresés céljából külföldre megy — ugyanazon elbánás alá essék, mint a bevallott kivándorló s reá a szigorított törvény szigorított intézkedései alkalmaztassanak.

A határrendőrség intézménye a hegyvidéki kirendeltség igen tisztelt képviselője által előadott értelemben szervezendő át, hogy céljának megfeleljen. E tekintetben nem értek egyet a dr. Sugár Ignácz úr által elmondot-

takkal, a ki ez intézkedésektől — utalva a magyar határvonal nagy hosszúságára — semmi eredményt nem vár. Az olyan nagyhangú kijelentésekkel, hogy a sok száz kilométerre kiterjedő határvonalon a határrendőrség nem érvényesülhet, ezt a kérdést agyonütni nem lehet. A ki határaink geografiai alakulatát ismeri, az tudja, hogy nagyon hosszú vonalakon aránylag mily kevés a nyilt és titkos alkalmas átjárók száma. Be kell látni, hogy egy jól szervezett határrendőrség éppen határaink geografiai alakulata folytán igen nagy eredménynyel léphet fel a nagy arányokat öltött embercsempészet ellen.

Ezen fejtegetések után csak kevés szavam lehet a Cunard-szerződésről. Ezt a kérdést dr. Kovács úr az Adria képviselője kellő világításba helyezte. Mindenesetre helyes, ha az állam biztosítani akarja magának a szállításban az ellenőrzés lehetőségét. Az orvoslás módja tehát nem a Cunard-szerződés eltörlésében, de mint kifejtettem a törvény okszerű reviziójában, a magánügynöki intézmény eltörlésében, az állami kivándorlási irodák felállításában, a határrendőrség megfelelő szervezésében, az ellenőrző és büntető határozmányok megfelelő szigorításában keresendők. Ez utóbbiak állanak az útlevéltörvényre is.

Mindezen rendészeti intézkedések azonban a bajt gyökereiben nem gyógyítják meg. Áttérek tehát a teendő intézkedések közgazdasági és szocziális részére. Ezek között a III-ik kérdőpontra.

Az előadó úr a kivándorlás egyik főokát az állami terhek nagy emelkedésében látja, mit egyfelől az állami költségvetés emelkedésével, másfelől az alkalmazottak számának nagymérvű emelkedésével igyekszik igazolni. Ajánlja, hogy minden erővel küzdjünk az állami alkalmazottak számának szaporítása ellen s javasolja a II. oszt.

kereseti adó legalsó osztályának és a munkások I. oszt. kereseti adójának eltörlését.

Nagyon jól tudjuk, hogy az államélet igényei az utolsó éztizedekben minden irányban nagy mértékben emelkedtek, ezzel együtt járt a terhek állandó és folytonos emelkedése

Ez a fejlődéssel járó természetes folyamat. Nem is a teheremelkedés tulajdonképpen a baj, hanem az: hogy a keresetképesség, az ország lakosságának teljesítő képessége nem tartott lépést a terhek emelkedésével. Kormányaink elmulasztották ezt a teljesítő képességet megfelelő közgazdasági intézkedésekkel fejleszteni és annak útjából az akadályokat megfelelő közigazgatási, törvénykezési, szocziális stb. intézkedésekkel elhárítani. Itt tehát megint csak annak tudatára jutunk, hogy a helyzet sanálása minden irányban a közgazdasági, közigazgatási, törvénykezési, szocziális és kulturális intézkedések egész sorozatát igényli. Az állami alkalmazottak számának megfelelő korlátok között tartása bár nézetem szerint is, kivánatos: a terhek csökkentése s így a kivándorlás korlátozása szempontjából csak csekély értéket képvisel.

A II. és I. oszt. kereseti adók egyes ágainak eltörlése kétségtelenül helyes kivánság, de semmi esetre sem elég intezkedés az adóügy terén. Ez csak bevezetését képezheti a rendszeres és általános adóreformnak.

Az adóügy igen nagy mező, nem akarok annak reformjára részletesen kiterjeszkedni, csak utalok egyes részletekre. Utalok például a földadóra. Én nem megyek el odáig, mint azt némelyek teszik, a kik a földadónak leszállítását kivánják. Megmaradhat nézetem szerint továbbra is a mai kontingensében, csak igazságossá és arányossá legyen téve. Ennek érdekében feltétlenül szük-

séges a kataszteri tiszta jövedelem kiigazítása és a progresszivitás behozatala. Uj forrásként mutatkozik a külföldi honosok birtokainak magasabb kulcs szerint való megadóztatása.

Rendkivül fontos éppen a legszegényebb néprétegek megélhetése, tehát a kivándorlás szempontjából is, fogyasztási adórendszerünk reformja, a hús-, bor-, sör-, czukoradó leszállításával s a szeszadó felemelésével. Hogy pedig ez utóbbi szesziparunk visszaesésével ne járjon, mindazon intézkedések megtétele szükséges, melyek a szesznek az iparban, háztartásban való felhasználását elősegítik.

A Szövetség által felvetett kérdések közül, a kivándorlás csökkentése érdekében, kétségen kivül a 4-ik, az iparfejlesztésre és a szocziálpolitikai reformokra vonatkozó, a legfontosabb.

Itt egyetértek az előadó úrral abban, hogy a kivándorlás csökkentése érdekében a munkaalkalmak szaporítása, a kereseti viszonyok javítása, az ipar rendszeres fejlesztése nagyarányú eszközökkel, legelső sorban pedig az ipari foglalkozást bénító s akadályozó rendelkezések és törekvések elhárítása, nagyon szükséges. Kétségtelen azonban, hogy erre a mostani idő éppen a nagyméretű kivándorlás folytán állandóan igen erősen csökkenő munkáslétszám miatt, kevésbbé alkalmas, mint voltak a megelőző évek. Nem csoda tehát, ha minduntalan felhangzik a kérdés: mit akarunk az iparfejlesztéssel akkor, a midőn már a mezőgazdaság sem tud elegendő munkáskezet kapni? Én nem helyezkedem erre az álláspontra. Nekem az a nézetem, hogy még a csökkenő munkáslétszámnak sem szabad bennünket az iparfejlesztéstől visszarettenteni s ha elmulasztottuk azt kedvezőbb időkben, lássunk hozzá a legnagyobb erélyyel, hogy helyrehozzuk a mulasztottakat, fokozatosan

szaporítsuk a munka és kereseti alkalmakat és ezzel is kevesbítsük a kivándorlás okait. Következetes, czéltudatos és szívós munka mellett lehetetlen elmaradni a sikernek; a társadalomban és közgazdaságban helyre kell előbb utóbb állani a részben természetes okok folytán, részben pedig mesterségesen megzavart egyensúlynak.

Az iparfejlesztésben sem szabad azonban egy pillanatra sem elfelednünk, hogy hazánk mezőgazda állam. Első sorban azon iparágak lennének tehát — szerény nézetem szerint — minden lehető módon és eszközzel kifejlesztendők, melyek, hogy úgy mondjam, a mezőgazdaság emlőin nőhetnek fel. Ilyenek a len- és kenderkikészítő telepek, keményítő és burgonyalisztgyárak, állati és növényi konzerveket előállító intézmények, mezőgazdasági czukorgyárak, répa- és burgonyaszeszgyárak, a szesznek az iparban fokozottabb felhasználásával stb. stb.

Mindent összevéve azonban nagy kételyeim vannak az iránt, hogy elég gyorsan megfelelő eredményeket tudjunk elérni az iparfejlesztés terén kellő vámvédelem nélkül. Úgy hiszem, hogy az 1917-ig terjedő időszak újból igazolni fogja a multból merített ezen aggályokat.

Az iparfejlesztés mezejét nem lehet elhagyni a nélkül, hogy meg ne emlékezzünk a sztrájkokról. Ezeknek minden irányban, úgy a termelésben, mint a fogyasztásban tapasztalt drágító hatása elvitathatatlan. Dr. Pap Dávid szaktanácskozmányi tag azonkivül beismerte azt is, — a mit a tényekkel szemben alig is lehetett volna tagadásba venni, — hogy minden nagyobb sztrájk után tömegesen váltják meg a munkások az Amerikába szóló útleveleket. Nagyon fontos lenne a munkások egyesülési szabadságának sérelme nélkül

a sztrájkkérdést munkásra és munkaadóra egyaránt méltányosan megoldani.

Dr. Pap Dávid úr, a sztrájkokról szólva szűkkeblűséggel vádolta meg az ipari és mezőgazdasági munkaadókat s azt a felhivást intézte mind a kettőhöz, hogy nagyobb munkabéreket adjanak: a béke érdekében. A szaktanácskozmány nagyérdemű elnöke az ipari munkaadókra vonatkozólag bölcsen és határozottan verte vissza az alaptalan támadást s kimutatta, hogy a munkaadók elmennek a lehetőség szélső határáig, s a békének éppen a szocziáldemokráczia féktelen izgatásai állanak útjában. Pap úr megkoczkáztatta azt az állítást is, hogy a mezőgazdaság egyáltalán nem akarja a méltányos béreket megadni, inkább kész visszamenni az extenziv gazdálkodásra. Ez az állítás egyáltalában nem állja ki a komoly birálatot. Tények bizonyítják, hogy a mezőgazdasági munkabérek az utóbbi években nagy arányokban emelkedtek, s a mezőgazdák szintén tettekkel igazolták be, hogy készek elmenni a méltányosság legszélsőbb határáig. Ámde e téren oly követelések támasztattak a munkás-szakszervezetek által, a melyek egyenesen kétségessé teszik azt, hogy jövedelmezőleg lehessen még termelni. Vagyis a szocziализmus féktelen izgatásai folytán meg lett támadva a jövedelmező mezőgazdasági termelés lehetősége. A mezőgazdasági munkabérek már is magasabbak, mint az az általában kedvezőtlen értékesítési viszonyok mellett indokolt. S ha a kereset az egész évre felosztva így sem elegendő, annak oka nem az alacsony munkabérekben, hanem abban keresendő, hogy a mezőgazdasági foglalkozás az évnek csak néhány hónapjára terjed ki s különösen a tél folyamán alig nyujt keresetet. Hogy pedig a mezőgazdák készebbek volnának felhagyni a haladással és inkább áttérnének az extenziv művelésre semmint a munkabéreket méltá-

nyosan emelnék: ez a legmerészebb ráfogás, a mit a leghatározattabban vissza kell utasítani. Nincs az a mezőgazdasági kör, melyben ily irányzat érvényesülne. A midőn a mezőgazda az idők mostohaságára hivatkozva, azt mondja, hogy ha a munkáshiány továbbra is ily arányokban fokozódik s a követelések továbbra is ily mértéktelenül csigáztatnak fel, mint azt napjainkban tapasztaljuk, akkor esetleg kénytelen lesz felhagyni az intenzivebb gazdasági üzemekkel: a tárgyilagosan itélő szemében egészen mást jelent, mint a mit dr. Pap Dávid állít. Az ily nyilatkozatokban a helyzet kényszerűsége és nem a kitűzött vagy követett irányzat nyilatkozik meg. Hogy ez a visszaesés be ne következzék, feltétlenül szükséges, hogy megszünjenek a szoczialdemokráczia részéről szünet nélkül folytatott féktelen izgatások a munkaadók ellen, a melyekkel dr. Pap Dávid is azonosítja magát akkor, a midőn ebben a szaktanácskozmányban is, a hol egy súlyos társadalmi és gazdasági baj okait kutatjuk, megtámadja a közkormányzatot azért, mert itt-ott feloszlatott olyan szakszervezeteket, melyek törvényadta jogaikkal visszaélve, működésükkel a törvényes rendbe s az alapszabályaik által előirt irányba beilleszkedni vonakodtak.

Abban, hogy szocziálpolitikai alkotásokra minden irányban szükség van, az előadó úrral egyetértek; e tekintetben a mostani kormányban teljesen megbizom.

Az ötödik kérdőpont a munkástelepítésre és a munkásoknak földhöz juttatására vonatkozik.

Az előadó úr s vele együtt többen (Gelléri, Szántó stb.) a kivándorlás legfőbb okát a hitbizományi, holtkézi s általában a kötött birtokokban keresik s ennek folytán a kötött birtokok megszüntetésével és feloszt-

hatóvá tételével munkásnépünk földéhségének kielégítését ajánlják. Az előadó úr erre vonatkozó álláspontját abban foglalja össze, hogy: »Magyarország iparfejlesztésének országútja a kötött birtok felbontásán át vezet«. Ezekkel az álláspontokkal a magam részéről nem érthetek egyet. Hogy a kötött birtokok túltengése lenne a kivándorlás egyik legfőbb oka, többen állították, de elfogadható módon senki sem bizonyította be. A birtokok megkötöttsége nálunk már régi keletű, ha tehát ez lenne a kivándorlás egyik főoka, úgy ez hazánkban egyrészt már régebben kezdetét vette volna, másrészt első sorban és legnagyobb méretekben a kötött birtokokon indult volna meg; kétségtelen tény pedig, éppen dr. Sugár Ignácz, a ki nem barátja a kötött birtokoknak, mutatta ki e szaktanácskozmány folyamán, hogy az első kivándorlók ipari munkások voltak.

Hogy a kivándorlás és a kötött birtok közti összefüggés mennyire nincs meg, azt a statisztika adataival fényesen és alaposan kimutatta a szaktanácskozmány egyik illusztris tagja, Hieronymi Károly, volt kereskedelemügyi miniszter úr. Az ő következtetéseit teljesen igazolják a gyakorlati tapasztalatok. Vinczehidy Ernő úr rámutatott arra a jelenségre, hogy Torontálban, a hol a parczellázott birtok nagyobb az egész terület 70%-ánál, milyen nagymérvű a kivándorlás. Dr. Vargha Gyula miniszteri tanácsos úrnak a szaktanácskozmány folyamán felmutatott adatai szerint pedig Csongrádmegyéből — a hol köztudomásúlag legtöbb a kötött birtok — 1906-ban csak 102 s 1907. év első négy hónapjában csak 45 volt a kivándorlók száma. Nagyon sok példát tudnék még felmutatni az ország minden részéből, de nem megyek tovább annál a vármegyénél, a melyben lakom, Nyitránál, melynek több éven át közgazdasági előadója is voltam s így annak

kivándorlási viszonyait, kötelességemhez képest és az ügy fontosságához mért ügyszeretettel figyelemmel kisértem.

Tapasztalataim feltétlenül igazolják, hogy Nyitra vármegyének éppen azon részéből legnagyobb a kivándorlás, a hol a nagy- és középbirtokok száma a legkisebb s a hol a parczellázott birtok (a kisbirtok) a legtöbb, a hol tehát a kötött birtokokat támadók eszmemenete szerint a birtokmegoszlás a legkedvezőbb. Legkisebb a kivándorlás azon járásokból, a melyekben a latifundiumok, hitbizományi és egyházi birtokok száma a legnagyobb, vagyis a vágsellyei, érsekujvári stb. járásokból. Vizsgáljuk meg azonban, hogy nézne ki ezen újabb földosztási elmélet a gyakorlati kivitelben. Azt hiszik azok az urak, a kiknek a birtok kötöttsége anynyira fáj, hogy a kötöttség megszüntetése után azonnal százezrekre menő holdak jönnek a kötött birtokból mozgásba? Ez semmi esetre sem lehet rövid idő alatt végbemenő folyamat. Már pedig igen helyesen jegyezte meg Bernáth István tisztelt barátom, hogy a míg a birtoknak latifundiális jellege megmarad, az az iparfejlesztés szempontjából a kötött birtokkal teljesen egyenlő megitélés alá esik.

Tegyük fel azonban, hogy a kötött birtok támadóinak kivánsága szerint a mobilizáczió e téren tényleg kezdetét veszi, az mindenesetre csak lassú tempóban fog haladni. Ha már most a svéd patkószeggyárnak ezen szaktanácskozmányhoz benyujtott javaslatát, mely szerint: 20 k. holdnyi homesteaddal terheletlen parasztbirtokok lennének alakítandók, elfogadnák illetékes helyen, kétségtelen, hogy 100 ezer kat. holddal még csak 5000, egy millióval csak 50,000 földéhes embert elégítenének ki. Mit adnak a többi földkeresőnek? Mit adnak annak az évről évre nagyobb kontingensnek, mely egy-

felől a birtokrészleteknek nagymérvű felaprózása, másfelől az eladósodás, továbbá végrehajtási törvényünk hibái folytán birtokától megválni kénytelen? Én magam sem tartom hazánkban a birtokmegosztást közgazdasági tekintetben ideálisnak, de azt meg a legnagyobb határozottsággal állíthatom, hogy a míg a latifundiális birtok nagy mennyisége a tapasztalás tanúsága szerint éppen nem oka a kivándorlásnak, addig a birtokoknak a legszélsőbb határig vihető felaprózhatósága azt a legnagyobb mértékben segíti elő.

Ha a kivándorlókra vonatkozó adatokat átvizsgáljuk, kétségtelen beigazolást nyer az, hogy a földmíves kivándorlóknak legnagyobb kontingensét azok a kis- és törpebirtokosok szolgáltatják, a kik még birnak ugyan ingatlan földbirtokkal, de olyannal, a mely már egy család fenntartására sem elegendő.

Napról napra szaporodik azoknak a száma, a kiknek szomorú sorsában az az igazság jut kifejezésre, hogy: törpe birtokból megélni nehéz, elszedni azt a tulajdonostól végtelen könnyű. Én úgyis mint vízszabályozási igazgató, hivatásomnál fogva, úgyis mint gazdasági egyesületi elnök, állandóan forgok a nép között s állandóan élénk és éber figyelemmel kisérem annak helyzetét és merem állítani, hogy hazánk népességének ez a rétege van a legszerencsétlenebb viszonyok közt; ennek helyzete sokkal rosszabb a munkásénál. Teljes mértékben viseli az állami és községi terheket. Csekély birtoka a megélhetésre nem elegendő, de elegendő arra, hogy az év legnagyobb munkaidejében a maga és családja munkaerejét lefoglalja s megakadályozza őt abban, hogy idegen munkában keresse a hiány kielégítését. Ebben ethikai okok, az ő hagyományos felfogása is nagy mértékben akadályozzák. A kik a viszonyokat ismerik, nagyon jól tudják, mily nehezen

alakul át a kisbirtokos mezőgazdasági munkássá, napszámossá.

Ez az ő felfogása szerint egy nagy erkölcsi sülyedés. Ezt az átalakulást rendszerint meg szokta előzni az érzékek és az önérzet bizonyos mesterséges eltompítása, elfásítása, az alkoholizmus útján. Ennek a nagyon becses és nagyon értékes néprétegnek a züllését egyaránt előmozdítja örökösödési jogrendünk, ki nem épített hitelrendszerünk, egyoldalú gazdasági fejlődésünk és hibás földbirtokpolitikánk. Örökösödési jogrendünk lehetővé teszi, hogy az örökösök bármily csekély földbirtokon is tovább osztozhassanak: így a birtokrészletek felaprózhatósága a véghetetlenségig megy s nemcsak nagyszámú proletáriátust teremt, de a parczellázott birtokok gazdasági megművelhetőségét is nagyban korlátozza. Hitelünk még mindig nem elég olcsó s a kisemberek részére nem mindenütt eléggé hozzáférhető. Közgazdasági fejlődésünk nem nyujt elég biztosítékot a birtok nélkül maradó családtagoknak arra, hogy más téren keressék és találják meg a tisztességes megélhetés feltételeit. Végrehajtási törvényünk pedig rossz. Ezen az úton a kisbirtokososztályt fenntartani nem lehet. Ezen megjegyzések után bátran kérdhetjük Pap Dávidtól és hasonló gondolkozású társaitól, ha a kötött birtokokat felosztjuk, mivel biztosítanak bennünket arról, hogy eddigi örökösödési jogrendünk, birtokpolitikánk, hitelrendszerünk és végrehajtási eljárásunk mellett az eddigi elszegényedési folyamat nem megy tovább? mivel biztositanak bennünket arról, hogy a szeggyári javaslat szerint 20 holdakban megállapított parasztbirtok, már az első birtokos halála után fel nem oszlik olyan törpe birtokokká, melyek a megélhetésre többé nem elegendők s újabb inditó okát képezik majd a kivándorlásnak? mivel biztositanak arról, hogy az ily birtokok hiteltúl-

terhelés folytán, vagy a végrehajtási törvény 156. §. alapján árverés alá s ez úton illetéktelen kezekbe nem kerülnek? Biztosíthatnak-e bennünket arról, hogy azokat az erdélyi részeken nem szedi-e össze az Albina? Felső-magyarországon a Tátrabank és egyéb nemzetiségi pénzintézetek? Általában mivel biztosítanak arról, hogy ezek az új parasztbirtokok parasztkézen is maradnak? És új középbirtokok alkotása nélkül miként biztosítják ezen parasztbirtokosságnak a vezető elemeket? A míg a mi sajátos viszonyaink közt a most röviden vázolt veszedelmek ellen garantiát nem kapunk, a kötött birtokok felszabadításának kérdését a legnagyobb veszedelmek felidézése nélkül, legfeljebb csak elméleti diszkusszió alá vehetjük.

Ne kezdjük az annyira szükséges építést rombolással; építsünk a meglévő alapokra. Tessék megelőzőleg egészséges alapokra fektetni s kifejleszteni az egész hitelrendszert, tessék kifejleszteni az ipart s ezzel levezető csatornákat nyitni a birtok nélkül maradóknak, tessék reformálni a végrehajtási törvényt, tessék törvényben biztosítani a birtokok feloszthatóságának alsó határát, vagyis törvényben megállapitani a birtokminimumot stb. Ha mindezek a nemzetet fenntartó czélszerű módon rendezést nyernek, akkor kezdhetünk el a kötött birtok felszabadításának módjairól, a hitbizományoknak a sík vidékről a hegyvidékre áttolásáról stb. gyakorlati irányban is beszélni. Addig azonban, a míg ezen garantiális jellegű dolgok törvényhozás útján, a nemzetfenntartás érdekeinek kedvezőleg életbe nem lépnek, nem hogy a birtokok kötöttségének lazításáról nem lehet szó, hanem ellenkezőleg a kötöttségnek kiterjesztése nemzetiségi szempontból a hegyvidékeken; gazdasági és szocziális szempontból pedig lefelé menő irányban, az egész országban feltétlenül szükséges a helyes és gazdaságilag

czélszerű birtokminimum törvényes megállapításával. A viszonyokat ismerve ki merné állítani, hogy a mai viszonyok közt a földéhség nem találhatna módot a kielégítésre. Tessék csak akár a statisztika adatai közt, akár a gyakorlati életben utána nézni, azzal a kétségbe vonhatlan ténynyel találkozunk, hogy az annyira kifogásolt sok kötött birtok daczára a birtokmobilizáczió nagyobb a kelleténél; évenként számtalan birtok kerül eladóvá és cserél gazdát. Csak helyes irányba kell terelni ezt a folyamatot, czélszerű telepítési és parczellázási törvény életbeléptetésével, megfelelő nagy telepítési alap létesítésével, mely módot nyujtana a kormánynak arra, hogy az árverés alá kerülő birtokokat megszerezhesse. E nélkül nem nyerhetünk megnyugtatást arra nézve, hogy az új közép- és kisbirtokok arra hivatott kezekbe kerüljenek s azokban meg is maradhassanak. Valóságos nemzetfelujító munkát lehet ez irányban végezni.

Adósok maradtak a bizonyítással Gelléri, Pap és társaik arra nézve is, hogy miért ne lehetne ipart fejleszteni hitbizományi birtokokon is? Ausztria példája az ellenkezőt bizonyítja s én előadásom más helyén már rámutattam egy czélravezető módra. Arra pedig nem egyszer mutatott rá a Magyar gazdaszövetség, hogy a kisembert is be lehet vinni a nagybirtokba, bérlő szövetkezetek útján.

Ezekben megadtam a választ a Szövetség által felvetett öt kérdésre. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a feltett 5 kérdés nem merítheti ki a kivándorlási kérdés nagy anyagát; nem meríthetik ki tehát a gyógyítás módjának ismertetését az arra adott válaszok sem.

A baj rendkivüli; annak gyógyítására tehát a teendők egész sorozata szükséges. Ezen teendők sorozatát

röviden, odavetve, a következőkben vélném megállapíthatónak.

Szükséges első sorban az őstermelés fejlesztése, sok tekintetben annak átalakítása, iparivá tétele. A fejlesztés alatt értem mindazon intézkedéseket, a melyek a szakértelem előbbre vitele, a termelés és a termények forgalomba hozatalának előmozdítása és könynyítése, a jó értékesítés biztosítása stb. szempontjából szükségesek; továbbá mindazon akadályok elhárítását, a melyek annak útjában állanak (egyoldalú, ki nem fejlesztett közlekedési rendszer, drága tőke, fedezetlen határidőüzleti játék stb.). Szükséges a nagyarányú iparfejlesztés.

Nélkülözhetetlen a jó birtokpolitika, ezzel kapcsolatban az örökösödési jogrend reformja, a birtokminimum megállapítása, a homestead intézménye, egészséges telepítés, birtokrendezések, telekkönyvi rendezés.

Szükséges a közvetlen és közvetett adók reformja, a létminimumra és pótadómaximumra tekintettel a progresszivitás biztosításával s oly irány érvényesítésével, hogy semmiféle jövedelem a megadóztatás alól magát ki ne vonhassa; a fogyasztási adók leszállítása a húsnál, sörnél, bornál, czukornál; emelése a szesznél.

Szükséges a párbérek megváltásáról való gondoskodás.

A hitelügy további egészséges fejlesztése az új tehermentesítéssel, a takarékpénztárak megfelelő reformjával.

Mindenfajta uzsorának üldözése és kiirtása. Az igazságszolgáltatás egyszerübbé és olcsóbbá tétele; a végrehajtási törvény reformja.

Közigazgatási, munkásügyi reformok stb.

Általában nagyarányú közgazdasági és szocziálpolitika kell. Csak ha ezek mind megvannak, ha látni fogjuk, hogy nemzetünk a biztos fejlődés és haladás útján van, akkor nyúlhatunk — ha erre szükség lesz — az olyan radikálisabb intézkedésekhez, a minő a birtokok kötöttségének megszüntetése, mert hiszen, ha a kérdést elméletileg és a nemzet sajátos viszonyaitól elvontan tárgyaljuk, mi is előnyt adunk a szabad birtoknak a kötött felett. Addig azonban csak óvatosan nyúljunk azokhoz a nemzeti alapokhoz, a melyeket őseink bölcsessége éppen nemzetfenntartó szempontokból az évszázadok során megalkotott. Mert a czél, igen tisztelt szaktanácskozmány, nem lehet csupán az, a mit Gelléri szaktanácskozmányi tag kifejezésre juttatott, hogy itt szocziális béke, hogy itt anyagi jólét legyen; hanem a czél az én erős meggyőződésem szerint az is: hogy ez az ország, a melynek földjére egy évezreden keresztül apáinknak annyi vére, annyi verejtéke hullott: magyar is maradjon.

Fodor Ferencz titkár: Uszkay Bálint, Mezőtúr város főjegyzője!

Uszkay Bálint: T. Értekezlet! Az én nézetem szerint a kivándorlási és az útleveltörvénynek bármilyen irányú módosítása a kivándorlást csökkenteni nem fogja.

A mult század 80-as éveinek végén Beregmegyében voltam községi jegyző; arra az időre esett azon a vidéken a kivándorlás kezdete.

Mikor a kivándorlás azon a vidéken nagyobb mérveket kezdett ölteni, a megyei hatóság és a belügyminiszter megtagadta az útlevelek kiadását. Ez az intézkedés azonban egyetlen kivándorolni akarót sem marasztott itthon; eredménye csupán az volt, hogy a kivándorló

az útlevél megszerzéséért járó 3—5 korona helyett 80, 100, 300 koronát fizetett annak a titkos ügynöknek, a ki Amerikába való utazását elősegítette. Éppen azért erős a hitem, hogy a kivándorlási törvénynek bármilyen nagymérvű szigorítása vagy pedig az a törvényhozási intézkedés, mely az útlevelek kiszolgáltatásának jogát az alispánok hatásköréből visszahelyezi a belügyminiszter kezébe, semmiféle hatással sem lesz lesz a kivándorlási esetek számának csökkentésére.

A Cunard Line-nal kötött szerződést alaposan nem ismerem s így ahhoz nem kivánok szólani. Annyit azonban megjegyzek, hogy nagyon kis dolog lenne nálunk a kivándorlási ügy, ha annak helyes mederbe terelése egy hajóstársasággal kötött szerződés fenntartásától vagy megszüntetésétől függne.

A kivándorlásnak nálunk sokkal nagyobb okai vannak, semhogy azokat akár a. kivándorlási és útlevéltörvény módosításával, akár a Cunard Line-nal kötött szerződés felbontása által el lehetne tüntetni.

Azok közül az okok közül, a melyek közrehatnak a kivándorlás terjedésére, néhányat leszek bátor a t. értekezlet engedelmével felsorolni.

Kezdődik az okok sorozata az elemi népoktatásügynél. Nálunk a népoktatási tanterv minden képzeletet felülmuló módon inpraktikus. Ismertetik a mi népiskoláinkban a föld legkisebb tartományainak folyóit, hegyeit, városait; a számtani műveleteknek minden olyan formáját, a mely képtelenné teszi a parasztgyereket az igazi számtani tudás elsajátítására; teletömik a tanuló fejét szent énekekkel és érthetetlen irálylyal összetákolt erkölcsi tanításokkal; éveken át tanítják a zsidók történelmét, csak egyet nem tanítanak népiskoláinkban: az

életrevalóság elsajátítását. A népiskolákban előadott tantárgyak $^{8}/_{10}$-ed részének a növendék az életben nem veszi hasznát semmiben; tehát a népiskolai tanterveket olyan irányban kell módosítani, hogy már az iskolában szerezze meg mindenki az alapot az életrevalóságra.

Gyakorlatból tudom, hogy a népiskolai tantervek eme hiányait a gazdasági ismétlőiskolák nem tudják pótolni. A megélhetés ismeretét már az elemi osztályokban kell elsajátíttatni a gyermekkel s a tanításban arra kell fektetni a fősúlyt, hogy a gyermekekből hazafias érzelmű, jó erkölcsű, józanéletű, munkaszerető, életrevaló, hasznos polgárok legyenek.

A mi magyar népünk kitartó a nehéz, a fárasztó munkában; de a háziipari czikkek előállításával, kertészeti szakmába vágó finomabb munkával nem szívesen foglalkozik. Hiszen közmondású, hogy a czukorrépatermeléshez az uradalmak legtöbbje felvidéki tót vagy éppen morva munkást kénytelen alkalmazni, mert a magyar munkás nem szeret a czukorrépával pepecselni. Pedig tudjuk, hogy a házi iparral vagy pláne a kertészettel való foglalkozás nagyon szép jövedelmet hajt. A selyembogártenyésztést alig-alig lehet kedveltté tenni ebben az országban; pedig ez a foglalkozás lehetővé tenné, hogy a családnak azok a tagjai, a kik testi gyöngeségük miatt csak fogyasztják a család munkabiró tagjai keresményét, szintén hozzájárulnának a család fenntartásához.

Ezeket a dolgokat azonban már az iskolában kell megkedveltetni a gyermekkel. Szerintem az életrevalóság és az élnitudás éppen olyan kellék az ember boldogulásához, mint a betű- és számvetés ismerete; éppen ezért az életrevalóság feltételeit a betű ismertetésével

egyidejűleg és egyforma fokozatossággal kell a gyermek lelkébe belecsepegtetni.

E terv megvalósításához egységes népiskolák kellenének. Ma nálunk iskolafenntartó lehet az állam, felekezetek, magánosok, egyesületek és a község, mindegyik körülbástyázva a maga autonóm jogaival. Ilyen viszonyok közt egységes népiskolai terv alig lehetséges; az csak az állami népiskola megvalósítása esetén lenne keresztülvihető.

Kultuszminiszterünk a legutóbbi népiskolai törvények tárgyalása során azzal okolta meg többek között a népoktatás államosításának mellőzését, hogy nem ismeri a kulturában a szürkeséget. Bátor vagyok megjegyezni, hogy az elemi népoktatásügy államosítása nem szürkeséget, hanem czéltudatos, egységes vezetést jelent a kulturában s arra, a mint a mindennap előforduló példák igazolják, nagy szükség van a kulturális fejlődés helyes mederbe terelése indokából.

És itt méltóztassanak nekem megengedni, hogy megemlékezzem a kivándorlási ügy egy nagy tényezőjéről: a kötött birtokokról.

Statisztikai adatok bizonyítják, hogy hazánkban a kötött birtok kétszer akkora terjedelmű, mint a kisbirtok. Beregmegyének ama részén, a hol a kivándorlás első izben felütötte fejét, abban a községben, a hol jegyző voltam, 2300 lélek élt 1300 hold területen; közel esett hozzá a gróf Schönborn-féle hitbizományi uradalomnak mintegy 6000 holdnyi kitünő minőségű része. Abban az időben történt, hogy a gróf sík területen lévő összes birtokát, mintegy 30—36,000 hold földet, haszonbérbe adott egy társasczégnek; az évi haszonbér holdanként, ha emlékezetem nem csal, 10 korona volt. Nekem akkor az volt a szándékom, hogy

azt a 6000 hold különálló birtokát a grófnak, a mely községemhez közel esett, haszonbérbe megszerzem a népnek. Igértünk a grófnak holdanként 40 korona haszonbért. Nem adta, mert, a mint tisztjei mondták, nehéz volna az uradalomnak a haszonbérlet darabonként való kezelése.

Ma azon a vidéken alig van munkabiró ember; mind Amerikába költözött; holott ha azt a hatezer holdnyi földet, habár csak haszonbérlet útján is, a község határához lehetett volna csatolni, abból a faluból egyetlen ember sem hagyta volna el hazáját. Jelenlegi lakóhelyemen 90,000 hold a város határa; él rajta 25—26,000 lélek. Innen nem is vándorol ki senki az országból, mert a nép boldogulásának nem állja útját a a nagy uradalom és a kötött birtok. A hozzám szomszédos Békésmegyének a földje valóságos Kanaán és ott már felütötte fejét a kivándorlás, mert tele van a vármegye kötött birtokkal, melyek mindenike örök akadálya a nép boldogulásának. Ha az ország térképét megnézzük, azt látjuk, hogy a kivándorlás azokon a vidékeken tömeges, a hol nagy uradalmak és kötött birtokok vannak; ebből a tényből pedig az következik, hogy ha a kivándorlást korlátozni akarjuk, akkor nem elég nekünk a kivándorlási és útleveltörvény módosítására gondolni, mert ezáltal csak megnehezítjük, de lehetetleníteni nem vagyunk képesek a kivándorlást, hanem alapos intézkedésekkel gondoskodni kell a törvényhozásnak a nép jólétének emeléséről vagyis meg kell akadályozni a nagyterjedelmű hitbizományoknak sík területen való létesítését és lehetővé kell tenni, hogy a termékeny kötött birtokokhoz a nép hozzájuthasson.

Sokan mondják, hogy a kivándorlásra nem a szükség kényszeríti a nép nagy részét, hanem a gazdagodási

vágy. Hát kérem, hol van az az ember, a ki gyarapítani nem akar? Itt a fő az, hogy ebben az országban olyan helyzet legyen, a mely minden iparkodó emberre lehetővé tegye az anyagi gyarapodást.

Ma a kivándorlás nagy baj, de nem elháríthatatlan veszedelem. Ma a kivándorló összekuporgat Amerikában néhány ezer koronát; hazajön és földet vásárol. De minthogy a földet méregdrágán veszi és baját növeli a közterhek elviselhetetlen nagysága, ismét tönkremegy, ismét kivándorol és ekkor már véglegesen búcsut mond a haza földjének, a mely őt a tengerentúlról hozott pénzzel sem képes eltartani. Ezt a másodizben való kivándorlást kell kiváltképpen megakadályozni.

Az iskolák államosításával kapcsolatosan emlékeztem meg a kötött birtokról, mint a kivándorlás egyik leghatalmasabb előmozdítójáról. Itt viszatérek erre a témára.

Kétségtelen, hogy a kötött birtokoknak az a része, mely ma a r. kath. egyház kezén van, azzal a kötelezettséggel adományoztatott annak idején, hogy az adományozott birtok jövedelméből köteles a birlaló az ország hadügyi és kulturális szükségleteinek fedezésére. A hadügyi kiadásokat már rég magára vállalta az ország közönsége. Ha most az állam az elemi népoktatásügy államosítása révén magára vállalja a kulturális költségeket is, nincs arra semmi jogczím, hogy azok a nagybirtokok azontúl is kötött birtokok és a r. kath. egyház kezelése alatt maradjanak.

Ezeknek a rengeteg földeknek a fölparczellázása és kis- és középbirtokká átalakítása, czéltudatos telepítési politika mellett, ma meg sem állapítható mértékben csökkentené a kivándorlást s a föld árának kamatai alapul

szolgálhatnának az ingyenes és nemzeti kötelező állami népoktatás megteremtésére.

Az állami és egyéb közterhek állandó emelkedése szintén összefüggésben van a kivándorlással. Az állami adók rendezése, a progressziv adózás és a létminimum adómentesítése alapján, következetesen megvalósítandó terve a kormánynak. Ehhez a kérdéshez, mivel a pénzügyi kormány idevonatkozó terveit nem ismerem, nem szólok. Szólani óhajtok azonban a községi terhekről és megjelölni kivánom azt a módot, a melylyel a községi terhek rohamos emelkedésének gátat lehetne vetni.

Itt eszembe jut, hogy, a mint tudjuk, az önálló pusztai községek fél pótadómentességben részesülnek. Ezt kérelmezték, hogy megszüntessék; azonban a kormány azzal biztatta a felszólalókat, hogy a közigazgatás reformjánál rákerül a sor. Hogy a közigazgatás reformjából mikor lesz valami, arról nincs mit beszélnünk; ez ma egy kilátástalan állapot; azonban hogy az ilyen részletkérdéseket is meg lehet oldani a közönség kivánalmaihoz képest, annak szép példáját adta boldogemlékezetű Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter úr. Ugyanis emlékszünk arra, hogy a közigazgatási biróság kimondta, hogy a vasutasok kötelesek pótadót fizetni. A községek ki is vetették a vasutasokra a pótadót, a meddig azonban a végrehajtásra került volna a sor, Hegedüs Sándor kereskedelmi miniszter már javaslatával az országgyülés elé állott és ez kimondta, hogy a vasutasok pótadómentesek. Hát kérem, nincs-e belügyminiszter, nincs-e országgyülési képviselő, a ki rábirja az országgyülést ilyen törvény megalkotására?

Bottlik József: Benne van az öt indítványban!

Uszkay Bálint: Az öt indítványban lehet, hogy benne van, de éppen tegnap vagy ma olvastam a lapok-

ban, hogy az öt indítványban foglalt dolgok megvalósítása a kormány akaratára bizatik.

Állandó a panasz, hogy a törvényhozás az általános érdekű, tehát állami feladatokat a helyhatóságok által teljesítteti a nélkül, hogy a teljesített munka arányában a községeket anyagilag támogatná. Ez a panasz teljesen jogosult. Ma a községek teljesítik az állami adók kivetését, előirását, elkönyvelését, végrehajtását, beszedését és nyilvántartását. A községek kezelik a közrendészetet, a katona-, árva- és közegészségügyet. Holott ezek a dolgok mindenike az állam által volna végezendő. Ezenfelül alig van törvényünk, melynek végrehajtásánál felmerülő dologi kiadások fedezésére ne a községeket kötelezné az állam. A felsorolt ügyek intézése a községi alkalmazottak idejének legnagyobb részét igénybe veszi.

Már most, ha azt veszszük tekintetbe, hogy a kis- és nagyközségek igazgatási költsége nagy átlagokban 55—60 millió koronára tehető s ebből az átlagból az állam körülbelül 3—4 millió koronát fedez, megállapíthatjuk, hogy az állam a községekkel mostohán bánik el és hogy az állam egyik legfőbb oka a községi terhek elviselhetetlen növekedésének.

A közigazgatásnak olyan irányú rendezésére, mely az állami természetű kötelességek teljesítéséből kizárná a helyi önkormányzatot, nem gondolhatunk, sőt ilyenre nem is szabad gondolnunk, mert a közszabadságnak egyik biztosítékát képezi, hogy a helyi önkormányzat részese legyen az államhatalom gyakorlásának s így nincsen más mód, minthogy a helyi önkormányzatot anyagilag és szellemileg képessé kell tenni a reá háruló feladatok teljesítésére.

Első sorban új jövedelmi forrásról kell gondoskodni a községeknek.

Többféle javaslat merült fel arra nézve, hogy mi módon, mily állami jövedelmek átengedésével lehetne a községek kétségbeejtő háztartási viszonyain segíteni.

Nem egyszer hallottuk már, hogy egységesíteni kellene az önkormányzati adókat. Tényleg igen szép volna, ha az állam minden polgárára egységes kulcs szerint, arányos megosztásban nehezednék a közteher súlya. Az ilyen adóztatás határozottan megfelelne az elmélet által felállított alapelveknek is, de sajnos, a gyakorlati élet nem mindig alkalmas az ideális tervek és eszmék megvalósítására.

Hogy is nézne ki tehát az egységesítés? Talán megállapitnók az állam összes községeinek, városainak és törvényhatóságainak helyi szükségleteit, szembeállítanók ezek összegét az állami adók országos összegével és szépen ki is számíthatnók így, hogy minden adókorona után minden állampolgár mily százalékban fizetne pótadót az önkormányzati szükségletek céljaira. A beszedett összegek azután szépen kiutalhatók volnának felhasználás végett az egyes önkormányzati szerveknek. Igen ám, de ez az egységes kulcs szülné a legnagyobb igazságtalanságokat a gyakorlati életben. X. község vezetői akár szerénységből, akár bármi okból csupán a legelemibb szükségletekkel számolva, csakis az elkerülhetetlen kiadásokat irányoznák elő. Ellenben Y. község kövezést, vízvezetéket, artézi kutat, villanyvilágítást, csatornázást, avagy ki tudja milyen beruházást tervezne. Mondjuk, hogy sikerülne is egyikét vagy másikát az előirányzatban tényleg el is fogadtatni s így előfordulna az, hogy jórészben X. és Z. község fizetné meg az Y. község részére adandó előnyöket. De még számolni kell azzal is, hogy a különféle kivánalmak oly tömegesen merülnének fel, hogy azok egy időben való kielégítése lehetetlen volna. Rangsort szabni pedig különböző vidé-

kek különféle helyi szükségletei közt annyit jelentene, mintha a politikai élet játékául dobnók oda a sokszor rendkivüli fontossággal biró helyi feladatokat.

Magát a kezelési módot, az önkormányzati terhek kezelési technikáját nemcsak lehetne, de üdvös is volna egységesen szabályozni. Az adókulcsot azonban nem.

Hallottuk még azt a kivánalmat is, hogy engedje át a kincstár a borital- és húsfogyasztási adókat a községeknek. Ebben a kérdésben már szaktanácskozások is folytak. Sok község messiásként üdvözli az eszmét. S ebben látja az összes bajok orvoslását. Nézzük tehát, tényleg olyan jelentékeny kihatása volna-e ennek a megoldásnak? Számoljunk itt lehetőleg pozitiv adatokkal.

Az állam költségvetésében a boritaladó	16.700,000
a húsfogyasztási adó pedig	8.300,000
együtt tehát	25.000,000
koronával szerepel. Ellenben kiadási tételekként szerepelnek a személyi járandóságok	384,190
részesedési jutalékok	2.600,000
segélyezés, illetve kártalanítás	1.800,000
beszedési jutalék községek részére	900,000
koronával, összesen	5.684,190

koronával. Maradna tehát a tiszta bevétel kerek összegben 19 és fél millió korona. Vegyük továbbá figyelembe azt, hogy a Budapesten kincstári kezelés mellett beszedett borital- és húsfogyasztási adó évi összege, ha a kiadásként fentebb levont személyi járandóságokat teljesen abból ütjük le, még mindig körülbelül hat és fél millió koronát tesz ki. Így azután, kezelési költségeket és a fogyasztási adó immár elodázhatatlan leszállítására nem is számítva, 13 millió volna az az adójövedelem, a mely Budapest kivételével az ország összes városai

és községei részére átengedtetnék. Hová törpülne azonban ez az összeg akkor, ha kellő adatok felhasználása mellett — melyek azonban rendelkezésemre nem állanak — levonhatnók a többi városokra eső fogyasztási adóösszegeket is és csupán a kis- és nagyközségek ebből eredendő jövedelmi átlagát kiszámíthatnók.

Azt hiszem tehát, helytelen úton jár az, a ki itt keresi a megoldást. Egyik vagy másik község talán állandóbb jellegű orvosszert találna anyagi bajaira nézve az így átengedett jövedelmekben. Nem szabad feledNünk még azt sem, hogy fogyasztási adók — a tapasztalható adóerkölcs mellett — nem is igen alkalmasak helyi adóztatás czéljaira. A községek nem képesek a fogyasztási adók teljes és igazságos kihasználására. Határozottan merem állítani, hogy a legtöbb helyen évről évre apadna az átengedett fogyasztási adók jövedelme és lassacskán odajutnánk, hogy ez az adónem a közrend és közerkölcsiség igen nagy hátrányára és a közgazdaság észrevehető előnye nélkül elkallódnék úgy a kincstár, mint a helyi önkormányzat kárára.

Az önkormányzati költségek czéljaira felhasználható jövedelmi forrásokat tárgyalva, meg kell emlékeznem még az értéknövekedések megadóztatásáról. Neve után új adóztatási módnak, új adóforrásnak gondoljuk, bár a gyakorlatban már nálunk is előfordult.

Az értéknövekedést új adótárgyként az elmélet olyképp állítja oda, hogy a közmunkák teljesítése folytán az egyes ingatlanoknál elért értékemelkedést egészében vagy bizonyos százalékában foglalja le magának a köz, a község még akkor is, ha az a bizonyos közmunka nem is a kérdéses ingatlanok érdekében hajtatott végre. Adóelmélet szempontjából épp ez az utóbbi körülmény különbözteti meg az értéknövekedés megadóztatását a nálunk igenis elterjedt különféle járulékoktól

és illetményektől, — de viszont épp ezek a nagyon elterjedt járulékok és illetmények fosztják meg ezt az új adónemet nálunk nagyobb financziális jelentőségétől, — főleg a községekben.

Nagyobb közmunkák, utcza- és útrendezések, szabályozások stb., inkább a nagyobb városokban, a kereskedelmi és ipari góczpontokban fordulnak elő. Ugyanott van talaja a telekspekuláczionak is. A kis- és nagyközségek, ha kövezőmunkát, vízvezetéket, világítást, patak- vagy folyószabályozást, ártöltést vagy más ilyen természetű közmunkát végeznek: annak költségeit változó kulcs szerint, hányados vagy járulékos kivetéssel, mint pótadót vagy helyi illetéket ma is az érdekelt községi polgároktól szedik be. Minő újabb teret jelölhetnénk ki tehát ma községeinkben ennek az új adóztatásnak? Azt hiszem, a községi közterheken ezzel sem sokat lendítenénk.

Hol keressük tehát a községi háztartások szocziális szempontból is annyira szükséges reformjához a kiinduló pontot? Oly megoldást, a mely az adóalanyok nagyobb megterheltetését nem jelentené; a melynek igazgatása különösebb terhek nélkül beállítható volna a mai keretekbe s egyben jelentősen hosszabb időre biztosítaná a községi háztartási egyensúlyt a nélkül, hogy az államháztartás érdekeit sértené?

A válasz szerintem igen egyszerű. Van már a nyugaton modus vivendi, a mely a mi speczialis viszonyaink közt is meghozná a bajok orvoslását. Egyszer már menjünk messzebbre is gyakorlati tapasztalatokat gyűjteni és ne várjuk, hogy minden eszme az osztrák államélet retortáin keresztül jusson el hozzánk.

Nézzük csak, hogyan oldotta meg Poroszország a mult század utolsó tizedében az állami adók reformját?

Kidobta az állami adórendszerből a hozadéki adókat és az állam adószükségletét a vagyoni adóval kiegészített progressziv személyes jövedelmi adóval fedezvén, — a reáladókat teljesen az önkormányzati adózás czéljaira engedte át.

Nem lehetne-e nálunk is egyelőre bár csak a földadót a helyi adózás czéljaira átengedni? Foglalkozzunk e kérdéssel bővebben és vizsgáljuk meg, nem ez volna-e nálunk is a legtermészetesebb megoldása a helyhatósági adók kérdésének.

A földadó-bevétel az 1906. évi költségvetésben 65.612,000 koronával volt előirányozva. Ezzel szemben pusztán a földadó adminisztrativ kiadásaiként szerepelnek az előirányzatban a földadó-nyilvántartás és a kataszteri felmérés költségei. A kettő együttvéve bevételeik levonása után 2.851,365 koronára rug. A földadóból a nettó bevétel tehát az állam javára 62.760,635 koronát tesz ki. Természetesen nem lehet a nettó jövedelmet egész pontossággal megállapitani azért, mert nem lehet meghatározni az egyes — a földadó adminisztrácziójával is foglalkozó — hatóságok és hivatalok kiadásainak a földadóra eső részét, sem pedig a földadó terhére adott kamattérítéseket, törléseket, elemi csapás czímén járó adóelengedéseket stb. Ha mindezeket szorosan összeszámíthatnók, bizonyára jelentékenyen apadna a kimutatott adójövedelem, a melyről az államkincstár a földadó elengedésével lemondana.

Azt mondhatják erre a mai rendszer védői, hogy az államkincstár nincs abban a helyzetben, hogy 60 millió korona adóbevételt nélkülözhetne. Nem tagadom, hogy a folyton emelkedő állami szükségletek mellett ilymérvű jövedelemcsökkenést nem birna meg az államháztartás a mérlegegyensúly veszélyeztetése nélkül. De

viszont állítom azt is, hogy a reform ilyetén keresztülvitele nem jelentene az államra nézve pótolhatatlan veszteséget.

A helyesen megalkotott progresszív jövedelemadónak már magában fokozott adójövedelmet kell teremtenie. Egészséges adórendszer mellett nevelni lehet a ma nagyon is kifogásolható adóerkölcsöt és a mérsékeltebb adókulcs szintén oda fog hatni, hogy a kivetésnél a tényleges adóalapok valóságos összegükben kerülnek adóztatás alá. Az adókulcsleszállítás és az új progresszív adó vallomási kényszer mellett az állami egyenesadójövedelmet okvetlenül növelni fogja. Másrészről, ha elesnek a mai rendszernek az adóalanyokra nehezedő valódi béklyói, az annyira igazságtalan és aránytalan módon megoszló községi adók, úgy az adóalanyok fogyasztási képessége és ennek folytán az állami fogyasztási adójövedelmek is emelkednének. Mindez együttvéve az eddig is — mintegy szabályos százalékokban — jelentkező évi jövedelememelkedést, annyival meghaladó többletet eredményezne, hogy az átmenet nehézségeitől eltekintve, az államháztartást súlyosabb természetű rázkódtatás nem érné.

Azt sem kell továbbá figyelmen kivül hagyni, hogy a földadónak a községek részére való átengedésével mentesülne a kincstár a földadókataszternek immár elodázhatatlan teljes újjáalakításától és az ezzel járó milliókra rugó kiadásoktól. Az egyes községek, mindenik a maga területére nézve, nagyobb áldozatok nélkül is megcsinálhatnák az igazságos földadókatasztert. Természetesen az esetben is törvényhozásilag kellene szabályozni a földadókivetés alapelveit, nehogy az a helyi adózás szolgálatában állva, a helyi igazgatás önkénykedése egyenlőtlenséget teremtsen az ország egyes vidékeinek gazdasági terheiben.

A községek szempontjából nézve a dolgot, kétségtelen, hogy az átengedett földadó már egymagában is teljesen elejthetővé tenné a mai pótlék természetével biró községi adókat. Általában véve a községek önkormányzati terhei körülbelül egyenes arányban állanak a község határához tartozó földterületek nagyságával. Az adókivetés nem okozna kiadási többletet a községeknek, mert hisz a földadókivetést, könyvelést és beszedést átruházott hatáskörben ma is a községek végzik. Szóval mindenképp ez a megoldás látszik a mai bajok legalkalmasabb orvosszerének.

Természetesen sok részletkérdés várna itt még elbirálásra, a melyeknek felölelése nem lehet ez alkalommal feladatom; a dolgot máról holnapra, minden átmenet nélkül elintézni amúgy sem lehetne, hanem mindenesetre ez volna az irány, melyben szerintem a megoldást keresni és megtalálni lehet.

A községek törzsvagyonából eredő jövedelem és az átengedett földadó, nézetem szerint, belátható időn belül fedezné a községek háztartási szükségletét. Ha itt-ott a speciális viszonyok mellett ez még nem volna teljesen elégséges, talán ily esetekben is lehetne községi pótadók nélkül előteremteni a még hiányzó összegeket. Erre nézve is van egy pár megjegyzésem.

Az állam többféle jogosítvány fölött rendelkezik. Patikajog, korcsmaengedély, dohánytőzsde stb., mind olyan jogosítványok, a melyekkel, ha szorosan veszszük, bizonyos tőkét adományoz az állam magánosoknak. Hogyan lehet ez a megkülönböztetés állampolgár és állampolgár között, a mely az egyiket minden nyomósabb ok nélkül olyan tőkéhez, — még pedig nem erkölcsi, hanem határozottan anyagi tőkéhez — juttatja, a milyennel az a másik nem élhet, annak gyümölcseiben nem részesül. Ha mélyebben vizsgáljuk a dolgokat,

arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az egyesnek adott ilyen előnyök tulajdonképpen homlokegyenest ellenkeznek az igazságos és arányos teherviselés elveivel. A patika, korcsma, trafik stb. jövedelmének az a része, a mely a befektetett tőke kamatait s a szükséges személyes tevékenység munkadíját meghaladja: igazságtalan állami ajándéknak tekinthető. Miért ne lehetne az igazságtalanság megszüntetésével ezt a többletet a köz, a község részére legalább részben lefoglalni?

Ez volt az egyik megjegyzésem. A másik az, hogy a vadászati jog gyakorlatát is az 1883: XX. t.-cz. rendelkezéseivel ellentétben mindenütt és minden területre nézve a község javára kellene hasznosítani.

Ezekre az eszmékre nézve nem vindikálom magamnak a feltaláló jogát. Azok nagy részét a Községi Közlöny czímű közgazdasági szaklap hasábjain már a mult évben alaposan tárgyalta pénzügyi szakirodalmunk egyik tehetséges művelője.

Ennek kijelentése után még egyet: A községi takarékpénztárak mindenütt hathatós előmozdítói a lakosság anyagi és kulturális fejlődésének, a nélkül, hogy a fejlődés a közterhek emelkedését idézné elő. Ezek az intézmények már eddig is rászolgáltak arra, hogy elterjedésüket a törvényhozás mozdítsa elő, legalább azáltal, hogy terjeszsze ki rájuk azokat a kedvezményeket, a miket az ipari és gazdasági hitelszövetkezetek már élveznek.

Az állami kiadások csökkentését jelentené a bürokratizmus felesleges czafrangjainak megszüntetése; ha a numerusra való dolgozás helyett megszoknák a lényegbeli intézkedést. Ha minden ügydarab közvetlenül annak a kezébe jutna, a ki annak végleges elintézésére jogosult. Ha megszüntetnők a felesleges közbeeső szervek

sokaságát és ha megkisérlenők a felesleges állások légióinak megszüntetését.

Különösen ólomsúlyként nehezedik az államháztartásra a politikai karakterrel járó állások nagy száma. Ezek az állások minden nagyobb politikai változás alkalmával gazdát cserélnek s ez a körülmény annyira felemelte az állam nyugdíjterheit, hogy éppen ideje már arról komolyan gondolkozni, vajjon nem kellene-e megszüntetni ezekre az állásokra a nyugdíjjogosultságot?

A közigazgatás mai állapotában nem alkalmas arra, hogy közgazdasági feladatok megoldására képes legyen. Ma sem a mezőgazdaságnak, sem az iparnak nincs a közigazgatásban valódi érdekképviselete. A vármegyék központjai sokkal nagyobb területre terjednek ki, semhogy az egész vármegye mezőgazdasági és ipari érdekeit sikeresen szolgálhatnák. Látjuk, hogy a járási úti és mezőgazdasági bizottságok papiron maradt életképtelen intézményeknek bizonyultak.

Legtermészetesebb területe az önkormányzati életnek a község. Kossuth Lajos hirdette, hogy »csak chimera az a szabadság, mely abban áll, hogy valaki, nem tudni, hány ezredrészét képezze azon képviselők választóinak, kik egy teremben összegyülnek s a miniszterekkel alkusznak, miképp s hogyan, mutatja a tapasztalás. A szabadság ideája előttem úgy lebeg, hogy minden ember legyen befolyással a haza ügyére, de legyen szűkebb kör is előtte, hogy e szabadság minden jóvoltát közel magához, tettlegesen s naponként érezze; s ezért a községek eszméje előttem szent. Nekem község kell s nemcsak olyan község, mely a közigazgatásban bizonyos formáknak eszköze legyen, hanem, a mely individuális és morális személyiséggel s erővel birjon.«

A Kossuth tanításait figyelmen kivül hagyták e tekintetben is az újabb kor államférfiai. Közigazgatási

rendszerünk kiépítésénél sohasem vették számba a községet s ez a területe az országnak ma sem egyéb, mint »bizonyos formáknak az eszköze«. Úgy látszik, hogy a közigazgatás újabb rendezésénél is figyelmen kivül akarják hagyni a községet és még ma is erősen tartja magát az a szerintem, téves hir, hogy a helyi autonómia csupán a járásokban létesíthető. Pedig a járás, a jobbágyközségek megszünése óta, és mióta a szolgák birája nem szolgák, hanem szabad emberek felett rendelkezik, elvesztette hivatását. Régen a jobbágyközségek képviselője volt a vármegyei központ előtt; ma nem képvisel senkit és fenntartását a mult idők kegyeletes tiszteletén kivül egyéb indok nem támogatja.

Ha azt akarjuk, a minthogy azt akarnunk is kell, hogy a közigazgatás a szocziális törekvéseknek hatalmas elősegítője legyen, az önkormányzati életnek súlypontját a vármegyei központok mellett át kell tennünk nem a járásokba, hanem a községekbe; meg kell tölteni a helyi önkormányzat kereteit tartalommal, meg kell teremteni abban a mezőgazdasági és ipari érdekképviseletet. És ha az a szellemi erő, a mely ma a járásokban akták gyártására és felsőbb rendeletek közvetítésére van lekötve, a földrajzi községek helyébe lépő közigazgatási körközségek élére helyeztetik, lesz Magyarországban olyan önkormányzati élet, a mezőgazdaságnak és iparnak olyan lendülete, melyet nem előz meg a hires angol önkormányzati élet sem.

Ekkor lehet csak a közigazgatás az államélet egészséges fejlődésének hatalmas előmozdítója, a mezőgazdasági és iparfejlesztési törekvéseknek nagy tényezője és a kivándorlás ellensúlyozója.

A politika nem kenyerem; nem is szeretek azzal foglalkozni; de ennek daczára kénytelen vagyok ama tapasztalatomnak kifejezést adni, hogy a törvényhozás

rég idő óta nem szolgálja a nemzet megerősödését elő-, mozdító törekvéseket. Pedig a mint az egyeseknél, úgy nemzeteknél is áll az a tétel, hogy a kultura és a jólét biztosítja az igazi függetlenséget. Egy nemzet állami függetlenségének egyedüli tényezője a nemzet kulturális és közgazdasági fejlődésének az az ereje, mely az állami függetlenség feltételeit nem kunyorálja semmiféle hatalomtól, hanem rákényszeríti a hatalmat annak elismerésére. Tehát a nemzet erősödését és függetlenségét az a törvényhozás szolgálná, melynek munkásságát kevesebb közjog és több közgazdaság jellemzi.

A kivándorlás nem önálló baj, hanem tünete a mi társadalmunk és közgazdaságunk életében duló nagy betegségnek, éppen ezért a kivándorlási és útlevéltörvény szigorításával, a vasárnapi munkaszünetnek a korcsmákra való kiterjesztésével ezt a bajt megszüntetni nem lehet. Itt csak radikális kúra segíthet, mely gyökeréből irtsa ki társadalmunkból azt a rákfenét, mely ennek az országnak életerejét rohamosan sorvasztja.

A baj nyakunkra nőtt és ha azt akarjuk, hogy ez az ország belső elvérzés által el ne pusztuljon, halogatás nélkül hozzá kell látnunk évtizedek mulasztásainak helyreállításához.

Az ipar és kereskedelem öntudatos fejlesztése lehet csak megakadályozója közgazdasági életünk teljes romlásának.

Azt mondják, iparfejlesztés nem lehet közös vámterület mellett; a politikusok szerint pedig önálló vámterületünk csak tíz év mulva lehet.

Nekünk tíz évet várni bajunk orvoslásával nem lehet, nem szabad nemzeti létünk koczkáztatása nélkül; szerintem a magyar ipart közös vámterület mellett is felvirágoztatjuk, ha:

a társadalom nagy vagyonnal rendelkező emberei jövedelmük feleslegét nem tisztán költséges szenvedélyeik kielégítésére, hanem ipari és kereskedelmi vállalatok létesítésére fordítják;

ha a tulipánt nem felöltőinken, hanem lelkünkben viseljük;

ha minden ember háza küszöbén állít sorompót a külföldi iparczikkek beözönlésének megakadályozására;

ha üres jelszavak hangoztatása helyett megtanulunk dolgozni és reálisan élni.

Végeztem, t. értekezlet. Eszméket kivántam, bár rövid megvilágításukban, felvetni és rámutatni arra, hogy a kivándorlást okozó bajok orvoslását most már napirendre kell tűzni s azt onnan levenni nem szabad. Akut bajjal állunk szemben, megoldást várunk, még pedig minél gyorsabban és minél gyökeresebbet.

A helyzet kulcsa a törvényhozás és a nagybirtokok tulajdonosainak kezében van. Tőlük, hazafiságuktól függ, hogy ebben az országban minden dolgozni szerető ember megtalálja boldogulásának feltételeit.

Thomas Mór, a brassói kereskedelmi és iparkamara titkára: T. Szakértekezlet! Számos oldalról utalás történt már arra, hogy az útleveltörvény megváltoztatása alig lesz képes a kivándorlási mozgalomnak gátat vetni. A brassói kerületben is tapasztaltuk, hogy a mozgalmat nem lehet többé a keresethiányra visszavezetni, hanem sokkal inkább a vagyonszerzési vágyra, arra a lázas törekvésre, hogy munkájáért magának kiki a lehető legmagasabb bért biztosítsa. Mind gyakrabban tapasztaljuk azt, hogy nagyobb vállalataink külföldről kénytelenek munkásokat hozatni. Igy például legutóbb a botfalui czukorgyár volt kénytelen száznál több munkást Bulgáriából kérni. Más gyárak Galicziából szereztek munkást. Az én kerületemben is gyakran tapasztaljuk mostanában azt, hogy

jobbmódú emberek vándorolnak ki. Igy két-három héttel ezelőtt Feketehalomról — ez oly gazdag község, hogy a községi pótlékot nem ismeri, koldusok nincsenek — vándoroltak ki jómódú gazdák. A kivándorlást korlátozó és megnehezítő intézkedések nagyobb befolyással csak akkor birhatnának, ha a szabad költözködési jog rovására történnék ez, ezt a jogot azonban, mint természetes jogot békóba verni nem szabad.

A brassói kerület leginkább fájlalná, ha olyan javaslatok, a melyek az útlevélkiadásnak a belügyminiszteriumba való központosítását czélozzák, a kormánynál meghallgatásra találnának. Ezért köszönettel vettem tudomásul, hogy Hegedüs Loránt igazgató úr már tegnapelőtt felemlítette a Szövetség brassói fiókjának erre vonatkozó kivánságait. Mégis néhány szóval kénytelen vagyok ezt a kérdést itt tárgyalni. A mi kereskedőink és iparosaink, a kik a Balkán-államokkal állanak sűrű összeköttetésben, a legnagyobb mértékű jótétemény gyanánt fogadták az 1903-iki útleveltörvényt, a mely módot nyujtott arra, hogy a lehető legrövidebb idő alatt lehessen útlevelet szerezni. Mert a kereskedőnek és iparosnak úgyszólván a pillanatokat kell gyakran felhasználni, hogy üzleti érdekeit biztosítsa; a konjunkturák gyors és ügyes kihasználásában rejlik a kereskedő és iparos boldogulásának módja. Minthogy pedig a Balkán-államokkal való forgalomban az útlevél nem nélkülözhető, ha visszatérnénk a régi bürokratikus útlevélkiadási módra, akkor az nagy csapással járna a mi kereskedelmünkre, iparunkra, sőt a mezőgazdaságra is. Ugyanez a helyzet különben nemcsak az én kerületemben, hanem Délmagyarországban is, mert a mennyire tudom, a temesvári kereskedelmi kamara 1905-ben egyenesen a Balkán-államokkal szemben fennálló útlevélkényszer megszüntetése érdekében intézett felterjesztést a kereskedelmi miniszterhez.

Különben a statisztika azt mutatja, hogy a brassói kamarai kerületből a Romániába irányuló kivándorlás csökkent. Csökkent már a mult évben, a mikor 515 útlevéllel kevesebbet adtak ki, mint az előző évben, egészben 21,600 útlevelet. A folyó évben sokkal kedvezőtlenebbek lévén Romániában a kereseti viszonyok, a kivándorlás előreláthatólag még nagyobb mértékben fog csökkenni és örömmel állapíthatom meg, hogy két-három év óta romániai kivándorlóink sűrűbben jönnek vissza.

Jelentékenyen növekszik azonban nálunk a Németországra szóló útlevelek száma, különösen Posen és Westphalen felé. Hasonlóképpen emelkedés mutatkozik az amerikai útlevelek terén is. 1906-ban 3423 útlevél adatott ki a fiumei és 6228 más kikötőkre szólóan, vagyis 2805-tel több, mint 1905-ben. A Cunard-Linet nálunk kevésbbé használják és szívesebben mennek Hamburgon át.

Mint már említettem, a visszavándorlás is emelkedik némileg, nevezetesen Romániából; visszavándorolt 1906-ban 1170 ember, tehát 372-vel több, mint a megelőző esztendőben.

A romániai kivándorlásról szóló statisztikai adatok is bizonyítják, hogy az útlevélkérdés nem bir valami nagy befolyással a kivándorlásra, mert valahányszor Romániában a kereseti viszonyok rosszabbodnak, mindig csökken a kivándorlás tekintet nélkül arra, hogy az útlevél megszerzése több vagy kevesebb nehézséggel jár-e.

Szerény nézetem szerint lehetne egynéhány igen üdvös intézkedést tenni a kivándorlás csökkentésére. Kerületi vagy járási bizottságokat kellene szervezni, a melynek feladata volna a kivándorolni szándékozóknak nemcsak kérelmükre, a mint a kivándorlási törvény 7. szakasza ma rendelkezik, hanem feltétlenül tartozzanak a helyi hatóságok a belügyminiszterium által szétküldött,

tehát hiteles informácziók alapján kimerítő és megbizható felvilágosítást nyujtani annak az államnak, illetőleg annak a vidéknek kereseti viszonyairól, a hova az illetők menni kivánnak. Ebben a tekintetben tehát imperativ természetű rendelkezést kellene felvenni. Nem egy kivándorló mondana le a kivándorlásról, ha idejekorán felvilágosításokat nyerne, mert nem lehet kétségbe vonni, hogy a kivándorlóknak nagy része csalódva tér vissza, és hogy ez a szám, a csalódottak száma folytonosan növekszik.

A kivándorlási törvény 38. §-ában statuált kivándorlási tanács aktiválásától is némi eredményt várna.

A kivándorlási ügynökök szigorubb ellenőrzése a megkérdezett szakkörök nézete szerint fontos feladatát képezendi az alsóbb közigazgatási hatóságoknak és azok a hatósági közegek, a kik ezen a téren jelentékeny tevékenységet fejtettek ki, illő elismerésben, esetleg jutalomban volnának részesítendők, különösen a községi és körjegyzők.

Az I. és II. osztályú keresetadó megszüntetésére vonatkozólag, valamint a községeknek a pótadóterhertől való felszabadítására vonatkozólag kerületünkben is azok a kivánságok merültek fel, a melyek az előadói tervezetben már benn vannak. Különös kivánságként bátor vagyok felemlíteni, hogy bizonyos fogyasztási adónemeket, a hús-, bor- és sörfogyasztási adók jövedelmét a községeknek kellene átengedni. A legfontosabb élelmiszerek, hús, czukor stb. fogyasztási adója mérséklendő. A brassói kerületben nagy súlyt fektetnek arra, hogy állatoknak levágott állapotban való behozatalát Romániából meg kell engedni és én hivatkozom szakemberek ítéletére, a kik azt mondják, hogy Romániában az egészségügyi viszonyok hasonlíthatatlanul kedvezőbbek,

mint Szerbiában, a melylyel pedig egész a legutolsó időig állatforgalmi viszonyban voltunk.

Miután mi azt tapasztaltuk, hogy az utóbbi időben már szakmunkások is vándorolnak ki, ezért nagy súlyt helyezünk iparpolitikai és szocziálpolitikai reformokra, a munkásjóléti intézmények létesítésére, az elaggott és munkaképtelen munkások ellátásának kötelező törvények kimondására, a munkaidőnek úgy az ipari, mint a kereskedelmi vállalatok részére leendő megállapítására, a mi a munkások itthonmaradását mindenesetre előmozdítaná.

Brassó és Nagyszeben városokban már a kereskedelmi alkalmazottak is kezdenek kivándorolni, az ipari munkások kivándorlása pedig oly nagymértékű, hogy iparfejlesztési törekvéseinket a legkomolyabban veszélyezteti.

A munkásjóléti intézmények között külön ki akarom emelni a munkáslakások kérdését és ilyenek létesítésére a legnagyobb áldozatkészségre hivom fel az érdekelteket, mert ez a befektetés busásan fog gyümölcsözni nemcsak az iparosoknak, de egész hazai közgazdaságunknak.

Ezeket voltam bátor a brassói kereskedelmi és iparkamara részéről előadni és hálás köszönetet mondok kamarám nevében a t. elnökségnek ezen ankét összehivásáért. (Élénk helyeslés.)

Elnök: Ha méltóztatnak hozzájárulni, most a tanácskozást félbeszakitjuk és holnap délelőtt fél tíz órakor folytatjuk. (Helyeslés.)

Az ülés végződik esti háromnegyed nyolcz órakor.

Negyedik nap.

1907. junius 22-én délelőtt 10 órakor.

Chorin Ferencz elnöklete alatt.

Elnök: Az ülést megnyitom. Vizaknai Antal miniszteri tanácsos urat, az országos statisztikai hivatal aligazgatóját illeti a szó.

Dr. **Vizaknai Antal**: Méltóságos elnök úr, igen t. uraim! Csak két részletkérdésre szándékozom kiterjeszkedni: egyrészt a munkaadók és a munkások közti viszony elmérgesedésére, másrészt egy oly részletkérdésre, a melyet itt csak az első napon említett fel a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója, Hegedüs Loránt barátom, a leánykereskedés kérdése, a melyre többet nem reflektáltak.

A mi a munkáskérdést illeti, hálás köszönetet mondok Pap Dávid úrnak, hogy ő olyan világosan rámutatott arra, hogy az utóbbi években felmerült rendkivüli kivándorlások, t. i. a százezrek megmozdulásának jelensége a sztrájkokkal függ össze.

Dr. **Pap Dávid**: Azokkal is!

Dr. **Vizaknai Antal**: Ez valóigaz. Ilyen nagyterjedelmű, brutális sztrájkok sehol a világon elő nem fordultak. (Felkiáltások: Dehogy nem!) Nagyterjedelműek lehettek, veszélyesebbek is lehettek, de bizonyos tekintetben brutálisabbak, igazságtalanabbak kevésbbé.

Itt arról van szó, hogy ezek a sztrájkok tulajdonképpen a munkabérek megnövekedését és a munkaidő leszállítását czélozták. Ez nagyon helyes. De arról is esett szó — és egy szó esett mindössze, azt Pap Dávid barátom említette — hogy a munkabérek emelkedése a gyárosra, az iparosra nem hátrányos, mert hiszen nagyobb munkaeredménynyel jár. Ez csak éppen egyszer volt, gondolom, közbeszólás alakjában érintve, de ezt senki sem bizonyította, senki meg nem támadta.

T. uraim! A magam részéről Magyarországra nézve ezt kénytelen vagyok kétségbe vonni. Ez áll Angliára, a melyre sokszor hivatkozunk, hogy az az angol munkás, a melyik mindennap húst eszik, a kinek jobb lakása van, a ki egészen más társadalmi viszonyok közt él, jobban ruházkodik, sokkal többet dolgozik, mint a mi magyar munkásunk és sokkal többet dolgozik, mint az az angol munkás, a ki annak idején nem így élt. Ez áll. Sajnos, ezt Magyarországra nézve nem lehet mondani. Az utolsó három évben a munkabérek emelkedtek talán 40—50 százalékkal, többel is. (Egy hang: Szó sincs róla!) Harmincz százalékkal emelkedtek, bizonyos iparágakban bizonyára emelkedtek és kimondaná azt, hogy munkateljesítmény nem 30 százalékkal, de egyáltalában emelkedett-e? Nálunk ezek a törekvések, a melyek a munkást és a munkaadót nem összebékíteni, hanem összetéveszteni igyekeznek, ezek mind arra irányulnak, hogy a munkás minél kevesebbet dolgozzék; ez a legnagyobb baj.

Dr. **Pap Dávid**: A magyar munkást az egész világon mindenütt nagyra tartják!

Dr. **Vizaknai Antal**: Hiszen a magyar munkás tud is dolgozni. (Egy hang: Odakünn dolgozik!)

T. uraim! Hiszen én bennem is van szerető szív a munkások iránt; magam is iparoscsalád gyermeke va-

gyok és emlékszem gyerekkoromra, mikor édesatyámnak egynehány segédje volt, hogy micsoda élet volt akkor a munkaadó és a munkás között.

Dr. **Vizaknai Antal**: Micsoda becsületnek tekintette a munkás azt, ha ő kitünt a többi munkások közül a munkaeredmény tekintetében! (Igaz!) Abban az időben abban a kis faluban, a melynek három-négyszáz lakosa volt, az ipar úgy virágzott, hogy volt körülbelül 100 segéd. Mindenki tudta, hogy: ez az a kádársegéd, a ki a legszebb és legtöbb hordót tudja csinálni; ez az az asztalossegéd, a ki a legszebben és a legtöbbet tud dolgozni; és az akkor mennyire büszke volt rá. (Egy hang: Ma is az!) Ma meglehet, hogy megvan még a vetélkedés arra nézve is, hogy ki tud dolgozni, de arra nézve is megvan, hogy ki nem akar. (Úgy van!) A kényszer viszi erre rá a munkást. Munkástársai kinézik maguk közül, ha bizonyos átlagon felül mer dolgozni. A legnagyobb baj minálunk az, hogy a munkabérek emelkednek és e mellett a munkaidő rövidítését követelik. Hiszen mind a kettő nagyon helyes; nagyon örülnék annak, hogy minél nagyobb munkabére legyen a munkásnak, hogy rövidebb legyen a munkaideje, hogy jusson neki idő arra, hogy családjának éljen és saját művelődésének; ezt mindannyian óhajtjuk, de hogy ezt a munkateljesítmény leszállításával kössük össze, ez képtelenség. Ez össze van kötve; a tények mutatják.

Ezek a sztrájkok oly kényszerjellegűek, hogy a dolgozni akaró munkás nem dolgozhatik. Egy mázoló elmondta nekem, hogy ő már önálló is volt, egy-két segéddel dolgozott Budapesten. A mázoló ugyanis legfeljebb javító-munkát végezhet, ha egy-két segéde nincs, mert akármilyen kis házon is gyorsan kell befejezni a munkát. Jól is ment a munkája, volt is munkája, de megbukott, mert hol volt segéd, hol nem volt, mivel

közbe jöttek a sztrájkok. Igy újból segéd lett és az volt abban az időben is, a mikor beszéltem vele. A mult esztendőben volt ez, a mikor úgy volt, hogy a mázolók is sztrájkolni fognak, mint az építőipar egyik ágazata. Ő azt mondotta, hogy ő nem fél a sztrájktól, mert nevelőatyjánál dolgozik, a ki szintén mázoló, arra tehát nem fogják kényszeríteni a szakszervezetek, hogy saját apjának ne segíthessen. Ez idő szerint már megint önálló. Ez egy különös jelenség és külön kivált a gyárosokat érdekelni fogja, hogy miként lett ismét önálló. Elment az elöljárósághoz és azt mondta: önálló leszek, mert most többen vagyunk oly mázolók, a kik segéd nélkül együtt fogunk munkát vállalni. Külön-külön nem vállalhatta a munkát, mert nem teljesíthetett munkaeredményt. Persze ez is nehéz dolog, mert hiszen nagyon becsületeseknek, nagyon igazaknak kell lenniök ezeknek az embereknek, hogy egymás érdekén csorbát ne ejtsenek, hogy mindegyik egyenlő szorgalmas legyen és össze ne veszszenek. Ez nem könnyű dolog. Ezt nem is teheti meg minden iparág. Ezt megteheti a mázoló, a szobafestő, az üvegező, de már az asztalos, a lakatos nem teheti, a gépgyári lakatos meg éppen nem. Ez is egy jelenség, a mely élénken mutatja, hogy micsoda kényszer alatt áll a munkás.

Ime még egy eset: ha hivatalunkhoz fordul valaki, hogy protezsáljuk valami állásra. Bécsben élő magyar ember volt, ács. Magunk mondtuk neki: barátom, sokkal jobb, ha megmaradsz a mesterségednél. Igen ám, felelte, de Magyarországra szeretnék visszajönni, itt pedig ebben a bizonytalanságban nem maradhatok meg a mesterségem mellett, mert nem tudom mikor és meddig kapok munkát. Ez képtelen helyzet.

Hogy a közfelfogásnak meg kell változnia sok dologban, azt aláirom. Sajnos, a vezető társadalom sok

hibát követ el. A munka és a munkás megbecsülésének sokkal jobban ki kell fejlődnie. Nem azt értem, mintha az iparosban nem volna meg a megbecsülés a munka és a munkás iránt, de a többi társadalmi osztályokban is meg kell lennie. Amerikában nagyon gyakori, hogy az egyetemi hallgató nyári időben elmegy egy fürdőbe és ott, nem tudom, pinczérkedéssel keres annyit, hogy fenntarthassa magát. Ha egy ilyen egyetemi hallgató minálunk visszajönne az egyetemre, nem is fognának vele kezet. Talán a tanárja maga se fogna vele kezet. De ha egy kaszinóban kártyával szerzi meg a kenyerét, néha talán javítva is a szerencsét, de úgy, hogy ne lehessen bebizonyítani, akkor tiszteletben részesül.

Nemrég olvashatták az urak egy debreczeni biróról, hogy a felesége szappant gyártott. Néhány évvel ezelőtt történt. Ez a biró intést kapott az igazságügyminiszteriumból, hogy a felesége ne merjen szappangyárat fenntartani, mert ez ellenkezik a birói függetlenséggel. Nem tudom, van-e erre törvény. De ez teljesen közömbös előttem. Nem a biró vitte ezt a gyárat, hanem a felesége. Jellemző mi reánk, akár van erre törvény, akár nincs, hogy mi minden áron ipart akarunk teremteni és egy felsőbb hatóság azt mondja, hogy a biró felesége pedig szappangyárat ne tartson fenn, mert ezáltal a biró függetlensége veszélyeztetve lesz, talán lesznek oly emberek, a kik szappant vesznek a feleségétől, és a biró majd ezekkel szemben nem lesz független.

Hát ha földet művel és gabonát ad el? Ez is tökéletesen ugyanaz a helyzet. Akkor is juthat abba a helyzetbe, hogy esetleg igazságtalan lesz valakivel szemben.

A mi már most a leánykereskedést illeti, felesleges statisztikai vagy más adatokkal bizonyítanom, micsoda

szégyene ez Magyarországnak. (Igaz! Úgy van!) Hiszen minden közepes szinvonalon álló ember tudja, hogy 20—30 esztendeje mi történik Magyarországon e téren, hogy nemcsak a prostituczió van itt ilyen nagy mértékben elterjedve, hanem mi szolgáltatjuk a külföldnek az anyagot. Én mint statisztikus is hivatkozhatom arra, hogy néhány országból vannak adataim, például Németországból, Ausztriából, Bulgáriából és egyik-másik Balkánállamból, hogy óriási tömegben vannak ott magyar prostituált nők. Amerikából ilyen adataink nincsenek, mert onnan lapokat nem kapunk, de azért tudjuk nagyon jól, hogy ma az Egyesült-Államok és Délamerika is el vannak árasztva ilyen magyar nőkkel és még fokozza a szégyenünket, hogy erkölcsi szinvonal és műveltség tekintetében még a Balkánországok is abban a helyzetben vannak, hogy erkölcsi fölénynyel beszélhetnek rólunk, mert azt az anyagot, a mely testi élvezetekre szolgál, tőlünk kapják, és az ő nőik, leányaik, asszonyaik erkölcseit annál jobban megvédhetik.

Ugyanez a helyzet a magyar birodalom területén belül Magyarország és Horvát-Szlavonországok között. Zágrábban, Zimonyban, Eszéken, Károlyvárosban és még azon a néhány népesebb helyen, a hol a prostituczió ügye nagyobb mértékben ki van fejlődve, mindenütt magyar leányok vannak. Ausztria déli részein, Dalmáczia, különösen Raguza, Zara, Cattaro, Bosznia helyőrségei: mind magyar lányokkal vannak tele. Mostar, Sarajevo és Raguza ebben a tekintetben egy üzemet képeznek: lehet egyik helyről a másikra szállítani.

Hát, t. uraim, történt-e valami ebben a dologban? Ez csak mellékesen függ ugyan össze az itt szóban forgó kérdéssel, de azért vagyok bátor mégis az urak türelmét e tárgyra nézve igénybe venni, hogy talán e napló, e följegyzések oly kezekbe kerülnek, a hol az itt fel-

merült javaslatoknak minden részét figyelembe veszik s így talán mégis fog történni valami.

Itt a legjobban lehet alkalmazni, a Rákosi Jenő ő méltósága különböztetése szerint, palliativ és profilaktikus intézkedéseket. A palliativ intézkedések e tekintetben talán még sokkal hatályosabbak, sokkal eredményesebbek lehetnek, mint a tulajdonképpeni kivándorlási törvényünk; mert igazán úgy van, hogy, azt hiszem, senki sem mondhatja azt, hogy ne kellene az erkölcs nevében minden erővel és minden eszközzel megakadályozni oly üzletek, oly vállalkozások létezését, a melyek csak arra szolgálnak, hogy embereket, leányokat ilyen czélra a külföldre közvetítsenek és ebből nyereségre tegyenek szert. A dolog úgy áll, hogy a mi büntető törvénykönyvünket át lehet tanulmányozni és ebben egyetlen egy szakasz sincs, a melynek alapján ezt büntetni lehetne. Csak a kihágásokról szóló 1879 : XLI. t.-cz. 81. §-a intézkedik akként, hogy azok a prostituált nők, a kik a rájuk vonatkozó hatósági szabályokat meg nem tartják, egy hónapig terjedhető elzárással büntetendők. Arról a férfiról vagy vállalkozóról, a ki nem tartja meg a hatósági szabályokat, a ki fenntart üzletet 14—15 vidéki leánynyal a közegészségügyi és az erkölcsi tekintetek teljes figyelmen kivül hagyásával, arról nincs egyetlen egy szakasz sem.

Haydin Imre: Törvényhatósági szabályrendeletekben!

Dr. **Vizaknai Antal**: Tudom, de ezek legfeljebb öt napig terjedhető elzárást és száz korona birságot szabhatnak. Sokkal csekélyebben büntetik tehát azt, a ki üzletet csinál a dologból és húsz emberrel követi el és a hol tiszta nyerészkedésről van szó, holott magára a prostituált nőre nézve mentőkörülmények lehetnek,

mert e tekintetben a társadalom nagyon bűnös. Száz korona birság itt, a hol ezrek nyeréséről van szó, teljesen jelentéktelen. S például Pest vármegye helyhatósági szabályrendeletében, a mely megyéből pedig leginkább szállítanak, kivált a külföld felé, hiányzik az öt napi elzárás, és csak a 100 korona birság van. Van ugyan még egy rendelkezés a büntető törvénykönyvben, a mely bünteti azt a szülőt, gyámot, stb., a ki a felügyeletére bizott nőgyermeket akár a maga, akár más részére elcsábítja, de ez igen kis része az egész dolognak, ennek semmi köze az üzletszerű kerítéshez, és az üzletszerű leánykereskedéshez. De az a tény, hogy valaki azzal foglalkozik, hogy leányokat a külföldre, bordélyházakba közvetít, ép úgy nem büntettetik, mint hogyha cselédnek, vagy tanítónőnek, nevelőnőnek közvetít valakit. Megengedem, hogy erre is van helyhatósági szabályrendelet, a mely ezt bünteti, de ez megint nem mehet tovább, mint száz korona pénzbirság és öt napi elzárásig, sőt az öt napi elzárás nem is alkalmazható az első esetben, hanem csak ismétlés esetében. E tekintetben is nagyon szigorú intézkedések kellenének tehát: itt csakugyan több évre szóló börtön kellene, és különösen szigorúan kellene feddeni azt, a ki a külföldre is közvetíti nemzeti szégyenünket, dupla büntetéssel. Három-négy-öt évre szóló szabadságvesztés-büntetéssel és azonkivül nagy pénzbüntetéssel.

Szóvátevén a dolgot már régebben illetékes helyen, azt a választ adták, hogy a büntető törvénykönyv reformálása előtt erről szó nem lehet. Itt arról van szó, hogy magánzárka legyen-e, közös zárka legyen-e javító rendszer, megtorló rendszer s ennek tisztábahozatalára sok idő kell. Dehát én itt ugyanazt mondom, a mit Matlekovits ő nagyméltósága az adóra nézve mondott, hogy nem várhatjuk meg a rendszeres reformot, hanem

a büntető törvénykönyvből ki kell szakítani ezeket a szakaszokat, és a dolgot rögtön meg kell csinálni.

Vannak még a büntető törvénykönyvnek más szakaszai is, a melyek nagyon alkalmasak a kivándorlás előmozdítására: a kisemberek túlon túl való büntetése bizonyos esetekben, ellenben bizonyos más bűnöknek nagyon is lax kezelése, úgy, hogy azok elkövetői kiszabadulhatnak a büntetés alól. E tények szembeállítása azután az elégületlenséget fokozza. Ha egy szegény ember az erdőből egy pár szál fát ellop, azt micsoda szigorúan büntetik! Pedig, a mikor még gyermek volt, az atyja talán ingyen elvihette. Ő belenevelődött abba, hogy az neki jár.

De erre nem akarok tovább kitérni; hanem áttérek a profilaktikus intézkedésekre. Itt is úgy állunk, hogy nem elegendő tiszták a büntető intézkedések, itt is úgy van, hogy ha nem volna meg az emberekben a hajlam és nem volna meg a hajlandóság, a csábítás maga nem vezetne eredményre. Igaz, hogy sokszor csalással is jár a dolog; nem mondják meg a nőnek, a kit külföldre visznek, hogy hova viszik; egészen mást igérnek neki, De ha nem volna meg a hajlam erre, és olyanok volnának itt a kereseti viszonyok, a melyek az intelligens nőt kielégíthetik és nem merülne itt fel számos jelenség, a mely a nők erkölcsét, szeméremérzetét veszélyezteti és lerontja, akkor a minden büntető törvénykönyv megtorlásán kivül álló csábítással sem volnának ilyen sikerek elérhetők. Igenis, t. uraim, mindenesetre alkalmasan gyarapítani kell a női keresetet, különösen az intelligens nők részére; hiszen Magyarországon, mivel nincs elég gyáriparunk, nincs kereskedelmünk, a hol a nőket lehessen alkalmazni, úgyszólván a vasút, a posta az egyedüli ily intézmények. Egy nagy tér volna a tanítói pálya; de e tekintetben hogyan állunk? Van Magyar-

országon valami 30,000 tanító és ezek közül alig több, mint kétezer tanítónő: valami 2400. Már most például a horvátok mennyivel okosabbak! Ő náluk a tanítói erők 38 százaléka nő. Nem is szólok az osztrákokról. Hogy minálunk ez nincs így, ennek oka főleg az, hogy a mi iskoláink nagyrészt egytanítósok; egytanítós iskolában kell tanítani a fiukat és leányokat, azokat a kamaszodó fiukat is, a tanonczokat, a 14—15 éves fiukat; ezt természetesen nőre bizni nem lehet. Ezen csak úgy lehet segíteni, ha úgy rendezzük be tanügyünket, hogy minálunk is több tanítós iskolákat szervezünk, mint a hogy más államokban van. Ez nagyon messze menne, mert hiszen ez megint összefügg azzal, hogy nagyközségekben, két-három ezer lakosú községekben szét van darabolva az iskola, mert felekezetek kezében van a tanítás. Ezzel a kérdéssel tovább nem foglalkozom, csak rá akarok mutatni arra, hogy a tanügy terén lehetne a nőnek keresetet adni és ez volna a legtermészetesebb, mert a nő hivatásával legjobban ez férne össze. Ma a tanítónőképezdébe sietnek a szülők s ott dulakodnak, hogy lányaikat felvegyék, mert fel sem akarják venni, mert máris túl van zsúfolva. Ha mégis felvették, kenyér nélkül marad, még nevelői pályára sem mehet, mert a külföldiekkel nehéz megküzdenie: a franczia, a belga, a svájczi, az angol, a német mind könnyebben kap állást, mert idegen nyelvre is tudja tanítani a gyermekeket. Az egyik profilaktikus intézkedés tehát az volna, hogy a nők kereseti viszonyai javíttassanak.

De nem szabad szemet hunynunk az előtt sem, hogy mi minden történik itt nálunk arra, hogy a fiatal nőkben és az asszonyokban is a szeméremérzék, az erkölcsi érzék minél inkább megromoljék. Ha kimegyünk az utczára, ha megnézzük akármelyik kirakatot, dohánytőzsdét, a hol képes levelezőlapokat állítanak ki, mi

minden van ott, a mi a fiatal gyermeklélekben mindjárt milyen gondolatokat kelt! Vagy nézzük a közpadokat! Micsoda firkálások, trágár felirások, trágár rajzok vannak ott! Az erkölcsök ilyen elvadulását csak a Balkánon látni, még ott sem mindenütt. Nyugaton az ilyesmi ritkaság. Nálunk ezzel szemben a vasúti kocsik első és második osztályában, tehát ott is, a hol csak az intelligenczia utazik, megtaláljuk az ilyesmit. Megtaláljuk a fürdőhelyeken, úgy, hogy ha a szülők fürdőhelyre viszik leányaikat, gyermekeiket, ezek mindenféle trágárságot találnak a padokra felirva. És nincs senkinek sem szeme, hogy ezt észrevegye, hogy letöröltesse. Az ilyen dolgokban pedig mindenkinek közre kell működnie, de különösen a hatóságoknak. Mert hiszen itt vannak a hatóságok: nem tudom, látják-e? Én látom számtalan esetben, de a kinek tennie kellene, az úgylátszik nem látja. Itt vannak például a frivol olvasmányok, az ujságok apróhirdetései, a melyek valóságos vásárokat teremtenek . . . .

Dr. **Pap Dávid**: Azokat is büntetni kell!

Dr. **Vizaknai Antal**: Hiszen, ha a palliativ intézkedés arra terjed ki, hogy a közvetítőket büntetjük, de a közvetítést meghagyjuk, a mely az ujságok apróhirdetéseiben lehetséges, akkor meg fogják a külföldiek a magyar húst ily módon is szerezni.

Ezzel be is fejeztem felszólalásomat és köszönöm, hogy meghallgatni voltak szívesek. (Élénk éljenzés.)

Fodor Ferencz titkár: Leopold Lajos!

Leopold Lajos: Méltóságos elnök úr, mélyen t. értekezlet! Bátorkodom mindenekelőtt ő méltóságához az elnök úrhoz egy olyan kérelmet intézni, a melyre, úgy hiszem, minden bizonynyal megkapom az engedelmet: t. i. hogy rövid lehessek és a tárgynál maradhassak. (Derültség.) Legfőbb ideje ugyanis, már csak az

elnök úr ő meltóságával szemben is, a ki itt négy nap óta a legnagyobb türelemmel és önfeláldozással, mindenki iránt lekötelező szívélyességgel vezeti a tanácskozásokat, (Élénk éljenzés) legfőbb ideje, mondom, hogy erre való tekintettel most már önmagunkkal szemben állítsunk fel bizonyos, klotürhöz hasonló szabályokat. Senki sem teszi szívesen, hogy rövid legyen, de ilyen kis önfeláldozás magának az ügy érdekének most nem fog ártani.

És most legyen szabad a dologra térnem. Mielőtt idejöttem, antipatiával vettem kézhez a kivándorlási és útlevél-törvényt, a melyet azelőtt nem ismertem; mert jól tudom, hogy ha baj van nálunk, csinálnak egy törvényjavaslatot és eltörölnek egy törvényt. Tudtam azt, hogy itt mindenképpen hiba lesz a tanácskozás első és második pontja körül, mert a tanácskozás helytelen irányba terelődik, mert csakhamar ki fog tünni, hogy jogászok vagyunk, hogy bűnbakot kereső nemzet vagyunk, a mely egyszer, ha baj van, megtalál egy törvényt és azután megtalál egy személyt, illetőleg egy társaságot, a mely, mert gyáva, nem mer a dolgok mélyére nyúlni. Azután a jogot újra kodifikálja és üres formákba göngyölgetik, a helyett, hogy azok mögött az élet igazságait, realitásait keresnék.

Mélyen t. értekezlet! A mi kivándorlási problémánknak, csak úgy, mint egész közgazdasági életünknek, úgy a mienknek, mint más társadalmi kristályosodásnak két fokusa van: az egyik az életigény, a másik a termelési képesség. Nálunk az életigény és a termelési képesség közt disparitás mutatkozik: ugyanis a nyugati életigény korábban érkezett hozzánk, mint a nyugati termelőképesség; azért érkezhetett hozzánk korábban, mert az életigény egy tisztán pszichikai terjedésű folyamat, a melynek gátló akadályai nincsenek, a mióta a

sajtó, a mióta a levélposta, a mióta a megkönnyített személyi közlekedés ezt az életigényt feltartóztathatatlanul viszi nyugatról keletre. Ezzel ellentétben a termelési képesség nem tisztán pszichikai folyamat; a termelési folyamatnak igen súlyos és atavisztikus gazdasági determinánsai vannak, a melyekbe beleütközik, a melyeket az akaratnak aczélerővel kell leküzdeni.

Már most a termelési képesség és az életigény e disparitása egész sor disparitást idéz elő társadalmi és gazdasági életünkben: egy üreséget a két lélektani és társadalmi folyamat között, a mely üreségen keresztül, mint a megeresztett csapon, úgy zúdul ki népességünk Amerikába és Németországba. (Úgy van!)

Mélyen t. uraim! Ez a disparitás három disparitásnak válik szülőokává. Ez a hármas disparitás, a mely az Amerika és Magyarország között a legklasszikusabban nyilvánul, de megvan Magyarország és Németország és megvan Magyarország és Ausztria között is, először a disparitás a fogyasztás tekintetében, másodszor a disparitás a termelési viszonyok tekintetében, harmadszor pedig a politikai disparitás. Leszek bátor lehetőleg igen röviden, először a fogyasztási disparitásról beszélni. Szándékom volt eredetileg, hogy a fontosabb fogyasztási czikkeknek áralakulását, nevezetesen pedig az életre nézve legfontosabb detailáralakulást Amerikában és Magyarországon összehasonlítva kimutassam, azonban az idő előrehaladott voltára való tekintettel csak megérintem a húsfogyasztásnak, a legfontosabb fogyasztásmérőnek értékkülönbözetét. És itt azt látom, az amerikai nemzeti munkásügyi hivatal közléseiből, hogy a detailhúsfogyasztásban a hús fontja került 1900-ban 12 $^{3}/_{4}$ centbe, 1901-ben 13 centbe, 1905-ben 13 $^{1}/_{2}$ centbe és 1906-ban 13 $^{3}/_{4}$—14 centbe. Már most, t. uraim, előttünk van egy periodus, a melyben

Magyarországon a hús ára a detailfogyasztásban 50—70 százalékig emelkedett; ugyanezen idő alatt az Északamerikai Egyesült-Államokban a húsdetailfogyasztás árai nem emelkedtek többel, mint nyolcz százalékkal. Ennek, uraim, az az oka — a mi első pillantásra talán képtelenségnek látszik, mert hiszen ezek az árak nemzetközileg ki szoktak egyenlítődni — hogy az amerikai az ő húsanyagát még teljes nivón még nem tudja exportálni; mert a hús nagy mennyiségekben tengerentúlra a mai technikai viszonyok mellett még alig exportálható. A második oka pedig az, hogy nálunk állítólag az állategészségügyi egyezmények veszélyeztetik az állategészségügyet, azonban bizony konstatálom én, mint magyar gazda, hogy az állategészségügyi egyezmények meg nem kötése a Balkánnal veszélyezteti az emberegészségügyet. (Úgy van!)

Második oka a fogyasztás e disparitásának az a körülmény, hogy mi, elismerem, Északamerikának óriási nagy termelő piaczaival, óriási nagy fogyasztási piaczaival és mindazzal az előnynyel szemben, a melyet a tömegtermelés és a tömegfogyasztás nyujt, az áralakulásban megfelelő aequivalenst a mi kis országunkban, a mi kis vámterületünkön nyujtani nem vagyunk képesek, azonban, mint mindenütt, kezdve a csatatértől a legutolsó tömegszervezésig konstatálható tény az, hogy van a tömegmozgalomnak, a tömeges erő fellépésének egy aequivalense s ez a szervezettség, a szervezettségben rejlő erő. Én, uraim, azt mondanám, hogy Magyarországon, a hol a természettől és a politikai konstelláczióktól adott körülmények folytán hiányzik a tömegfogyasztás és a tömegtermelés és az ebben rejlő értékkülönbözet, nálunk ezt a fogyasztás mentől hatályosabb szervezésével kell pótolnunk. Azonban mit találunk? Éppen legnagyobb ipari czentrumaink körül olyan birtokkonstellácziók kép-

ződtek, a melyek nem képesek ezt a fogyasztást kielégíteni (Ugy van!), a melyek arra tendálnak, a természettől adott alakulatok folytán, hogy inkább gabonát termeljenek, hogy a hústermelést, a zöldségtermelést, a vaj, tej stb. termelést elhanyagolják és a kisgazdákra és más hasonló konstellácziókra hárítsák át.

Mélyen tisztelt értekezlet! Budapest körül fél millió katasztrális hold kötött birtok van, a melynek — nem akarok számokat említeni, mert hiszen nem vagyok e kérdésben verzált, nem lehetek verzált — de egy igen nagy százaléka nagyon rosszul van instruálva; és itt különösen a saját kezelésű egyházi birtokokat kell kiemelnem, a melyek, a mint a hivatalos adatok mutatják, igen alacsony százalék tiszta haszonnal dolgoznak. De, uraim, én nem azon szempontból akarok ezen kérdéshez nyúlni, mint az előttem szóló, én nem a kisbirtok munkásfeleslegére, gyermekfeleslegére czélzok, én mindig a fogyasztó szempontjából indulok ki és konstatálom azt a nemzetgazdaságilag megállapított tényt, hogy a ma adott konstellácziók szerint a kisbirtok, a mennyiben jól van instruálva, a mennyiben a szövetkezeti eszme lehetőképpen áthatja, ez a kisbirtok hatályosabban tudja a nagy városok népességének legfontosabb fogyasztási czikkeit szolgáltatni, mint az extenziv nagybirtok, hogy tehát ma Budapest és a legfontosabb fogyasztási czentrumok körül nekünk első sorban gazdasági intenzitást kell létesítenünk, hogy készen álljunk azokra a nagy kérdőjelekre, a melyeket a fogyasztó közönség immár évek óta intéz a magyar gazdaközönséghez. . . . .

Lévay Lajos báró: Sikertelenül!

Leopold Lajos: . . sikertelenül.

És e pontnál áttérhetek már a termelőképességre. Itt legyen szabad egy régi peremet a t. ügyvezető

igazgató úrral, Hegedüs Loránt úrral, talán a békés egyezség terére terelni. Hegedüs Loránt igazgató úr képviseli ma Magyarországon a legtökéletesebben azt az ideologiát, a melyet egy folyóiratban a kisbirtok eszményítésének voltam bátor nevezni. Én a kisbirtoknak ab ovo ellensége nem vagyok, én elismerem, hogy a kisbirtok bizonyos körülmények között megálló konstelláczió, én elismerem azt is, hogy — a mint gondolom Matlekovits ő exczellencziája, vagy a felszólaló urak közül valaki utalt rá, — a fogyasztó czentrumok körül ma kisbirtokoknak kell képződni. Ezt a konstellácziót én elismerem. Azonban most néhány kérdéssel vagyok bátor az érdemes igazgató úr nyugalmát megzavarni. Az egyik kérdés az, hogy vajjon remélhető-e a mi képviselőházunk mai összetételében az, hogy az a hitbizományokhoz hozzá fog nyúlni? Méltóztassék rá felelni, igen vagy nem?

Dr. **Pap Dávid**: Dehogy reméljük!

Leopold Lajos: Ez az első. A második kérdésem az, hogy vajjon, mivel épületinstrukcziókban máris igen nagy értékek vannak a kötött birtokokba beruházva, az állat-instrukcziók minden gyarlósága mellett is, egyetért-e velem a Szövetség érdemes igazgatója abban, hogy ezeket az épületeket valamely központi szövetkezeti, földbirtokos- vagy bérlőszövetkezeti formában kellene értékesíteni és felhasználni.

Hegedüs Loránt: Helyes!

Leopold Lajos: Legalább is addig a pontig kellene ezt tenni, hogy azok a tömörült birtokok, mihelyt a gazdasági konstelláczió a kis üzem ellenére változik, ott készen találjanak oly formácziót, a melybe tömörülve, rögtön minden csőd és összeomlás nélkül áttérjenek a nagy üzemre. Ez a második kérdésem.

A harmadik szempont pedig, a melyet bátorkodom

figyelmébe ajánlani, az a körülmény, hogy talajviszonyaink e kérdésbe erősen belejátszanak. Ugyanis a nagybirtok előnyösebb ott, a hol a gép-akkumulácziót lehetővé teszi a kapitalisztikus fölénynek ugyanazon keresztülvitelét, mint az iparban; azonban Magyarországon a dőlt gabona és a mély vízmosásos talajok, továbbá az erősen homokbuczkás talajok azt a helyzetet idézik elő, hogy óriási területek vannak, a melyeken a legfontosabb mezőgazdasági gépek, így a gőzeke és az aratógép, csak igen nehezen, csak nagy ügygyelbajjal használhatók, a miként erről a gyakorlatban évek során át volt alkalmam meggyőződni. Már most ezeken a területeken a gazdasági versenyben alig hihetem, hogy a nagyüzem fölényes lesz a kisbirtok felett és igen ajánlanám mélyen tisztelt igazgató barátomnak figyelmébe azt a szempontot, hogy talán méltóztatnak a kisbirtok kérdését nem azon nyersen, mint eddig, a közéletbe vetni, hanem figyelembe venni, hogy, ha kisbirtokpolitikát folytatunk, ha kisbirtokot akarunk kreálni, akkor ceteris paribus adjunk elsőséget a nagy fogyasztóterületek közelében levő kisbirtoknak, (Helyeslés) másodszor tegyük máris lehetővé annak a kisbirtoknak, hogy egy gazdasági katasztrófa alkalmával zökkenés nélkül átalakulhasson nagybirtokká, harmadszor pedig, hogy a kisbirtok kreálását első sorban azokon a talajokon és azon természeti feltételek között forszirozzuk, a melyek mellett a nagybirtok, a nagyüzem egyáltalán nem versenyképes, a mi, azt hiszem, a földárakban rövidesen kifejezésre fog jutni; mert, bár paradoxonnak látszik, én, igenis, merem a jóslatot koczkáztatni, hogy rövid időn belül a kövér talajok ára Magyarországon lejebb fog menni a kevésbbé kövér talajok javára, a melyeken az emberi munka gépmunkával helyettesíthető.

Lévay Lajos báró: Igaz!

Leopold Lajos: Ezeket voltam bátor Hegedüs Loránt t. barátomnak nagyértékű és mindannyiunkat hálára kötelező fényes akciójához mint becses kiegészítést ajánlani. (Helyeslés.)

Az iparfejlesztés tekintetében egy új szempontot legyen szabad megpendítenem. Nálunk — gyáripari körökkel voltam szerencsés ez ügyben érintkezhetni — az a panasz, hogy minek csinálunk mi ipart. Hiszen azok a gyárak is, a melyek most léteznek, prosperálni nem tudnak és munkást kapni nem képesek.

Ezzel szemben nekem az a megjegyzésem, hogy: úgye, uraim, tiz év előtt valamivel több demokráczia nem lett volna rosz beruházás?

Hegedüs Lóránt: Úgy van!

Leopold Lajos: Ugye, uraim, azok a kiket akkor álmodozóknak és rajongóknak csúfolták, úgye, azok lettek a realisták, a valóság helyes értékelői? A doktrinérek kijöttek tudós szobáikból és emberekké váltak és az urak lettek doktrinérekké. Szerepet cseréltünk. Már most, uraim, ne mondjuk azt, hogy késő van, de, azt hiszem, egyhangúlag konstatálhatjuk, hogy tiz évvel ezelőtt ipart fejleszteni, tiz évvel ezelőtt politikai demokracziát csinálni Magyarországon hálásabb és gyümölcsözőbb feladat lett volna, mint ma.

De mi tulajdonképpen az oka annak, hogy mai gyáraink nem tudnak a munkások munkájával szemben megfelelő ellenértéket nyujtani? Mi az, hogy a mi gyáraink versenyképtelenek a munka értékelésében? Az, t. uraim, hogy nálunk van ugyan gyáripar, van ugyan iparfejlesztés, azonban nincsen meg a gyáripar atmoszférája. Ezt az atmoszférát voltak szívesek az előttem szólók tömegesen elemeire bontani, a mikor a közigazgatást, az adórendszert stb. kifogásolták. Én röviden az atmoszféra szóban fejezem ki azt, a mi

nálunk a gyáripar számára hiányzik; és ez az atmoszféra csak akkor lesz meg itt, ha sok gyár lesz. A mit a kevés gyár nem tud megteremteni: a sok gyár meg fogja teremteni azt a kereskedelmi, gazdasági és politikai ponderabilitást, a mely azt a gyári termelést megilleti az egész vonalon.

És most legyen szabad kitérnem egy igen kényes kérdésre, a mely, azt hiszem, dr. Pap Dávid urat igen közelről fogja érinteni. Tegnap az igen tisztelt doktor úr az aratógépek összetöréséről beszélt. Én, a ki sok tekintetben egy alapon állok vele — mert hiszen a nagyon sokáig lekicsinyelt generáczióhoz van szerencsém tartozni, a mely körülbelül tiz év előtt került ki részben külföldi egyetemekről, részben hazaiakról mint Marx Károly tanítványa —, bátor vagyok a doktor úrral szemben megjegyezni, hogy nem Marxismus az a tanítás, a mely az aratógépeket össze akarja töretni.

Dr. **Pap Dávid**: Nem! Nem is mondtam soha!

Leopold Lajos: Bocsánatot kérek, azt méltóztatott mondani, hogy a mennyiben a földbirtokosok áttérnek az extensiv gazdálkodásra, akkor az az aratógép rövidesen össze fog törni.

Dr. **Pap Dávid**: Ezt mondtam, de nem mondtam, hogy marxismus.

Leopold Lajos: Azt méltóztatott mondani, hogy az aratógép megjavítása négy hétbe fog kerülni. Hát bocsánat, akkor megkorrigálom szavaimat és nem dr. Pap Dávid úrhoz intézem, hanem intézem azokhoz, a kik az aratógépet valósággal össze akarják törni és nem akarják négy héten belül megcsinálni.

Uraim, Marx Károly tantételeiben nem a legmélyebb réteg az osztályharcz, bár elismerem, egy igen mély réteg. Az ő tantételeiben a legmélyebb réteg a gazdasági fejlődés. (Úgy van!) Lehetnek az urak akármilyen

orthodox marxisták, azt kell mondaniok, hogy a fejlődés a feudalizmustól a szoczializmusig a kapitalizmuson át vezet. S ha Marx Károly itt élne közöttünk, akkor ő a marxismus szempontjából megszavazná az iparfejlesztési törvényjavaslatokat. (Felkiáltások: De nagyon!) Lehet, hogy a paragrafusok dolgában eltérne a mai iparfejlesztési törvényjavaslattól; azonban ő itt Magyarországon a kapitalizmus megteremtését tartaná a legközelebbi feladatnak, mert hiszen az urak maguk sem gondolhatnak komolyan arra, hogy itt holnap Sozialistenstaat lehet; hanem, ha meg akarják teremteni a kapitalizmus negáczióját, először a kapitalizmust kell megteremteni Magyarországon. (Úgy van!)

Ebben voltam bátor rámutatni, talán nem túlságos diszkréczióval, arra a hosszú időre, a mikor az öntudatos gyáriparosok az öntudatos gyári munkásokkal együtt haladhatnak ebben az országban.

És legyen szabad arra az egy dologra számítanunk — ha másként nem, a mélyen tisztelt doktor úrnak a közvetítésével —, hogy most kifejezendő óhajom valóban kijut az ankét kereteiből és oda irányul, a hova intézve van: a szoczialistákhoz — és itt térek rá a politikai disparitásra —, hogy azoknak, a kik Magyarországon mindezideig a negáczió álláspontján állottak és a kik Amerikában a pozitiv politikai alkotás álláspontján vannak, hadd legyen szabad figyelmükbe ajánlanom, hogy most, a mikor az általános választói jog behozatala révén bejutnak a politikába, nem az az ő feladatuk, hogy a magyar kurta nemesek gravaminális politikáját vegyék át és folytassák, hogy a »Nem adózunk!« elve helyett azt mondják, hogy: »Nem dolgozunk és nem dolgozunk«, hanem az a feladatuk, hogy az osztályharczon kivül — bocsánatot kérek, kimondhatom, mert tiz éves hűséggel állottam Marx Károly

tanításai mellett igen nehéz időkben is ebben az országban, szerény irodalmi működésem tanu reá, tehát — van bátorságom kimondani a munkásokkal szemben —, hogy legfőbb ideje, hogy a pozitiv munka, a pozitiv alkotás terére lépjenek, hogy feladják negácziójukat, mert a negáczióból közjogi és gazdasági téren ebben az országban elég volt; és, uraim, legyen szabad Önöket felszólítanom arra, hogy az intenziv mezőgazdaság, a szervezett ipar és az öntudatos munkásosztály szövetsége teremtse meg ebben az országban a negáczió kiküszöbölését; akkor ez az esszenczialiter negativ folyamat, a melyet kivándorlásnak nevezünk, vele együtt ki fog küszöbölődni ebből az országból.

Ezeket voltam bátor megjegyezni. (Zajos tetszés és taps.)

Fodor Ferencz titkár: Komjáthy Béla!

Komjáthy Béla: T. értekezlet! Először is köszönetemet nyilvánítom a t. Szövetségnek, hogy erre a tanácskozásra meghívni méltóztatott. Engem a Magyar Szövetség bizott meg azzal, hogy ebben a tanácskozásban részt vegyek; de mert ezen Szövetség kebelében ezen kérdést illetőleg most tanácskozás nem volt és így nekem egyáltalában nem volt alkalmam a tagok meggyőződéséről közvetlen tájékozást szerezni, azért kérem, hogy ha néhány szót elmondok, ezt úgy méltóztassék venni, hogy ez tisztán, kizárólag az én egyéni nézetem. (Halljuk!)

Összehívtak itt bennünket azért, t. értekezlet, hogy egy nagy állami és társadalmi veszélylyel szemben gyakorlatilag igyekezzünk valamely mentséget találni, a mely a veszélyt kisebbíti vagy esetleg elhárítja.

Az iránt mindnyájan tisztában vagyunk — e részben az eddigi felszólalók között nézeteltérés nem is

fordult elő — hogy a kivándorlás nagy mérve úgy álladalmi, mint különösen faji tekintetben is óriási nagy veszedelme az országnak.

Az a kérdés, hogy e veszedelmet miképen hárítsuk el. Nagyon helyeslem, hogy igen kevés kivétellel az összes felszólalók arra a térre léptek, hogy bármily szigorú tiltó törvényekkel e veszély el nem hárítható, (Ugy van!) mert ha azok nézetét fogadnók el, a kik tiltó törvényekkel óhajtanák talán a kivándorlókat visszatartani, akkor tényleg börtönné kellene átalakítanunk Magyarországot. (Ugy van!)

A veszély tehát itt van. Most kutatnunk kell az okát. Volt, a ki azt mondotta, hogy a kivándorlás az erkölcsi érzés, a hazafias érzés hanyatlásából ered. Gondolom, Bernáth István t. tagtársunk mondotta ezt. Hát ahhoz nagyon sok szó fér, hogy mit magyarázunk és mit tartunk hazafiságnak, különösen Magyarországon, a hol rendesen bizonyos körök a hazafiságot maguknak tulajdonítják és minden más hazafiságot üldözéssel és megtámadással szoktak viszonozni; de hát erről most nem beszélek.

A kivándorlás emelkedésének egy másik okául emlegették a csábítást, a bujtogatást.

Én ezekkel szemben egyetlen egy szóban találom meg a kivándorlás okát: abban, hogy azok, a kik kivándorolnak, nincsenek megelégedve azzal a helyzettel, a melyben vannak. (Igaz! Ugy van!) A további kérdés tehát az, hogy miért nincsenek megelégedve. Hát — bocsánatot kérek, nem szónoki fogás — megfordítom a dolgot: Miért volnának megelégedve? (Derültség.) Nézzük meg csak közéletünket és beszéljünk egészen nyiltan. Ne szónokolni akarjunk. Mert Magyarországon sok a szónok és legnagyobb részök nem azt mondja, a mit

érez, a mit gondol, hanem azt, a mit az a kör, a melyhez tartozik, tőle megkövetel és elvár. (Ugy van!)

Ismétlem: Miért volna a magyar nép megelégedve? Hiszen — bocsánatot kérek, hogy rhapsodice beszélek és csak azt mondom el, a mi véletlenül eszembe jut — születésétől kezdve haláláig mindig kellemetlenséggel találkozik.

Megszületik az a szegény ember, de sokszor már gyilkossággal kezdi, mert az anya utána megy. A magyar államnak nem sok gondja van arra, hogy a szülő egészségi állapotának megóvásával mentsen meg magának egy adózó alanyt.

Megszületett hát az a gyermek, de tisztára véletlen, ha meg is marad, mert Magyarországon rettenetes a gyermekhalandóság.

A magyar államtól távol van, hogy azokat az intézkedéseket megtegye, a melyek annak a magzatnak emberré való fejlődését lehetővé tegyék. Itt előbb egy tisztelt szónok úr a leánykereskedésről beszélt. Hát ebben még előbbre vagyunk; a gyermekhalandóság széles e világon talán nálunk a legnagyobb.

Már most menjünk tovább. Minden lépésében összeütközik az az ember a közigazgatásnak a követeléseivel. Már most nem tudom, jogászok vannak-e itt sokan, de csakugyan szeretném, ha valaki azt merné mondani, hogy Magyarország közigazgatását tudja. (Felkiáltások: Dehogy merik!) Itt van egy főszolgabiró, a ki gyakorlatilag van hivatva alkalmazni e szabályokat. Nos hát, ki meri nekem azt állítani, hogy nem fejtörést okoz-e még ezeknek az uraknak is, hogy adott esetben voltaképpen milyen intézkedést kell tenniök, hogy miként igazodjanak el a törvények és rendeletek nagy tömkelegében!

Bottlik József: És a szabályrendeletekében!

Komjáthy Béla: Ha az a gyermek már emberré nőtt és az egészsége meg van támadva, a magyar állam nem gondoskodik arról, hogy az egészségét helyreállítsa. Annak az embernek 3—4—5 mértföldre kellene mennie. Gyalog nem tud, mert beteg; szekér nincs, hogy elmenjen az orvoshoz, gyógyulást keresni. S hogy szekér nincs, annak néha örvend is; majd kimutatom, hogy miért.

Nem akarok itt mindenféle részleteken végigmenni, de be tudnám bizonyítani, hogy az az ember születésétől haláláig minduntalan beleütközik olyan törvényekbe, a melyek az ő érdekeinek meg nem felelnek.

És mi ennek az oka? Ennek az oka az — ne vegyék rossz néven, a kik ellenkező nézeten vannak — hogy Magyarországon tényleg áll az a tétel, hogy a törvény nem más, mint az erőseknek erősítése a gyengékkel szemben. Ezen egyszer már segíteni kellene.

Már most, t. értekezlet, nem teszem azt, hogy, mint az előttem szóló t. tag úr, tudományosan igyekezzem a tárgygyal foglalkozni; ehhez én nem is értek; de a magam rustikus felfogása szerint akarom előadni, hogy várhatjuk-e mi azt, hogy olyan emberek, a kiknek mások az érdekei, mint a tömegé, valaha a tömeg érdekében törvényt alkossanak? (Igaz! Úgy van!) Felfogásom tehát az, hogy, ha mi ezeken a nagy társadalmi és állami bajokon segíteni akarunk, akkor első sorban az itt levő tömegek helyzetét kell javítanunk, (Igaz! Úgy van!) terheiken könnyítenünk kell, a szegény ember hóna alá kell nyúlnunk, hogy mehessen előre, hogy hivatását betöltse. Azoknak a gazdagoknak, a kiket különben is a sors már jobb helyzetbe hozott, kötelességük, hogy meghozzák a maguk áldozatát a szegény ember érdekében; de én ezt az altruizmusra bizni hajlandó nem vagyok.

Sok szó esett itt arról, hogy nálunk adóreformra

volna szükség. Miért nem csinálják hát meg? Hiszen az anyag össze van gyüjtve; itt nincs oly tagja az értekezletnek, a ki ne ismerné. Miért nem lehet hát? Nem lehet, mert, a kik a törvényalkotásra vannak hivatva, oly elemekből vannak összealkotva, a kik a saját czéljukat tekintik, nem a nagy tömegekét. Hiszen nem szónoki forma az, a mit itt hallottunk, hogy a progresszivitás lefelé megy. Ma reggel kerestem ki, elsárgult foliánsokból, egy hivatalos összeállítást arról, hogy Beregmegyében, egy Munkács közelében levő községben micsoda teher nyomja a kisgazda vállait. Abból az időből való ez, a mikor még politikával foglalkoztam. Ha nem volna unalmas, felolvasnám. (Halljuk! Halljuk!) Érdekes, mert ezek hivatalos adatok. Nem is az én irásom: úgy olvasom fel, a hogy nekem ide adták.

Megvett ez a szegény napszámos ember egy százötven négyszögöles telket, arra épített fából, szalmafödéllel házat, a melynek a telekkel együtt összes értéke felmehet száz forintra. Van két kis lova és szekere; ezeknek értéke ötven forint. Vagyona tehát számítható összesen 150 forint értékre.

Már most ez a szegény ember fizet házosztályadót 80 krajczárt; másodosztályú kereseti adót, mint házbirtokos, mivel négy fia is van, hét forintot. Általános jövedelmi pótadót fizet 32 krajczárt; községi pótadót fizet — mert ott éppen hetven százalék — 5 forint 46 krajczárt, útadóra 3 forintot, megyei betegápolási pótadóba 39 krajczárt, más megyei pótadóba fizet 20 krajczárt — időközileg, az ottani adatok mondják, ez feljebb ment — hadmentességi díjban három fia után hat forintot. Ez összesen 23 forint 17 krajczárra rúg. És, mert szerencsétlenségére rossz vallási viszonyok közé került, mert református ember . . . (Egy hang: Még rosszabb is van!) fizetnie kell még papjának és tanítójának ösz-

szesen tíz forintot. És ha most még hozzá veszem — mint az ottani egyik vízszabályozó társulatnak az elnöke ismerem a dolgokat — hogy mennyi ártéri terhet kell viselnie és hogy neki e földjéből rendszerint alig van haszna, csak az a büszkesége, hogy ő nem napszámos, mert neki háza van: engedelmet kérek, hogy ettől az embertől azt várjuk, hogy elégedett legyen, ezt józan észszel felfogni képes nem vagyok.

Azután minden fajú embernek összeállíttattam az adóját és arra a megdöbbentő eredményre jutottam, hogy, ha Magyarországon ezt sokáig tűrjük, akkor nem hogy megakadályoznók a kivándorlást, hanem magunk mozdítjuk elő. Ha tehát azt akarjuk, hogy Magyarországon elégedettség legyen — egy bizonyos mértékig — mert bizonyos mértékig az elégedetlenség inger az előmenetelre és a szorgalomra — akkor az első dolog az, hogy oly emberek kezébe adjuk a magyar törvényhozás jogát, a kik a nép érdekét tudják, érzik s kiknek feladatuk és czéljuk, hogy a nagy tömegek jóllétét mozdítsák elő. A gazdagokat ne féltsük mi, azok tudnak magukra ügyelni. Igaz ugyan, hogy itt a szaktanácskozás első napján Bernáth képviselő úr csaknem könyekre fakadt, hogy a nagybirtok alig tud megélni, (Felkiáltások: Szegény!) de hát erre én csak azt mondom: Próbáljon hát cserélni a nagybirtok mással és azután jöjjenek ide érdekeinek képviselői és mondják meg, hogy vajjon most is így gondolkoznak-e. (Tetszés.)

Ezeket tartottam kötelességemnek az itt elhangzottakra megjegyezni. Bocsánatot kérek, ha ismétlésekbe bocsátkoztam, de hát ismétlés nélkül Magyarországon senki sem beszél; sőt, tovább megyek, mikor ide jöttünk, mindenki tisztában volt azzal, hogy itt új dolgokat hallani egyáltalában nem fogunk. Itt arról van szó, hogy kik milyen érvekkel hangoztatják igazunkat, hogy tudunk-e

azokra a tényezőkre, a kik segíteni vannak hivatva, hatást gyakorolni. Mert minálunk nagyon hatni kell, t. értekezlet. Népszerűbb ember nem volt Magyarországon soha, mint Kossuth Lajos, azért a nótában még is ott van, hogy *ha még egyszer* azt izeni. Nekünk egy izenet nem elég; nekünk legalább kettő kell, hogy megmozduljunk. (Derültség.)

Ezeket az alapigazságokat tehát, a melyeket mindenki kell hogy érezzen: nap-nap után hangoztatni kell.

Igen tisztelt értekezlet! Ha, a ki a közélet terén oly régóta mozog, mint magam, koromnál fogva, megkonstruálná a magyar államot az elhangzott dikcziókból, igéretekből, tudományos igazságokból, akkor el kellene zárnunk határainkat, hogy a bevándorlás oly nagy ne legyen. (Derültség.) Ellenben mi csak beszélünk, de tenni nem igen szoktunk. Nagyon helyesen mondta az előttem szóló, hogy vajjon nem jó lett volna-e a demokráczia már régen; de bocsánatot kérek, rossz helyen tetszètt beszélni, mert itt demokrácziáról beszélni a legnevetségesebb dolog. Magyarország az utolsó két évtizedben annyira előrehaladt az ellenkező irányban, hogy itt nem előrehaladás, hanem visszaesés van.

A kivándorlás egyik okának tartom azt is, hogy Magyarországon nagyon sok a kötött birtok és sok a nagybirtok. Ezt féltek kimondani. Pedig én igazán azt hiszem, hogy abban mindnyájan egyetértünk, a kik nem vagyunk hypokriták, hogy a nagybirtok a közszabadságokra mindig hátránynyal járt, a nagybirtok gazdaságilag mindig a kisemberek kizsákmányolására vezetett.

A kötött birtoknak mi nemzeti czélja van? Miért tartjuk fenn és miért ragaszkodunk hozzá? Azok a birtokok, a melyek a legnagyobb részben, kevés kivétellel,

kötött birtokot képeznek, vajjon a munkának, vajjon a hazafiságnak, vajjon a szabadságnak tett szolgálatoknak jutalmául gyültek-e össze?

Hiszen furcsa, ha az embernek ilyet kell mondani a dédelgetett régi nemességről, ha visszagondolunk arra, hogy kész ára volt egyiknek-másiknak, hogy melyik hatalomhoz menjen. Vajjon az ily vagyon fenntartása ethikailag indokolt-e?

Vagy méltóztassanak nekem mondani egy nagybirtokot — akárhol, még kötött birtokot is — a mire a környezetében élők azt mondják, hogy ez áldás! Azok mind ki vannak zsákmányolva, mert vagy ki kell vándorolniok, vagy éhen kell veszniök, ha annak az akarata előtt meg nem hajolnak, a kinek a birtok a kezében van. Nagyra becsülöm a munkát és a szorgalmat is; de még sem tartom megengedhetőnek, hogy azért, mert a nagyapám munkás és szorgalmas volt, adassék meg nekem az a jog, hogy én, a kiben sem szorgalom, sem munkaerő nincs, mégis csak környezetemnek parancsoljak.

A kötött birtokoknak csak az Alföldre gyakorolt hatását akarom tekintetbe venni. Bocsánat a triviális kifejezésért, de mindnyájan tudjuk, hogy ha például Hódmezővásárhelyen a munkában kifáradt polgártársunk a község határában sétál és köpni akar, nem tud a saját földjére köpni. Már most mi történik? Mert a magyar nép szorgalmas, dolgos nép. Földet nem tud szerezni. Könnyű neki azt a tanácsot adni, hogy menjen Szlavoniába, de hát az is kivándorlás. Csekély pénzét beteszi, mert a takarékpénztárban nem bizik, a ládafiába. Nem lehet tehát csodálkozni felette, hogy ott, a hol élt, a hol atyja és nagyatyja élt, a hol maga is boldogulni szeretne, nem képes boldogulni, mert nem tud magánföldet szerezni.

Az ujságból olvastam ma reggel, hogy valaki, gondolom, éppen dr. Kovács úr azt mondotta, hogy úgy felment a földnek az ára, hogy az én vármegyémben holdja ezer forint. Én is tudom. Jaj is annak a szegény embernek. Ha ott nem volna kötött birtok, ha szabadjára mehetne a birtokvétel, akkor nem kellene ezer forintot fizetni azért a földért. (Úgy van!) Én hosszú évekig gazdálkodtam Bereg vármegyében. A ki az ottani földet, az ottani talajviszonyokat ismeri, az tudja, hogy ott a föld nem ér meg nem hogy holdanként ezer forintot, de annak még a felét sem, annak a negyedrészét sem, sőt félek, hogy itt-ott még a tizedrészét sem éri meg talán. (Ugy van.)

Már most az Alföldön vannak a nagy kötött birtokok és ott vannak még a nagy községi birtokok is. Ha jól tudom, Lévay Lajos barátom fel is hozta felszólalásában, hogy ezek a községi vagyonok szintén óriási tömeget vesznek igénybe.

Lévay Lajos báró: Öt és fél milló holdat!

Komjáthy Béla: A földéhességen segítenünk kell, ez örvendetes jelenség. A ki a földhöz ragaszkodik, az országhoz ragaszkodik. (Ugy van!)

T. uraim! Ifjúkoromban láttam egy szindarabot, a melyben a gróf a vízbe esik. Egy fél óráig énekli a kar: »Mentsük meg őt!«

Azalatt a gróf bátran belefuladhatott a vízbe.

Mi se elégedjünk meg a tanácskozással, hanem igyekezzék kiki a maga körletében próféta lenni s ennek a nemzetnek, ennek a népnek nem kérni, hanem követelni a jogot. Ezen a földön született, ezen a földön kell — nem meghalnia, hanem boldogságban élnie. (Élénk taps.)

Elnök : T. értekezlet! A most elhangzott igen érdekes beszédre engedjen meg a t. felszólaló régi barátom

nehány megjegyzést, a mely őt is érdekelni fogja. Ő beszélt arról, hogy Magyarországon mennyire pusztít a gyermekhalandóság. Igen helyes, ha a létező intézményeket a lehető legerősebb kritikában részesítjük, mert hiszen a kritikából nő ki a fejlődés. De nem szabad elfelejtenünk azt sem, a mi jó Magyarországon és a mi dicséretére válik.

Nekünk van egy törvényünk a lelenczügyről, a melynél szabadelvűebben és gondosabban szerkesztett az egész világon nincs. Ez nemcsak az elhagyott gyermekekről gondoskodik állandóan, hanem állandó nevelésben részesíti mindazokat a gyermekeket, a kiket szüleik eltartani nem tudnak. Ez lehetetlen, hogy a gyermekhalandóság csökkentésére a maga jótékony befolyását ne gyakorolja. Voltak tehát a multban hibáink és mulasztásaink, de ez a törvény mindenkor fényes alkotása lesz a nemzeti géniusznak. (Egy hang: Nem ezt értette!)

Még egy megjegyzésem van. T. barátom utalt arra, hogy sokszor az igazságszolgáltatás az erős védelme a gyengével szemben. Hát ez megvan, de megvan azon országban is, a mely a kivándorlás végczélja: megvan Amerikában. Bizonyosan ismerni fogja t. barátom az angol és az amerikai igazságszolgáltatási viszonyokat. Mondhatom, hogy azokkal összehasonlítva, szocziálpolitikai szempontból is, a mi igazságszolgáltatásunk tündöklő magasságban áll felettük. De Angliában oly drága az igazságszolgáltatás, hogy a szegény ember nem is képes a maga igazát keresni; Amerikában pedig akkora a korrupczió az igazságszolgáltatás terén, hogy ezt maguk a legelső amerikai irók emelik ki.

Sok tekintetben igaza van a t. barátomnak abban, a mit közállapotainkról mondott; de e kettőre tartoztam utalni. (Helyeslés.)

Komjáthy Béla: Egy pár szóra kérek engedelmet. Azon intézkedéseket, a melyeket az ezelőtti kormány a gyermekvédelem terén tett, ismerem, sőt talán hivatkozhatom az itt jelenlevő urakra arra nézve, hogy én voltam a parlamentben az, a ki ezért a kormánynak elismeréssel adóztam.

A mi a másodikat illeti, nem az igazságszolgáltatásról szólottam. Az igazságszolgáltatásban oly előnyösen haladtunk előre, hogy egy gondolattal sem akartam ezt bántani. (Helyeslés.) Ifjú koromban, fájdalom, nagyon rossz volt, mert akkor nagyon sok ingatag ember ült a birói széken; de ma nemzetünk büszkeségére hivatkozhatunk reá, hogy birói karunk hivatása magaslatán áll.

Én azt mondtam, hogy törvényt alkotnak az erősebb védelmére a gyengébbel szemben és ezt fenn is tartom, sőt, ha méltóztatik, be is tudom bizonyítani.

Beszéljünk a tűzrendészetről! Törvényt, szabályzatot hozunk arra nézve, hogy hogyan kell építeni a házakat, hogyan kell késziteni a tetőt, de hogy az anyagot honnan szerzi a szegény ember, arra nem gondolunk. Ha útadóról, közmunkákról van szó, nem törődünk a kisemberek érdekeivel.

Ha beszélünk a fogyasztási adókról, nem zárkózhatunk el az elől, hogy, akármilyen nagy úr valaki, nem lakhatik kétszer jól, nem ehetik két szájjal. Ennélfogva e czímen is aránytalan terhet rovunk a kisemberre. Ezért addig, a míg ezeknek a czéloknak a szolgálatában nem lesz a parlament, a melyeket ezekre való tekintettel kell kitűzni, helyes törvényalkotást tőle nem várhatunk.

Fodor Ferencz titkár: Vargha Gyula miniszteri tanácsos úr, az országos statisztikai hivatal igazgatója.

Vargha Gyula: Méltóságos elnök úr, igen tisztelt értekezlet! A vitának ilyen előrehaladott stádiumában, a mi-

dőn a kivándorlási kérdésnek minden részlete annyira meg van világítva, felesleges volna felszólalnom, ha a felszólalások során azt a felfogást nem láttam volna kidomborodni, hogy tulajdonképpen a kötött birtoknak a szabaddá tétele az az archimedesi pont, a melyen kiemelhetjük sarkaiból ezt a rendkivüli nagy veszélyt és szerencsétlenséget, mely a magyar nemzetre a kivándorlás folytán nehezedik.

Mélyen tisztelt szakértekezlet! Én úgy vagyok meggyőződve, hogy e részben illuziót táplálunk; és annyi illuziót táplálunk úgy is, a sok hamis illuzió annyi veszedelmet zúdított már a nemzetünkre, hogy ez a szakértekezlet bizony ne szaporítsa ezeket az illuziókat, a melyeknek a nem teljesedése mindig bizonyos csalódást, a csalódás pedig mindig bizonyos romlást idéz elő.

Méltóztatnak mindig említeni, hogy a kötött forgalmú birtok ilyen meg ilyen nagy részét foglalja el Magyarország területének. Ez így szóról szóra igaz. Kétségtelen, hogy a gazdaságok összes területének 33 százaléka a kötött forgalmú birtokokra esik, a mi egy horribilis szám. De méltóztassanak ne úgy általánosságban tekinteni a dolgot, hanem mívelési ágak szerint. Akkor azt látjuk, hogy igenis, az erdőnek 63 százalékát teszik a kötött forgalmú birtokok; de utóvégre, azt hiszem, ha az erdő meg van kötve, ez a helyes közgazdasági tekintetekkel egyezik. (Zaj.) Ez csak az anyaország. Horvát-Szlavonországokról nem szólok, mert ott mindössze százezer hold szántóföld van, ott jóformán az összes kötött forgalmú birtok erdő.

A legelőnek 56 százaléka tartozik a kötött forgalmú birtokhoz; de ennek tekintélyes része éppen a volt úrbéreseknek a legelői és ez nagyon fontos nemzeti érdek, hogy ezek a legelők fel ne osztassanak, ne

parczelláztassanak, mert ez az állattenyésztésre nézve veszedelemmel jár.

Azoknál a művelési ágaknál, a melyek éppen a parczellázás és a telepítés szempontjából jöhetnek tekintetbe, egészen mások az arányok. A szántóföldnek mindössze csak tíz százaléka kötött forgalmú birtok.

Hegedüs Loránt; Elég az!

Dr. **Pap Dávid**: Tíz százaléka, az öt millió hold!

Vargha Gyula: Az, kérem, csak 2.274,000 hold. A kertnél 8 százalék, a szőlőnél 3 százalék, a rétnél 14 százalék a kötött birtok.

A szántóföldből egy nem csekély rész, közel négyszázezer hold, a lelkészi és tanítói illetményföldekre esik, a melyek utóvégre éppen a kisbirtok jellegével birnak.

Gazdasági és szocziális helyzetünknek ilyen országos, általános javítását tehát a kötött forgalmú birtok szabaddátételétől nem várhatjuk. Igaz, hogy helyenként, a mint éppen t. barátom, Hegedüs Loránt igazgató úr is nagyon sokszor kifejtette, helyenként tényleg lokális bajok vannak, a melyeket éppen a kötött birtok szabaddá tételével kell orvosolnunk és e tekintetben boldogult Beksicsnek a nagy nemzeti gondolata igen fontos (Ugy van!) és kár volna, ha elfeledtetnék. (Ugy van!) De ilyen általános arcanumnak ne méltóztassék a kötött forgalmú birtokok szabaddá tételét tekinteni és azt se méltóztassék figyelmen kivül hagyni, hogy évenként 6—700 millió korona értékű ingatlan cserél gazdát Magyarországon. Igaz, hogy ennek tekintélyes része városi ingatlanokra esik; de nagyon sok a földbirtok is, a mely gazdát cserél. És hol, éppen nemzetiségi területen, (Ugy van?) a hol még a magyar föld is a nemzetiségek kezébe megy át. Senki nálamnál jobban nem kivánja, hogy a magyar kisbirtokokat sza-

porítsuk, mert ezzel jóvátennénk egy óriási igazságtalanságot; vagy tulajdonképpen nem is mondhatom, hogy igazságtalanság, mert ezt nem emberi hatalom idézte elő, hanem ez történelmi fejlemény. A török pusztítás elpusztítván az Alföldet, a mely a magyarságnak termőföldje és terjeszkedési földterülete, allodiális birtokok keletkeztek s kevés jobbágy-birtok. A kevés jobbágy-birtok a kevés kisbirtokot jelenti. Innen való, hogy a nemzetiségek közt igen sok a kisbirtokos, a nagyságnál igen kevés. (Ugy van! Ugy van!) Ezen mindenáron segíteni kell. (Igaz!) Segíteni kell első sorban ott, a hol feltétlenül szükséges, a kötött birtokok mobilizácziója által, de másodsorban segítenünk kell az által, hogy a nemzetiségi vidékeken tartsuk meg a földet a magyarságnak. (Helyeslés.) És pedig szervezzük a magyarságot úgy, hogy csontváza legyen az ottani népességnek, mert különben, mint a sár, a vakolat lehull a falról, úgy fognak lehullani egész területek Magyarország testéről, ha okos telepítési politikával a magyarságot meg nem erősítjük. Nemcsak a földbirtokot értem én: a kisbirtokosságot szaporítani kell, hanem igenis, a gyárakat is oda kell vinni és gondoskodnunk kell arról, hogy a gyári munkásság is magyar és hazafias érzésű legyen. Szerény felfogásom szerint hiba volt, hogy eddig oly embereket telepítettünk, a kik rendesen vagyonuknak romjaival mentek a telepre, a kik korábbi birtokukon nem tudtak megélni, azt értékesitették és vagyonuk romjait vitték oda. Olyan ember, a ki saját falujának viszonyai között nem tudott megélni, hogyan fog az mint telepes megélhetni? Nem azt a pár száz vagy pár ezer koronát kell tekintenünk, a melyet a telepes magával visz; hanem az embert, az embernek a megbizhatóságát kell benne keresni; így nagy szocziális bajoknak orvoslását is keresztül lehetne

helyes telepítési politikával vinni, ha azokat a munkásokat, azokat a mezőgazdasági cselédeket letelepítenők, a kikben megvan az egyéni biztosíték, megvan az életrevalóság, a takarékosság, a szorgalom; ezek nemcsak megélnének az új viszonyok között, hanem a nemzetiségek között még hódítani is tudnának. Igy lehetne a nemzeti feladatot a szocziális szemponttal összekötni. Mert nagyon fontos volna a mi társadalmunknak az a feladata, hogy ne emeljünk válaszfalakat az egyes társadalmi osztályok között, hanem legyen meg a lehetőség az alsóbbakból a magasabbakba való emelkedhetésre és a munkásosztályból az egyénileg kiváló szelektálásával teremtsünk meg egy igazi, életerős kisbirtokososztályt.

Mind e kérdéseknél kölcsönös megértésre és szeretetre van szükség. A bennünk levő hibákat senki sem tagadja, de ezeket jóakaratúlag és az igazság mértéke szerint orvosolnunk kell. (Úgy van!) Éppen azért én nekem igen t. tagtársunk, dr. Pap Dávid úrnak az előadása ellen bizony nagyon sok kifogásom volna; főleg az, hogy olyan, mondhatni, művészi raffinement-mal keverte a valóságos tényeket a képzelt dolgokkal. (Derültség.) Igy például ő azt mondja, hogy a kivándorlás oka nem is a megélhetésben keresendő első sorban, hanem, hogy itt első sorban a kulturának a kérdéséről van szó, arról, hogy az 1907. évnek a generácziója, a mely már iskolát végzett, meg tudja itélni, össze tudja hasonlítani az itteni állapotokat a külföldi állapotokkal és ez a főindítéka a kivándorlásnak. Mert, bocsánatot kérek, azon ruthének közt, a kik megkezdték a kivándorlást, ma is 82 százalékát a népességnek analfabéták teszik. (Úgy van!) Hát azok, egy évtizeddel vagy másfél évtizeddel ezelőtt kultura tekintetében előtte jártak volna az alföldi magyarságnak és a torontálmegyei sváboknak? Én ezt alig hiszem. Itt főleg a szenvedelmes izgatás mérgének

a társadalmunkba való oltása, (Úgy van!) és a lelkeknek az elégedetlensége jöhet szóba. Hisz itt mindenki azt óhajtja, hogy jobb sorsba jusson és a munkások is, hogy minél kedvezőbb helyzetbe jussanak; de egyoldalúlag elégedetté, boldoggá tenni embert nem lehet; az anyagiak tisztán nem elégíthetik ki az embereket és a lelkük békéjét nem szabad elvenni a munkásoknak; éppen azért mondom, hogy, ha ilyen kérdéseket tárgyalunk, mindig szeretetre van szükségünk, még a hibáknak a feltárásában is; nem azért kell feltárnunk a hibákat, hogy mást bántsunk, mást sértsünk vele, hanem azért, hogy ismerjük meg hibáinkat és segítsünk rajta, hogy tudjuk-e a társadalmat összeolvasztani, mert soha nagyobb szükség arra nem volt, hogy a társadalomnak minden rétege teljesen egyetértsen, (Igaz!) hogy egy érzés, egy szív, egy lélek legyen a magyar társadalom, mert csakis akkor maradhat ez a föld magyar, a míg kívánatos, hogy magyar maradjon. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Fodor Ferencz titkár: dr. Csányi Gusztáv, az Országos Magyar Szövetség képviselője.

Dr. **Csányi Gusztáv**: Méltóságos Elnök úr! Igen tisztelt Értekezlet! (Halljuk!) Én is az Országos Magyar Szövetség küldöttje gyanánt szólalok fel, annak a szövetségnek, a mely maga is hosszabb idő óta foglalkozik a kivándorlás kérdésével, a melyet tehát az e tanácskozásra történt meghivatása különös hálára kötelezett.

Ha előbb jutottam volna szóhoz, meg is ragadtam volna az alkalmat, hogy a Szövetség működése során szerzett tapasztalataimat részletesen előadjam, most azonban, a tanácskozás utolsó napján és a mai napon még elvégzendő nagy munkára tekintettel, nem volna illő, ha a t. értekezlet idejével és türelmével túlon-túl

visszaélnék s azért véleményemet és indítványaimat a most már felette ajánlatos rövidséggel teszem meg.

Első sorban is kénytelen vagyok egy tegnapi beszédben megnyilatkozott az ellen a felfogás ellen tiltakozni, hogy a kivándorlás kérdéséből a hazafiság kérdése kikapcsolandó. Ez ellen a felfogás ellen már hangzott el tiltakozás, de ezt nem lehet eléggé ismételni, mert okvetlenül tanúságot kell arról tenni, hogy ezt a felfogást ebben a teremben senki sem osztja, künn is csak kevesen, sőt beszéde végén maga a felszólaló úr is mintha megtért volna, mert maga is a hazaszeretetre, mint a kivándorlást csökkentő lélektani okra hivatkozott, ha — s ez a megtérés őszintesége iránt joggal kételyeket támaszthat — ezt a hazaszeretet csak vis inertiae gyanánt emlegette is.

Ezzel a felfogással szemben azonban bizonyos, e tanácskozás során is egyértelműleg elismerték, hogy a kivándorlásnak erkölcsi okai is vannak, de kétségtelen az is, hogy ezek az erkölcsi okok, a melyek végeredményben a házához való ragaszkodásnak ha nem is megszünéséhez, de meglazulásához vezetnek, a haza földjéhez való ragaszkodás felébresztése, a hazaszeretetnek mintegy restaurálása által szüntethetők meg.

A hazaszeretetnek ez a hirdetése, a házához való ragaszkodás felébresztése lesz az ellenpropagandának, az indítványozott és szerintem is okvetlenül megalkotandó kivándorlási ligának egyik legfontosabb feladata, mert kell, hogy a nemzetköziségnek nemzetet és népet rontó, a kivándorlást a csábításhoz hasonlóan nagyban növelő tanai és jelszavai közvetlenül a népnél kellően és erélyesen ellensúlyoztassanak.

Én is indítványozom tehát, hogy ezt a ligát megalakítsuk, de indítványozom azzal a kiegészítéssel, hogy

a megalakításban nemcsak az érdekképviseletek, a Gyáriparosok Szövetsége és az O. M. G. E., hanem az összes hazai közművelődési egyesületek is részt vegyenek, illetve erre meghivassanak. Az Országos Magyar Szövetség nevében kijelenthetem, hogy mi úgy központi szervezetünkkel, mint jelentékeny számú vidéki bizottságainkkal rendelkezésre állunk.

De ebben a munkában nemcsak az alakulandó ligának és egyesületeknek, hanem a magyar értelmiségnek is részt kell vennie. Sajnálatos, sőt fájdalmas tény, de való, hogy a magyar értelmiség ma már majdnem teljesen elszakadt a néptől. Olyan ez az értelmiség, mint egy lokomotiv, a mely a vonat kocsijaitól elszakadt, előre robog, s a kocsikat hátrahagyja mozdulatlanul a vágányokon. Nem először tárom én ezt fel, nem először hirdetem, hogy a lokomotivnak vissza kell térnie a kocsikhoz, hogy azután együtt menjenek előre. A magyar értelmiségnek össze kell forrnia a néppel, ezt felkeresni, vele állandóan érintkezni, azt felvilágosítani, gyámolítani és vezetni kell s én merem arról a t. értekezletet biztosítani, hogy a kivándorlás már ennek folytán is egy bizonyos százalékkal csökkenni fog, a mely százaléknak nagysága tisztán a magyar értelmiség kötelességteljesítésének mérvétől függ.

De fel kell még egy dolgot említenem. Több felszólaló, a tegnapi nap folyamán kettő is, a hazai állapotokkal szemben a nyugati kulturát emlegette, a melynek kaput kell nyitnunk. A nyugati kulturának és a mi kulturátlanságunknak ez az emlegetése szintén abból a forrásból fakad, mint a hazátlanság, nemzetköziség dicsőítése. Kulturátlanok, barbárok vagyunk azért, mert a hazaszeretetet hirdetjük és tanítjuk s visszautasítunk, visszaverünk a nemzeti lét ellen irányzott minden támadást. Ez azonban a jövőben is meg fog történni s hi-

szem, mindig eredménynyel s ettől nem szabad visszariadnunk akkor sem, ha ezért ezt a nemzetet, a mely a nyugati kulturát nemcsak átvette, hanem az ép tegnap is annyira ócsárolt történelmi időszakokban vére hullása és pusztulása árán meg is védte, barbárnak is nevezik s még hozzá saját fiai.

Ezek után még csak két indítványt bátorkodom egész röviden előterjeszteni.

A nemzetiségi bankok szereplését és czéljait már jól ismerjük, de az még kevésbbé ismeretes, hogy ezek a bankok most arra is reávetették magukat, hogy a kisbirtokos magyarságot kivándorlásra birják, azoknak birtokait így minden birói árverés nélkül megszerezzék és oláhok kezére juttassák. Eljárásuk igen egyszerű. Ügynökeik útján a magyar birtokosnak váltóhitelre lovakat vagy szarvasmarhákat adnak el s ezeket a váltókat önmaguknál számítoltatják le. Mikor a magyar nem fizet, beperlik, ingatlanára és ingó vagyonára is végrehajtást vezetnek, de ugyanekkor előtoppan a másik ügynök is, a ki rábeszéli a birtokost, hogy menjen ki Amerikába s pénzt is kinál neki annyit, a mennyi az utazáshoz kell. Ezt a pénzt is az oláh bank adja, a mely ezért meg a régi adósságért átveszi a birtokot, a melyet azután egy oláhnak és csakis oláhnak juttat. Ez a birtok többé magyar kézbe vissza nem kerül. Ezt a módszert követi a hozzánk érkezett jelentés szerint a szilágysomlyói »Transsilvánia« bank is s pedig reánk nézve igen szomorú eredménynyel, mert máris sikerült neki Szilágy vármegye magyar kisbirtokosságát igen nagy részben depossedálni és kivándorlásra kényszeríteni.

Indítványozom, hogy a készítendő emlékiratban az illetékes tényezők figyelme a nemzetiségi bankok veszedelmes és kivándorlásra csábító, helyesebben kényszerítő üzelmeire felhivassék.

a megalakításban nemcsak az érdekképviseletek, a Gyáriparosok Szövetsége és az O. M. G. E., hanem az összes hazai közművelődési egyesületek is részt vegyenek, illetve erre meghivassanak. Az Országos Magyar Szövetség nevében kijelenthetem, hogy mi úgy központi szervezetünkkel, mint jelentékeny számú vidéki bizottságainkkal rendelkezésre állunk.

De ebben a munkában nemcsak az alakulandó ligának és egyesületeknek, hanem a magyar értelmiségnek is részt kell vennie. Sajnálatos, sőt fájdalmas tény, de való, hogy a magyar értelmiség ma már majdnem teljesen elszakadt a néptől. Olyan ez az értelmiség, mint egy lokomotiv, a mely a vonat kocsijaitól elszakadt, előre robog, s a kocsikat hátrahagyja mozdulatlanul a vágányokon. Nem először tárom én ezt fel, nem először hirdetem, hogy a lokomotivnak vissza kell térnie a kocsikhoz, hogy azután együtt menjenek előre. A magyar értelmiségnek össze kell forrnia a néppel, ezt felkeresni, vele állandóan érintkezni, azt felvilágosítani, gyámolítani és vezetni kell s én merem arról a t. értekezletet biztosítani, hogy a kivándorlás már ennek folytán is egy bizonyos százalékkal csökkenni fog, a mely százaléknak nagysága tisztán a magyar értelmiség kötelességteljesítésének mérvétől függ.

De fel kell még egy dolgot említenem. Több felszólaló, a tegnapi nap folyamán kettő is, a hazai állapotokkal szemben a nyugati kulturát emlegette, a melynek kaput kell nyitnunk. A nyugati kulturának és a mi kulturátlanságunknak ez az emlegetése szintén abból a forrásból fakad, mint a hazátlanság, nemzetköziség dicsőítése. Kulturátlanok, barbárok vagyunk azért, mert a hazaszeretetet hirdetjük és tanítjuk s visszautasítunk, visszaverünk a nemzeti lét ellen irányzott minden támadást. Ez azonban a jövőben is meg fog történni s hi-

szem, mindig eredménynyel s ettől nem szabad visszariadnunk akkor sem, ha ezért ezt a nemzetet, a mely a nyugati kulturát nemcsak átvette, hanem az ép tegnap is annyira ócsárolt történelmi időszakokban vére hullása és pusztulása árán meg is védte, barbárnak is nevezik s még hozzá saját fiai.

Ezek után még csak két indítványt bátorkodom egész röviden előterjeszteni.

A nemzetiségi bankok szereplését és czéljait már jól ismerjük, de az még kevésbbé ismeretes, hogy ezek a bankok most arra is reávetették magukat, hogy a kisbirtokos magyarságot kivándorlásra birják, azoknak birtokait így minden birói árverés nélkül megszerezzék és oláhok kezére juttassák. Eljárásuk igen egyszerű. Ügynökeik útján a magyar birtokosnak váltóhitelre lovakat vagy szarvasmarhákat adnak el s ezeket a váltókat önmaguknál számítoltatják le. Mikor a magyar nem fizet, beperlik, ingatlanára és ingó vagyonára is végrehajtást vezetnek, de ugyanekkor előtoppan a másik ügynök is, a ki rábeszéli a birtokost, hogy menjen ki Amerikába s pénzt is kinál neki annyit, a mennyi az utazáshoz kell. Ezt a pénzt is az oláh bank adja, a mely ezért meg a régi adósságért átveszi a birtokot, a melyet azután egy oláhnak és csakis oláhnak juttat. Ez a birtok többé magyar kézbe vissza nem kerül. Ezt a módszert követi a hozzánk érkezett jelentés szerint a szilágysomlyói »Transsilvánia« bank is s pedig reánk nézve igen szomorú eredménynyel, mert máris sikerült neki Szilágy vármegye magyar kisbirtokosságát igen nagy részben deposszedálni és kivándorlásra kényszeríteni.

Indítványozom, hogy a készítendő emlékiratban az illetékes tényezők figyelme a nemzetiségi bankok veszedelmes és kivándorlásra csábító, helyesebben kényszerítő üzelmeire felhivassék.

a megalakításban nemcsak az érdekképviseletek, a Gyáriparosok Szövetsége és az O. M. G. E., hanem az összes hazai közművelődési egyesületek is részt vegyenek, illetve erre meghivassanak. Az Országos Magyar Szövetség nevében kijelenthetem, hogy mi úgy központi szervezetünkkel, mint jelentékeny számú vidéki bizottságainkkal rendelkezésre állunk.

De ebben a munkában nemcsak az alakulandó ligának és egyesületeknek, hanem a magyar értelmiségnek is részt kell vennie. Sajnálatos, sőt fájdalmas tény, de való, hogy a magyar értelmiség ma már majdnem teljesen elszakadt a néptől. Olyan ez az értelmiség, mint egy lokomotiv, a mely a vonat kocsijaitól elszakadt, előre robog, s a kocsikat hátrahagyja mozdulatlanul a vágányokon. Nem először tárom én ezt fel, nem először hirdetem, hogy a lokomotivnak vissza kell térnie a kocsikhoz, hogy azután együtt menjenek előre. A magyar értelmiségnek össze kell forrnia a néppel, ezt felkeresni, vele állandóan érintkezni, azt felvilágosítani, gyámolítani és vezetni kell s én merem arról a t. értekezletet biztosítani, hogy a kivándorlás már ennek folytán is egy bizonyos százalékkal csökkenni fog, a mely százaléknak nagysága tisztán a magyar értelmiség kötelességteljesítésének mérvétől függ.

De fel kell még egy dolgot említenem. Több felszólaló, a tegnapi nap folyamán kettő is, a hazai állapotokkal szemben a nyugati kulturát emlegette, a melynek kaput kell nyitnunk. A nyugati kulturának és a mi kulturátlanságunknak ez az emlegetése szintén abból a forrásból fakad, mint a hazátlanság, nemzetköziség dicsőítése. Kulturátlanok, barbárok vagyunk azért, mert a hazaszeretetet hirdetjük és tanítjuk s visszautasítunk, visszaverünk a nemzeti lét ellen irányzott minden támadást. Ez azonban a jövőben is meg fog történni s hi-

szem, mindig eredménynyel s ettől nem szabad visszariadnunk akkor sem, ha ezért ezt a nemzetet, a mely a nyugati kulturát nemcsak átvette, hanem az ép tegnap is annyira ócsárolt történelmi időszakokban vére hullása és pusztulása árán meg is védte, barbárnak is nevezik s még hozzá saját fiai.

Ezek után még csak két indítványt bátorkodom egész röviden előterjeszteni.

A nemzetiségi bankok szereplését és czéljait már jól ismerjük, de az még kevésbbé ismeretes, hogy ezek a bankok most arra is reávetették magukat, hogy a kisbirtokos magyarságot kivándorlásra birják, azoknak birtokait így minden birói árverés nélkül megszerezzék és oláhok kezére juttassák. Eljárásuk igen egyszerű. Ügynökeik útján a magyar birtokosnak váltóhitelre lovakat vagy szarvasmarhákat adnak el s ezeket a váltókat önmaguknál számítoltatják le. Mikor a magyar nem fizet, beperlik, ingatlanára és ingó vagyonára is végrehajtást vezetnek, de ugyanekkor előtoppan a másik ügynök is, a ki rábeszéli a birtokost, hogy menjen ki Amerikába s pénzt is kinál neki annyit, a mennyi az utazáshoz kell. Ezt a pénzt is az oláh bank adja, a mely ezért meg a régi adósságért átveszi a birtokot, a melyet azután egy oláhnak és csakis oláhnak juttat. Ez a birtok többé magyar kézbe vissza nem kerül. Ezt a módszert követi a hozzánk érkezett jelentés szerint a szilágysomlyói »Transsilvánia« bank is s pedig reánk nézve igen szomorú eredménynyel, mert máris sikerült neki Szilágy vármegye magyar kisbirtokosságát igen nagy részben deposszedálni és kivándorlásra kényszeríteni.

Indítványozom, hogy a készítendő emlékiratban az illetékes tényezők figyelme a nemzetiségi bankok veszedelmes és kivándorlásra csábító, helyesebben kényszerítő üzelmeire felhivassék.

a megalakításban nemcsak az érdekképviseletek, a Gyáriparosok Szövetsége és az O. M. G. E., hanem az összes hazai közművelődési egyesületek is részt vegyenek, illetve erre meghivassanak. Az Országos Magyar Szövetség nevében kijelenthetem, hogy mi úgy központi szervezetünkkel, mint jelentékeny számú vidéki bizottságainkkal rendelkezésre állunk.

De ebben a munkában nemcsak az alakulandó ligának és egyesületeknek, hanem a magyar értelmiségnek is részt kell vennie. Sajnálatos, sőt fájdalmas tény, de való, hogy a magyar értelmiség ma már majdnem teljesen elszakadt a néptől. Olyan ez az értelmiség, mint egy lokomotiv, a mely a vonat kocsijaitól elszakadt, előre robog, s a kocsikat hátrahagyja mozdulatlanul a vágányokon. Nem először tárom én ezt fel, nem először hirdetem, hogy a lokomotivnak vissza kell térnie a kocsikhoz, hogy azután együtt menjenek előre. A magyar értelmiségnek össze kell forrnia a néppel, ezt felkeresni, vele állandóan érintkezni, azt felvilágosítani, gyámolítani és vezetni kell s én merem arról a t. értekezletet biztosítani, hogy a kivándorlás már ennek folytán is egy bizonyos százalékkal csökkenni fog, a mely százaléknak nagysága tisztán a magyar értelmiség kötelességteljesítésének mérvétől függ.

De fel kell még egy dolgot említenem. Több felszólaló, a tegnapi nap folyamán kettő is, a hazai állapotokkal szemben a nyugati kulturát emlegette, a melynek kaput kell nyitnunk. A nyugati kulturának és a mi kulturátlanságunknak ez az emlegetése szintén abból a forrásból fakad, mint a hazátlanság, nemzetköziség dicsőítése. Kulturátlanok, barbárok vagyunk azért, mert a hazaszeretetet hirdetjük és tanítjuk s visszautasítunk, visszaverünk a nemzeti lét ellen irányzott minden támadást. Ez azonban a jövőben is meg fog történni s hi-

szem, mindig eredménynyel s ettől nem szabad visszariadnunk akkor sem, ha ezért ezt a nemzetet, a mely a nyugati kulturát nemcsak átvette, hanem az ép tegnap is annyira ócsárolt történelmi időszakokban vére hullása és pusztulása árán meg is védte, barbárnak is nevezik s még hozzá saját fiai.

Ezek után még csak két indítványt bátorkodom egész röviden előterjeszteni.

A nemzetiségi bankok szereplését és czéljait már jól ismerjük, de az még kevésbbé ismeretes, hogy ezek a bankok most arra is reávetették magukat, hogy a kisbirtokos magyarságot kivándorlásra birják, azoknak birtokait így minden birói árverés nélkül megszerezzék és oláhok kezére juttassák. Eljárásuk igen egyszerű. Ügynökeik útján a magyar birtokosnak váltóhitelre lovakat vagy szarvasmarhákat adnak el s ezeket a váltókat önmaguknál számítoltatják le. Mikor a magyar nem fizet, beperlik, ingatlanára és ingó vagyonára is végrehajtást vezetnek, de ugyanekkor előtoppan a másik ügynök is, a ki rábeszéli a birtokost, hogy menjen ki Amerikába s pénzt is kinál neki annyit, a mennyi az utazáshoz kell. Ezt a pénzt is az oláh bank adja, a mely ezért meg a régi adósságért átveszi a birtokot, a melyet azután egy oláhnak és csakis oláhnak juttat. Ez a birtok többé magyar kézbe vissza nem kerül. Ezt a módszert követi a hozzánk érkezett jelentés szerint a szilágysomlyói »Transsilvánia« bank is s pedig reánk nézve igen szomorú eredménynyel, mert máris sikerült neki Szilágy vármegye magyar kisbirtokosságát igen nagy részben deposszedálni és kivándorlásra kényszeríteni.

Indítványozom, hogy a készítendő emlékiratban az illetékes tényezők figyelme a nemzetiségi bankok veszedelmes és kivándorlásra csábító, helyesebben kényszerítő üzelmeire felhivassék.

A második indítványom a kivándorlási törvény egy hézagának betöltését czélozza.

A kivándorlási törvény abból a helyes alapból kiindulva, hogy a családfő a családja exisztencziájának biztosítására állami hatalommal is kényszeríthető, mert ez az atyai hatalomban foglalt kötelezettségek elháríthatlan folyománya, gondoskodást tartalmaz az iránt, hogy a kivándorló családfő a 15 éven alóli gyermekei eltartását biztosítsa. Itten azonban két hézag van. Az egyik az, hogy 15 éves életkor csak a legritkább esetben jelenti egyszersmind az életfenntartásra elegendő keresetképességet s ezért nagyon gyakran megtörténik, hogy a hátrahagyott családtagok a nyomorba jutnak s vagy a koldulásra adják magukat és elzüllenek vagy a községek terhére esnek. Ezt igazolhatják a jelenlevő közigazgatási tisztviselők, de igazolhatja Herz vezérigazgató úr is, a kinek kezdeményezésére és buzdítására ezt a kérdést felvetettem.

A másik hézag az, hogy az existenczia biztosítása a rokonok által adott irás alakjában is elfogadtatik, a nélkül, hogy alapos vizsgálat tárgyává tétetnék, hogy ezek a rokonok a vállalt kötelezettség teljesítésére birnak-e elegendő vagyoni fedezettel. Rendesen beáll az előzőleg felhozott eredmény, mert a rokon nem birja, vagy nem akarja a hátrahagyott gyermekeket tartani s fedezet nála nem található.

Indítványozom, hogy a törvényben a 15 év helyett a hátrahagyottaknak az életfenntartáshoz elegendő keresetképesség vagy legalább a 18 esztendő tétessék, illetve az emlékiratban az ily irányú módosítás szüksége kiemeltessék.

Ezeket voltam bátor előadni s köszönetemet fejezem ki a szíves türelemért és meghallgatásért. (Éljenzés.)

Fodor Ferencz titkár: Bottlik József főszolgabiró!

Bottlik József: Méltóságos elnök úr, igen tisztelt értekezlet! A vita mai előrehaladott stádiumában egyáltalában nem kivántam a kivándorlás általános okaival foglalkozni és nem tenném most sem, ha bizonyos tekintetben engem, a kinek hivatása a közigazgatási szak, igen t. dr. Pap Dávid úr tegnapi felszólalása erre nem provokált volna. (Halljuk!) Ezúttal is azonban kizárólag a kivándorlási kérdések azon csoportjaival akarok foglalkozni, még pedig egész őszinteséggel, a melyek a közigazgatással vannak kapcsolatban.

Kétségtelen tény, hogy a kivándorlás egyik első, s úgyszólván egyetlen ellenszere a megelégedettség megteremtése. (Ugy van!) Ehhez nemcsak anyagi jólét kell, hanem ennek kialakulásában bizony jelentékeny szerepe van az állampolgárnak a végrehajtó hatalomhoz való viszonyának. Bár magam is a közigazgatás talajában nőttem úgyszólván fel, ma is hivatásszerűleg ezzel foglalkozom, még sem zárkózhatom el annak beismerésétől, hogy közigazgatásunkban tényleg vannak oly hiányok és oly hibák, a melyek, bár közvetve, a kivándorlást bizonyos mértékig talán elő is segíthetik. Ezen okok forrása azonban nem az, a hová sokszor visszavezetni kivánják, nem a közigazgatási tisztviselők tudatlansága vagy nyersesége, hanem ezen okok sokkal mélyebben, belügyi igazgatási rendszerünkben és törvényeinknek sokszor hiányos szocziális érzésében gyökereznek. (Úgy van!)

Tizenöt esztendő óta Magyarországon általános jelszó volt, legalább a túlnyomó többség körében, hogy a törvényhatóságok intézményei, legalább is a törvényhatósági autonomia fejlesztése, t. i. a tisztviselők választása, és a tisztviselőknek közigazgatási területükön való beosztása lomtárba való, avult intézmény; csak a leg-

utóbbi időben jutott rá a magyar társadalom annak a tudatára, hogy ezeket a törvényhatóságokat és a törvényhatóságoknak ezt a jogát mint alkotmánybiztosítékot igenis meg kell őrizni. Ebből következik, hogy az államhatalom 15—20 esztendőn át valósággal a legnagyobb mértékben elhanyagolta a municzipális szervezeteket; már pedig a municzipális szervezetek az állam feladatait közvetítvén a közigazgatásban, ezáltal az állam feladatai, közigazgatási feladatai hanyagoltattak el. Nálunk a közigazgatás nem fejlődött parallel az igazgatás többi ágaival; és hogy nem fejlődött, ez tisztán az említett okra vezethető vissza. Mert hiszen azt mondották: ez úgyis meg fog szünni, minek reformáljuk ezt? Jól jegyezte meg itt egy t. szónok úr, hogy nálunk mindent elhalasztanak addig, a míg az egészet meg fogják csinálni; az egészet azután soha sem csinálják meg.

Így történt, hogy a megyei közigazgatás nem tudott lépést tartani a kulturális és gazdasági fejlődéssel. Különösen a közigazgatás végrehajtó szerveinek alsóbb fokozatain nem tudtak beleilleszkedni a modern áramlatba; a territoriális beosztás következtében ez a szervezet nem tudott megfelelőleg átidomulni.

Azután meg törvényhozásunk is a legutóbbi időkig a kellő szocziális érzéknek hijával volt. A tisztikart a törvény neveli. Ennélfogva a tisztikarban sincs meg a szocziális érzéknek az a neme, a melyet a modern kulturális és gazdasági fejlődés attól a tisztviselőtől méltán elvárhat. (Nagyon helyes!) Azonkivül nálunk, a mint Rákosi ő méltósága nagyon szépen megjegyezte és Komjáthy Béla igen t. tagtársunk is nagyon szépen elmondotta, nálunk az egyéni tevékenységnek úgyszólván minden atomja törvény által van szabályozva. A rendeleteknek, a törvényeknek és főképpen a sokszor ellenkező elveken felépült szabályrendeleteknek egész tömege

irja elő, hogy mit szabad és mit hogyan kell teljesíteni, úgy hogy nemcsak a közönséges egyszerű parasztember, hanem sokszor az intelligens ember és a tisztviselő is — beismerem, sokszor magam is — nincs tisztában azzal, hogy melyik tényével, mikor követ el kihágást. (Úgy van! Derültség.) Örömmel kell azonban konstatálnom t. uraim, hogy odafenn, úgy látszik változott a felfogás és igyekeznek a törvényhatósági szerveknek mindazokat az eszközöket rendelkezésére bocsátani, a melyek a jó közigazgatás feltételei.

Hanem ezek mind parcziális dolgok, a melyek a közigazgatás reformjával lesznek megvalósítandók. Éppen azért az ankét nem fog felesleges munkát végezni akkor, a mikor a közigazgatás reformját meg fogja sürgetni.

Felmerült itt, a kivándorlást korlátozó intézkedésekre nézve, az a felfogás, mintha a kivándorlást azon lekötött személyi állapotok szaporításával korlátozni lehetne, a mely a lekötött személyi állapotok szaporítása az állam érdekéből szükséges. Azok, a mik itt elmondattak, nagyrészt elmondattak annak idején a képviselőházban is és ez benne volt a közgazdasági bizottság propozicziójában; a képviselőház azonban ezeket a korlátozásokat már akkor sem tehette magáévá.

Azóta a helyzet nagyot változott. Az emberi jogok fejlődésének óramutatóját visszaigazítani nem lehet; mert minden oly törekvés, a mely az emberi jogokkal összeütközésbe jönne, elsöpörtetnék a modern eszmeáramlatok által. A mit tehát mondottam, a kivándorlást ezeknek a lekötött személyi állapotoknak szaporításával csökkenteni nem lehet, hanem igenis, lehet csökkenteni ama másik szemponttal is, a mely az emberi jogokba nem ütközik, sőt éppen a polgári jogokból keletkezik, ugyanis csökkenteni lehet a kivándorlók egyéni érdekében.

A törvény ráhelyezkedett arra az álláspontra, hogy a kiskorú csak atyai, illetőleg gyámi beleegyezéssel vándorolhat ki, mert még nem bir azzal a szellemi érettséggel, hogy meg tudná ítélni lépésének fontosságát. De mi az atyai beleegyezés értéke? Először is az atya rendszerint intelligencziájának csekélységénél fogva nem tudja méltányolni azokat a speciális hátrányokat, a melyek a kiskorúra a többi kivándorlóval szemben kivándorlása által reáhárulnak; mert hiszen védkötelezettségben marad és ez az adóssága őt sokszor örök életére Amerikához köti; másodszor a kiskorú kivándorlása sokszor éppen atyjának önző akaratából keletkezett és így az elhatározás jóváhagyása éppen arra az egyénre van bizva, a kitől maga az elhatározás ered. Igy tehát, igenis az egyén védelmére szükséges, hogy a húsz éven alóli kiskorúak kivándorlását az árvaszék is jóváhagyja.

Leopold Lajos: És mit csinálnak a kiskorúval, ha itt marad?

Bottlik József: A szülő kimegy, a kiskorú is kimegy.

Leopold Lajos: Igen, de Thék Endre el akarja szakítani a szülőtől a gyermeket; új falanszter-rendszert akar kreálni.

Bottlik József: Az nem komoly dolog, ha a szülő kimegy, a gyermek is menjen ki.

A mi már most a szállítást illeti, bizonyos animozitással találkoztunk a kivándorlási törvény rendelkezései ellen. Mindenesetre helyes lehet az az álláspont, hogy az állam ne segítsen elő se közvetlenül, se közvetve oly folyamatot, a mely az ország érdekeire veszélyes. Csakhogy mikor itt ma népjólétről beszélünk, talán bizonyos anachronizmus volna azt mondani, hogy azokat a kivándorlókat hagyjuk egészen magukra, ki-ki menjen,

a merre lát és semmi gondozásba se részesítsük. Én ennyire menni nem kivánok. Én tisztán megelégedném azzal, ha a kivándorlási ügynökök intézménye a törvényből és a Cunard-szerződésből is teljesen elimináltatnék. Hogy állunk ezekkel az ügynökökkel? Mert hiszen meghatalmazott a nevük, de a valóságban ügynökök. Ezek rendszerint az állam tekintélye alatt működnek; de a nép között.működnek és a hatóság nem kisérheti el őket az árnyékba. Méltóztassék megmondani, van-e oly közigazgatási intézkedés vagy van-e oly policziális szerv, a mely képes volna az ilyen rábirást, az ilyen csábítást, az ilyen ügynöki ténykedést ellenőrizni? Ezáltal még a titkos ügynököknek ellenőrzése is megnehezíttetett; mert ma a falusi jegyző sokszor nincs tisztában azzal, hogy az az egyén, a ki a községben működik, a Cunard társaság meghatalmazottja-e vagy titkos ügynök. (Ugy van!)

Itt dr. Kovács úr rámutatott arra, hogy az ügynökök száma csökkent, holott a kivándorlás emelkedett. Igenis, csökkent az ügynökök vagy a meghatalmazottak száma; de én ebből a körülményből éppen arra következtetek, hogy ezek a meghatalmazottak tulajdonképpen ügynökök. A törvény azt mondja, hogy a meghatalmazott nem díjazható az eladott hajójegyek számának arányában és ezzel az intézkedéssel akarja megakadályozni azt, hogy a meghatalmazott ügynökké váljék. Hát a ki az üzleti életben csak egy kissé jártas, az nagyon jól tudja, hogy mindenkit teljesített munkásságának arányában fizetünk; ha tehát valaki nem tud üzletet csinálni, azt elbocsátjuk. Annak a meghatalmazottnak tehát érdeke, hogy üzletet csináljon és magának a poziczióját és a fizetését is megtarthassa. Most már az a körülmény, hogy Cunard annyi embert elküld, azt látszik igazolni, hogy mégis csak a teljesített munka arányában tartja

és fizeti embereit, mert akkor nem lett volna szükség arra, hogy ennyi embert szolgálatából elbocsásson. Az ügynöki intézményt tehát teljesen törlendőnek, teljesen kasszirozandónak vélem és nagyon örülök, hogy dr. Kovács úr, az Adria képviselője kijelentette, hogy ők ez ellen semmi akadályt sem támasztanak.

Még egy kérdésre óhajtok kitérni, a melyre az elnök úr megnyitó beszédében rámutatott, azonban a vita során eltünt ez a dolog a tanácskozásból. Ez a visszavándorlás kérdése. Ezt a kérdést kicsinyelni nem szabad. Igen értékes eredményeket érhetünk el azzal, ha a saját erejükből visszatérni nem tudóknak állami segítséget adunk.

A mi az adókat illeti, úgy ebben a tekintetben itt oly alapos fejtegetések történtek, hogy a magam részéről azokhoz hozzátenni semmit nem kivánok. Csak arra akarok reflektálni, a mit Komjáthy Béla tagtársunk mondott, hogy a mostani reformok ezeknek keresztülvitelére nem alkalmas.

Komjáthy Béla: Nem azt mondtam. Azt mondtam, hogy egyik sem. (Zaj. Elnök csönget.)

Bottlik József: Én ellenkezőleg azt hiszem, hogy alapos reményünk van arra, hogy ez a parlament az adóreformot helyesen fogja megvalósitani.

A mi a fogyasztási czikkek drágaságát illeti, téves alapon mozognak azok, a kik mesterséges rendszabályokkal akarják azok olcsóságát előmozdítani. Itt mi most a kivándorlás kérdését tárgyaljuk. A kivándorlók sorában óriási arányban szerepelnek a kisbirtokosok. Ezek maguk is termelők, veszedelmes volna tehát az ő hátrányukra mesterséges árleszorító intézkedéseket tenni.

Néhány szóval a kötött birtok kérdéséről kivánok szólani.

Én ennek a kérdésnek valami nagy szerepet nem tulajdonítok. A kivándorló kisbirtokosok nagy száma mutatja, hogy a nép földhöz juttatása nem nagyon apasztaná meg a kivándorlást. Ehhez járul még az, hogy nálunk a parczellázás mesterségesen felcsigázza az árakat. Éppen most hallottam, hogy ezer frtot fizetnek némely vidéken oly földért, a mely ennek az összegnek egy negyedrészét sem éri meg. Az ilyen parczellázással agyonütik a parasztot. Helyesebbnek tartanám, ha az állam parczellázás helyett rátérne a járadékbirtokok rendszerére és ehhez nem is kellene a kötött birtok megbolygatása, mert van Magyarországon birtok eladó elég.

Már most miért vándorol ki a kisgazda? Azért, mert hitelviszonyaink minden kritikán aluliak. Nem ritkaság, ha az a szegény paraszt 10—12%-ot fizet kölcsöne után. A jelzálogkölcsönök a tudatlan népnek hozzáférhetetlenek. Nagy baj az is, hogy a vidéki pénzintézetek gombamódra szaporodnak, mert mindenkinek állás kell és ezt a sok állást csak 12%-os kamatokkal lehet fenntartani, különösen, mikor az ilyen pénzintézeteknek betétjük nincsen és budapesti reeskomptal kénytelenek dolgozni. A hitelügyet szervezni kell, még pedig olyan módon, hogy a nagyobb vidéki emporiumok budapesti segítséggel létesítsenek bankot, Budapesten pedig legyen egy nagy központi bank, a mely ezeket a vidéki intézeteket táplálja. (Zaj.) E hitelszövetkezetek nem sokat jelentenek, annál kevésbbé, mert ilyen szövetkezeteket csak ott lehet csinálni, a hol az intelligens elem dominál. Másodszor a szövetkezetek keretei sokkal szűkebbek, mintsem hogy azokban gazdasági politikát lehessen folytatni. Méltóztassék államilag garantált jelzálogpapirokat kibocsátani és azokat adni a kisbirtokosoknak és ebben a pontban lehetne a közigazgatást

a szocziális reformba bekapcsolni, hogy a közigazgatási hatóságok adják ezeket a kölcsönöket és akkor az a szegény paraszt nem látná a közigazgatásban csupán elnyomóját. (Élénk helyeslés.)

Dr. **Kenéz Béla**: T. szakértekezlet! Mint a kereskedelmi minisztérium képviselőjének, méltóztassék megengedni, hogy reflektáljak néhány szóval azokra, a miket tegnap Lázár Zoltán igazgató úr iparfejlesztési politikánk ellen felhozott. Teszem pedig ezt annál több okkal, mert ennek a kérdésnek megvitatása itt nem egészen akadémikus értékű, mert ha az az iparfejlesztési politika jó, akkor abban valóban egy tényezőjét láthatjuk a kivándorlás meggátlásának.

A mi azt a kérdést illeti, hogy iparfejlesztési politikánk helyes vagy helytelen mederben halad-e, — Lázár Zoltán igazgató úr azt mondotta, hogy helytelen mederben halad, mert nem keres elég garancziát új iparvállalatok létesítésére, — úgy legyen szabad megjegyeznem, hogy a ki iparfejlesztési politikánk technikáját csak távolról is ismeri, az ezt komolyan nem hangoztathatja.

Mert hogyan áll a dolog? Ha valaki állami támogatásban akar részesülni, kérelmét alapos tárgyalás alá veszik, helyszini szemléket tartanak, az illető iparág termelési és fogyasztási viszonyait és piaczát földerítik és segélyről csak akkor lehet szó, ha az ipartanács mindezen adatok alapján alapos megfontolás után azt jónak látja. Azok az urak, kik Magyarország közgazdasági életében résztvesznek, ott ülnek az ipartanácsban, ott ülnek azonkivül a minisztériumnak azok a közegei, a kik hosszú működésük alatt az ipar helyzetét megismerhették és az az ipartanács, a mely ilyen tagokból van összeállítva, lelkiismeretes megfontolás után álla-

pítja meg, hogy megvannak-e azok az előfeltételek, a melyek az új vállalatok létesítéséhez szükségesek és ha igen, a kedvezmény akkor is föltételekhez köttetik és most már az új iparfejlesztési törvény egyenesen is kimondja, hogy ha valaki a feltételeket nem teljesíti, a kedvezmények azonnal megvonandók. Bátor vagyok rámutatni arra, hogy 1882-től 1906. szeptemberéig 1289 gyár kapott állami kedvezményt; ezek közül ezen idő alatt 83 szünt meg, vagy 6%. Ha méltóztatnak figyelembe venni azt, hogy ez a 20—25 esztendő a mi iparunk szempontjából nem volt mindig kedvező, sőt sok iparágunk válságba jutott, pl. az üvegipar, akkor azt hiszem, méltóztatnak belátni azt, hogy a megszünt ipartelepek száma, a melyek különben kisebb ipartelepek voltak, oly csekély, a milyen csekély csak a legnagyobb mértékű emberi gondosság mellett lehet. (Élénk helyeslés.)

Más számadatot is mondhatok arra nézve, hogy iparpolitikánk helyes volt-e vagy sem. Csupán csak a textiliparban az utolsó öt esztendő alatt az évi termelés értéke 40 millió koronával emelkedett. (Élénk tetszés.)

Azt is felhozta tegnap a felszólaló úr, hogy új vállalatokat nyakra-főre alakítunk, a meglevőknek pedig nem biztosítunk állami támogatást és a produkczióképes gyárak termelésének értékesítéséről nem gondoskodunk. Erre nézve csak annyit jegyzek meg, hogy éppen az idén lépett életbe az új iparfejlesztési törvénynyel kapcsolatban a közszállításokra vonatkozó törvény, a mely kerekszámban 20 millióra tehető megrendelést biztosít a legkategórikusabban, a mennyire ez nemzetközi retorzió veszélye nélkül lehetséges, a hazai iparnak.

Ezek után méltóztassék megengedni, hogy rátérjek azokra a kérdésekre, a melyek nézetem szerint eddig nem részesültek a kellő megvilágításban.

Egger Gyula: T. szakértekezlet! Csak pár perczre veszem igénybe szíves türelmüket és ezt is csak azért, hogy egynémely dolognak a memorandumba való befoglalását kérjem, hogy azokra az illetékes körök figyelme felhivassék. Én csak az ipari munkásokkal kivánok foglalkozni, mert ezeknek a viszonyait ismerem, de másfelől azért is, mert ezeknek a kivándorlása váratlanul nagy mértékben emelkedik.

Súlyt kivánok helyezni arra, hogy itt, a gyáriparosok szövetségében hangsúlyoztassék, hogy a munkásság azon törekvései iránt, a melyekkel magának politikai jogokat akar szerezni, nemcsak hogy ellenszenvvel nem viseltetünk, sőt ellenkezőleg, ez a törekvés legmelegebb támogatásunkra számíthat. (Élénk helyeslés.) Mi azon az állásponton vagyunk, hogy nekünk és a munkásainknak az érdeke közös. Ha növekedni fog a munkások politikai és társadalmi befolyása, akkor növekedni fog a mienk is, legyünk őszinték, nekünk gyáriparosoknak sincs több befolyásunk ebben az országban, mint a munkásoknak. Mert szavazati jogunk egyénileg van ugyan, de mit ér ez? Hány iparos ül a parlamentben? A hány munkás. Bátran utalhatunk tehát arra, hogy befolyásunk annyi, mint a munkásoké.

Én nem azért mondom, hogy azért olyan nagy a kivándorlás, mert a munkásoknak nincsen szavazati joguk. De annak a tényleg meglévő izgatásnak, kifelé való hivogatásnak igenis talajt csinál az, hogy az a munkás igenis tudja, hogyha kimegy, semmiféle jogot nem ad fel, és hogy sokkal könnyebben megy ki, mint a kinek jogai vannak.

Ezek után bátor vagyok áttérni a sztrájkokra és azoknak elvadulására. A sztrájkok vezetése néha olyan kezekben van, a melyek talán nem elég pártatlansággal vezetik a munkástömeget és szuggerálják a munkások-

nak, hogy a munkaadókban ellenségeit lássa. Ha ebben az irányban határozott és tiszta magatartást fogunk tanusítani, a differencziákat sokkal könnyebben kiegyenlítjük. De ehhez szükséges a mi szervezkedésünk, hogy a mi szervezeteink a munkások szervezeteivel érintkezhessenek és akkor meg vagyok győződve, hogy igen hamar fogunk javulást észlelni.

A politikai jogok azonban csak a talajt készítik elő. Nekem az utóbbi időben szokszor volt alkalmam intelligens munkásokkal tárgyalni, és azt a benyomást nyertem, hogy miként a mezőgazdasági munkásnak az a fő kivánsága, hogy földhöz jusson, az ipari munkásnak az a vágya, hogy valamikor saját háza legyen. A kormány az utóbbi időben igen nagy összegeket fordit iparfejlesztésre. Most fölmerül az a kérdés, hogy nem volna-e helyes arra való tekintettel, hogy nemcsak az új iparok, hanem a régiek is küzdenek a munkáshiánynyal, ha ennek az összegnek egy része annak az eszmének a megvalósítására fordíttatnék, hogy a gyárosok közreműködésével a munkások bizonyos czivilis módozatok mellett maguknak házat építhessenek.

Ezeket az eszméket akartam megpendíteni és kérném a Szövetség vezetőségét, hogy a memorandumban ezekre a dolgokra is kiterjeszkedni méltóztassék. (Hosszantartó élénk helyeslés.)

Elnök: Következik dr. Ajtay úr.

Dr. **Ajtay József:** A kivándorlás kérdésének helyes megitélése szempontjából szükséges, hogy éles különbséget tegyünk a kivándorlás *megindításának* ténye és a már megindult kivándorlási folyamat között, illetve az okok között, a melyek a kivándorlást megindítják és azon okok között, a melyek a már megindított kivándorlási mozgalmat táplálják. A kivándorlás megindulása

rendszerint nem önként, spontán elhatározásból történik.

A kivándorlást, pláne a tengerentúli kivándorlást rendesen külső ok indítja meg, mesterséges beavatkozás, csábítás, a mely természetesen annál könnyebb, minél inkább kedvezőtlenebbek a kereseti viszonyok. Természetes az is, hogy a már megindult kivándorlási mozgalom ragad magával nagyon sok olyan embert, a kinek igazi oka nincs is a kivándorlásra. Itt már az ügynöknek nem is annyira a csábítás a feladata, mint a kivándorlás gyors és sima lebonyolítása, itt már maguk a szerencsésen járt kivándorlók a legékesebben szóló ügynökök. Igy van ez országonként, országrészenként, sőt községenként is. Van olyan község, a melynek lakói csak tengnek-lengnek, de nincs kivándorlás, mert a láz oda még nem érkezett el, ennek mérgét ott még nem oltották be; holott van olyan község, melynek gazdasági helyzete az előbbihez képest virágzó és mégis minden valamire való lakója Amerikába igyekszik. Mert itt már a folyamatot megindították. Nehezen megy a kivándorlásra való elhatározás olyan községben, a honnan még senki ki nem vándorolt, rohamosan terjed ott, a hol már megindult.

Nálunk is így van. A kivándorlást a 70-es években ügynökök indították meg, olcsó munkaerőt toboroztak az Egyesült-Államok részére, 1897-ig ez a kivándorlás főleg a Felvidékre és annak bizonyos megyéire terjedt ki és épp ezért kisebb méretű, ingadozó (25—30,000). 1897-től kezdve *területileg* terjeszkedik és ezzel egyre nagyobb méreteket vesz, 1903-ban az ügynöki intézményt a szerencsétlen kivándorlási törvénynyel országossá teszik, a hálózatot kiterjesztik hivatalosan az egész országra, a kivándorlást államilag szervezett kéjutazássá emelik, a kivándorlásnak Fiume felé való irányításával

a német hajóstársaságok nagy és állandó jövedelmét veszélyeztetik és így odakényszerítik e társaságokat, hogy ügynökeik útján kétségbeesett erőfeszítéseket tegyenek a kivándorlási piacz megtartására, ezek ellepik az egész országot és minden vármegyében megnyitják a kivándorlás zsilipjeit. Innen van az, hogy a kivándorlás nem úgy növekszik, hogy a régi helyeken abnormisan fokozódik a kivándorlók száma, hanem úgy, hogy megyéről megyére, községről községre árvízként terjed.

Igy állván a dolgok, első feladatunk, hogy a kivándorlás *területi* terjedésének vágjuk útját; ezt csak úgy érhetjük el, ha a legrövidebb idő alatt a hivatalos ügynöki intézményt beszüntetjük, ha a titkos ügynököket a lehető legszigorubban büntetjük, ha nagy jutalmakat tűzünk az igaznak bizonyult följelentésekre, ha a kivándorlás állami irányításával, ezzel a botor gondolattal teljesen felhagyunk, ha összeiratjuk azokat a községeket, a hol még nem harapózott el a baj és, ha e helyeken jelentkezik, még csirájában elfojtjuk.

A kivándorlás beleütközik a magyar állam egyetemes érdekeibe, sőt a legmesszebbmenőleg árt az ittmaradott milliók anyagi érdekeinek is, mert e vérvesztés folytán az ország gazdasági előrehaladása és így milliók boldogulása akadályoztatik meg csak azért, hogy nehány ezer ember könnyebben boldogulhasson és nehány ezer ember Amerikában montekarlózhassék. Elismerem, hogy a megélhetési viszonyok nálunk sokkal kedvezőtlenebbek, mint Nyugaton avagy Amerikában, de ezeknek megjavítása csak egy úton érhető el, ha a lakosság szaporodásával egyre súlyosabb, ellenállhatatlanabb lesz a nyomás olyan gazdasági berendezkedés megteremtésére, a mely a nemzeti termelést fokozza és igazságosabban megosztja, illetve a nemzeti termelés akadályait ledönti;

első sorban pedig megszünteti gazdasági alávetettségünket Ausztriával szemben. Ezt a végső okát minden nyomorúságunknak, ha másképpen nem, hát forradalom útján. Éppen ezért a legnagyobb botorság, ha a kivándorlást könnyűvé, kényelmessé teszi éppen a magyar állam és éppen ezért elsőrendű kötelessége, hogy *rendészeti intézkedésekkel* is lehetőleg akadályozza, sőt szerény véleményem szerint tovább kellene menni; ott, a hol a kivándorlás *gazdaságilag* meg nem okolt és csak nyerészkedési vágyból történik, kivándorlási engedélyt csak olyan férfi kaphat, a ki a 30 évet meghaladta és olyan nő, a ki a 25 évet átlépte, a mi alkalmas a könnyelmű kivándorlást korlátozni, gyermekekről gondoskodni kell.

A mi már most azt a küzdelmet illeti, a melyet a *már megindult kivándorlás ellen* kell folytatnunk, itt is korlátoznunk kell lehetőleg cselekvésünknek területét, hogy csekély erőnket a legjobban tudjuk hasznosítani.

Első sorban hagyjunk fel a már kivándoroltak visszatelepítésének a legtöbbször hiábavaló munkájával, először igyekezzünk az itt maradottakat továbbra is itt tartani, sőt ezen igyekezetünket is korlátozzuk *első sorban* az ország olyan területeire, a hol a visszatartásra komoly gazdasági eszközök állanak rendelkezésünkre. A felvidéki és a horvátországi kivándorlás megszüntetésére egyelőre nem gondolhatunk, mert ott a népesség a kereseti viszonyokhoz képest túlsűrű, a kivándorlás betegsége teljesen beleette magát a nép lelkébe. A Székelyföldé szintén ilyen, de itt oly értékes elem lakik, hogy ezt a kivándorlást okvetlenül meg kell akadályozni, még pedig olyanképpen, hogy a kivándorlást az ország belső részei felé való elvándorlássá változtatjuk át munkásközvetítéssel, telepítéssel, *közvetlen* vasúti összeköttetés létesítésével.

A főgondot azonban a magyarság által lakott sík- és dombvidékre kell fordítanunk, itt a lakosság ritka a föld termékenységéhez képest. Czélravezető eszköz a kis- és középbirtokosok szaporítása a mezőgazdasági termelésre alkalmas községi és közbirtokossági, valamint a megváltandó egyházi birtokok parczellázása útján; a magán nagybirtokból is jelentékeny rész szerezhető meg ily czélra. Ily módon földhöz kötnők a szaporodó lakosságot. Természetesen osztom Bernáth Istvánnak azt a nézetét, hogy át kell térnünk a szocziális irányú gazdasági politikára, a mely kis exisztencziák támogatására törekszik, mert különben a míg a házat az egyik oldalon építjük, a másik oldalon összeomlik, hiszen mindennap rettentő sok közép- és kisbirtok kerül árverésre. Czélravezető eszközök: közterhek arányosítása, a termelőképesség fokozása, az értékesítés szervezése, olcsó és megfelelő hitel nyujtása stb.

Hatalmas eszköz a kereseti viszonyok javítására az iparfejlesztés, de szerény véleményem szerint ez nagyobb arányú nem lehet *vámvédelem* nélkül. Hegedüsnek véleményét nem irhatom alá, hogy az iparfejlesztés a kötött és nagybirtok felosztásán keresztül vezet, a kapcsolatot e kettő között észrevenni nem tudom, azt azonban látom, hogy a közös vámterület a nagybirtokok keletkezését előmozdította, mert megakadályozván az ipar fejlődését, az óriási nagyságú állami közterheket a mezőgazdaság úgyszólván egyedül volt kénytelen viselni, e teher alatt megroppant a középosztályunk, pusztulóban van már parasztosztályunk. A közös vámterület malma alatt, bár a lakosság 5 millióval gyarapodott, az önálló birtokosok száma csökkent. Az ipar megteremtésének az akadályai a közös vámterület mellett oly nagyok, hogy az iparból és kereskedelemből szerzett tőkék jelentékeny része ott hagyván az ipart és keres-

kedelmet, a nagybirtok megszerzése és bérlése felé fordul, a mint a gazdák czímtárából erről mindenki meggyőződhetik. Joggal tehát nem követelhetjük főurainktól, hogy ily körülmények között iparvállalatokba fektessék pénzüket, sem azoktól, a kiknek kezébe e birtokok esetleges parczellázás útján kerülni fognak.

Közrehathatnak a megindult kivándorlási mozgalom korlátozására, ezenkivül a közigazgatás javítása, a kihágási eljárás szabályozása, hitelügy rendezése és általában a szocziális irányú gazdasági politika, sőt akczeptálom a politikai jogok kiterjesztése is. Egyáltalán tisztában kell lennünk azzal, hogy a már megindult kivándorlási mozgalom fokozására *számos* körülmény *együttesen* hat és így ellene is mindenféle eszközt *együttesen* kell alkalmaznunk, e tekintetben hiába kutatunk egyetlen egy gyorsan és minden körülmény közt ható eszközre; ilyen csak egyetlen egy, de távolabb eső van, egy nagyon általános feltétel: a gazdasági önállóság megteremtése.

Csakis ez esetben remélhetjük, hogy a termelést többoldalúvá tehetjük és nagy mértékben fokozhatjuk, már pedig ez az egyetlen útja a munkabérek emelkedésnek úgy a kifejezett érték, mint a vásárlóképesség szempontjából, mert a magas munkabér elérése a jelen tőkés termelési rendszer mellett nem főleg jövedelemeloszlási probléma, hanem a termelés fokozásának problémája. Nyugaton mindenütt abnormisak a jövedelmi különbségek, de e mellett nagyon magasak a munkabérek is, mert a nemzeti termelés nagyon nagy, a mint erről a statisztikai adatokból mindenki meggyőződhetik. Ott, a hol a termelés kicsiny és a fejlődés nem tart lépést a lakosság szaporodásával és igényeivel, ott a bérek erőszakolt emelése vagy a vállalkozást (mezőgazdaságit és iparit) dönti romba, vagy pedig a bér vásárlóképességét csök-

kenti, azaz drágaságot okoz, azaz a helyzeten nem változtat.

Ha a mai termelési állapot mellett a nemzet jövedelmét egyenlően osztanók fel, egyre-egyre alig jutna több, mint az elmaradottabb országrészek átlagos munkabére, tehát nem emelnénk fel úgyszólván senkit, de milliókat rántanánk le alacsonyabb fokra. Az igaz, hogy a béremelésre irányuló, mérsékelt, a viszonyokkal számoló, fokozatosságra törekvő mozgalom kedvezően hathat a termelés belterjességére, de mihelyt erőszakos, ugrásszerű: veszedelmét jelenti a termelésnek és egyaránt sujtja a munkáltatót és a munkást. Az olyan beszéd, hogy a mezőgazda avagy az ipari vállalkozó máról holnapra szünjön meg alacsony bért fizetni és fizessen e helyett olyant, a minőt nyugaton, nem komoly beszéd és az, a ki a helyett, hogy a gazdasági fejlődésünk gátjainak lerontására, illetve gazdasági alávetettségünk megszüntetésére izgatna, a munkásokat izgatja az adott viszonyok között teljesíthetlen bérek fizetésének követelésére, a ki azt hirdeti, hogy minden baj onnan származik, mert a munkáltatók egyszerűen nem akarnak kellő magasságú bért fizetni, az gazdasági életünknek, maguknak a munkásoknak is — ha mindjárt öntudatlanul — veszedelmes ellensége és idegen érdekek szolgálója.

Az adóztatás kétségtelenül aránytalan és előmozdítja a kivándorlást, ezen tehát segíteni kell, a progresszív adót be kell hozni; ez ma már tudtommal kormányprogramm és itt Pap Dávid — nagyon csodálom — abba a tévedésbe esik, a melybe bizonyos elemek szántszándékosan esnek. Ugyanis a kormánynak és a többségi pártoknak véleménye az (ez különben a pénzügyi szakiróké is), hogy a földadónál, mint *tisztán hozadéki* és nem személyes jövedelmi adónál a progresszió súlyos

igazságtalanság, mert a hozadéki adó sujtja a föld hozadékát tekintet nélkül arra, hogy mily rész marad meg ebből személyes jövedelemnek. De a földadón, mint hozadéki adón kivül ma van és a jövőben is lesz a földből eredő tiszta jövedelmet sujtó adó; ma ez tökéletlen, mert egyszerűen 30%-os pótlékolása a földadónak, a melyből az ingatlan terhei levonhatók. A tervbe vett földjövedelmi adó bizonyára tökéletes jövedelmi adó lesz és ez adónál, a hol a személyes viszonyok vétetnek figyelembe, a progresszió mellőzésére senki sem gondol.

Különben is az adózás arányosításával és a progresszióval csak egyes esetekben szüntetjük meg az igazságtalanságot, de általában nem, mert a mi adóink igazságtalansága abban áll, hogy általában súlyosak, jóval súlyosabbak, mint a szomszéd Ausztria agrár részein. Ennek oka a közös vámterület, a mely összekapcsol egy fejlettebb igényű állammal, igényeinket messzemenőleg fejleszti, de megakadályoz bennünket abban, hogy termelésünk fokozásával igényeinket tényleg kielégítsük. Önálló vámterület esetében az adóviselésre képesebb ipar erősen fejlődne, vámbevételeink majdnem fedeznék hadügyi kiadásainkat, holott ma egyenes adóból erre a czélra több mint 100 millió koronát préselünk ki.

Pap Dávid úr könyvében rámutat a kivándorlás okaként az elszegényedésre és ezt a közös vámterületre vezeti vissza. Czitálja W. 1901-ben tartott felolvasásából a következőt: »Jelenlegi nemzeti jövedelmünk nem nyujt elég anyagi erőt állami és társadalmi szükségleteink fedezésére, nem nyujt kellő alapot a rendelkezésre álló munkaerők kihasználására, a nép szélesebb rétegeinek megélhetésére, sőt arra sem, hogy földmívelésünk helyzete biztosítottnak tekintessék.« Mindennek okát pedig

Pap Dávid *helyesen* a közös vámterületben látta. Ma pedig abban, hogy nem akarnak a munkáltatók magasabb bért fizetni, a közigazgatás fogyatékos, az általános választói jog nincsen meg, az önálló vámterületet csak odavetőleg említi meg. Én azt hiszem, hogy a régi véleménye az igazsághoz közelebb állott.

Ezek után összegezve, indítványom a következő: az ankét a kivándorlás ellen rögtönösen alkalmazandó eszközök megjelölése mellett a legélesebb, a leghatározottabb formában hangsúlyozza, hogy még a legradikálisabb birtokpolitikai és egyéb gazdasági intézkedések hatása is csupán csillapító és csupán időleges, a véglegesen ható gyógyszer csakis gazdasági felszabadításunk; az Ausztria által tervszerűen és tudatosan felhalmozott és gazdasági szabad fejlődésünket akadályozó gátak lerombolása, mert a szabaddá lett nemzeti termelés — Magyarország gazdasági erőinek bősége folytán — rövid időn belül olyan fejlődést indítana meg, a mely számban gyarapodó és igényeiben növekedő lakosságunkat mindig képes lesz eltartani, mert a munkabérek csak egy módon emelhetők európai nivóra, nemcsak kifejezett értékük, de a vásárlóképesség szempontjából is, ha a nemzeti termelés fokoztatik a legmagasabbra. A jövedelmi megoszlás egyenlősítése itt úgyszólván semmit sem segit.

Ajánlom indítványom elfogadását.

Dr. **Hegedüs Lóránt** a M. Gy. O. Sz. ügyvezető igazgatója: Tisztelt szakértekezlet! Méltóztassanak megengedni, hogy a zárszó helyett néhány megjegyzést tegyek a felhangzott észrevételekre. Azt hiszem, sokkal helyesebb lesz, ha az elnök urat kérjük meg arra, hogy magukat a felhangzott kivánságokat és tett javaslatokat, mint az értekezlet eredményeit összegezze. Ennélfogva én most azon feladatok közül, a melyeket méltóztattak a Szövetségnek jövendő teendői gyanánt felemlíteni, csak arra vagyok

bátor rámutatni, hogy a munkáslakások terén, a drágaság okainak kikutatásában, a munkaadók szervezkedése, valamint a fogyasztási adók helyes megváltoztatása dolgában a Szövetség a mozgalmat már megindította.

Rátérek tehát a kivándorlás kérdésére, a mely voltaképpen feladatunk, annál is inkább, mert minden ankétnak az szokott a baja lenni, hogy ott Magyarország általános nyomorúságát tárgyalják és a szőnyegen levő speczialis kérdést meg nem oldják.

A kivándorlási kérdés két pontból áll, kérdőpontjaink szerint. Az első vonatkozik az úgynevett palliativ intézkedésekre, magára a kivándorlási törvényre és annak végrehajtására, a második pedig a kivándorlás okainak megszüntetésére. Magam részéről osztozom Herzog Péter báró azon véleményében, hogy nem szabad elcsüggednünk, más országok is meg tudták ezt a bajt gyógyítani, ennélfogva, ha lassan is, de valamiféle eredményt fogunk elérni. A magam részéről az ankétnak nagy eredményét látom abban, hogy a helyzetet feltárta, az ország figyelmét ide irányozta és igen sok kérdésre nézve, mint a csapadékmérő a cseppeket, lassanként összeszedte a megoldás egyes módjait.

E kérdések főbbjei a következők: A mi a kivándorlási törvény megváltoztatását illeti, erre nézve megegyezünk abban, hogy az útlevelek kiadása a Balkánállamok mellett lévő vármegyék útlevélkiadási meghagyása mellett a belügyminiszteriumban központosítandók, hogy a titkos ügynökökre magas büntetések szabassanak ki, — a mitől, megjegyzem, én részemről nem sokat várok, — továbbá, hogy a Cunard-társasággal olyan megegyezés jöjjön létre, a melynél fogva ő is szüntesse meg az ügynökségeit és ennek fejében azt hiszem, az állam méltán lemondhat arról a vérdíjról, a melyet minden egyes kivándorlótól szed.

Itt csak két kis polémiám lesz: az egyik Hieronymi Károly ő exczellencziájával, a másik Pap Dávid t. barátommal.

Hieronymi Károly ő exczellencziája helytelennek tartja azt az álláspontomat, a mely szerint a Cunard-szerződés végrehajtásával növekedett a kivándorlók száma és azt mondja, hogy a Cunard csak 35,000, illetőleg tavaly 42,000 embert szállított ki. Én az ő nézetét nem osztom, mert azt állítom és ez itt az értekezleten is bebizonyosodott, hogy a Cunard más hajótársaságok számára is indított el kivándorlókat, de azonkivül a Cunard által felállított meghatalmazottak mintegy reklámot csináltak a kivándorlásnak általában és a többi hajósvállalatokat egészségtelen versenyre szorították.

A másik rövid polémiám Pap Dávid t. barátomnak szól. Én nagy figyelemmel hallgattam az ő, hogy a saját szavaival éljek »vörös rakétáit« és ne vegye rossz néven, ha azt mondom, hogy azokban minden egyes kiinduló adata hibás volt. Azt mondta, hogy az olasz kivándorlási törvény óta a kivándorlás Olaszországban fogyott. Nőtt. Hogy Németországban fogyott. Nőtt. Ausztriában fogyott. Nőtt. Azt mondta, hogy a kulturának befolyása van. Láttuk, hogy legelmaradottabb népeink kezdték a kivándorlást. Azt mondta, hogy a Balkánon nincsen kivándorlás, holott Montenegro az egyetlen ország Magyarországon kivül, a mely a kivándorlás útján egész népszaporulatát elveszíti.

Most áttérek a fontosabb részre: a kivándorlás okainak kutatására. Ismételten kifejeztem azt, hogy mindezek a rendőr-rendszabályok helyeselhetők, de valami sok eredményre vezetni nem fognak, azért, mert Magyarországon egy csendes forradalom van, mely csendes nagy forradalom belső nagy bajainkból származik. Ezen csendes forradalmon különféle módon próbáltunk segí-

teni; azt hiszem, az általános orvosszerekre majd az elnök úr lesz szíves rámutatni. Nekem csak tarlózni kell ezen a mezőn és néhány személyes megtámadtatásra kell válaszolnom.

A mi először is a lényeget illeti, a dolog ma úgy áll, hogy Magyarország közgazdasági szerves kiegészítő része Amerika közgazdasági érdekkörének. Mi az amerikai konjunkturák hatása alatt állunk. Ennélfogva úgy, a mint a cserebogár minden négy esztendőben visszajön, úgy a magyar kivándorlás is minden négy évben csökken, azért, mert Amerikában elnökválasztás van. Előre megjósolhatom, hogy 1908-ban ismét csökkenni fog a kivándorlás. De ez a csökkenés állandó nem lesz, mert, a mint nagyon helyesen jegyezte meg Herzog Péter báró úr, az ismét megindul, mivel Amerikában még rengeteg munkásanyagra van szükség. Mint a hold a tenger vizét, úgy vonzza magához Amerika Európa népét és mi nem birunk elegendő vonzerőt gyakorolni, a mely ezt a vonzást ellensúlyozná. Magyarország mintegy egyik járása Amerikának; kialakul egy magyar-amerikai rokonság, hiszen 1.600,000 emberünk van kinn és ezeknek levelei az igazi csábító ügynökök. Képződik egy magyar-amerikai nyelv, a mely a »Commercial Avenue«-t »kamásli avenu«-nek, a fizetést »peddé«-nek s a hurczolkodást muffingnak (amoving) hívja; keletkeznek amerikai népdalok és a Bakony falvaiban misét szolgáltatnak azért, hogy Amerikában olyan elnököt válaszszanak, a ki megkönnyíti a bevándorlást. (Mozgás.)

Ezek tények; ezekkel számolnunk kell. Ezekből kell kiindulnunk, mert minden egyéb, a mit teszünk vagy indítványozunk pepecselés, a mely egyszerűen csak új hivatalok felállításával jár vagy egészséges emberek és országok számára való alakjai a további fejlődésnek. Egyszóval oly indítványok, melyek meg-

gyógyíthatnak kisebb bajokat, átmeneti betegségeket, de most itt van előttünk egy beteg, a melyből dől a vér: azt aspirinporok beadásával nem gyógyíthatjuk meg.

Azt mondhatják, t. uraim, hogy én ezzel magas paripára ülök. Nem; én helyeslem ezeket az egészséges inditványokat, ha egészséges társadalmi testtel volna dolgunk, de katasztrófa előtt állunk, nekünk hát nagy operáczióra van szükségünk.

Ezen a téren már most sok különféle dolgot vetettek fel: Herzog Péter báró, Lévay Lajos báró és Moldoványi tagtárs urak között teszem föl az keltett nagy vitát, hogy Amerika munkásjóléti intézményei jobbak-e, mint Magyarországéi. Erre nézve ezt válaszolom: Amerika igen nagy falu, ennélfogva azt mondani, hogy ott jobb valami vagy rosszabb, mint nálunk, nem lehet, mert az egyik helyen jobb, a másik helyen rosszabb, mint Magyarországon. Én tehát ebben a perben biró lenni nem tudok, de nem is az a fődolog, hogy mi mit hiszünk az itteni munkásjóléti intézményekről. Nem egészen fél évig voltam Amerikában és igen sok fontos magyar telepen megfordultam és érintkeztem az emberekkel. És mondhatom, mindenütt azt hallottam, hogy sokkal többet dolgoznak, mint itthon; hogyha két napig kimaradnak az üzemből, a tulajdonos nem veszi vissza őket, mert jön elég kivándorló még Magyarországból, szóval én nem látom azt, hogy a jóléti intézmények ott sokkal jobbak lennének. De azt mondom, hogy a munkást ez nem riasztja vissza. Nem akarok hosszasabban időzni e témánál, mert tipusnak hivatkozhatom a tósokberéndi bakterre, a kit azzal akartam lebeszélni az Amerikába való kivándorlásról: »Nézze maga vasúti; Amerikában évenként ennyi meg ennyi embert gyilkol meg a vasút.« Hivatkoztam a sok vasúti szerencsétlenségre, hivatkoztam arra, hogy a kalauzoknak a teherkocsik tetején sé-

tálni kell és télen hány ember csúszik le onnan. Elmondtam minden lehetőt és mit méltóztatnak gondolni, mit felelt az én emberem? Fölvillant a szeme és azt mondotta: »Milyen nagyszerű előmenetel lehet ottan.« (Mozgás. Derültség.) Egyszóval: az amerikai munkásjóléti intézmények hiányossága embereinket a kivándorlástól vissza nem riasztja.

Áttérek most egy másik problemára. Sajnálom, hogy egy eszmém — mindenki szeret a saját eszméjének örülni — nem talált méltatásra vagy legalább nem abban a mértékben, a mint én óhajtottam volna és ez az, hogy az állami teendőket kell leszállitanunk, mert ha az állam igy nő a nyakunkra, akkor az állami terheket leszállitani nem fogjuk, nem pedig azért, mert felfogásunkban az állam egy Leviathan, a mely mindent felszí, a társadalom pedig egy utczai nő, a ki léptennyomon felkinálja magát az államnak, hogy államosítsa. Az ankét erre az én felvetett kérdésemre visszhangot nem adott.

A többi kérdésekre azonban annál nagyobb visszhang mutatkozott. Itt van az adózás kérdése. Itt azután pozitiv módon bebizonyítottuk, hogy rögtön lehetséges a szeszadó felemelése mellett ugyanannyival a söradópótlékot leszállítani. Jelentem, hogy a magyar sörfőzők egyesülete mai beadványában tisztelettel kéri, hogy ezt az inditványt elfogadni szíveskedjék. Rögtön lehetséges az I. és II. osztályú kereseti adó megfelelő kategóriáinak eltörlése, mert a hivatalos statisztika szerint az I. osztályú kereseti adó Budapesten a munkásokra kivettetvén, 1895-ben befolyt annak 9%-a és nem folyt be annak 91%-a. 1897-ben a budapesti munkásokon követelt egész I. osztályú kereseti adó kitett 1 millió koronát. Ebből bejött 32,000 korona. És én most azt mondom, ne szedjük be ezt a 32,000 koronát sem,

hanem bocsássunk el 32,000 koronába kerülő felesleges hivatalnokot és az állam háztartása csorbulást nem szenved. (Élénk helyeslés.) Épp úgy lehetséges azonban azon bizonyos tanítói fillérek leszállítása, valamint a végrehajtási törvény sok panaszlott szakaszának rögtöni módosítása, a melyre dr. Márton miniszteri titkár úr mutatott rá.

Nem lehet rögtön megcsinálni a nagy adóreformot. Erre nézve azt hiszem, az itteni polémia némi tévedésben szenved. Szövetségünk tavaly »Adórendszerünk betegségei« czímmel összegyüjtötte az idevonatkozó adatokat; feltártuk ennek a dolognak az egész visszásságát; és ezen adatok alapján azt mondhatom, hogy Magyarországon az egyenes adózás határozottan degressziv. Míg másutt mindenütt a világon az egyenes adók igyekszenek kiegyenlíteni a közvetett adóknak úgyis degressziv hatását, Magyarországon még az egyenes adók is megfordított progresszivitással működnek. Ez annyira megy, hogy csak a földnél, még ha a kataszteri tiszta jövedelem kis- és nagybirtoknál valóban egyformán volna is megállapítva, a 10 korona kataszteri tiszta jövedelemmel biró ingatlan 60%-ot, a 100,000 koronával biró pedig 0·08%-ot fizet másodosztályú keresetadóban. Az egész állami adóteher, a mely sujtja azt a kis ingatlant, 97%, az pedig, a mely a nagy ingatlanokon fekszik, csak 33%. Igy van azután a házadónál is. Ezért nem birnak munkásaink lakást találni, illetőleg ha lakást akarnak venni, az illető község tiltakozik ellene, mert akkor a község házai mint bérlemények belekerülnek egy magasabb adózási kategóriába. Igy szorítja az adó a várost és a város viszont kiszorítja a gyárat és annak munkásait.

Én Wekerle Sándor miniszterelnök úr nyilatkozatából nem azt veszem ki, mintha ő a föld jövedelmét

nem akarná progresszive megadóztatni. Ő folyton hivatkozik az ő 1891-iki részben jó, részben rossz tervezetére. Ebben világosan az van és az az alapeszméje, hogy a mint kimutattam, van egy háromemeletű egyenesadórendszerünk. Mennél magasabbra rakjuk az emeleteket, annál görbébb lesz a ház, miután az alap rossz. Most ő leveszi a két felső emeletet, a II. kereseti adót és az általános jövedelmi pótadót, a többi tárgyi adókat javítva meghagyja és a levettek helyére tesz új emeletet: a személyes jövedelmi adót, a mely a mindenhonnan jövő jövedelmet, eredjen az akár földvagyonból, akár házból, akár tőkéből, akár munkából, bizonyos minimumon felül progresszive megadóztatja. Ez helyes terv és azt hiszem, hogy Matlekovits ő exczellencziája sem egészen méltányolta ezt a tervet és azt hiszem, e reform megvalósításához sem kell hosszú idő, ha nem késedelmezünk.

A többi kérdéseket bátor vagyok az Elnök úr összefoglaló szavaira bizni, de két probléma merült fel látható alakban, a mely engemet nagyon érint: az egyik az ipar kérdése és itt is egy kis tévedést kell helyreigazítanom, a másik pedig a kötött birtok kérdése.

A mi az ipart illeti, kérdőpontjaink 4. pontjával szemben az én igen kedves barátom és még kedvesebb ellenségem, Bernáth István, azt mondotta, hogy ő nem érti voltaképpen, hogy mit akarok én azzal, a mikor azt mondom, hogy »első sorban elhárítandók az ipari foglalkozást bénító és akadályozó rendelkezések és törekvések«. Én a magam naivitásában egész egyszerűen meg fogom mondani, hogy mit akarok ezzel mondani. Meg fogom mondani annál is inkább, mert felelet lesz ez arra is, mintha én más érdekkörök érdekeit sértettem volna, úgy a mint tegnap Laehne Hugó képviselő úr mondotta, hogy én dinamitot tettem a nemzeti állam épületébe.

Én azt értem ez alatt, hogy mióta a Gyáriparosok Szövetségével összeköttetésben vagyok, igen sok dolgot talán nem tudtam vagy csak félerészben tudtam megtanulni, de egyet megtanultam teljesen és ez az, hogy a magyar gazdasági közvélemény, beleértve a gazdasági egyesületeket és a magyar parlamentet is, nagyon szereti azt a magyar ipart, a mely még nem létezik vagy a melynek rosszul megy a dolga, s a melyet csak mesterséges injekcziókkal lehet fenntartani, de mihelyst bármely ipar, egyúttal a mezőgazdaság és a munkások érdekében is olyan fejlődésre jutott, hogy vagy jól megy a dolga, vagy legalább azt hiszik róla, hogy jól megy a dolga, akkor először megakasztjuk, azután ócsároljuk, azután elriasztjuk, végül pedig széjjelszedjük. (Igaz! Úgy van! Élénk tetszés, taps.) Volt Magyarországnak egykor virágzó malomipara; Mineapolis tőlünk vett példát. Addig dolgoztunk, a míg az őrlési forgalmat eltöröltük és ezzel, igaz, hogy a gazdának is rosszabb dolga lett, de elértük azt, hogy ma csak két malom van Budapesten, a mely osztalékot fizet és a mikor nemrégiben Szolnokon a Hungária-gőzmalom leégett, az érdekeltek egyszerűen kijelentették, hogy ezt a malmot többé nem építik fel. Igaz, hogy a részvényesek megkapták pénzüket, de a »Hungária« helyett ma már Amerika ad munkát a munkásnak, a ki azelőtt ott dolgozott. (Igaz! Úgy van! Helyeslés és taps.)

Ott van azután a gazdasági gépgyárak dolga. Bővebben nem beszélek erről a kérdésről. Csak azt akarom mondani, hogy a mult héten voltunk a pénzügyminiszter úrnál, a hol csak azt kértük, hogy állami pénzzel ne szoríttassék vissza a magyar mezőgazdasági gépipar fejlődése.

Harmadik példának azután — és kijelentem, hogy ezzel nem akarok (német szót használok) közellépni

Bernáth István t. barátomhoz — ott vannak a szeszgyárak. Megteremtettük a magyar szeszipart: ma 40 ipari szeszgyár ad munkát a munkásnak, adót és kövezetvámot a városnak. Nem halljuk-e, hogy a szeszkontingens kisajátítását felvették programmjukba? És nem lehetünk-e elkészülve arra, hogy ez az áramlat győzedelmes lesz és hogy nemsokára meghivnak bennünket egy ankétre, a hol úgy járunk, mint (a franczia forradalomból fennmaradt karrikatura szerint) a csirkék azzal az ügyes franczia szakácscsal, hogy megkérdezik tőlünk, hogy sülve vagy főve akarunk-e az asztalra kerülni és ha azt találjuk felelni, hogy egyáltalában élni akarunk, azt kapjuk majd válaszul, hogy most nem erről van szó! (Élénk tetszés, éljenzés és taps)

Ez a tendenczia volt az, a mely miatt ezt belevettük kérdőpontjainkba. (Élénk tetszés. Felkiáltások: Úgy van! Állandó tendenczia!) És ez szolgál felvilágosításul abban a tekintetben is, hogy ha mi felvetjük azt a kérdést, hogy miután sem neked gazdának, sem nekem gyárosnak nincsen munkásom, hogy ha mi, sőt nem mi, hanem csak én felvetem azt a kérdést, hogy nem várható-e jó eredmény a kötött birtokok feloszlatásától, akkor én »dinamitot teszek a nemzeti állam testébe«, de ha mások szét akarják robbantani iparágainkat, akkor azok hazafias munkát végeznek. (Hosszantartó, élénk tetszés.)

Ezzel áttérhetek a legutolsó pontra és nagyon röviden fogok szólni azért, mert, a mióta az eszemet tudom, vagy jobban mondva, a mióta azt a bolondságot a fejembe vettem, hogy a Fekete-tengertől, sőt a Csendes-Oczeántól kezdve bejártam a kivándorló magyar telepeket, mindig és mindenütt csak egy eredményre jutottam: visszajöttem a Felvidékről, azt mondottam: a kötött birtokot fel kell bontani; visszajöttem a Székely-

földről azzal, hogy a kötött birtokot fel kell bontani és a mikor Szlavóniában végigjártam mindazokat a helyeket, a hová t. barátom most telepiteni akar, azt mondottam: a kötött birtokot fel kell bontani. Ez lehet rögeszme, lehet valakinek azt mondani, hogy nem látott semmit, vagy a mit látott, azt rosszul látta, de azt mondani, hogy »idegen érdekek« szolgálatában állok, hogy mást, mint fajom érdekét képviselem, azt józanul tenni nem lehet. (Hosszantartó, élénk helyeslés.)

Méltóztassanak csak egy pillanatra elfelejteni, hogy a gyáriparosok igazgatója vagyok és méltóztassék azt gondolni, hogy a Mars csillagból lejött egy lény, a ki tehát teljesen objektiv, nem hallott és nem olvasott sem agrár beszédeket, sem szoczialista ujságokat, sőt még Pap Dávid barátomat sem hallotta. (Derültség.) Azután itt lát a Mars-lakó egy furcsa dolgot; azt, hogy a nagy vizen keresztül erről az Európa nevezetű földterületről az emberhangyák áradata megy át arra a másik földterületre, de onnan ide nem jön senki. És ha közelebbről nézi, azt látja, hogy van két ország, a honnan nem mennek ki a hangyák, az egyik Francziaország, a másik Dánia. A franczia statisztika itt van; azt mondja, hogy a 40 hektáron felül levő földbirtokot nem veszik fel, mert alig van ilyen birtok. Taine »Les origines de la France contemporaine« czímű munkája elmondja, hogy a forradalom előtt a földbirtok egy harmadrésze volt a királyé, egy harmadrésze a nemességé, végül egy harmadrésze a polgárságé. Ezt a megoszlást összetörte a franczia forradalom és úgy szétosztotta a földbirtokokat, hogy ma nincsen kivándorlás. A másik Dánia. Minimális a kivándorlás. A mint Szeberényi Lajos igen kitünő munkájában megirta, a törvény szerint minden napszámosnak joga van, hogy 10 hold földet kapjon. Most, mint marsbeli ember, tovább megyek és nézem, hogy hol

van a nagy bomlás és honnan vándorol ki az a sok hangya. Látom Oroszországot, a hol politikai üldözés van és a föld 40%-a a kötött birtok, látom, a mint már többször elmondtam, hogy Olaszország azon részéről van nagyobb kivándorlás, a hol latifundiumok vannak, látom, hogy Poroszországban, — ez az egyetlen állam, a mely úgyszólván megszüntette a kivándorlást — a kivándorlás Posenből és Pomerániából folyik; és pedig hová? ugyan csak Poroszországnak azon részére, a hol (Werner Sombart adata) már ötven évvel ezelőtt a kis parczellák lehetővé tették a letelepülés s a gyári munkásság kifejlődését. Nos, ezen Magyarország, a mint Vargha Gyula ő méltósága kimutatta, 35%-ában kötött birtok és kötött az összes szántóföldek 10%-a. Látom, hogy egészségtelen a birtokok megoszlása, a mint azt hiszem Bernáth István t. barátom is elismeri. Hogy mennyire egészségtelen, arra elég példa az, hogy Poroszországban, ebben a rendkivül konzervativ államban a területnek csak 10%-át foglalja le az 1000 holdnál nagyobb birtok, nálunk pedig 35%-át. Ellenben azon erős parasztosztály, a mely nálunk Magyarországon a Dunántúl nem egészen 4%-ot kapott a földből, Poroszországban 21%-ot kapott. Különben minden agrár barátom el fogja ismerni azt, hogy Magyarországon egészségtelen a földbirtok megoszlása. És nálunk legnagyobb a kivándorlás. Ezek után a marsbeli lakó bizonynyal ezt állapítaná meg: e két tünemény, a földbirtok rossz megoszlása és a kivándorlás törvényszerűleg összefüggenek egymással.

Már most én azt mondom, ezen segíteni akarok a legolcsóbb eszközzel, a mely sem a tulajdon szentségét nem bántja, sem »dinamitot nem tesz« a nemzeti állam alá. Nem mondom azt, a mit az angol kormány mond ma, a mely egyenesen utasítja törvényjavaslatával a grófságokat, hogy nagybirtokokat sajátítson ki és az

engedetlen grófságok autonómiáját felfüggeszti. De azt mondom, hogy itt van egy beteg test, a melynek betegségét az okozza, hogy az erei el vannak kötve. Hogy tudjak segíteni? El kell vágnom e mesterséges lekötőzsinórokat, hogy a vérkeringés természetes, rendes medrébe kerülhessen. Azt mondom: A holtkézbirtokokra volt nekünk egy törvényünk, a mely ezt a beteg birtokszerzést eltiltotta. A kuria néhány évvel ezelőtt kijelentette, hogy ez a törvény nincsen hatályban. Hozzuk be újra ezt a törvényt, mert csak a napokban került egy grófi birtok az egyik román püspökség kezébe és mert 400,000 hold egyházi birtok van olyan egyházak kezében, a melyek nem mindenben működnek a magyar nemzet érdekében. (Igaz! Úgy van!) Azután azt mondom: ott van a hitbizományok intézménye. Erről nagyon nehéz beszélni, mert az embereknek rögtön fejükbe száll a vér. A hitbizomány állítólag ősi magyar intézmény, a mely a történelmi osztályok érdekében létesült. Tudjuk, hogy 1687-ben hozták be Spanyolországból egész Magyarország ellenállása daczára és tudjuk, hogy 92 család élvezi annak előnyeit. Ez a 92 család óriási birtokot köt le, a melyből — kimutattam egy párszor, nem kell még egyszer ismételnem — tetemes a szántóföld és leköti éppen azokon a sík területeken, a hol az én magyar fajom lakni akar. Ha tehát én ezt látom és ha azt mondom: nem veszek el tőletek semmit, egyenlő jogot és törvényt akarok, érdekeiteket sem akarom megsérteni, de sík vidéken hitbizomány nincsen, nem kell eladni, de *szabad* eladni; és hogy ha hitbizományt akarsz csinálni, csináld vinkulált állampapirokban, akkor hol van itt a fölforgatás? Ha azt mondom, hogy az illetéktörvényeket át kell alakítani, úgy hogy minél nagyobb mértékben megy széjjel a birtok ezen az úton, annál kisebb legyen az illeték és ha hozzá teszem, hogy minden

üzérkedés kizárásával akarom és kikötöm, hogy csak paraszt és munkás szerezhesse meg azt a birtokot, akkor vannak nálam sokkal kevésbbé radikális meggyőződésűek, de nem hiszem, hogy valaki azt állíthatná, hogy én dinamitot teszek a nemzeti állam alá. (Élénk tetszés.)

Hasonló sorsra kivánom juttatni azokat a községi birtokokat is, a melyek nem okvetlenül szükségesek a a község gazdálkodására. Vagy mivel károsodnánk, ha az állam által kezelt alapítványok földbirtokát paraszti telepekből szerezhetnék meg, a földbirtok vételára pedig állami kötvényekben vinkuláltatnék le az alapítványok czéljaira?

Azt méltóztatik erre mondani, hogy ez nem általános remedium. Nem; de olyan orvosság, a mely rendkivül nagy mértékben segít, a mint azt Sugár Ignácz és mások is kifejtették. Miért? Mert az amerikai munkabérekkel száz esztendeig sem fogunk megküzdeni; ellenben itt van a mi fajunk szerete a föld iránt, itt van a földéhség, a melyet kielégíteni kötelesség, és a melyet az állam eddig ki nem elégített, sőt a melyet prostituálni engedett, de ő maga erre a területre lépni nem mert. Ha majd azt hallják azok az emberek, hogy az állam olcsó földet ad, visszajönnek és megteremtenek egy új nemzedéket.

És itt van a feleletem arra is, a mit a történelmi osztályok nevében szememre vetettek. És ez Hieronymi Károly ő exczellencziájának is szól, hogy cselédek és kisgazdák egyenlő számmal vesznek részt a kivándorlásban. Éppen ezen béresekből kivánom, hogy kialakuljon az az új gazdaosztály és kialakuljon az ötödösekből és harmadosokból. Igy a legtermészetesebb úton biztosíttassék az, hogy népünk itthon marad, s hogy széles alapot nyer nemcsak államunk, de egész közgazdaságunk

is oly munkálkodó családoknak ad helyet, kiknek nemzedékei a .földbirtoknak és gyáraknak egyaránt fognak adni földdel lekötött családjaiknak munkaerőt. Mert azt mondotta Bernáth István t. barátom, hogy az osztrák kartellek okozzák a drágaságot. Nos, van-e borzasztóbb kartell, mint a kötött földkartell? Az egész portékának egy harmadrésze le van kötve, azt eladni nem lehet. Milyen hatása van egy ilyen kartellnek a földárak egészségtelen felemelésére? Ennek a felszabadítása olyan világos dolog, a mely semmiféle történelmi osztálynak nem árt, de igen is használ, mert a történelmi osztály igazi fogalma szerint az, mely nemcsak dolgozik ezért a hazáért, de útját egyengeti annak is, hogy új, munkálkodó osztályok fölemelkedjenek. (Élénk tetszés.)

Ezzel elvégeztem volna azt, a mit erről a kérdésről gondolok én, én, mert nem szeretném, ha ártatlan Szövetségünket az én egyéni tevékenységemért ismét felelősségre vonnák; ezért viselem a felelősséget bármiféle fórum előtt, de különösen fajom itélőszéke előtt.

Már most azt hallottam, hogy ennek a tervnek van egy felekezeti és faji háttere. Hát van. Miért? Azért, mert abból a kis parasztból, abból a letelepült béresből, abból a vágyához jutott kis földmívesből akarja azt a jövő fajt kiszakítani, a mely munkást fog adni gyárosnak és gazdának egyaránt. Mert minden egyéb erősebb iparfejlesztő rendszabály, például rögtönös önálló vámterület mellett a fejlődő ipar Magyarszágon munkást a mezőgazdaságtól fog elvenni. Én azonban olyan rendszabályt akarok, a mely mind a két közgazdasági ág érdekét egyformán szolgálja. És ez az a borzasztó »anarkia«, a melyet én hirdetek.

Pedig hirdetem. Mert azt a tíz esztendőt, a mely alatt az önálló vámterületet elő kell készíteni, valamivel csak be kell tölteni. És a mikor azt látom, hogy itt

van tíz esztendő és annak neki akarunk menni mint egy homoksivatagnak, zökkenve egyik gödörből a másikba s a nemzeti munkának nincsen egy terve, a melylyel előremenjen: akkor azt kapom válaszul, hogy próbálkozásom »veszedelmes« !

De van-e felekezeti háttere is? Méltóztassék összehasonlítani a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi statisztikát a felekezeti statisztikával és akkor azt látjuk, hogy azok a felekezetek, a melyek különösen a mezőgazdaságokban és a hivatalokban nagy előszeretettel vesznek részt, éppen nagyon lassan mennek előre, mert az iparban és a kereskedelemben nincsenek kötött birtokok, a melyek a felemelkedést gátolják, de a hivatalokban vannak, mert ott van a ranglétra és a földbirtok is kötött és ennélfogva gazdaságunk olyan, mint a paraszti szoba, a hol az ember, ha felemeli a fejét, beüti a gerendába. Ezen egész felemelkedni akaró társadalmi osztályoknak haladása meg van kötve, mert nem működik a társadalom kapillaritása és mikor fölszinre akarnak jönni, mint a jég alá bukott ember, mindig jobban és jobban beütik a fejüket.

Ezzel el is végeztem a Szövetség dolgát és két rövid személyes megjegyzést teszek. Ismétlem harmadszor is, hogy ez személyes megjegyzés, a melynek semmi köze a Szövetség álláspontjához, azonban valami meggyőződésének az embernek kell lennie és ez a Szövetség nagyon sok mindent akart tőlem, de azt sohasem akarta, hogy meggyőződésemet tagadjam meg.

Az egyik, a mely az általános választói jogra vonatkozik. Erre nézve igen sok felszólalás hangzott el. Szerintem a legalaposabb Egger Gyuláé és azt állítom én is, ismétlem egyéni nézetem, hogy a kivándorlás növekedése siettetni fogja az általános szavazati jog behozatalát és azt hiszem, van olyan mód, a mely alkal-

mazásával az általános választójog mellett nemzetiségünk teljes védelmet talál. Mindenesetre olyan általános szavazati jogot kitalálni, a mely nemzetiségileg erős védelmet nyujtson, de a szocziálistákat se ereszsze be, nem lehet. Ez az egyéni álláspontom, majd másutt kifejtem.

A másik dolog, a mit Bernáth István t. barátommal, szemben éppen ezen egész birtokpolitika, de tovább megyek, az ő általa képviselt érdekeknek és a köztünk való megértésnek szempontjából is felemlítenem szükséges, az, hogy azt mondotta t. barátom, hogyha nem birnak a mi parasztjaink helyet kapni itthon, menjenek Boszniába és menjenek Szlavóniába.

Nem tudom, Bernáth István t. barátom végigjárta-e ezeket a helyeket. Én végigjártam. Egy Boszniába való földmívestelepítést nem birok elképzelni. Azonban bejártam lőcsös szekéren azt a négy vármegyét, a mely valaha integráns része volt a magyar anyaföldnek, Szlavoniát és láttam ember nem látta csodát. Láttam azokon az irtási erdőkön fent olyan községet, a milyet csak Kalifornia őserdeiben látni. Láttam a mi fajunkat élni ezekben a községekben, mívelni a földet és hallottam őket beszélni arról, hogy jöttek olyan helyekről, a hol nem tudtak birtokot szerezni, kiűzték őket ide és a föld most mindjobban megnemesíti őket. Láttam egy falut; példáját annak a gazdasági újjáalakulásnak, melyet ajánlok mindama megtámadtatások daczára is. E kivándorolt magyarok tanították a »vadakat« — így nevezik a szerbeket — cseresznyét enni és kenyeret sütni. Ők húzták ki a gyökeret a földből, ma mindeniknek szép gazdasága van és nagy csodálkozásomra mind azt mondta, hogy senki sincs közöttük, a ki legalább 15 évet ne ült volna Magyarországon. A kihez pedig elvittek, mint a falu legtiszteltebb emberéhez, arról megmondották,

hogy miért tisztelik olyan nagyon, mert finánczot ölt. Mi ez a csodálatos dolog, a mit most hallunk először? A somogyi bicskások voltak ezek. Abból az országrészből valók, a hol legnagyobbak a hitbizományok; cselédemberek, a kik elmentek birótól, csendőrtől, igazságszolgáltatástól, odamenekültek és megfogta őket a föld csodálatos lehellete. Lettek belőlük igaz magyar gyarmatosok odakünn, bár rövid idő mulva el fogjuk veszíteni őket, el fognak horvátosodni.

Ezeket kellett volna itthon marasztalni.

Ezeknek a példája apró kis tükre annak a nagy megújhodásnak, mely minket a kivándorlás elvérzésétől meggyógyíthat. És ennek más orvosságát nem tudom és mert nem tudom, azt hiszem, hogy mindazon köröknek, a melyek bizonyos tekintetben húzódnak ezen akcziótól, azt mondhatom, hogy itt nem elválasztásról van szó, hanem ez a terv szolgálja a földmívelést, szolgálja az ipart és fogja szolgálni mind a kettőt. De ha azt állítják, hogy nem fogja szolgálni, akkor vagy adjanak helyette más tervet vagy legyünk elkészülve tervtelenül a közös végpusztulásra. (Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.)

Kacziány **Géza**: Igen. tisztelt Értekezlet! Habár nem vagyok tagja ezen igen t. gyülekezetnek, mégis engedjék meg, hogy néhány szót szólhassak a fennforgó kérdéshez. Voltam bátor tegnap az én kedves barátomnál és tanítványomnál, Hegedüs Lorántnál jelentkezni, hogy mivel az amerikai kivándorlásban szakember vagyok, az én igénytelen szavamat is meghallgatni szíveskedjenek. A lapokból is azt láttam, az itt elhangzott beszédekből is azt hallottam, hogy sok olyat beszéltek, a mi a kivándorlással nincs összefüggésben és azért helyesnek tartottam, hogy az ottani viszonyokat jól ismerő egyén, a ki ezzel a kérdéssel direkte foglalkozik,

ridegen, gyakorlati szempontból összegezze a tárgyalásnak a menetét.

Legelőször arról kellene beszélnem, a mit Hegedüs Loránt kedves barátom és volt tanítványom főleg a földéhségre vonatkozólag felhozott. Ebben a kérdésben megtagadom magamat, mint mesterét, mert nem tőlem tanulta azokat, a miket mondott és én igazán bámulom azt a fanatizmust, hogy ezt a teljesen hibás tételt oly ékesszólással védi. Az a földéhség, a mit Amerikában Hegedüs Loránt mindig megnyilvánulni látott, a mire különben igen alapos könyvében is hivatkozott, az a földéhség annyira nincsen meg, hogy mikor kimegy az a magyar paraszt, ott egy talpalatnyi földet sem szerez magának, akkor azt mondja, hogy magyarországi föld kell neki és azért a talpalatnyi földért, a mit itten elvesztett, megadja a tízszeres árát, Zemplénben 800—1000 frtot holdjáért. Nem földéhségről van itten szó, hanem kis egykori birtokán és kis falujában való terjeszkedési vágy. Nem földéhség, hanem hazafiság vonzza vissza az embereket és hogyha birtokot vett magának ott, az egy másik magyar tulajdonságra vezethető vissza, arra, hogy ily módon mást dolgoztatva azon, a megérdemelt nyugalmat iparkodik magának megszerezni.

Nem akarok bővebben kiterjeszkedni erre a kérdésre, sem azon nagy filippikákra, a melyek a kötött birtokokról szólnak, csupán röviden azokat az okokat szeretném összefoglalni, a melyek a kivándorlást előidézik és ezeknek legfőbbjét találom meg az állami gyámkodásnak óriási mértékében minálunk, a mely az egyéni szabadsággal homlokegyenest ellentétben áll. Nem is kell messzire menni a példáért, még lélekzeni is csak stemplis papiroson beadott folyamodvány alapján lehet. Ezzel szemben áll az az amerikai véghetetlen szabadság, a melyet, ha valaki megkóstolt, azt sem

földéhség, sem más vissza nem hozta. Ezzel kapcsolatban áll közigazgatásunknak minden mód nélkül rosszassága, a sokszor felemlített hibás törvények miatt való olyan intézkedés, hogy ha valamely adó beszedésével megbízott közeg többet hajt be, mint kell, az megjutalmaztatik és általában a maga igazát kereső embernek mindenképpen való meggátlása abban, hogy ő a kincstárral szemben megkaphassa a maga igazát. Hogy meggyőződjünk arról, hogy ez így van, nem is kell oly messzire menni, mint Komjáthy Béla tette, hanem csak Erzsébetfalvára, a hol szintén 12—13-féle adónemet találhat, mely az ottani lakosságot meglehetősen sujtja. Én is állandó harczban állok az adókivető hatósággal; egy kis putrim van és látom, hogy ugyanazon adóalany után minden évben változik az adó és daczára annak, hogy minden évben megfelebbezem, nem kapom meg az igazságot egyszer sem, hanem kapok 2 korona és 60 fillér felülirást. Már most, ha egy intelligens ember, a ki jogértő, a ki irástudó, nem képes a maga igazát megkapni, kérdem, hogy az az együgyü paraszt hogy legyen képes ezt tenni? Vagy fizessen a fiskálisnak 5 frtot, mikor reá csak 3 frt 50 krnyi adóemelést diktáltak? Inkább azt mondja, hogy nem megy az ügyvédhez, hanem fizet.

Közigazgatásunk mód nélküli rosszasága őshiba, de mégis jobb volt azon patriarchális időkben, a melyek a történelmi osztályok uralkodása idejében voltak, a mikor — méltóztassanak akár reakczionáriusnak tartani, akár nem — a jobbágy is boldogabb volt.

Dr. **Pap Dávid**: Nyolczszáz esztendőnek története telistele van a vérnek és a gazságoknak sorozatával.

Kacziány Géza: Előre bejelentettem, hogy nem fogok mindenkinek tetszésére és különösen nem az uralkodó nézetnek megfelelően szólni; mindenkinek meg

van az egyéni meggyőződése, a melyet kifejthet. Akármit mond Pap Dávid, az a régi idő boldogabb volt.

Az igen t. felszólalók közül sokan ki akarták kapcsolni a hazafiság kérdését a tárgyalás menetében, a mely hazafias eszme a magyar fajból a különböző izgatások folytán lassanként kivesz. Hiszen egy egész irányzat arra irányul, hogy az úgynevezett hazafias szellemet kiirtsuk mindenképpen a mi fajunkból. (Zaj.)

Akkor, mikor mesterségesen nagyra növelték itt a szocziáldemokrata izgatásokat és a hatalom maga szövetkezett vele az úgynevezett hazafias szellemmel szemben, akkor a föld iránti szeretetet oly mértékben lazították meg, hogy nem csoda, ha az ibi bene ubi patria lesz az alapelv, s kifelé törekszik mindenki, mert éppen az a legerősebb kapocs, a mely őt idefűzte, elszakadt és nem köti többé ide.

Első sorban a hazafiság megrendítését találom olyan hibának, a melylyel az általános magyar hazafias eszme megszakad és a mely különösen az erős izga tások folytán lazult meg. Ma mindenki azt mondja, hogy oda megyek, a hol jobban megélhetek. Ez a kivándorlásnak egyik főoka. A megélhetés nehéz, a közigazgatás rossz és legalább úgy látszik, hogy odakünn a megélhetés óriásilag jobb, mint itt nálunk. Ezekben rejlenek a kivándorlás fő okai.

Ha itthon valaki 4 koronát, akkor odakünn 10—16 koronát kereshet. Ha itthon alkalom volna olyan módon dolgozni, mint odakünn, akkor könnyebben megkereshetné a munkás itthoni keresetének kétszeresét. Legyünk tisztában azzal, hogy évenként kivándorol 360,000 ember Magyarországról. (Ellentmondások és felkiáltások: Tévedés!) Én tudom a dolgot nagyon jól. 1903-ban volt 123,000 kivándorló, a következő évben a kivándorlási

törvény folytán a szám majdnem kétszeresére emelkedett. (Élénk ellentmondás.)

Méltóztassanak megnyugodva lenni, a 300,000-et fölül fogja haladni a kivándorlók száma az idén is. Amerikában t. i. másképp kezelik a statisztikát, ott nemzetiségek szerint osztják be a bevándoroltakat és nem államok szerint. Azonfelül Amerikának nem áll érdekében, hogy magas bevándorlási számot mutasson ki. (Ellentmondás.) Ebből a 300,000 magyarországi kivándorlóból körülbelül 30,000 vész el különböző bánya- és gyári szerencsétlenség útján. Ebbe a vasúti szerencsétlenségek nincsenek beleszámítva. Az elnyomorodottak számát legalább háromszor annyira számíthatjuk. Ez a mi pozitiv veszteségünk az egyik részről, a másik pedig az, hogy a kik kimennek, azokból körülbelül 16% tér csak vissza. (Felkiáltások: Csak 10%.) Ha csak 10%, akkor 90% marad kinn és ez nekünk direkt vérveszteségünk, a melylyel annál inkább kell számolnunk, mert éppen a legmunkásabb egyénekről van szó, a kik sohasem pótolhatók.

Hát ezt mindenképpen szanálni kell.

Meg kell szüntetni a kivándorlási meghatalmazottakat, mert azt talán mégsem lehet tűrni, hogy a mint legutóbb is Kolozsvárott történt, 40 cselédleány zeneszóval vonult ki a vasúthoz és ment egyenesen Amerikába.

Érdekes, hogy 1903. óta milyen változás állott be a magyar kivándorlási politikában. Míg a hadügyi kormány eddig görcsösen ragaszkodott minden védköteleshez, addig most a védkötelesek egész tömege tartózkodik Amerikában. Ennek okát én az orosz-japán háborúra vezetem vissza, a melynek folytán a hadügyi kormány azt hiszi, hogy Oroszországgal tiz esztendeig háború ki van zárva. De ha a kivándorlás ilyen ará-

nyokban folytatódik és ha az Oroszországtól való félelem újra előállott, akkor azt hiszem, a hadügyi kormány nem fogja majd tekinteni általános szabadságeszméinket, nem fog azzal törődni, hogy mindenkinek természetadta joga, hogy oda menjen, a hová neki tetszik, hanem egyszerűen erőszakos intézkedéssel fogja korlátozni a kivándorlást.

A kivándorlás visszaszorítására teljesen egyetértek az előadó úrral abban a részben, hogy az útlevélrendszer mostani kezelése helytelen és hogy az útlevélkiadás ismét központosítandó.

A visszavándorlásról szólva, szeretnék rámutatni azzal szemben arra, a mit Lévay báró felemlített, hogy mindenkinek megadják az alkalmat és a pénzt arra, hogy visszatérjen, hogy ez véghetetlenül kényes dolog; mert, ha visszavándoroltatunk onnan olyanvalakit, a ki Amerikában nem keresett annyit, hogy saját erejéből tudjon visszatérni, akkor nekünk az ilyen visszavándorlásból közgazdasági hasznunk nem lesz.

A visszavándorlást ahhoz kellene kötni, hogy az illető munkás bizonyos ideig, pl. két esztendeig valamely gyárnál vagy vállalatnál alkalmazva lesz és ott tapasztalatokat szerezvén, itthon Magyarországnak közgazdasági hasznot fog tudásával hajtani. Aki ott künn naplopó volt, az itthon is az marad.

Nekem van egy eszmém. Az, hogy odakünn erős, nem állami, hanem társadalmi munkaközvetítő hivatalt kell felállítani. Ha én kimegyek Amerikába, meg is csinálom.

Lévay Lajos báró: Már van.

Kacziány Géza: Nem jól van megcsinálva.

Csinálnám pedig egyházi alapon. A ki ismeri az amerikai viszonyokat és tudja, hogy ottan milyen erős gyökérszálai vannak a társadalomban az egyháznak, . . .

Leopold Lajos: Nem tudnak a papjaink egy szót sem németül, sem angolul!

Kacziány Géza: Tévedni méltóztatnak, ha azt méltóztatnak gondolni, hogy én magyarországi kivándorló papokra számítok. Nem; én az ottani nemzeti egyházak lelkészeinek közreműködését kivánom igénybe venni, a kik ottani embereinket folyton evidencziában tartják, úgy, hogy mi azzal a nagy közvetítő irodával nyilvántarthatjuk künnlevő honfitársaink jelentékeny részét és tudomásunk lehet arról, hogy az illető hogy viselkedett, hol volt és hogy számíthatunk-e rá továbbra is. Ezeket kivántam megjegyezni.

Elnök: Szólásra senki sincs feljegyezve; az ánkétet tehát befejezettnek nyilvánítom.

Kötelességem a négy napi vita eredményeit, a nélkül, hogy határozatot hozhatnánk, elnöki enuncziáczió formájában összegezni mint olyan eszméket és javaslatokat, a melyeket az ankét magáévá tett.

Mielőtt azonban ezt tenném, méltóztassanak megengedni két megjegyzést.

Az első az, hogy sötét kép tárult fel előttünk társadalmi, közgazdasági és pénzügyi viszonyainkat illetőleg; de annak a kritikának, a mely közállapotainkról és gazdasági viszonyainkról itt felhangzott, nem az volt a czélja, hogy a nemzetet lehangolja, hanem ellenkezőleg, hogy felkeltse azt a meggyőződést, hogy itt komolyan cselekedni kell, az a czélja, hogy felkeltse nemzetünkben a tetterőt s mindnyájunkat lelkesít az a remény, hogy ez a nemzet, a mely oly nagy veszélyeket és csapásokat állott ki, ezt a veszedelmet is képes lesz elhárítani és kiheverni.

A másik megjegyzés, a melyet tenni kivánok, az, hogy az összes elhangzott beszédekből meg lehet állapítani azt a meggyőződést, hogy a czéltudatos szocziál-

politikai akczió, adótörvényeink gyökeres reformja és közigazgatási állapotaink alapos reviziója nélkül a nemzetünk széles rétegeiben lappangó elégületlenség megszünni nem fog.

Engedjék meg már most, hogy felsoroljam azokat a javaslatokat, a melyek az összes felszólalók vagy a felszólalók nagy többségének nézetével megegyeznek. A teendőket két csoportra lehet osztani. Az elsőbe tartoznak azok, a melyeknek megoldása a törvényhozásra és a kormányra vár, a másikba tartoznak azok, a melyeket társadalmi úton kell megoldani.

Az első csoportnál mindenekelőtt megállapítom azt, hogy általános meggyőződés szerint a hatósági megbizottak működése nemcsak a törvény végrehajtását játszotta ki, hanem ellenkezik a nemzet erkölcsi felfogásával az, hogy a ki a nemzet vérét elvonja, azért díjazást kapjon és abból megélhessen. Azért kimondom, hogy a hatósági kivándorlási megbizottak intézménye eltörlendő és drákói szigorral kell különösen a külföldi megbizás nélkül működő titkos ügynökök itteni működését megakadályozni.

Általános meggyőződése az értekezletnek, hogy a munkások keresetadója azonnal eltöröltessék és az így támadó hiány progressziv adóval pótoltassék, a mely progressziv adó valamennyi termelési ágat egyenlően terhelje. (Élénk helyeslés.)

A munkások olcsó táplálkozása minden lehető törvényes és társadalmi eszközzel előmozdítandó. Törvényes eszköz volna a húsadó eltörlése azon hús után, a mely előreláthatólag munkásoknak juttattatik, vagy a mennyiben a kategorizálás nem volna lehetséges, a húsadó általános eltörlése. Az ankét továbbá szükségesnek találja egészségügyi szempontból, hogy a sörfogyasztás minden eszközzel előmozdíttassék. Ezért proponálja a

törvényhozásnak és kormánynak a legolcsóbb sörre nézve létező adó lényeges leszállítását és az így támadt hiánynak a szeszadó felemelése által való pótlását. Még meg kell említenem, hogy a sörfogyasztás olcsóbbá tétele nemcsak egészségügyi szempontból kivánatos, hanem kivánatos azért is, mert külföldi szakmunkások betelepítése, a mely egyes iparágakban nélkülözhetetlen, olcsó sör nélkül lehetetlen.

Proponálja továbbá az ankét, hogy a községi adó terén fennálló nagy igazságtalanságok, a melyek különösen à kisebb birtokososztályt annyira sujtják, a lehető leggyorsabb idő alatt akként orvosoltassanak, hogy a közadózások megoszlása az egyenlő teherviselés elve alapján történjék.

Kivánja az ankét egy központi osztály szervezését, a melyet a társadalom szervezne az államközegek közreműködésével; feladatai volnának a kivándorlás elleni propaganda szervezése, az Amerikába kivándoroltak életviszonyainak, egészségügyi állapotának, az esetleges baleseteknek stb. figyelemmel kisérése és mindezen dolgoknak népszerű füzetekben az országban való terjesztése.

Az ankét kivánja továbbá a jóléti intézmények szerves kifejlesztését különös tekintettel a munkások aggkori biztosítására, természetesen kellőleg előkészítve és kellő figyelemmel azon osztályok teherviselési képességére, a melyekre az intézmény terheinek elviselése jutna. Kivánja az összes jóléti intézményeknek a mezőgazdasági viszonyoknak megfelelően a mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztését.

Szükségesnek találja az erőteljes iparfejlesztést, mert csak ezzel érhető el a munkabéreknek annyira óhajtott emelése.

Szükségesnek találja az ingyenes állami oktatást, mert tapasztalt férfiak állítása szerint a munkások elégedetlenségének ez is egyik forrása.

Még két propoziczió merült fel: az egyik a földbirtok-parczellázás és a másik a végrehajtási törvény reformja.

Általános meggyőződésként kimondom, hogy az eddigi parczellázás, a melynek czélja spekuláczió volt, akár egyesek, akár intézetek részéről történt, nemcsak, hogy a kivándorlás apasztására nem alkalmas, hanem egyenesen egyik kútforrása a kivándorlás növekedésének. A parczellázást tehát minden magáningerenczia kizárásával állami feladattá kell tenni és a lehetőség szerint a községek kötött birtoka is parczellázandó.

Szükségesnek tartja az ankét a végrehajtási törvény olyan módosítását, a mely a házi tűzhelyet a foglalás alól mentesítse. Ha jól vagyok értesülve, az illető javaslat már elő is van készítve.

Ezenkivül szükségesnek tartja az ankét az útlevélügynek a belügyminiszteriumba való központosítását, fenntartván azt, hogy az ország azon vidékein, a hol ez az intézkedés a kereskedelmi és ipari forgalmat gátolná, nevezetesen a déli megyékben és Erdélyben, ez a jog továbbra is a törvényhatóságokat illesse.

Következik most a társadalmi teendők és nevezetesen a munkaadók teendőinek felsorolása.

Az első teendő, a mely a munkaadókra vár, az hogy munkásaiknak tiszta egészséges lakást biztosítsanak. A mennyire tudom, vidéki városokban és bányaterületeken ez a legnagyobb mértékben megtörténik.

A fővárosban azonban igen sok e tekintetben a teendő. Mi is indítottunk ebben az irányban akcziót, de az eredményről még nem számolhatok be.

További teendő a munkások részére fogyasztási szervezetek létesítése és a munkaadók részéről való támogatása, az adminisztráczió terheinek elvállalásával és szükséges helyiségek rendelkezésre bocsátásával. Ez igen egészséges eszme és a munkaadók eddig is sokat tettek ebben az irányban és bizonyára nem fognak késni, hogy a felmerült eszmékből a szükséges tanulságokat a maguk részére levonják. Szükségesnek tartja az ankét azon szervezetek létesítését, a melyeknek főfeladata volna az ipari béke helyreállítása. Senki sem lehet, a ki ezt az eszmét ne helyeselné; de a mint mondottam, kettőn áll a vásár. Azt hiszem, a munkaadók szervezetének létesítésére elérkezett a legfőbb idő és meg vagyok győződve, hogy ez a szervezkedés meg fogja találni az utakat és módokat a béke előmozdítására.

Igen nagy súlyt helyez az ankét a munkásközközvetítés társadalmi szervezésére. Itt a fővárosban az összes szakszervezetek bevonásával központ legyen, a mely a vidéken fiókokat tartson fenn. E szervezet feladata a munkaalkalmakat figyelemmel kisérni és törekedni arra, hogy munkásaink lehetőleg itthon maradhassanak. Számítana ez az intézmény természetesen a hatóságok közreműködésére is.

Mint nagy palliativ eszköz, felemlíttetett a munkabérek emelésének kérdése. Én magam is bátor voltam elnöki megnyitómban arra a körülményre ráutalni, hogy a munkabérek emelése hatalmas eszköz a kivándorlás csökkentésénél. De ráutaltam arra is, hogy ennek megvannak a maga természetes határai; a határ ott van, a hol a mezőgazdának és iparosnak exisztencziális alapja meginog.

Különösen fontos ennek a tételnek a felismerése a mezőgazdaságra, mert tagadhatatlan, hogy a mezőgazdaság sokkal nehezebben tudja a magasabb munkabére-

ket a fogyasztóra áthárítani, mint az ipar. De azért áll a tétel az iparra is, mert ha az ipar nem jövedelmező, abbahagyják és új ipar nem keletkezik, a minek folytán az elérendő czél még kevésbbé volna elérhető. A munkabérnek tehát megvan a maga természetes határa, a melyen túlmenni exisztencziális érdekek veszélyeztetése nélkül nem lehetséges. A bérek jelentékeny emelése függ az iparnak olyan fejlődésétől, a mely iparunkat az ausztriai iparral szemben versenyképessé teszi. Mert nem lehet elvitatni, hogy minden gyárnak a helyét, mely Magyarországon megszünik, az osztrák ipar foglalja el. Óvakodnunk kell tehát olyan rendszabályok igénybevételétől, a melyek a most létező iparnak fennállását vagy a további iparfejlesztést megnehezítenék vagy kizárnák.

Ennek az elvnek igazságát még a legtúlzóbb szocziálisták is be kell hogy ismerjék.

Jóléti intézmények szervezéséről is volt szó. Már felemlítettem azt, hogy az állam a maga részéről a balesetbiztosítással megtette az első és döntő lépést. Kétségtelen dolog, hogy ezt az akcziót folytatni kell, de vannak jóléti intézmények, a melyeket a munkaadók a maguk hatáskörében kell hogy létesítsenek. Iskolák, kórházak és a munkások üdülését czélzó intézmények létesítése a munkaadóknak fő kötelessége.

Szó volt végül a munkások életviszonyainak megismeréséről és ezzel kapcsolatban javításáról. Itt első sorban utalok arra, a miről már fentebb voltam bátor megemlékezni, hogy minden törvényes eszközzel törekedni kell az életviszonyok drágaságának megszüntetésére. Hogy milyen eszközök szükségesek, abba mi nem bocsátkozhatunk bele, mi csak odaállítjuk a követeléseket. Azt hiszem, a nagy drágaságot sok tekintetben enyhíteni fogja az, ha a fogyasztó közvetlen

összeköttetésbe jut a termelővel a sok közvetítés kizárásával.

Meg kell tenni a hús olcsóbbítása érdekében mindent, a mit állategészségügyi alapjaink megváltoztatása nélkül tenni lehet és ha állategészségügyi veszélyektől tartunk, akkor levágott állapotban kell a húsbehozatalt megengedni, hogy az alsóbb néposztályok ebbeli jogos igényei kielégíttessenek.

Méltóztassanak megengedni, hogy felszólalásomat egy megjegyzéssel zárjam. Az elnöki enuncziáczióban mindent felölelni nem sikerült, de nem is lehet. De ennek az ankétnek első sorban nem is az volt a czélja, hogy konkrét és határozati javaslatokkal álljon elő, hanem az, hogy gondolkodásra birja azokat a köröket, a melyeknek hivatása az, hogy az ország sorsát intézzék. Azok az eszmék, a melyek így keletkeznek, további eszméket szülnek, s minden irányban tettre serkentik azokat, a kiknek cselekedni kötelességük. Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy az itt felvetett eszmék egyike sem fog nyomtalanul elenyészni, mert gondoskodunk arról, hogy az összes beszédek kiadattassanak és a kormány, a törvényhozás, szóval minden illetékes faktor körében terjesztessenek. Azonkivül módunkban lesz összefoglaló emlékiratban mindezeket az eszméket összegyűjteni, rendszerbe foglalni és úgy a törvényhozásnak, mint a kormánynak benyujtani.

Most méltóztassanak megengedni, hogy kifejezzem azt a reményemet, hogy ez ankéttel nem zárultak be a társadalom aktái. Igazolta ez az ankét, hogy a társadalomban rendkivül becses erők léteznek, csak szervezésre és vezetésre van szükség. Van itt még közszellem, csak fel kell ébreszteni és kellő mederbe kell terelni. Engedjék meg tehát reménylenem azt, hogy ha az emlékirat kész lesz és újabb felhivás fog intéztetni az újabb társadalmi körökhöz, ez az akcziónk azzal a buzgalommal fog

találkozni, mint a mi ezt az ankétet jellemezte. Mert egy állandó központ létesítése társadalmi úton annyira szükséges, hogy a mai értekezlet legbecsesebb vívmánya az lesz, ha megtudjuk teremteni ezt a központot, a melynek feladatává teszszük a kivándorlási kérdésnek folytonos ébrentartását és azt, hogy irányítólag hasson a társadalomra egyfelől, másrészt pedig a társadalom óhajtásait közvetítse ott, a hol azok meghallgatásra találhatnak. (Élénk helyeslés.)

Most még méltóztassanak megengedni, hogy első sorban köszönetemet fejezzem ki azért, hogy a magyar királyi kormány szíves volt képviselőit ide kiküldeni; a kiküldött uraknak melegen köszönjük szíves fáradozásukat és kérjük őket, hogy legyenek tolmácsolói az itt elhangzott eszméknek.

Végül engedjék meg, hogy köszönetemet fejezzem ki a fővárosból és a vidékről idesereglett férfiaknak és hogy kifejezést adjak azon reményemnek, hogy a jövőben is fognak bennünket támogatni. (Élénk éljenzés.)

Thirring Gusztáv: T. szakértekezlet! Azt hiszem, valamennyiünk véleményét tolmácsolom, ha négy napi tanácskozás után megemlékezem azokról a férfiakról, a kikre e szakértekezlet vezetésében súlyos feladat háramlott. Abban, hogy az itteni tanácskozások olyan magas nivón állottak, mint a melyen állottak, hogy a szőnyegen lévő kérdés minden oldalról oly alapos megvitatásban részesült, jelentékeny részük van azoknak a férfiaknak, a kik olyan szakértelemmel és tapintattal vezették a tanácskozást: elnökünk dr. Chorin Ferencz úr és Hatvany Deutsch Sándor alelnök úr ő méltóságaiknak. (Lelkes éljenzés.) Fogadják a szakértekezlet nevében hálás köszönetünk kifejezését. (Hosszantartó, lelkes éljenzés.)

Lévay Lajos báró: T. szakértekezlet! Azt gondolom, nincs a jelenlevők között senki sem, a ki ne

ismerné Hegedüs Loránt t. barátomnak (Lelkes éljenzés) évek hosszú során át tartó lankadatlan munkáját a kivándorlás irodalma terén. Ha sikerülni fog megtalálni azokat a módokat, a melyeken a kivándorlás, nemzetünk ezen óriási vérvesztesége megszüntethető vagy korlátozható lesz, úgy abban mindenkor jelentékeny érdeme lesz Hegedüs Lorántnak. Tisztelettel indítványozom, hogy iránta való elismerésünk és hálás köszönetünk jegyzőkönyvbe iktattassék. (Élénk éljenzés és taps.)

Elnök: T. uraim! A magam, az alelnök úr és dr. Hegedüs Loránt barátom nevében fogadják hálás köszönetünket azokért a meleg szavakért, a melyeket hozzánk intézni méltóztattak. Azok bennünket további működésünkben serkenteni fognak és ezért nem mondok önöknek búcsút, hanem azzal rekesztem be az értekezletet, hogy: »A viszontlátásra!« (Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)

Ülés vége $^{3}/_{4}$2 órakor.

